

**Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя**

ТУРЧИН Т. М.

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
«МИСТЕЦТВО»**

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 13 від 03.06.2021 р.

Рецензенти:

Міненко А. О. – доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Дубровська Л. О. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту НДУ імені М. Гоголя

Турчин Т. М.

Т 89   Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво»: навч.-метод. посіб.
Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 281 с.

Навчально-методичний посібник створено відповідно до програми нормативної дисципліни Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво».

Навчально-методичний посібник присвячений науковій розробці і обґрунтуванню методологічних засад, педагогічних принципів, умов, методів вивчення мистецьких дисциплін. Висвітлюються закономірності викладання мистецьких дисциплін у ЗВО. Звертання не до однієї, а до циклу мистецьких дисциплін свідчить про певне узагальнення, передбачає виокремлення і вивчення того принципово спільного, що притаманне їм усім.

Порівняно із окремими методиками викладання (музичних, хореографічних, театральних, образотворчих дисциплін тощо) і їх розгалуженнями по навчальних дисциплінах («Постановка голосу», «Композиція», «Народний танець», «Виразне читання»), де спостерігається перевага практичного, запропонований підхід передбачає ширші теоретико-практичні узагальнення і висновки.

У запропонованому виданні викладено основний зміст дисципліни, зазначено професійні компетенції, якими повинен оволодіти студент; запропоновано контрольні, практичні, лабораторні, індивідуально-дослідні завдання, а також завдання для самостійної роботи студента, виконання яких сприятиме глибшому засвоєнню навчального матеріалу. З метою контролю та самоконтролю набутих знань подано тестові завдання, які передбачають індивідуальну й підсумкову форми перевірки навчальних досягнень студентів.

Посібник адресовано викладачам та студентам середніх і вищих педагогічних навчальних закладів напряму підготовки 013 «Початкова освіта». Він може бути використаний учителями предметів художньо – естетичного циклу ЗЗСО, методистами.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Змістовий модуль I. Мистецька освіта: сучасні проблеми розвитку	7
Лекція 1. Орієнтири і зміст мистецької освіти.....	7
Лекція 2. Методологічна основа мистецької освіти	28
<i>Практичне заняття № 1. Теорія і практика використання мистецтва у розвитку творчої індивідуальності педагога</i>	66
Лекція 3. Методичне забезпечення освітнього процесу з мистецьких дисциплін в умовах НУШ	68
Змістовий модуль II. Теоретико-методичні особливості педагогічної майстерності викладання музичного та образотворчого мистецтва	119
Лекція 4–5. Провідні концепти модернізації початкової загальної музичної освіти	119
Лекція 6. Методи художньо – творчого розвитку школярів на уроках образотворчого мистецтва.....	185
<i>Практичне заняття № 2. Жанри образотворчого мистецтва: Графіка, живопис, скульптура</i>	191
<i>Практичне заняття № 3. Образотворче мистецтво як засіб розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання</i>	192
<i>Практичне заняття № 4. Музичне сприймання і методи його розвитку в молодших школярів</i>	194
<i>Практичне заняття № 5. Хоровий спів як основний вид музично-виконавської діяльності</i>	195
<i>Практичне заняття № 6. Методичні рекомендації щодо підготовки інтегрованого уроку музичного мистецтва</i>	196
Змістовий модуль III. Сценічне та екранне мистецтво: теорія та методика	197
Лекція 7. Анімаційний фільм у початковій школі.....	197
<i>Практичне заняття № 7. Кінематограф і телебачення</i>	204
<i>Лабораторне заняття № 1. Кіномистецтво в початковій школі</i>	206
<i>Лабораторне заняття № 2–3. Анімаційний фільм у початковій школі</i>	208
Лекція 8. Становлення професійного українського народного танцю. Становлення та розвиток балетного театру в Україні.....	210
<i>Практичне заняття № 8. Хореографічне мистецтво в початковій школі</i>	224

<i>Лабораторне заняття № 4–5. Хореографія в системі освітнього процесу з молодшими школярами .....</i>	<i>225</i>
<i>Лекція 9. Основи хореографічного мистецтва .....</i>	<i>227</i>
<i>Лекція 10. Театральне мистецтво в практиці сучасної початкової школи .....</i>	<i>236</i>
<i>Практичне заняття № 9. Основи театрального мистецтва.....</i>	<i>257</i>
<i>Лабораторне заняття № 6–7 Театральне мистецтво в початковій школі .....</i>	<i>259</i>
<i>Практичне заняття № 10 Види театру.....</i>	<i>260</i>
<i>Лабораторне заняття № 8 Кіномистецтво в Україні: етапи розвитку .....</i>	<i>262</i>
<i>Лабораторне заняття № 9–10 Зміст мистецького виховання в початковій школі .....</i>	<i>264</i>
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	266
ПИТАННЯ, ВИНЕСЕНІ НА МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ І ЕКЗАМЕН ...	268
САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ.....	270
ІНДЗ	271
1.1. Індивідуальні завдання (творчі проекти).....	272
1.2. Тематика рефератів	273
ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	275
ДОДАТКИ.....	276

ПЕРЕДМОВА

Нині у суспільстві сформувалося нове розуміння ролі освіти, яке складається з основних факторів і гарантів економічного розвитку, а також національної безпеки країни, забезпечення функціональних прав і свобод особистості, її соціальної захищеності.

Зокрема, зміст освітньої галузі «Мистецтво», розроблений відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, інтегровано в музичній, образотворчій та мистецько-синтетичній змістових лініях. Так, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів включають формування в молодших школярів уявлень про види та мову музичного та образотворчого мистецтва загалом і синтетичного видів мистецтва зокрема.

Однак, якщо професійну підготовку майбутніх фахівців до навчання учнів музичного й образотворчого мистецтва, як правило, в педагогічних університетах було здійснено належним чином, то теоретико – методична підготовка студентів до вивчення екранного, театрального та хореографічного мистецтва, як синтетичних видів залишилася поза увагою.

Заповнити цю прогалину зможе запропонований навчально-методичний посібник, який вміщує основний зміст курсу *Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» для студентів зі спеціальності «Початкова освіта»*.

Мета навчально-методичного посібника – висвітлення закономірностей викладання мистецьких дисциплін у ЗВО. Звертання не до однієї, а до циклу мистецьких дисциплін свідчить про певне узагальнення, передбачає виокремлення і вивчення того принципово спільного, що притаманне їм усім.

Порівняно із окремими методиками викладання (музичних, хореографічних, театральних, образотворчих дисциплін тощо) і їх розгалуженнями по навчальних дисциплінах («Постановка голосу», «Композиція», «Народний танець», «Виразне читання»), де спостерігається перевага практичного, запропонований підхід передбачає ширші теоретико-практичні узагальнення і висновки.

Розробка проблематики теорії і методики навчання мистецтва має сприяти удосконаленню освітнього процесу з мистецьких дисциплін, збагаченню дидактичної підготовки учителів початкових класів з означеної проблеми.

Лекційний матеріал навчально-методичного посібника побудовано таким чином, щоб висвітлити центральні проблеми методології мис-

тецької освіти, її принципові засади і педагогічні умови, сучасний зміст і методи мистецького навчання. Важливе місце посідають питання національної основи художнього розвитку особистості, гуманізації навчання тощо. До кожної теми подано *план практичних, лабораторних занять*, які допоможуть сформувати в студентів методичні та творчі компетентності. Зазначено *професійні компетенції*, якими в процесі опанування змістових модулів повинен володіти студент. На реалізацію завдань репродуктивного характеру спрямовані *контрольні запитання та завдання*. *Індивідуальні науково – дослідницькі завдання (проекти)* мають на меті пошук шляхів виходу з проблемної ситуації, формулювання проблеми на вказану тему та здійснення елементів оволодіння навичками експериментального психолого – педагогічного дослідження. Організація *самостійної роботи* з курсу сприятиме глибшому засвоєнню навчального матеріалу. Для контролю і самоконтролю набутих знань з курсу *Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво»* у виданні вміщено *тестові завдання*, які передбачають індивідуальну й підсумкову форми перевірки навчальних досягнень студентів. У професійній педагогічній діяльності загалом і в підготовці до практичних і лабораторних занять, зокрема, допоможуть *список основних та базових джерел*.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Лекція 1

ОРІЄНТИРИ І ЗМІСТ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

1. Мистецька освіта як об'єкт наукового дослідження
2. Філософські засади мистецької освіти
3. Сучасні проблеми розвитку мистецької освіти
4. Функції мистецької освіти

Основні теоретичні знання

1. Мистецька освіта як об'єкт наукового дослідження

Входження в Болонський процес, удосконалення системи педагогічної освіти зумовили необхідність структурних змін, виконання вимог галузевих стандартів як середньої так і вищої педагогічної освіти. Зокрема, діалектичні і гуманістичні зміни у сучасному суспільстві актуалізували проблему загальнокультурного і духовного розвитку особистості, визначили пріоритетними її права на різнобічне розкриття обдарувань, задоволення культурних запитів, повноцінну реалізацію культурно-творчих потреб. Тобто, як зазначає академік І. Зязюн, виникла об'єктивна потреба формування «людини культури». Цілісна людина культури, в його уявленні, – це не властивості і функції, не сума добродійностей та еталонів культурності, а людина, здатна з максимальною ефективністю реалізувати й розвивати свої індивідуальні здібності і свої інтелектуальні, моральні та творчі можливості. Велику роль в цьому процесі відіграє мистецька освіта.

Мистецька освіта не є чимось новим і невідомим. «Початок мистецької освіти в Україні сягає часів родового суспільства, зародження традицій народної педагогіки, які втілювались в обрядовій творчості, що за формою являла собою синкретизм музики, танцю, пластики, поезії, театрального дійства. З прийняттям християнства виникає необхідність підготовки церковних співаків, майстрів іконопису, фрескового монументального живопису, православного зодчества». Але, не дивлячись на те, що мистецька освіта має багатовікову історію, основоположницею введення у науковий обіг самого терміну «мистецька освіта» стала видатний вчений-музикант, доктор педагогічних наук, професор О. П. Рудницька. Вона сформулювала його наукове та обґрунтувала методологічні, теоретичні і методичні основи. За її визначенням, *мистецька освіта* – освітня галузь,

що спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури.

Саме через культуру людина відкриває і перетворює світ, реалізує власний духовний потенціал, наближається до світових досягнень людської цивілізації. Предмети культури становлять результат духовної творчої активності людини. Таким чином, людина здатна бути носієм і творцем культури тільки тому, що вона «занурена» у соціально-культурне середовище, в той культурний контекст, з якого вона засвоює свої уявлення, правила життя, способи дії.

За визначенням О. П. Рудницької, культура у педагогічному контексті – це освіта, навчання, виховання, що охоплює сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають його історично досягнутий рівень розвитку і втілюються в результатах продуктивної діяльності людини.

Мистецька освіта є результатом формування загальної культури людини, її духовності. Відповідно духовність ми також тісно пов'язуємо з культурою. Г. Н. Волков у роботі «Три ліки культури» пише: «У вузьком розумінні під культурою зазвичай розуміють духовну культуру. Це величезний потенціал духовного досвіду людства, який накопичено за тисячоліття його існування і визначає нинішній рівень його інтелектуального, морального, естетичного розвитку».

Слід визначити, що духовність людини формується як здатність переживати дійсне, минуле і майбутнє як сучасне і не зводиться до свідомості. Духовність охоплює світ, проникає в цей світ розуму, освоює його почуттям, відтворює власною волею.

Мистецька освіта має всі ознаки освіти в освоєнні знань і навичок, забезпечує передачу накопиченого і певним чином відібраного людського досвіду, який зберігається в культурі нації, народу, людства.

У змісті освіти культура знаходить своє відображення у смислах духовних цінностей, в досягненнях філософії, творах мистецтва. Причинно-наслідковий зв'язок полягає в тому, що більш високий рівень культури вимагає і більш високого рівня освіти. Разом з тим, *homo sapiens* властива потреба в емоційному контакті з навколишнім світом, почуття глибокої пошани до його гармонії, краси. Саме ця особливість людини й привела багато тисячоліть тому до виникнення мистецтва і введення його до системи освіти.

І. А. Зязюн вивів загальне визначення терміну «мистецтво». «Мистецтво – як термін використовується в двох значеннях: 1) досконале

вміння в якійсь справі, галузі, майстерність; 2) творче відображення дійсності в художніх образах, творча художня діяльність, сфера творчої художньої діяльності.

У результаті багатогранності структури мистецтва народжуються його **види й жанри**. До видів мистецтва належать: *музичне, образотворче, театральне, хореографічне, кіномистецтво*. Жанри – це будь-які структурні модифікації видів мистецтва. Наріклад жанри є: історичні – роман, п'єса, картина, фільм; науково-фантастичний, пригодницький, психологічний – у літературі, театрі, кіномистецтві; жанр пейзажу, портрету, натюрморту, побутовий, міфологічний, батальний – у живопису; жанр пейзажної лірики, любовний, громадянський – у поезії; жанр трудової пісні, весільний, обрядовий – у фольклорі; любовно-психологічний, соціально-аналітичний, життєвий, лицарський, військовий, детективний – у прозі тощо.

Мистецька освіта виникає відповідно до розподілу праці і соціальних ролей як спеціальна частина освіти. Вона організаційно поєднує загальне зі спеціальним. Тобто, існує *загальна мистецька освіта і спеціальна (професійна) мистецька освіта*, чим забезпечує в масштабах людства повноту охоплення наявної загальної і художньої культури.

Отже, мистецька освіта – соціальне явище, яке є предметом постійної уваги науково-теоретичних досліджень. Тому що забезпечує збереження і передачу новим поколінням через мистецькі вартості духовної культури, а також виконує функцію збагачення індивідів необхідними знаннями про природу, суспільство, характер взаємодії між індивідом і суспільством.

2. Філософські засади мистецької освіти

Сучасна мистецька освіта активно використовує поняття «гуманізм» як найбільш актуальне і багатозначуще. Висування його на ключові позиції є цілком закономірним з огляду на перехід до особистісно орієнтованої педагогіки, яка надає виняткового значення умінню індивіда прогнозувати і контролювати свою діяльність та власне життя. Ця ідея інтерпретована Г. Баллом у сенсі оновлення освіти щодо створення найкращих умов для розвитку психічних, фізичних і моральних можливостей дитини, формування у неї гуманних рис особистості.

Розглядаючи сьогодні мистецьку освіту з позицій гуманістичних відносин, можна виділити ряд завдань, які вимагають першочергового вирішення. До них належать:

а. переосмислення світоглядно-методологічних основ гуманістичного пізнання;

б. забезпечення гуманістичної спадкоємності у мистецькій освіті, піднявши її ефективність на всіх етапах і особливо на завершальному – в галузі вищої мистецької освіти;

с. впровадження різних навчальних програм, спрямованих на вивчення здобутків своєї національної культури та культур інших народів світу з пріоритетом духовних і моральних цінностей.

Орієнтуючись на інтереси особистості, адекватні сучасним завданням освіти, у професійній підготовці вчителів мистецьких дисциплін можна виділити такі аспекти фахової підготовки:

д. стимуляція емоційного розвитку і художнього мислення, активізація творчого потенціалу через засвоєння різних видів художньої діяльності;

е. створення умов для широкої базової освіти, що дозволяє досить швидко переключатися на суміжні галузі професійної діяльності;

ф. оволодіння системою поглядів, у відповідності з якими професійні знання спрямовуються на формування моральних якостей, особистісної культури, художньої свідомості.

Згідно гуманістичного підходу нова модель мистецької освіти має базуватись на українській національнокультурній традиції, надбаннях української педагогіки, досвіду поколінь у широкому розумінні. Вона повинна враховувати й відтворювати менталітет нації, відповідати характеру української людини та відтворювати її світовідчуття. Підґрунтям розв'язання цієї проблеми є створення фахової підготовки майбутніх вчителів мистецьких дисциплін. Одним з важливих показників гуманістичної спрямованості педагога будь-якої мистецької спеціальності є сформоване художнє мислення, а також усвідомлення своєрідності художньо-педагогічної діяльності. Учитель повинен бути художньо-освіченою особистістю, мати достатні компетенції у різних галузях мистецтва, що дозволить розширити його професійні функції і тим самим буде сприяти оновленню і поглибленню мистецької освіти. Головною метою навчання стає не просто засвоєння знань і формування умінь, а розвиток мислення студента і його творчого потенціалу.

Стратегія модернізації мистецької освіти припускає, що в основу оновлення її змісту має бути покладена творча компетентність. До неї, згідно концепції креативності Дж.Гілфорда, можна віднести: здатність до виявлення проблеми, здатність акумулювати різні ідеї, здатність гнучко реагувати на різні професійні обставини, оригінальність художнього мислення, здатність удосконалювати завдання, додаючи кожного разу нові деталі, здатність збагачувати свій досвід, тобто здійснювати аналіз та синтез.

У галузі мистецької освіти поняття «компетентність» необхідно розглядати як оцінну категорію, котра визначає здатність вчителя успішно виконувати свої повноваження, а саме, критично мислити, обґрунтовано висловлювати свою думку, захищати власну позицію. Художня компетентність вчителя мистецьких дисциплін передбачає формування професійних якостей, ключовими елементами яких виступає глибока усвідомленість в галузі мистецтва, творче мислення і світоглядні установки. Її особливість полягає не тільки у засвоєнні певного змісту і формуванні відповідних умінь і навичок, а пер за все у розвитку творчої індивідуальності й моральної свідомості.

У мистецькій освіті зросла увага до культурологічного аспекту підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Розширення змісту культурологічної освіти до цілісної художньої культури як відображення соціального і естетичного досвіду людства дозволило розкрити історико-культурні та моральні цінності, закладені у художніх творах, визначити ефективність культурологічної підготовки від рівня використання комплексу мистецтв, який об'єднує різні художні явища і формує цілісне уявлення про художню культуру. Культурологічний підхід дозволить поглибити художньо-педагогічну інтерпретацію творів мистецтва і розробити цілісну систему фахових знань, обумовлених ціннісною, евристичною, просвітницькою і комунікативною функціями, що забезпечують більш ґрунтовну професійну підготовку майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

3. Функції мистецької освіти

В сучасних умовах розвитку суспільства ми визначаємо виховну, пізнавальну, розвивальну, гедоністичну, комунікативну функції мистецької освіти.

Центральним елементом *виховної функції* мистецької освіти є процес усвідомлення індивідом себе як суб'єкта педагогічного спілкування за допомогою мистецтва, де результатом є не заданий норматив, а сам процес спілкування з урахуванням можливостей реалізації свого особистісного потенціалу, набуттям творчого досвіду, який виявляється через функції емпатії, рефлексії, креативності, самовдосконалення, художнього відкриття. Виховна функція мистецької освіти передбачає насамперед формування духовності особистості як протидії превалюванню практицизму, меркантильності у ціннісній свідомості суспільства. Формування духовності у дітей на уроках мистецтва, що визначається ставленням людини до загальнолюдських цінностей, дозволяє здійснити гуманно-творчу спрямо-

ваність її особи. І мистецтво відіграє в цьому істотну роль шляхом впливу на емоційний образний світ почуттів і формування вищих людських цінностей. У зв'язку з цим виховна функція мистецької освіти стає найважливішим інструментом духовно-морального становлення особистості. Духовна культура людини визначається передусім її ставленням до загальнолюдських цінностей, слугує мірою їх засвоєння і привласнення, здатністю реалізувати ці цінності, розкрити свої глибинні життєві потенції, здійснити гуманно-творчу спрямованість своєї особи. Істотна роль при цьому відводиться мистецтву взагалі, як формі духовної культури. Виховна функція мистецької освіти полягає в тому, щоб підняти душу людини, мистецтво має виховне призначення, яке визначається в естетизації людського життя, в активізації в ній естетичного початку. В об'єктивній картині світу виховна функція мистецької освіти посідає своє унікальне місце, створюючи новий культурологічний і естетичний простір – мистецьку картину світу. Володіючи власною концептосферою, мистецтво діє в даному естетичному середовищі, впливаючи тим самим на культуру в цілому і на кожного конкретного слухача, глядача мистецького твору. Мистецтво більшою мірою впливає на внутрішній емоційно-образний світ почуттів людини і формує здатність вищої людської цінності – любові-ідентифікації, що проявляється у всіляких формах співпереживання, співучасті, співдружності, співтворчості. Усього цього неможливо добитися без мистецької освіти, яка слугує засобом передачі накопиченого досвіду і духовних цінностей не лише від людини до людини, але і від покоління до покоління.

На думку вченого, важлива функція мистецтва на етапі висвітлення європейської художньої культури – виховна, тому що педагогічний потенціал мистецтва з її унікальними можливостями впливу на людину має розглядатися не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а й засіб особистісного розвитку школярів з виявленням індивідуальних здібностей, естетичних потреб та інтересів, духовним устремлінням мас з утвердженням нових ідеалів відповідно до епохи. Завдяки виховній функції музичної освіти формуються почуття, думки і дії людей. Якщо інші форми громадської свідомості мають частковий характер (мораль формує моральні норми, політика – політичні погляди, філософія – світогляд, освіта і наука готують спеціаліста), то музична освіта, а особливо, початкова діє на особистість комплексно, одночасно на розум, серце і почуття, тобто істотно впливає на духовний стан людини. Але стверджені нові ідеали, різні категорії естетики, що продумувались по новому закладались

на досягненнях минулого, забезпечуючи таким чином історичний зв'язок в розвитку музичної освіти.

На виховні можливості мистецтва, його специфічні якості в своїх працях постійно звертав увагу педагог Б. Неменський: «Ніщо, крім мистецтва, не здатне відтворити чуттєвий досвід багатьох поколінь. Твір мистецтва може передати приниження раба чи біль старої самотності і залишитися при цьому молодою людиною теперішнього часу. Тому саме такий вплив мистецтва формує душу, збагачує людський особистий досвід велетенським досвідом людства».

Реалізуючи виховну функцію мистецької освіти в школі, ми зможемо вирішити відразу низку проблем: традиції, духовності, національної свідомості та ін. Щира ліричність, інтимність, безпосередність, величезні можливості емоційного впливу мистецтва набувають у сучасних умовах виняткової вагомості. Спостереження дають підстави оцінити мистецтво як ефективний виховний засіб, що допомагає розкріпаченню можливостей людей у всіх сферах її діяльності. Тож цілком природно визріла потреба в освоєнні нових способів реалізації освітньо-виховної функції мистецтва, інноваційних методик її використання в умовах педагогічного процесу, що поставила низку першочергових завдань перед мистецькою освітою на сучасному етапі. Духовність відіграє істотну роль у виховному процесі шляхом впливу на внутрішній світ особистості, її ерудицію, інтелектуальні запити, емоційно-образний світ почуттів. У зв'язку з цим мистецька освіта має стати не лише засобом підготовки, але й найважливішим інструментом духовного формування особистості. Як форма духовної культури мистецька освіта має виховне призначення, яке визначається в естетизації людського життя, в активізації в ній естетичного початку.

В об'єктивній картині світу виховна функція мистецької освіти створює новий культурологічний і естетичний простір – мистецьку картину світу. Виховна функція діє в даному естетичному середовищі, впливаючи тим самим на культуру дітей в цілому і на кожного конкретного слухача, глядача мистецького твору.

Виховна функція мистецької освіти полягає у відображенні важливих внутрішніх аспектів життя, зокрема, через суспільно важливих і типових людських переживань, ідей, почуттів тощо. Виховна функція є цілісним процесом, внаслідок якого формується складне психічне утворення особистості, яке є самоусвідомленням причетності до нації, в ім'я розвитку держави. З відродженням національного духовного життя звернення митців до української народної пісні, яка репрезентує бачення українцем прекрас-

ного, огидного, високого, низького, трагічного, комічного, героїчного, поваги до рідного мистецтва, духовних цінностей сприяє пробудженню національної самосвідомості.

Велика сила виховного впливу в тому, що вона найбільш тонко, проникливо і яскраво виражає переживання людини, їхнє ставлення, динаміку, розвиток. Мистецький твір лише тоді благотворно впливає на людину, коли вона здатна адекватно його сприйняти, володіє навичками мистецького сприймання, має певний рівень естетичної реакції на розвинені почуття. Тобто для сприймання мистецького твору на художньому рівні на уроках мистецтва в школі потрібний вихід особистості на принципово вищий рівень естетичного переживання. Мистецтво здатне виразити не лише настрої, але й думки людини, розмірковування про життя, ставлення до світу. Пізнання емоційного змісту, вираження свого емоційного «я» при сприйманні мистецтва уможлиблює особливу ефективність виховного впливу емоційно-образних асоціативних комплексів.

Виховна функція мистецької освіти передбачає насамперед формування здатності втілювати емоційний світ людини. Незвичайна сила впливу мистецтва створює можливості її використання для впливу на людей, пробуджуючи відповідні відчуття і настрої. Але емоційна насиченість мистецтва не виключає її багатих пізнавальних можливостей. Виховна функція мистецької освіти на новому етапі її розвитку має полягати у поєднанні емоційної захопленості мистецькою діяльністю, творчої свободи, урізноманітненню процесу сприйняття, навчання, творчого переосмислення, репродукування, збереження українського національного мистецтва, демократизації і гуманізації процесу навчання.

Сучасний учитель мистецтва школи має ґрунтовно володіти не лише традиційним запасом знань, але і поглиблено знати твори українського національного мистецтва і творчо використовувати набуті уміння і навички на практиці, що допомагало б вивченню української народної пісні, поважливого ставлення до рідного мистецтва, пов'язуючи їх із навчальним процесом у школі.

Пізнавальна функція оновленої мистецької освіти школярів напередбачає спонукання дітей до набуття мистецьких знань, до розширення власного мистецького кругозору, обізнаності у сфері мистецтва. Пізнавальна функція мистецтва на уроках в школі розкривається у її устремлінні допомогти людям пізнавати життя у всіх її різноманітних проявах, діалектиці розвитку. В усі часи мистецтво допомагало розумінню соціальних класів і груп, окремих історичних особистостей. Мистецтво є багатим

джерелом знань на різні теми, що охоплює соціальну дійсність і життєву достовірність з відтворенням благородної мети освіти.

Пізнавальна функція мистецької освіти закладає підвалини розуміння психології нації, окремих історичних особливостей, є багатим джерелом знань на різні теми, що охоплює соціальну дійсність і життєву достовірність з відтворенням мети освіти. Проблема пізнавальної діяльності є однією з найважливіших у навчальному процесі. Її головна функція має гностичний характер і полягає в систематичному оволодінні знаннями, уміннями і навичками; під її впливом розвиваються процеси усвідомлення, мислення. Мистецтво виступає водночас і носієм високих духовних цінностей, і засобом розвитку творчих здібностей молодших школярів. Урок мистецтва в школі спрямований на пізнання навколишнього світу засобами мистецтва та розуміння учнями зв'язків музики з іншими видами мистецтва, з природним і культурним середовищем життєдіяльності людини.

Пізнавальна функція розглядається як зміна психічних процесів, що викликаються внутрішніми закономірностями мистецьких переживань дитини і зовнішніми обставинами її життя і виявляється у здатності сприймати мистецтво, займатися практичною мистецькою діяльністю у сукупності мистецьких знань, умінь та навичок. Оновлена мистецька освіта передбачає зміни в розумінні мистецького пізнання. В попередні роки більше звертали увагу на пізнання зовнішньої художньої форми твору та особливості її втілення засобами мистецької мови в процесі аналізу мистецьких творів. Сучасна мистецька освіта трактує мистецьке пізнання як глибоко особистісний процес, в якому дитині надається співтворча, активна роль. Адже власна діяльність є запорукою глибоких переживань, естетичної насолоди, високих художніх смаків. Пізнання мистецького твору полягає не в поверхневому усвідомленні, а в особистісному ставленні до мистецтва, і відповідно до цього проникає в образний світ твору, пізнає його сутність.

Пізнавальна функція оновленої мистецької освіти полягає у вмінні відчувати емоційний зміст і характер мистецьких творів різних жанрів, розпізнанні життєвого змісту мистецтва, уявленні зв'язку характеру мистецтва і засобів мистецької виразності. Важливо, щоб осягнення художньої своєрідності мистецьких творів відбувалося в єдності їх змісту і форми. Слід враховувати рівень мистецького й інтелектуального розвитку дітей (запропоновані завдання мають бути посильними для них). Цей процес детермінується психологічними особливостями сприйняття та

вимагає залучення особистісного внутрішнього потенціалу, досвіду дитини. Залучення до мистецько-пізнавальної діяльності внутрішнього світу особистості, її власних переживань, емоційних станів потребує від дітей глибшого розуміння себе, свого «Я».

В процесі мистецького пізнання учні здобудуть нові знання, оволодіють вміннями і навичками, набудуть досвіду практичної роботи, якщо учитель правильно організує, чітко продумає, систематизує роботу. З перших днів навчання потрібно організувати в класі творче, духовне колективне життя, в якому діяльність кожного учня дарує йому радість активного пізнання. Тому завдання учителя полягає в ефективному формуванні мотиваційної сфери дитини, наданні підтримки, певного поштовху для розвитку творчих здібностей школяра для відродження української культури. Сучасний учитель мистецтва, володіючи провідними положеннями особистісно-орієнтованого підходу, забезпечить розвиток індивідуальних творчих можливостей учнів під час мистецько-пізнавальної діяльності, уникне прямолінійних аналогій, навчить дітей глибоко і тонко відчувати настрій твору, характер художніх образів. Сучасний учитель, спираючись на ідеї особистісно-орієнтованого навчання, має трактувати мистецько-пізнавальну діяльність як свідомий, активний, співтворчий, глибоко особистісний процес, як осягнення глибинної сутності мистецького твору. Особистісне сприймання мистецтва, що ґрунтується на ідеях гуманізації, допомагає розкрити сутність розуміння, осягнення мистецтва як таке, що залежить від розвитку творчої самостійності учня, його здатності до особистісного тлумачення художніх образів, нестандартного розв'язання проблем мистецького пізнання. Мистецтво зможе виконати свою пізнавальну роль тільки тоді, коли учні навчатися по-справжньому розмірковувати про нього. Потрібно прагнути до того, щоб учні частіше відповідали на запитання, які виникають на уроці, не задовольнялися засвоєнням головних знань. Цьому сприятимуть точне формування учителем завдання, його поступове спільне вирішення, самостійно зроблений учнями висновок. Учителю необхідно постійно співвідносити педагогічні наміри з пізнавально-творчими можливостями учнів. Адже те, що ними не сприйняте, не осмислене, не почуте і не засвоєне, нічого не додає до мистецького розвитку дітей та не наближає до мистецтва. Усі форми мистецьких занять із школярами мають сприяти їхньому духовному розвитку, пізнанню світу, формуванню світогляду, вихованню моралі. На вирішенні цього завдання має спрямовуватися творча ініціатива учителя, його знання і досвід.

Розвивальна функція мистецької освіти означає підсилення уваги до виявлення і розвитку мистецьких здібностей учнів, відсутність якої щодо школярів може мати непоправні наслідки у наступному навчанні і житті. Врахування вікових особливостей допомагає встановити, які саме форми, засоби і види діяльності найефективніші для мистецького розвитку дитини того чи іншого віку. У емоційній та пізнавальній сфері з'являється організація процесу, учні вибірково ставляться до деяких відтінків почуттів, різноманітних настроїв, висловлюють власні уподобання до окремих сторін художнього переживання і діяльності, тобто формується художній смак.

У різних видах мистецької діяльності (спів, рухи, слухання, елементарна виконавська діяльність, малювання) розвиток іде від репродуктивних дій до спроб перенесення здобутих знань і навичок в самостійні відтворення, проявляючи при цьому творчу ініціативу. Формування мистецьких здібностей дітей відбувається шляхом залучення їх до активної мистецько-творчої діяльності, опори на національне і світове мистецтво; розвитку художньо-образної уяви, організації різноманітної художньо-змістовної та емоційно наповненої діяльності на уроці й поєднання в єдиний комплекс основних її видів, що активізує моторику, емоційну сферу дітей, сприяє вивільненню фантазії та творчої енергії, мистецько-творчому самовиявленню та самоствердженню.

В мистецькій освіті має підсилитись увага до цілеспрямованого пізнання мистецтва, розвитку естетичних смаків людини, збагачення її мистецької культури та здібностей. Мистецьке переживання за своєю суттю є емоційним переживанням, тому що поза емоційним шляхом зміст мистецтва осягнути не можливо.

В мистецькій освіті увага має приділятися розвитку емоційних і слухових компонентів. Процес сприймання мистецького твору пов'язаний із розмаїттям почуттів, емоцій, з пробудженням творчих можливостей слухача. Мистецькі твори в процесі сприймання підлягають особистій інтерпретації, в результаті якої естетичний досвід суб'єкта пов'язується з процесом розвитку суб'єктивного образу цього твору. Особистість має сприймати мистецтва «пристосовуючи» до свого духовного світу її художній зміст і разом з тим внутрішньо змінюючись у процесі розвитку образів.

Розвивальна функція мистецької освіти полягає у засвоєнні способів естетичної діяльності, яка всебічно збагачує особистість дитини. У процесі передачі мистецького досвіду застосовується система цілеспрямованих і організованих впливів, призначення яких полягає у наданні знань, озброєнні способами дій і формуванні особистості дитини. Мисте-

цький розвиток розглядається як якісні зміни психічних процесів, що викликаються внутрішніми закономірностями мистецьких переживань дитини і зовнішніми обставинами її життя і виявляється у здатності сприймати мистецтво, займатися практичною мистецькою діяльністю та у сукупності мистецьких знань, умінь та навичок.

Ефективність процесу формування мистецьких здібностей школярів на уроках мистецтва в школі забезпечується за умов інформованості учителя про стан розвитку мистецьких здібностей кожного учня зокрема і класу в цілому; цілісного формування естетичних здібностей до мистецької діяльності; залучення учнів до такої мистецької діяльності на уроці, яка вимагає вияву означених здібностей в комплексі; індивідуального підходу до формування мистецьких здібностей дітей. Щоб дитина відкрила для себе джерело прекрасних образів, думок, почуттів, необхідно використовувати кожен можливість прослухати високохудожню музику, переглянути високохудожні твори образотворчого мистецтва, намагатися більше впізнати про них, щоб краще в них розібратися.

Оновлена мистецька освіта спричинила необхідність акцентуації уваги на сенсорному розвитку дитини. В навчально-виховному процесі увагу спрямовують на застосування у збагаченні чуттєвих вражень школярів широкого кола загальнодидактичних методів, серед засобів навчання перевага надається зображувальному, символічному унаочненню. На противагу раціональному використанню розмаїття ресурсів формуванню сенсорної сфери сприяло запровадження особистісно орієнтованої дидактичної концепції, спрямованої на виявлення і структурування суб'єктивного чуттєвого досвіду дитини, врахування різного темпу засвоєння навчального матеріалу окремими дітьми або групою учнів, стимулювання школярів до самостійного сприймання, виконавської діяльності, застосування дидактичних методів контролю і самоконтролю тощо.

Серед найголовніших розвивальних завдань є залучення дитини до естетичної діяльності, розвиток художніх здібностей, навчання способів особистісного втілення естетичних уявлень у творчу діяльність, що передбачає формування музичної сенсорної грамотності. Ідея комплексного використання різних видів мистецтва поступово втілювалася в систему естетичного виховання початкової музичної освіти як усвідомлення потреби поширювати сферу прекрасного, посилювати стимули, що збуджують почуття краси. Комплекс уявлень, що виникають під впливом різних видів мистецтва, утворює синтетичний художній образ і потребу в активних почуттєвих виявах. Тому діяльність школярів, якщо вона спирається

на різні види мистецтва у своєрідних, доступних для дітей формах, стає художньою. Сповнена естетичних переживань дитина у своєму бажанні втілити, відбити їх у власній мистецькій діяльності не знаходить відповідних умінь, тому діє найдоступнішим їй шляхом: жестами, звуконаслідуванням, фарбами, рухами тощо. Але емоційно, естетично забарвлене сприймання збагачує, спрямовує, стимулює мистецьку діяльність дітей, водночас у процесі художньої діяльності відбувається і зворотний позитивний вплив на розвиток умінь і навичок, передусім завдяки збагаченню художнього, емоційно-чуттєвого досвіду. Чим глибшим є переживання від сприйнятого, тим значнішим буде вплив мистецтва на психіку дитини, тим сильнішим виявляється поштовх до її активної творчої діяльності. Недостатньо лише розібратися у структурі мистецького твору – варто творчо пропустити сприйняте через себе, щоб пережити свої почуття і у такий спосіб привласнити зображуване. Мистецькі твори не народжують прямої практичної дії, вони лише підготовлюють до цієї дії. Художнє сприйняття має бути «мислячим», воно містить усвідомлення ідейного змісту, естетичну оцінку мистецького твору і подальший естетичний відгук. Саме таке глибоке проникнення є поштовхом до розвитку фантазії, пробуджує творчий зліт думки дитини, пов'язуючи процеси сприйняття та творчої художньої діяльності.

Тому провідним принципом розвивальної функції мистецької освіти є активізація сенсорного виховання дітей. В мистецькому розвитку дітей спостерігаються значні відмінності залежно від індивідуальних особливостей. Але в процесі роботи у дітей помітними стають вияви мистецьких здібностей: вокально-слухова координація, диференціюються слухові відчуття, визначають характер музики, її емоційний зміст, а завдяки властивій спостережливості чують окремі деталі музичної мови, відтінки виконання, переживають настрій твору, оволодіння засобами художнього сприймання на уроках малювання.

Саме на початковому етапі осягнення мистецтва важливого значення набуває розвивальна функція у рідній культурі забезпечення культурологічного чинника. Потенціал впливу мистецтва, розгортаючись синхронно із розвитком суспільних формацій, визнавався серед найпотужніших, художньо найбільш цілісних і інформативніших. Актуалізація естетики впливу мистецтва відбувається завдяки критичному осмисленню попередніх здобутків світової та вітчизняної естетичної думки і урахуванню набутого естетико-культурологічного і соціологічного досвіду.

Масова мистецька культура утілює соціально-психологічні настанови великих соціальних прощарків. За всієї різноманітності тенденцій,

що супроводжують споживання масового мистецького продукту, не можна не назвати провідної з цих тенденцій: масова мистецька культура формує відповідні естетичні сподівання та емоції і спрямовує їх у певне русло, забезпечуючи таким чином підготовку наступних поколінь своїх споживачів і даючи адекватні естетичні відповіді на запитання і виклики часу. Відтак вони повинні виражати ті духовні і інтелектуальні устремління, які реально дають змогу людям відчувати власний вплив на суспільні процеси, усвідомити зорієнтованість суспільства на задоволення їхніх сподівань. Це забезпечує успіх масової культури у дітей, які фактично отримують те, що бажають.

Розвивальна функція прямо і безпосередньо апелює до мистецько-творчої діяльності школярів. Розвивальна функція мистецької освіти полягає в тому, що закладає основи мистецької культури школяра як частини його духовної культури, що передбачає єдність особистісного, пізнавального, комунікативного і соціального розвитку учнів, виховання у них емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва і життя. Особливістю розвивальної функції мистецької освіти є великі можливості для емоційного розвитку особистості, творчого та естетичного виховання учнів. Разом з тим розвивальна функція дозволяє не тільки збагатити емоційну сторону життя дитини, а і досягти цілісності всіх складових особистісного розвитку.

Мистецький тезаурус як сукупність художніх знань, якими мають володіти школярі, має великий стимулюючий вплив не тільки на мистецькі здібності дітей, загальну сенсорну сприйнятливність учнів, мислення, а і пізнавальні інтереси школярів, що є реальним підґрунтям для творчого розвитку особистості дитини. Тому на уроках мистецтва в школі знання мають подаватися в цікавих формах і методах мистецької роботи, що спонукає дітей до креативної інтерпретації мистецьких знань у різних видах духовно-практичної діяльності, формуванню пізнавальної сфери школярів, і відповідає сучасним вимогам мистецької освіти.

Розвивальна функція мистецької освіти полягає у активізації творчої діяльності при вирішенні творчих завдань на основі засвоєних теоретичних знань і слухової інформації, аналізі і переосмисленні відповідно до конкретного завдання засвоєнні раніше поняття, художні явища, музичні твори тощо. Творче виконання завдань породжує у свідомості дитини поліфонію змістів, образів, емоційних станів. Тобто, процес пізнання набуває нового значення, виникає потреба у творенні і новій інформації, що підсилює розвивальні функції початкової музичної освіти школярів. Постановка в ситуацію виконання творчого завдання завершується ство-

ренням своєрідного творчого продукту. Творчі завдання, на відміну від репродуктивних, здатні не лише сформувати пізнавальний інтерес, а і підняти школярів на більш високий рівень розумового і творчого розвитку, навчити їх самостійно вирішити художньо-творчі проблеми.

Учитель мистецтва в школі має спрямувати всі зусилля на те, щоб створити школярам сприятливу атмосферу і особливі можливості для формування інтересів, які є надійною основою для творчого розвитку особистості, самостійного оволодіння музичними знаннями. Значущим у роботі учителя по розвитку творчого потенціалу школярів на уроках музики є здатність розуміти мистецтво якнайглибше, творчо інтерпретувати його. Оскільки, чим краще знаєш мистецтво, тим більша потреба у спілкуванні з ним. У процесі творчої діяльності активізується не тільки інтелектуальна, а і емоційна сфера школярів, розвиваються музичні здібності, учні набувають таких якостей творчої особистості як експресивність, оригінальність, винахідливість у комбінуванні художніх елементів, здатність до життєвих способів реалізації творчих ідей.

Реалізацію *гедоністичної функції* мистецької освіти викликано потребою значно уважнішого, ніж дотепер, ставлення до завдань психологічної розрядки дітей у процесі мистецького навчання. Застосування різних методів впливу мистецтва на особистість має бути засобом поліпшення загального самопочуття, підвищення працездатності, зниження стомлюваності, може сприяти створенню особливого «регульованого» корекційно-розвиваючого, комфортного для психіки дитини середовища. Саме музика як вид мистецтва впливає на людину завдяки засобам музичної виразності: мелодії, динаміці, тембру, темпу, способу звуковидобування, артикуляції. Застосування мелодій, які несуть гармонізуючі вібрації високих рівнів допоможе підвищити творчу активність учнів, сформувати в дітей певні емоційні стани, відчуття, образи та створювати нові. Дитячі музичні ігри передбачають акцентування ролі естетичної насолоди в сприйнятті і творенні мистецтва. Спочатку діти отримують естетичне задоволення від контакту з дорослими, які бавляться з ними у музичних іграх. Коли ж діти підростають, вони вже самі співають різні дитячі ігри-забави, рухаються, пританцювують, отримуючи при цьому естетичну насолоду і велике бажання самостійно демонструвати власні вміння і навички.

Сутність гедоністичної функції мистецької освіти полягає в тому, щоб привернути увагу дітей до краси навколишньої дійсності, сформувати в них естетичне ставлення до людини та природи рідного краю, тобто примусити здивуватися і захотіти вивчати. Мистецтву належить чи не найважливіша роль у керівництві почуттями та настроями дитини, адже

саме воно становить природну потребу людини. Через мистецтво у дітей вибудовується ціннісна свідомість людини, вміння бачити її крізь призму образності, відчуття естетичної значущості світу, сформованості естетичних смаків. Заняття мистецтвом створюють об'єктивні умови для розвитку мистецького сприймання, художніх здібностей. Під впливом системних занять в учнів формуються естетичний смак до мистецтва, ціннісні орієнтації у світі, вміння слухати і розуміти мистецькі твори, уявлення про їх характер, побудову, виражальні засоби, підвищується рівень емоційної чутливості, розвивається пробуджується творчий дух, творче начало, бажання та вміння творити за законами краси.

Особливу увагу під час добору мистецького матеріалу варто приділяти творам українського мистецтва як найважливішому складнику духовної культури українського народу. Завдяки ознайомленню з творами національного мистецтва в учнів формується любов до Батьківщини, розуміння національних звичаїв, традицій. Атмосфера уроків мистецтва має бути захоплюючою, динамічною, цікавою, сприяти новим відкриттям як в емоційному так і в пізнавальному планах. Відвідування таких уроків має викликати постійний пізнавальний інтерес до занять, радість від спілкування з мистецтвом і активне свідоме бажання оволодіння елементарними художніми знаннями і вміннями. Естетична насолода пов'язана з пізнавальною функцією і визначається емоційним, художньо-образним характером мистецтва, його здатністю хвилювати розум і почуття.

Духовна естетична насолода від процесу переживання своєї діяльності підіймає особистість над дійсністю, дозволяє сприймати навколишній світ з позицій мудрості, краси, людяності і спрямовувати свою творчу енергію на вищу мету – безкорисливий пошук краси, створення нових цінностей культури. Процес естетичного переживання полягає в особистій оцінці художнього твору в залежності від індивідуальних якостей людини, складу мислення, досвіду і ступені художньо-естетичного аналізу оцінки твору та багатьох психолого-педагогічних характеристик. Мистецтво формує естетичні ідеали, орієнтує на життєві пріоритети, висловлює інтереси прогресивних суспільних сил.

Звичайні людські почуття (радість, горе, захоплення, обурення тощо) набувають у процесі мистецько-естетичного сприйняття особливого естетичного характеру, їх переживання завжди пов'язані з відчуттям естетичної насолоди, яка здатна створювати художні образи, цінні самі по собі. Без естетичної насолоди мистецтво втратить своє значення, оскільки чуттєва сфера є основою художнього сприйняття, виникає необхідність її розвитку. Б. Теплов вважав, що «художнє виховання завжди включає в

себе виховання здібності сприйняття», причому, «художньо повноцінне сприйняття мистецтва – це «вміння», якому треба вчитися».

Але спроможність до сприйняття мистецтва і пізнання його не дається людині від природи, вона формується і розвивається у процесі тривалого системного виховання. Л. Виготський підкреслював, що для сприйняття мистецтва необхідно «творчо подолати своє особисте почуття, знайти його катарсис, і лише тоді дія мистецтва проявиться повністю». О. Мелік-Пашаєв вважає, що художнє сприйняття – це здатність осягнути твір мистецтва як зоровий образ неповторного ідейно-емоційного змісту. На думку Б. Юсова «сприйняття і аналіз художніх творів об'єднує здатність до співпереживання, тобто до емоційної чуйності; наявність певного об'єму знань і уявлень про мистецтво; здатність розуміти форму художніх творів; переносити оцінки і художні судження на сприйняття явищ дійсності та інших видів мистецтва».

Естетичне ставлення людини до дійсності і мистецтва – це не тільки процес сприйняття, це особливий стан людини – емоційно-естетичні переживання. Володіти естетичним ставленням до навколишнього – це означає мати розвинену здатність отримувати насолоду від дійсно прекрасного, розвинену потребу сприймати і створювати прекрасне, що надає психологічної розрядки дітям у процесі мистецького навчання. Отримання відчуття естетичної насолоди на уроках мистецтва в школі формує соціально-творчу активність учнів, безпосередньо впливає на всі форми суспільної свідомості. Піклування про гедоністичний ефект від занять мистецтвом – умова, що впливає із самої суті мистецької освіти засобами виконавської діяльності. Адже «живе» спілкування з мистецтвом створює об'єктивні можливості для одержання дітьми естетичної насолоди. Необхідною умовою реалізації гедоністичної функції мистецької освіти має стати вибір таких творів, що викликають емоційний відгук у дітей. Врахування вимоги усунення психологічного перенавантаження визначає і така ознака, як виконавська доступність. При виборі мистецького матеріалу слід відмовитись від складних, технічно непосильних для учнів творів. Доступність мистецького твору виконавським можливостям учнів має стати запорукою ефективності художньо-педагогічного впливу, психологічної розрядки дітей у процесі мистецького навчання. Самовиявлення учителя мистецтва здійснюється передусім щоденними діями з формування особистісного естетичного образу поведінки, цілеспрямованою роботою з розвитку естетичної культури, емоційного збагачення, пошуку краси, естетичних почуттів, вдосконалення свого духовного обличчя.

Комунікативна функція в умовах осучаснення й оновлення мистецької освіти спрямовується на формування уявлень школярів щодо краси як регулятора людських стосунків. Комунікативна функція мистецької освіти полягає в тому, що вона є джерелом передачі інформації, тобто істотним засобом духовного спілкування як окремих людей, так і поколінь. Процес навчання і виховання, в якому спілкування відіграє значну роль є певною системою соціально-психологічної взаємодії. Необхідною умовою успішного протікання процесу спілкування є комунікативна компетентність його учасників, розвиток соціально-психологічних умінь, нерозривність педагогічного процесу із педагогічним спілкуванням, проектування можливих ефективних засобів подання інформації на основі передбачення можливих наслідків її сприйняття, проектування власної виконавської діяльності, заохочення у закріпленні продуктивних дій, узагальнення ефективних впливів учнів.

На уроках мистецтва при вивченні будь-яких творів є велика можливість створювати сприятливі умови для формування комунікативної компетентності учнів, зокрема розвивати їх комунікативні якості, мистецькі здібності. На уроках мистецтва між учителем і дітьми виникають суб'єкт-суб'єктні відносини, метою яких є засвоєння знань з предмету та відпрацювання комунікативних умінь та навичок. Індивідуальне спілкування учителя і учнів дає широкі можливості для знаходження індивідуального підходу до кожного школяра, що дозволяє більш ефективно формувати комунікативну компетентність як регулятор людських стосунків. На уроках мистецтва учню необхідно допомагати підтримувати позитивні емоції в емоційних станах, а саме, переживання дітьми настроїв під час виконання кожної вправи з певним емоційним відтінком.

При співі у дітей спостерігається необхідний емоційний стан та зміни у вокально-технічному втіленні – у тембрі, динаміці тощо. При виконанні творів ступінь емоційного переживання не повинен переходити певних меж. Ознайомлювати учнів необхідно з різними емоційними станами, адже це сприяє переживанню ними тих емоцій, які не входять до структури їх темпераменту, і тим самим дозволяє розширити та поглибити їх контакт з оточуючим світом та з іншими людьми. Від розвитку внутрішньої здатності генерувати у власному психічному апараті переживання залежить можливість дитини виражати у музичному творі велике різноманіття емоційних переживань.

Комунікативна функція має спрямовуватися на формування уявлень про музичну форму як цілісну організацію засобів виразності. При емоцій-

но-смісловому аналізі музичного твору, основанийому на розгляді мелодичних, гармонічних, композиційних особливостей матеріалу, що вивчається, слід керуватися художньою ідеєю, в якій полягає основний зміст музики. У розкритті образно-емоційного змісту твору, що виконується, важливе місце належить вмінню скласти словесно-емоційну програму. Це дає учням більш усвідомлено ставитися до власної виконавської концепції та вербального висловлювання прослуханої музики, що сприяє ефективності комунікативних впливів у музично-естетичному навчанні школярів. В основі емоційного переживання музичного твору лежать образні уявлення дітей. В даних уявленнях ніби закладений ідейно-образний зміст твору. Актуалізувати ці уявлення можливо за допомогою активізації асоціативної уяви за участю аналітико-синтетичної діяльності свідомості. При формуванні комунікативної компетенції в процесі вокальної роботи корисно застосовувати асоціативну функцію, що сприяє створенню учнем образу, розкриттю емоційного змісту твору, які найбільш повно відповідають авторській ідеї та задуму. Застосування асоціативної функції збуджує фантазію учнів, створює певний емоційний настрій, тобто викликає відповідний відгук, що допомагає усвідомити музичні явища і сформулювати їх комунікативну компетентність.

Активізація толерантного ставлення до оточуючих має пронизувати колективні форми мистецької діяльності учнів. Виховання толерантності надає можливість пізнання культури різних народів, створюючи тим самим передумови взаєморозуміння і пошани, позиції співпраці, що є запорукою соціальної міжнаціональної стабільності. Основу сучасного освітнього простору має скласти педагогіка толерантності, яка передбачає зміну системи людських стосунків, побудову їх на взаємній повазі. Мистецтво відкриває учням еталони терпимого ставлення до іншої людини. У сприйманні мистецтва і в процесі виконавської діяльності відбувається прийняття автора або героя твору, а також ідеї однолітка при позитивному її оцінюванні. Учень має нагоду виразити співчуття автору, герою твору або однолітку, на основі чого виникає бажання надати допомогу однолітку у виконавській діяльності. Перенесення таких відносин у сферу реальних взаємостосунків виховує у школярів толерантність.

Важливим питанням оновленої мистецької освіти є соціальне замовлення на учителів, які підготовлені до самостійного розв'язання проблем колективного культуротворення, з почуттям причетності до своєї країни, народу, людства в цілому. Саме учитель мистецтва має усвідомлювати свою місію транслятора культурного потенціалу України. Він покликаний

послідовно виховувати, плекати духовний світ дітей, будувати храм їх мистецької культури. З цією метою потрібно вдосконалювати рівень педагогічної культури учителів, зокрема її комунікативну якість, адже стрижнем праці учителя є педагогічне спілкування. Від сучасного учителя мистецтва вимагається не тільки ґрунтовна фахова компетентність, але і високий рівень культури педагогічного спілкування, здатність за допомогою комунікативних засобів регулювати міжособистісні стосунки та спільну діяльність, організувати плідну навчально-виховну взаємодію з учнями. Комунікативні уміння учителя мистецтва являють собою сформовані на основі засвоєних знань, навичок і практичного досвіду способи і прийоми спілкування, спрямовані на реалізацію комунікативної функції педагогічної діяльності. Комунікативні уміння визначають здатність учителя до спілкування з учнями засобами мистецтва, здійснення морально-етичного впливу на вихованців, трансляцію їм власного досвіду художньо-педагогічного спілкування, що сприяє особистісному розвитку дітей, формуванню їх потреб, ціннісних орієнтацій, самосвідомості та естетичної культури. Від сучасного учителя залежить перспективність не лише мистецької освіти і виховання учнів, а і здійснення їх майбутньої загальнокультурної функції – залучення школярів до національних і світових духовних цінностей, збагачення внутрішнього світу школярів.

Роль учителя не в тому, щоб ясніше, зрозуміліше, емоційніше, ніж у підручнику повідомити учню інформацію щодо мистецької грамоти, засобів мистецької виразності тощо, а в тому, щоб допомогти дитині стати активним суб'єктом власного становлення, сформувати свідомість взагалі та комунікативну компетентність зокрема. Успіх педагогічної комунікації залежить від того, чи вміє учитель налагодити контакт з аудиторією, від системності його викладу, аргументації, вміння стимулювати учнів для подальшої діяльності, заохочувати, знімати емоційне напруження в спілкуванні. Комунікативні уміння поєднані із знаннями, навичками, психолого-педагогічними якостями особистості, виразним і дохідливим поясненням, оцінкою якісної передачі, її повноти, змісту, форми. Добре розвинуті комунікативні уміння потрібні учителю для створення оптимального педагогічного клімату.

Отже, визначено функції мистецької освіти в сучасних умовах розвитку суспільства, що спричиняють необхідність її модернізації. Виховна функція передбачає закладення підвалин формування духовності особистості, її національної самосвідомості, естетичної культури; пізнавальна – заохочення дітей до набуття мистецьких знань, активізації їх прагнення до

пізнання світу і себе в ньому через призму мистецьких образів; розвивальна – підвищення уваги до розвитку мистецьких здібностей дітей, їх сенсорної сфери, схильності до творчого самовираження в мистецтві; гедоністична – спонукання дітей до отримання естетичної насолоди від мистецьких занять; комунікативна – формування у школярів основ людської солідарності, толерантного ставлення до мистецької культури різних народів.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. В чому полягає сутність мистецької освіти?
2. Що становить філософські засади мистецької освіти?
3. Розкрити роль мистецької освіти в процесах взаємодії мистецтва та особистості.
4. Охарактеризуйте сучасні проблеми розвитку мистецької освіти.
5. Розкрити функції мистецької освіти.

Тести

Тест 1

Предметом мистецької освіти є:

- а) процес передачі мистецької вартості духовної культури;
- б) розвиток спеціальних здібностей і смаку;
- в) процес матеріальних надбань.

Тест 2

Функції мистецтва:

- а) виховна;
- б) пізнавальна;
- в) споглядальна;
- г) психологічної розрядки;
- д) гедоністична;
- е) комунікативна;
- є) розвивальна.

Лекція 2

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

1. Гуманно-естетичний підхід – головний напрям забезпечення прогресивного розвитку мистецької освіти
2. Втілення гуманістичної парадигми – фундамент удосконалення мистецької освіти
3. Забезпечення домінування національного мистецтва

Основні теоретичні знання

1. Гуманно-естетичний підхід – головний напрям забезпечення прогресивного розвитку мистецької освіти

Необхідним чинником модернізації мистецької освіти в Україні ми вважаємо наукове обґрунтування провідного педагогічного підходу щодо її оновлення та прогресивного розвитку. В якості такого визначено *гуманно-естетичний підхід*, який зумовлено зростанням людського фактору у цивілізаційних процесах та визнанням ролі естетичного начала у формуванні школярів.

Гуманізм (від лат. *humanus*, людський) – це є визнання цінності людини як особи, її прав на вільний розвиток у виявленні своїх задатків.

Гуманна педагогіка – це та, яка може наблизити дитину до пізнання самих себе. Обов'язок учителя – дати радість пізнання. Учитель – творець, який дозволяє дитині відкрити саму себе. У справжнього учителя уроки не для дітей, а з дітьми. Учитель повинен перестати бути над учнем, жорстко регламентувати і одночасно визначати його розвиток і пізнання. Він має допомогти кожній дитині сконструювати та реалізувати оптимальний шлях пізнання розвитку на основі індивідуальної сутності. Час об'єктивно вимагає зміни ролей і місця учителя в навчальному процесі. З огляду на ряд обставин, і насамперед на наявність інноваційних технологій в освіті (інформаційних, проектних тощо), учитель має бути партнером у навчанні і розвитку. Гуманна педагогіка визначає характер учителя у таких якостях: доброта, щирість тощо.

Різними аспектами проблеми виховання вчені переймалися з давніх часів. На відміну Середньовіччя, коли мета виховання визначалася підготовкою людей до потойбічного життя, Дж. Локк надавав високу оцінку підготовці джентльмена, який уміє розумно і прибутково вести свої справи. Прибічник педагогіки гуманізму та демократизму Д. Дідро

виражав протест проти середньовічного змісту навчання, і особливу увагу приділяв ґрунтовним знанням, які мали давати освічені учителі. Ж.Ж. Руссо висунув ідею природничого загальнолюдського виховання. К.Ушинський продовжив навчання Й. Песталоцці. Важливою умовою природододільного навчання вчений вважав «відсутність надмірної напруженості й надмірної легкості». Представник німецької педагогіки першої половини ХІХ ст. Ф. Фребель, як і Й. Песталоцці наголошував, що метою виховання є саморозвиток закладених у людині природних сил і здібностей, яке повинно сприяти самовиявленню завдяки зовнішнім впливам. Ідеями гуманізму, демократизму пронизані вчення М. Глібова, Б. Грінченка, С. Русової, Ю. Федьковича, І. Франко та ін. Зокрема, перший підручник, створений Ю. Федьковичем «Буквар для господарських діточок на Буковині» був пройнятий гуманістичними тенденціями і духом демократизму. Виховним ідеалом І.Франка була всебічно і гармонійно розвинена, активна і діяльна людина, «каменярь» нового суспільства, яка спроможна вести самовіддану боротьбу за ліквідацію несправедливих суспільних порядків, за добробут українського народу.

Гуманістична ідея мала свої певні історичні коріння, відповідала характеру і запитам суспільства. Вчені минулого торкалися проблеми природовідповідності, морального, фізичного розвитку дитини, але, наприклад, в радянській період в педагогіці перевага надавалась соціальним факторам.

Кінець 70-х – початок 80-х років ХХ ст. відзначені гостротою інтересу до людини, нестихаючою дискусією про неї, з одного боку, переплетінням у ній фундаментальних природничонаукових і філософських, психолого-педагогічних проблем, а з другого – зростаючим обсягом новітніх наукових уявлень про людину. До числа проблем, висунутих школою (1984), можна віднести: зв'язок теорії з практикою, реалізацію основних функцій навчання – освітню, розвивальну, виховну; розроблення проблеми єдності і взаємодії всіх компонентів цілісного процесу виховання, подолання функціоналізму з метою найефективнішого формування людини.

Глибокі соціально-економічні зміни розкріпачили свідомість людей, відкрили широкі можливості суспільної ініціативи. Декларувалась пріоритетність особистості по відношенню до суспільних культур, відмова від єдиної школи і створення різноманітних видів навчальних закладів, деідеологізація освіти, вихід школи у відкрите соціальне середовище, введення релігійного елемента у вихованні школярів.

Сучасна епоха має поставити перед освітою, її філософськими засадами принципово нові найважливіші проблеми. Визначальним для сучас-

ного суспільства є формування цілісної особистості з гармонійним поєднанням розумового і фізичного розвитку, моральної чистоти і естетичного ставлення до життя і мистецтва. Правильно здійснюваний естетичний розвиток завжди пов'язаний з удосконаленням багатьох якостей людини: підходу до світу з потребою в удосконаленні, прилучення її до споживання і творення цінностей художньої культури суспільства. «Саме від цих об'єктивних потреб іде соціальний запит, замовлення вихованню формувати особистість, здатну жити цими художніми цінностями. Уявлення про таку особистість – ідеал як модель потрібних суспільству якостей – виступає метою художньо-естетичного виховання».

Загострення глобальних проблем, яке все більше загрожує знищенню людства, потребує суттєвих змін усієї стратегії діяльності останнього, а тому і формування того нового типу практичного світогляду, який і визначає цю стратегію. У вирішенні даного питання головну роль повинна відігравати сучасна освіта. С. І. Гессен вважав, що «задача будь-якої освіти – прилучення людини до культурних цінностей науки, мистецтва, моральності, права, господарства».

Головна мета освітньої діяльності повинна спиратись на принцип формування такої всебічно розвиненої людини, яка б гармонійно поєднувала свої інтереси і свій високий професіоналізм з загальними цінностями та інтересами (національними, загальнолюдськими, екологічними тощо). В сучасних умовах освіта є тим механізмом, що забезпечує перехід від революційних, силових методів на гуманістично спрямовані.

На відміну від традиційної освітньої моделі, сутністю якої є оволодіння знаннями, уміннями і навичками, сучасна освіта має зосереджуватись на проблемі гуманізації навчання, пріоритетом якої є формування механізмів саморозвитку особистості, самонавчання і самовиховання. Гуманістична освіта має не тільки забезпечити прилучення людини до знань про навколишній світ, але й сформувати її ставлення до цього світу, визначити її світоглядну і моральну позицію, сприяти виникненню умов для генетичного бажання самореалізації у відповідності з природними здібностями людини до певних видів діяльності і наполегливості в оволодінні ними на творчому рівні. А відбутися це має тому, що сучасне суспільство все більше має усвідомлювати необхідність формування у людей нового цілісного світорозуміння і наукового світогляду, які були б адекватні останнім досягненням думки про гуманізм. Найважливіша мета гуманізації освіти полягає в тому, щоб своєчасно підготувати людей до нових умов життя.

Нинішнє тлумачення освітнього процесу недостатньо враховує потреби гуманістичного підходу до навчання школярів на уроках мистецтва. В розвитку системи освіти педагогічні традиції переважають інноваційні процеси, навчання будується як нормативний процес, практично не реалізується індивідуальність, самобутність, самоцінність кожного школяра. Фахова обізнаність учителя не включає сучасні знання, навички, способи мислення, вміння виконати замовлення суспільства на формування особистості, здатної до творчості, ініціативи саморозвитку, самоосвіти, ціннісного ставлення до навколишнього світу і самого себе. Присутність однобічності в психологічних установках освіченості суспільства заважає необхідній стабільності, контактам людей бракує належної толерантності, а кожній людині – дійсної свободи думки й справи. Тому велика увага повинна приділятися сьогодні людині, її культурі, освіті, розвитку творчих здібностей, створенню необхідних для цього умов, демократизації, гуманізації всього способу життя. У зв'язку з цим гуманізація освіти в наш час має стати найважливішою фундаментальною якістю.

Головна мета гуманізації освіти повинна спиратись на формування такої всебічно розвиненої людини, яка б гармонійно поєднувала свої інтереси з загальними цінностями та інтересами (національними, загальнолюдськими тощо). Це висуває перед освітою ряд завдань: необхідність у переосмисленні образу світу й місця людини в ньому, загостренні етичної проблеми, проголошенні принципу випереджальної підготовки людини до умов життя, про які мало що відомо.

Гуманізація освіти передбачає відображення в освітньому процесі гуманістичних тенденцій у розвитку сучасного суспільства, коли людська особистість визначається найвищою цінністю. У свідомості широкої педагогічної громадськості має укорінитися думка про те, що головним завданням школи повинно стати виховання дитини, і саме в цьому полягає головна сутність гуманізації, тобто олюднення самої школи. Освітній заклад, де навчається дитина, має спрямувати увагу до особистості та забезпечити максимально сприятливі умови для виявлення і розвитку її задатків і здібностей на основі поваги і довіри до неї, допомогти реалізувати себе в житті, увійти в нього якомога чеснішими, добрішими, впевненішими. Від конкретики мети залежить, буде це виховання – розвиток чи виховання – насильство; виховання творчості чи виконавства. Гуманістичний підхід маємо розуміти як процес і результат переходу від усвідомлення першочерговості матеріальних цінностей до духовних, від суб'єкт-об'єктних відносин до педагогіки співробітництва, стимулювання

індивідуально-розвивальної творчості кожної особистості. Гуманістично орієнтована мистецька освіта має виховати одухотворену, впевнену людину, з особистісним ставленням до мистецтва і життя.

Звертаючись до своїх національних витоків, ми повинні враховувати наше сьогоденне буття, його особливості, спираючись на світовий досвід. Зазначимо, що сучасна світова гуманістична думка виходить з того, що сама людина, її права і обов'язки мають перебувати в центрі уваги держави і суспільства. Саме з цих позицій сформульовані завдання в Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», в якій, зокрема, зазначено: «Гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи». Стосунки повинні бути такими, щоб кожен учень незалежно від рівня його знань почувався не учнем, а особистістю, надзвичайно цікавою і потрібною. Завдяки діалоговій взаємодії можна формувати гуманну світоглядну позицію через ознайомлення учнів з такими новими суспільними процесами, які зворушують світ, ускладнюють людські долі і стосунки. Тому діалог є дійовим виражальним засобом впливу на емоційну сферу. Його виразність пов'язана з яскравістю подачі матеріалу, сильним емоційним переживанням гуманних і антигуманних явищ, подій, ситуацій, що сприяло виникненню враження, емоційно насиченого образу, який зберігається у свідомості. Сутність педагогічного бачення полягає не в тому, щоб наголосити на неправильній відповіді учня або виявити порушення дисципліни, а зрозуміти і сприйняти його захоплення.

Педагогіка співробітництва, що є одним із найважливіших чинників гуманізації школи, на уроках мистецтва здійснюється в гуманному ставленні до дітей – співробітництві учителя з учнями. Повага до дітей виявляється в умінні володіти як фронтальним, так і діадичним спілкуванням, тобто спілкуванням з конкретним учнем. Дитина, яка відчула підтримку і допомогу, стає більш цільною, упевненою, відкритою для спілкування, краще володіє собою, проявляє свої можливості в усіх видах мистецької діяльності. Будь-які цілі педагогічного процесу можуть бути справді гуманними, тобто такими, що слугують інтересам дитини, її зростанню як індивідуальності лише за умови, якщо вони допомагають дитині значною мірою самостійно, завдяки власним зусиллям стати особистістю, самореалізуватися. Втілення цієї гуманної мети у педагогічному

процесі несумісне з авторитарністю. На думку К. Роджерса, основна відмінність між авторитарним і особистісно орієнтованим (гуманним) навчанням полягає у зміні ставлення учителя до учня, сутність якої полягає в індивідуальному підході до дитини і врахуванні її інтересів як особистості.

Однією з основних цілей гуманізації освіти на уроках мистецтва в школі є перетворення дитини з об'єкта на суб'єкт пізнання. Цьому найкраще сприяє творча діяльність учнів. Вона формує активне і гнучке ставлення до навколишнього світу і творів мистецтва, визначає її світоглядну і моральну позицію, розвиває схильність не до пасивного засвоєння правил поведінки і форм спілкування, а до особистої пошукової активності дітей щодо національних традицій, їх збереження і примноження на основі всебічного використання творчого потенціалу особистості. Творчий розвиток школярів в контексті гуманізації передбачає високий рівень самореалізації учнів, реалізацію їх музичних інтересів і потреб, особливостей розвитку мотиваційної сфери. Діти мають розвиватися, а не набувати навичок. Сучасна мистецька освіта має спрямовуватись на формування мистецької культури учнів на засадах позитивного художнього досвіду; вдосконалення емоційної сфери учнів, виховання у них інтересу та любові до мистецтва, різного за жанром, стилем та характером; уміння визначити найкращі зразки мистецтва через використання засобів масової інформації; через виховання високого рівня активності та самоактивності учнів сприяти розвитку їх потенційних можливостей, здібностей.

Сучасна професійна модель педагога вимагає зміни педагогічної парадигми: від навчання як нормативно побудованого процесу, до вчення як індивідуальної діяльності учня, його корекції і педагогічної підтримки. В умовах модернізації мистецької освіти учитель повинен мати високий рівень емпатії, орієнтуватися на співпрацю, досягти достатнього рівня педагогічної культури, щоб бути здатним на гуманних засадах формувати культуру школярів. Фахова обізнаність учителя повинна базуватися на формуванні інтерсуб'єктної спрямованості педагогічної діяльності та потребі у ній. До факторів, які гальмують реалізацію гуманізації мистецької освіти дітей, належать: відсутність знань про гуманізацію сучасного навчального процесу, недооцінювання учителями сучасних досягнень мистецько-педагогічної освіти, орієнтованих на гуманістичні технології; недостатнє осмислення змісту, принципів, методів та прийомів гуманістичної педагогіки.

В контексті гуманістичної педагогіки на уроках мистецтва дуже важливим є надання учням можливості вільного вибору у всьому, де є для

цього можливість і доцільність (виконання того чи іншого твору; вибір одного твору з кількох рівноцінних пісень тощо).

Сучасним для мистецького навчання є методологічне положення про необхідність міжособистісного контакту учителя й учнів, який має ґрунтуватися на рівноправності учасників навчального процесу. Уміння вислухати учня, стати на його позицію, вважати її такою ж самоцінною, як і власну, є необхідною умовою занять мистецтвом, створення творчої атмосфери на уроці.

Процес гуманізації сучасної мистецької освіти вимагає всебічного розвитку потенційних можливостей кожної дитини, ставленням до неї як до найвищої цінності, визнанням права на особисту думку, позицію, мислення, виявлення своїх мистецьких здібностей. Учень не повинен залишатися провідником ідей учителя, він має бути «.. творцем власної діяльності, що передбачає не тільки «врахування», але й «включення» його особистісних функцій у мистецько-освітній процес, розвиток неповторного суб'єктивного, емоційно-особистісного ставлення до мистецтва, самого себе і своєї діяльності».

Поняття естетичного виховання, естетичних почуттів зародились в глибокій давнині. Сутність естетичного виховання, його завдання, цілі змінювалися починаючи з часів Платона і Аристотеля аж до наших днів. Метою художньо-естетичного виховання І.Кант вважав створення культури душевних проявів і особливого значення надавав мистецтву. Інша точка зору у Ф. Шилера: він вважав, що гармонію людських сил можна досягнути через мистецтво та естетичне виховання. Сутністю художньо-естетичного виховання К. Бенеке є перемикання з зовнішніх процесів на внутрішні психологічні, на вивчення творчої уяви, фантазії.

Витоки слов'янського художньо-естетичного виховання мають глибоке коріння, яке сягає початку нашої ери. У спадщині Г. Сковороди проблема прекрасного підпорядковується меті виховання справжньої людини, яка знаходить своє щастя і покликання у творчій праці. Великого значення Г. Сковорода надавав саме музичному мистецтву, як особливому засобу розвитку людської особистості.

Аналізуючи теорію і практику естетичного виховання, К. Ушинський підкреслював, що розвитку особистості має сприяти музика, образотворче мистецтво, а також природа. Виняткову увагу педагог приділяв вивченню історії народу, рідної мови, літератури, фольклору. Прагнення сформулювати у дітей поряд з інтелектуальною почуттєво-емоційну сферу

привело вченого до думки: «У всякій науці більш або менш є естетичний елемент, передавання якого учням повинен мати наставник».

Г. Ващенко при визначенні завдання гармонійного виховання українських дітей вказував, що школа має виробити у дітей здоровий смак щодо творів мистецтва. Для цього, на думку педагога, необхідними є знання з історії письменства, малярства, скульптури, музики, архітектури. В. Сухомлинський вважав, що від того, як і які цінності увійдуть у свідомість кожної дитини, залежать духовна наповненість, зміст її життя. На думку В. Сухомлинського, дуже важливо, щоб дитина мала духовне життя, моральні цінності: «Дитину треба вчити і вчити, адже вона живе не в пустелі, а серед людей, кожний її крок врешті-решт відбивається на ближньому, кожне її слово відгукується в душі іншої людини, але як відгукнеться залежить від неї».

Ключ до розуміння і вирішення проблеми саморозвитку сучасної особистості з високим рівнем культури і освіченості, здатної сприймати національні і загальнолюдські цінності, творчо діяти в будь-якій сфері соціальної практики, полягає у естетичному вихованні школярів, спрямованому на формування естетичних почуттів, потреби особистості за умов її активної діяльності у всіх сферах життя. Місце, роль, мета і завдання естетичного виховання мають бути зумовлені епохою і конкретним соціально-економічним рівнем розвитку естетично-педагогічної думки. Кінцева мета естетичного виховання – гармонійна, цілісна особистість з бажанням творити, розуміти красу життя та красу мистецтва з вмінням відмежовувати значуще від незначущого, визначенням структури свідомості, програми та стратегії діяльності (як у мистецтві так і в житті), створенням мотиваційної сфери учнів. Естетичне виховання покликано виховувати специфічні якості неповторної унікальної індивідуальності з умінням досягнути особливості високого, що міститься у творах мистецтва, як пошук учнями своєї власної думки спочатку у мистецтві, а потім і в навколишньому житті, що в контексті гуманістичної педагогіки приводить до підтримки учнів, їх мислення, інтересів, намагань пізнати нове та спонукає до самоактуалізації. Дитина, яка відчула підтримку і допомогу, стане більш цільною, упевненою, краще зможе володіти собою як на уроці, так і в позакласній роботі, проявляти свої можливості в усіх видах мистецької діяльності.

Естетичне виховання має розвинути художньо-естетичні здібності особистості, необхідні у різних сферах творчості, інтенсифікувати розвиток самосвідомості, сприяти формуванню соціальної позиції на гуманістичних

цінностях; гармонізувати емоційно-комунікативну сферу; нівелювати гостроту реакцій на стресові фактори в учнів з підвищеною чутливістю з регулюванням їх поведінки; розширити можливості спільної творчої діяльності та спілкування; виконати компенсаторні функції.

Але дійсність констатує втрату учнями реальності у сприйманні і створенні яскравого не тільки в мистецтві, а й у житті. Тому виникає необхідність у розвитку почуттів людини, що є головним завданням естетичного виховання мистецької освіти при застосуванні гуманістично орієнтованої педагогіки. А пізнаючи світ навколо себе, людина має напружувати не тільки розум, а й почуття, працювати мозком і серцем. І як зазначав В. Сухомлинський: «Мета виховання – людина, всебічно розвинена особистість».

А. Верем'єв розглядає естетичне виховання як вдосконалення естетичної культури особистості, зміст якої, на його думку, складають: «естетичні знання, погляди і переконання; естетична реакція на об'єкт; естетичний смак; естетичний ідеал; естетична мотивація (естетичні потреби, інтереси, установки); естетична діяльність».

Вчений підкреслював, що «виховання естетичне не являє собою ізольовану, відокремлену від інших галузей виховної діяльності. Воно не може існувати само по собі, як «чисте» естетичне виховання, відокремлене від інших форм виховання. Водночас воно має унікальну особливість – потенційно здатне скласти синтез з будь – яким виховним процесом, надаючи йому емоційного забарвлення, гуманітарної спрямованості і переконаності».

І. Зязюн та інші вчені-педагоги підкреслюють, що естетичне виховання «розкривається у тісному взаємозв'язку і взаємодії з іншими явищами життя».

Естетичне виховання не сприймається поза освоєнням системи цінностей. Від того, як і які цінності увійдуть у свідомість кожної дитини, залежать духовна наповненість, зміст її життя. Розвиненість естетичних смаків та уподобань, власного ставлення до цінностей мистецьких творів, вміння відрізнити справжню красу від дешевих імітацій є головним завданням мистецької освіти в контексті гуманізації навчання. Існування естетичних цінностей пов'язане з особливою здатністю людської свідомості відображати та фіксувати значення духовних або матеріальних; реальних або уявних об'єктів для задоволення естетичних потреб та реалізації естетичних інтересів, їх формування. Завдяки цим факторам починається процес гуманізації, визначення ціннісних педагогічних пріоритетів,

свого місця у діалогових взаємовідносинах з дітьми, особистісних якостей учнів та ін. Естетичні цінності залежать від інтересів, природних бажань і потреб людини. Але, попри це, вони є активним чинником, оскільки формують естетичні інтереси, поглиблюють, диференціюють бажання особистості. Дієвість естетичних цінностей, незалежно від того, яке місце вони займають у ціннісній системі особистості, необхідно розглядати у взаємозв'язку з цінностями цієї системи. Б. Юсов вказує, що «естетична цінність містить засади, які сприяють життєвій орієнтації особистості. Природно, що критерії, які засновані на виявленні прекрасного, піднесеного, героїчного, найчастіше діють не окремо, а в поєднанні з іншими принципами: соціальними, моральними, побутовими тощо». Тому необхідно особливо виділити дієвість впливу естетичної цінності на всю структуру особистості шляхом удосконалення її духовного світу. А це має відбутися там, де учитель стає одностороннім, другом дитини, бачить в ній людину, яка вступає у світ пізнання, творчості; де дії учителя набувають позитивності і оптимістичності оцінювання участі учнів у різних видах мистецької діяльності.

Середовище, в якому виховується дитина, істотно впливає на систему естетичних цінностей, які формуються, на різноманітні відчуття. Традиції, звичаї, цінності осіб, що значущі для людей утворюють внутрішній стрижень культури, формується суб'єктність людини, спрямована на будь-які сприйняття проявів довкілля та творів мистецтва. Через розвиток власного ставлення до цінностей формується суб'єктність людини, спрямована на будь-які сприйняття художніх творів та проявів довкілля. Суб'єктність виявляється як у репродуктивній діяльності (сприймати, аналізувати, переживати художні цінності), так і у продуктивній (творити). Отже, кожна ціннісна система має двоєдину природу, водночас існуючи в індивіді як самоцінному суб'єкті і в суспільстві як соціокультурній системі. Гуманно-естетичний підхід покликаний на спрямування та розуміння учнями художньої цінності творів мистецтва; стимулювання духовності і здатності бути співпричетним до душевного світу іншого та протистояти культивуванню примітивних поглядів та смаків.

Естетичні цінності відображають взаємодію людини з навколишнім середовищем і, будучи усвідомленими, мають важливе значення в естетичній орієнтації особистості, у визначенні певної спрямованості її інтересів, поведінки, діяльності у систематичне спілкування з мистецтвом та розвиток потреби у високих зразках мистецької творчості. Але тільки той учень зуміє досягнути істини красу мистецтва, який виховується на гуманістичних засадах.

Формування естетичних почуттів, естетичної культури молодших школярів є одним із завдань, які постають перед школою. Справедливо наголошував Я. Коменський, що школа має бути «майстернею гуманності», де молоді люди формуватимуть риси гуманності, розвиватимуть естетичні почуття. Мета гуманістичної освіти полягає у здатності дитини емоційно та інтелектуально сприйняти мистецький твір; визнати та опертися на естетичні, мистецтвознавчі та культурологічні знання; сформувати естетичну свідомість як у власній творчості так і у способі життя, що «репрезентує цілісність людської свідомості, самосвідомості і практичної дії»; стимулювати творчі здібності учнів через музичне мистецтво, а у подальшому перенести їх на всі сфери діяльності дитини; духовне зростання школяра. Формувати духовно багату людину, яка глибоко розуміє твори мистецтва, має високо розвинуті естетичні смаки, відчуває красу навколишнього світу і прагне до творчого перетворення дійсності за законами прекрасного, покликана гуманістична педагогіка.

Для того, щоб ця система впливала на дитину найбільш ефективно і досягала поставленої мети, В. Сухомлинський відзначив, що вона повинна бути, насамперед, єдиною, поєднувати всі предмети та позакласні заняття, все життя школяра, де кожний предмет і заняття мають чіткі завдання у формуванні естетичної культури і особистості школяра. Історично склалися, що предмети, які не дають інформацію наукового типу є другорядними, несерйозними. «А тим часом такі предмети, – вважає А. А. Мелік-Пашаєв, – у першу чергу предмети художнього циклу – володіють значним виховним потенціалом .. виховні можливості художніх дисциплін в силу специфіки свого змісту, формують внутрішній світ людини, а не транслюють об'єктивні знання». Недооцінка предметів мистецтва, а віддаляють масову школу від високої культури. Ситуація, яка склалася в країні, шкодить вихованню особистості на шляху естетичного удосконалення. Зустрічі школяра з високохудожніми творами мистецтва надають можливість олюднити свої почуття, що є основою естетичної свідомості особистості, визначають його естетичне виховання, сприяння набуттю учнями нового буттєвого досвіду (гуманістичної спрямованості) дозволяє дитині відкрити самого себе, реалізувати себе у житті, відчути щирість, доброту, отримати крила для польоту у життя.

Новизна гуманно-естетичного підходу зумовлена зростанням людського фактору у цивілізаційних процесах, визнанням ролі естетичного начала у формуванні особистості молодших школярів. Впровадження гуманно-естетичного підходу мотивується також необхідністю протидії

негативному впливу, який справляє на розвиток дітей дедалі ширше розповсюдження у молодіжному середовищі невибагливих зразків розважального мистецтва. Сутність гуманно-естетичного підходу до модернізації мистецької освіти у школі полягає у реалізації впливу мистецької діяльності на особистісний розвиток учнів шляхом спонукання їх до естетичного переживання гуманістичних цінностей життя і мистецтва. Завданнями учителів мистецтва стають: надання знання про основні жанри, стилі, характери та засоби виразності мистецтва, розвиток естетичних емоцій, смаків, почуттів, здатності виражати власне ставлення до мистецтва, до творчої діяльності у мистецькій сфері та самореалізації, вироблення загальних потреб в спілкуванні з мистецтвом, володіння учнями системою елементарних мистецьких знань, понять, термінів та вмінь адекватно сприймати та відтворювати художні твори мистецтва.

Гуманно-естетичний підхід передбачає одним із важливих завдань формування у дітей образних узагальнень при оволодінні навичками сприйняття музики, відчуття і уява її як музичної події. Слухаючи твір, школяр має пережити його специфічні особливості, барви, характер, смисловий зміст, красу; і цей стан за своєю сутністю – емоційний. Зрозуміти зміст мистецького твору інакше, ніж емоційним шляхом, неможливо. Таке переживання тільки тоді буде суто мистецьким, коли воно є переживанням виразного значення образів, а не просто емоцій під час сприйняття мистецтва. Тому повноцінне мистецьке виховання можливе, на наш погляд, у разі емоційного «проживання» мистецтва, створеної позитивної мотивації, джерелом якої є мистецькі потреби та інтереси особистості. Цей процес слід розглядати як діяльність особливого, інтелектуально-емоційного відображення, оцінювання, активної переробки зовнішніх і внутрішніх впливів, смислоутворення відповідно до можливостей і потреб особистості. Важливою проблемою гуманізації навчально-виховного процесу є професійний розвиток учителя, який буде спроможним реалізувати гуманно-естетичний підхід до уроків мистецтва в школі.

Гуманно-естетичний підхід має наблизити дитину до самовиховання та самоосвіти. Він передбачає формування самостійного критичного мислення учнів у ході аналізу, інтерпретації мистецьких творів, обґрунтування своїх поглядів, оцінки, використання діалогу між учасниками виховного процесу на основі партнерських взаємостосунків, що сприяють утвердженню у дитині її особистості, створення позитивної мотивації і особистої установки учня на розуміння та оволодіння системою знань і вмінь з різних видів мистецької діяльності, розвиток творчої індивідуальності

та ініціативи в мистецькому навчанні. Використання гуманно-естетичного підходу впливає на процес мистецької самоосвіти учнів через індивідуальні завдання, заохочення школярів, врахування особистісних потреб, інтересів, уподобань на основі індивідуально-диференційованого підходу. Знання з мистецтва мають розширюватись завдяки залученню учнів до різних видів активної мистецько-творчої діяльності з урахуванням їх потреб, інтересів, здібностей та вікових особливостей.

Гуманно-естетичний підхід передбачає опанування учнями системи життєво важливих компетенцій. Однією із найважливіших є мистецько-естетична, яка має формувати внутрішній досвід дитини, наповнений особистим сенсом. Застосування гуманно-естетичного підходу запобігає втраті в кожній людині індивідуальності, тобто людина має бути в центрі всього всесвіту, в якому рухається і сама. Механізми розвитку творчої індивідуальності дітей вбачаються у застосуванні відповідних засобів навчання і виховання, методів і форм роботи, які відповідають індивідуальним мистецьким здібностям та особливостям учнів, що дасть змогу школярам постійно вчитися компенсувати свої слабкі сторони завдяки сильним мистецько-творчим якостям. Стимулювання й активізація творчого потенціалу, своєчасна допомога учню забезпечить успіх його творчої діяльності, сформує широкий спектр почуттів школяра (адекватне сприйняття художніх творів, здатність до естетичного переживання, усвідомлення неповторності індивідуального та сприйняття іншого як естетичної цінності), розвине ерудицію дитини у галузі мистецтва. А творчу особистість може виховати тільки творчий, самобутній педагог, налаштований на гуманізацію навчально-виховного процесу, який здатний використовувати у своїй діяльності мистецько-педагогічні інновації, брати на себе відповідальність за естетичне становлення і розвиток особистості, спрямовувати свою діяльність на організацію ситуацій успіху, створення атмосфери суб'єкт-суб'єктних стосунків у педагогічному процесі та поваги до кожного учня як особистості.

На сьогодні трансформація освіти неможлива без вирішення досить широкого кола проблем. Нова демократична освітньо-педагогічна ідеологія передбачає переорієнтацію з інформаційного на проблемно-діяльнісний тип освіти. Гуманістичний вимір має сприяти створенню цілісної комплексної системи освіти (розроблення вітчизняних програм, планів, видання підручників, навчальних посібників тощо).

Сучасна мистецька освіта має активно використовувати поняття «гуманізм» і «естетична розвиненість» як найбільш актуальні. Висування

їх на ключові позиції у теоретичному плані є цілком закономірним з огляду на перехід до особистісно орієнтованої (гуманної) педагогіки, яка надає виняткового значення умінню індивіда прогнозувати і контролювати свою діяльність та власне життя. Ця ідея інтерпретована Г. Баллом у сенсі оновлення освіти щодо створення «.. найкращих умов для розвитку психічних, фізичних і моральних можливостей людини, формування у неї гуманних рис особистості». Останнє зумовлює необхідність інтенсивного розроблення форм і методів навчання і виховання, які забезпечують її індивідуальний розвиток.

Нова модель гуманно-естетичного підходу має базуватися на українській національній мистецькій спадщині, теоретичних надбаннях української педагогіки, досвіду поколінь. Гуманно-естетичний підхід має акцентувати увагу на тому, що введення у зміст естетичного орієнтування дітей мистецтва зумовлює розвиток у молодших школярів національної свідомості, відчуття і розуміння минулого свого народу, усвідомлення причетності до цього загального історичного процесу.

Гуманістичний підхід має увібрати в себе все передове і творче, що існує в досвіді інших країн. Тому головним принципом подальшого розвитку мистецької освіти має стати фундаменталізація, тобто її зміст необхідно наповнити тими знаннями, які саме сьогодні є актуальними для мистецької педагогіки. Фахова підготовка учителів мистецьких дисциплін повинна модернізувати концептуальні, змістовно-структурні та організаційно-технологічні ідеї.

Впровадження гуманістично-естетичного підходу в мистецькому навчанні школярів має сприяти активізації внутрішніх ресурсів учнів для їхньої самостійної реалізації на високому рівні, виконавсько-творчій діяльності дітей, стимулюванню виразності, артистичності. Творча активність спонукає учня до розкриття своїх думок, ідей, показу свого ставлення до різноманітних явищ, що хвилюють його. В результаті, дитина має оцінити виконання свого товариша, учень набуває навичок спостереження, аналізу, вчиться уважно слухати, порівнювати, узагальнювати, естетично переживати. Школяр не залишається байдужим до виконання, а навіть може запропонувати шляхи найбільш виразного виконання мистецьких творів. У випадку, коли учень лише спостерігає і слухає, у нього втрачається бажання мислити і діяти творчо, а це шкодить становленню музичної індивідуальності, найбільш повній реалізації здібностей і прояву у виконавській діяльності кращих особистих якостей. Саме застосування діалогічно-творчого характеру роботи на уроці мистецтва розкриє мож-

ливості повноцінного осягнення змісту творів. Гуманно-естетичний підхід передбачає «провокування» учня на творчість, залучення школяра до прийняття рішень, які стосуються художнього задуму та відтворення. Головною умовою гуманно-естетичного підходу у відтворенні мистецтва має бути взаємозв'язок осягнення школярем художньої ідеї твору з розвитком можливостей учня. При цьому загальнокультурний рівень є пріоритетним, а виконавсько-творче осягнення мистецтва дітьми має підпорядковуватися вирішенню художніх знань.

Одним з важливих показників гуманістичної спрямованості учителя мистецтва має бути сформоване художнє мислення, а також усвідомлення своєрідності художньо-педагогічної діяльності. Головного значення повинна набути педагогічна рефлексія, яка направлена на зміст навчання, на власну професійну діяльність, на усвідомлення і творче вирішення мистецько-педагогічних завдань. Якщо учитель з'являється на урок з бажанням разом з учнями відчувати радість спілкування з мистецтвом, то тим самим він створює подібний настрій у дітей. Важливо, щоб спілкування з мистецтвом виявляло особистісне ставлення, власне переживання школяра. Отже, гуманно-естетичний підхід стає найпродуктивнішим в організації сучасного освітнього процесу щодо формування творчої особистості учителя мистецтва, тому він повинен бути в центрі уваги навчально-виховного процесу.

Навчання, що відповідає гуманно-естетичному підходу, передбачає актуалізацію емоційної сфери дитини. Специфіка мистецтва полягає у відображенні важливих внутрішніх аспектів життя, зокрема, через розкриття внутрішнього світу людини, через втілення в мистецьких образах суспільно важливих і типових людських переживань, ідей, почуттів. Величезна сила впливу мистецтва в тому, що вона найбільш тонко, проникливо і яскраво виражає переживання людини, їхнє становлення, динаміку, розвиток. У переживаннях (в думках, почуттях, уявленнях), викликаних мистецтвом у слухача, своєрідно «відтворюються» певною мірою явища дійсності, однорідні з тими, які спричинили виникнення цього мистецького образу в композитора.

Однією зі специфічних рис мистецтва є її здатність втілювати емоційний світ людини. І тільки тоді, коли учитель не залишає поза увагою розвиток емоційної сфери дитини, її художньо-творчої активності, здатності до розуміння і переживання мистецтва, збагачення естетичного досвіду, вміння кожною дитиною «переробити» у власній душі ставлення до пізнання навколишнього світу засобами мистецтва, формування повноцінного мистецького сприймання, ми маємо сформувати високодуховну, сучасну

особистість. Дитина зможе виразити власні настрої, думки, розмірковування про життя, ставлення до світу, відтворити ті морально-етичні проблеми, які хвилюють людину. Ефективність цього процесу значною мірою визначається якістю педагогічного керування, яке має спрямовуватись на створення оптимальних умов для мистецького навчання особистості, забезпечення глибокого осягнення учнями змісту мистецького твору.

У мистецькому сприйманні емоційна реакція особливо важлива, адже без неї практично неможливо осягнути мистецький зміст. Емоційна реакція – найсуттєвіша характеристика мистецького сприймання. Виникаючи, емоційна реакція міняє поведінку людини, її настрої і думки. Водночас вона є співпереживанням певного образного змісту твору, а не емоційного самовираження особистості.

Гуманно-естетичний підхід передбачає наявність емоційного переживання дитини від сприймання, «включення в роботу» самосвідомості, відтворення твору мистецтва. Ідеальні уявлення, ціннісні орієнтації, погляди, судження не можуть скластися без емоційної естетичної значимості для особистості тих чи інших явищ, тобто коли ці явища не викликають мистецько-естетичних емоцій, почуттів, не отримують потім певних смакових переваг. Гуманно-естетичний підхід до уроків мистецтва в школі допоможе дитині усвідомити свої почуття і відтак створити за своїми мистецько-естетичними смаками, які ми розуміємо як здатність чуття, розуміння і оцінки естетичних явищ, особистісну інтерпретацію змісту мистецького твору. В основі сформованих естетичних умінь школярів має бути налаштування учня на розвиток сприйнятливості до краси мистецтва, а через неї до краси людських почуттів і відношень, до збереження і творення краси в житті. Такі естетичні вміння як виділення засобів естетичної виразності; визначення естетичних сторін об'єктів навколишньої дійсності, адекватне сприйняття їх естетичної цінності, висловлення естетичних суджень і оцінок, використання естетичного і життєвого досвіду є інструментом пізнання і освоєння широкого кола естетичних предметів і явищ, що зумовлює можливість їх перенесення у різні форми діяльності.

Гуманно-естетичний підхід покликаний забезпечити при набутті досвіду спілкування з мистецтвом вміння певним чином ставитися до мистецтва, оцінювати його, виявляти почуття задоволення або обурення. І тільки завдяки втіленню гуманістично-естетичної мети в педагогічний процес в учня з'явиться бажання поглибити свої знання про мистецтво, систематизувати, а отже, оцінка стане справжньою, естетичною. Оцінка при цьому свідчатиме про певний рівень освоєння учнями культурних

цінностей та їх уміння активно виявляти своє ставлення до дійсності в різних формах оціночної діяльності – емоційній, теоретичній, практичній.

Використання на уроці найрізноманітніших методів створює можливість більш глибокого співпереживання дітьми мистецтва, розуміння переданих у ній думок, почуттів. Учитель має володіти гуманістичною педагогікою, бути артистом, який «заражає» дітей своєю любов'ю до мистецтва, наповнює їх естетичною радістю.

Для успішного мистецького навчання учнів у класі повинна бути створена атмосфера свободи вибору, ситуація активного спілкування і природного самовираження, взаєморозуміння, саморозвитку особистості, радість спільної праці. Гуманно-естетичний підхід народжується там, де учитель любить кожну дитину, розуміє і приймає її такою, якою вона є, уміє відчувати духовний світ школяра. Запропонований для дітей цікавий мистецький матеріал, пробудження й підтримка творчого ставлення та пізнавальний інтерес до будь-якого виду мистецької діяльності сформує здатність глибокого сприймання і переживання емоційно-естетичного змісту мистецтва, розуміння її зв'язку із життям, усвідомленням образності і виразності мистецького твору. Гуманізація мистецької освіти передбачає, що ціннісна естетична зорієнтованість має стати важливим аспектом впливу мистецтва на людину, адже її головний об'єкт – духовна культура особи. При зміні пріоритетів у навчанні мистецтво виконає це призначення, адже естетичне в мистецтві – це його специфічний пізнавально-ціннісний зміст. Це може відбутися тоді, коли будуть подолані окремі вади мистецького сприйняття, підтримане «мисляче» художнє сприйняття, яке повинно містити усвідомлення ідейного змісту мистецького твору, естетичну оцінку і подальший емоційний відгук.

Цінність творів мистецтва кожне нове покоління усвідомлює, виходячи із власних, сучасних уявлень про нього, своїх ціннісних орієнтацій. Але цінності мистецтва збагачуються новими гранями художнього смислу, новими естетичними якостями.

Середовище найближчого оточення надзвичайно істотно впливає на систему естетичних цінностей, що формуються. Тому навколишнє життя має стати джерелом різноманітних відчуттів. Важливою є також сила впливу традицій, звичаїв, цінностей осіб, значущих для людини. Система естетичних цінностей утворює внутрішній стрижень культури, духовну квінтесенцію потреб та інтересів особистості. Отже, кожна ціннісна система має двоєдину природу, водночас існуючи в індивіді як самоцінному суб'єкті, і в суспільстві як соціокультурній системі. Естетичні цінності

відіграють одну з провідних ролей у розвитку особистості. Вони відображають взаємодію людини з навколишнім середовищем і, будучи усвідомленими, мають важливе значення в естетичній орієнтації особистості, у визначенні певної спрямованості її інтересів, поведінки та діяльності.

Таке глибоке проникнення є поштовхом до розвитку фантазії, своїх мистецьких нахилів, пробуджує творчий зліт думки дитини, пов'язуючи процеси сприйняття та творчої мистецької діяльності. Надзвичайно важливо, аби під час естетичного сприйняття мистецьких творів у дитини виникли художні асоціації; це спонукає до оцінювання, порівняння, узагальнення, що веде до усвідомлення зв'язку між змістом і засобами мистецької виразності творів. Гуманно-естетичний підхід наближає дитину до закономірного зв'язку: щонайтонше дитина сприймає, усвідомлює, тим повніше, яскравіше відображаються вони у виконанні мистецького твору, імпровізації тощо (за умови достатнього рівня володіння технічними навичками та вміннями будувати мистецький образ), і навпаки, тільки через власну творчу активність у будь-якому виді мистецької діяльності дитина підноситься до рівня мистецько-естетичного сприйняття твору в єдності його змісту та форми. За таких умов навіть виконання певної справи перестає бути для учнів тільки формальним завданням – воно знаходить відгук і опору в їх емоціях, стає внутрішньо прийнятним, особистісно значущим. Потрібно пам'ятати, аби створена ситуація впливала на емоційний стан дитини, тільки за таких умов вона зможе свідомо керувати власною мистецькою діяльністю, прагнучиме постійно збагачувати мистецько-естетичний досвід.

На думку О. Рудницької, один з мотивів проявлення потреби є привабливість і значимість об'єкта. Гуманістично-естетичний підхід забезпечує проявлення естетичних потреб людини перш за все через художні інтереси і потреби, потреби у спілкуванні з різними видами мистецтва, у художній творчості. «В емоціях, що є специфічною формою взаємодії людини з явищами довколишнього світу, завжди присутня оцінка (позитивна або негативна), що дає можливість контролювати та корегувати діяльність. Переживання оцінювального ставлення до того чи іншого явища або ситуації є формою вираження певної потреби. У свою чергу, усвідомлення причини, що сигналізує про потребу і тим самим спонукає суб'єкта до діяльності, становить мотив цієї діяльності. Звідси стає зрозумілою складна взаємозалежність емоційної насиченості навчального процесу та формування мотивів, які є особистісним інструментом, що спрямовує освітню активність учня, його бажання долати всілякі перешкоди, наполегливо просуватися до мети».

В естетичне виховання вкладається поняття здатності проникати у всі сфери життя, формувати естетичне ставлення до дійсності в цілому, а не тільки в мистецтві. Гуманізація мистецької освіти в процесі естетичного виховання передбачає вироблення індивідуальності в орієнтації особистості в світі естетичних цінностей, залученні до цих цінностей.

Прояву творчої активності на уроці мистецтва мають сприяти умови, створені для кожного молодшого школяра. При досягненні творчого характеру мистецької діяльності особливу роль слід відводити мистецькому мисленню. Розвиток таких елементів творчого мислення, як образність, уява, фантазія, активізують емоційно-чуттєву сферу дитини. Учень має відчувати радість творчості, яка розвиває емоційний відгук на мистецтво.

Таким чином, на сучасному уроці мистецтва творчість має проявлятися у мистецькому сприйманні – як спостережливість, уміння підмітити незвичайне, неповторне, простежити динаміку розвитку мистецьких образів тощо, в оцінюванні – у багатстві уявлень, незвичайності асоціацій, прагненні до самостійної оцінки, оригінальних обґрунтувань тощо; у процесі виконавської діяльності: хоровому, сольному співі, грі на елементарних музичних інструментах, музичних іграх, рухах під музику – як потреба у створенні ними музичних образів на основі засвоєних знань.

Таким чином, застосування гуманно-естетичного підходу в модернізації мистецької освіти надасть особистості життєвого сенсу, відчуття задоволення від навчання. Предмети мистецтва з'єднають масову школу і високу культуру, набудуть доступного характеру отримання більш якісної художньої освіти, а значить і естетичного удосконалення людини. Гуманно-естетичний підхід визнає учня активним суб'єктом мистецько-освітнього процесу з розвинутою емоційно-чуттєвою сферою в поєднанні з розумом, і завдяки цьому дитина стане носієм істини, добра, краси. Відповідно до такого погляду процеси і зміни, що відбуваються у внутрішньому світі учня, стають головними орієнтирами у виховній діяльності педагога. Впровадження гуманно-естетичного підходу в мистецьке навчання має сприяти формуванню в учнів активно-пізнавальної позиції, створенню атмосфери психологічного комфорту, взаємної підтримки, довіри, співтворчості, почуттєвої щирості у висловлюваних враженнях від кожного сприйнятого мистецького твору.

Сучасні стратегії модернізації мистецької освіти в Україні передбачають розуміння в учнів вміння відкрити для себе істинні шедеври мистецтва, виробити власне ставлення до творів мистецтва, опанувати систему життєво важливих компетенцій, які часто втрачаються під посиленням характерних

для нашого часу закономірних цивілізаційних процесів та явищ, що стають нормою для людей.

Сутність виокремленого нами провідного педагогічного підходу щодо оновлення мистецької освіти полягає у максимальному розкритті потенційних можливостей школярів, стимулюванні їх індивідуальної творчості. Завдяки здатності мистецтва впливати на внутрішній стан людини, поглиблюючи і збагачуючи його у процесі сприйняття-переживання, відбувається формування духовної культури особистості, адже вищі цінності світовідношення тільки тоді стають надбанням особистості, коли вони пережиті, а не сприйняті теоретично.

Мистецтво є своєрідною ланкою, що зв'язує минуле і сучасне, воно виховує здатність не тільки до сприйняття нових творів, але й до сприйняття та усвідомлення історичного минулого свого народу, його традицій тощо. Виступаючи основою духовного життя суспільства, національне мистецтво виражає потреби цього суспільства, його домагання в сфері матеріального і духовного.

Причини, які впливають на виникнення відчуття прекрасного, красивого, однакові для всіх, його багатство та багатогранність невичерпні. Проблема полягає в тому, що саме з цього багатства обере для себе молода людина, які грані та аспекти прекрасного вона сприймає. Сутність відчуття прекрасного – у його тісному зв'язку з розвитком інтелекту, інтуїції, здатності бачити у навколишньому світі те, що інші не помічають. Тому до формування естетичного на уроках мистецтва треба підходити систематично, і викладати предмети мистецтва у відповідності до їх внутрішньої сутності.

Гедоністичне спрямування музичного навчання допомагає зацікавити учнів на рівні самореалізації з позиції отримання насолоди від процесу, задоволення від праці. В гедоністичному спрямуванні мистецького навчання закладено великі можливості для творчості учителя і учнів, активізації художньо-творчого осмислення уроків мистецтва, у змісті і структурі, у методах і прийомах, що застосовує учитель при переключенні уваги, відчутті радості, захопленні і естетичної цінності твору.

Одним із засобів оновлення сучасної системи загальної мистецької освіти є застосування інформаційних комп'ютерних технологій, сутність якого полягає у новому забезпеченні процесу комунікації на уроці мистецтва. Впровадження комп'ютерних програм допоможе сучасним дітям усвідомлено осягнути навчальний матеріал, емоційно пережити побачене, розширити творчі якості ще на ранньому етапі розвитку особистості, задовольнити естетичні потреби.

Отже, в дослідженні визначено провідний підхід до модернізації мистецької освіти в Україні. В основу означеного підходу покладено ідею гуманно-естетичного розвитку особистості, що передбачає орієнтацію мистецької освіти у школі на спонукання учнів до естетичного переживання гуманістичних цінностей мистецтва як засобу їх особистісного розвитку.

4. Втілення гуманістичної парадигми – фундамент удосконалення мистецької освіти

Сенс нової системи мистецького навчання у її гуманізації, яка разом з іншими аспектами передбачає виявлення і удосконалення усіх сутнісних сил людини, коли індивід є творцем самого себе і своїх обставин. Адже необхідність олюднення процесу навчання і виховання, утвердження в ньому культури не насилля, визнання кожної особистості вищою соціальною цінністю, що сприяє створенню умов для становлення громадянина з високими моральними, інтелектуальними і фізичними якостями, виявилися досить актуальними в сучасній освітній парадигмі. Гуманізм передбачає високий рівень поваги однієї людини до іншої, усвідомлення самоцінності її як невід'ємної частини соціуму.

Сучасні технології гуманізації передбачають відмову від авторитарних методів педагогічної діяльності і об'єднують способи, прийоми та інструментарій, які сприяють відповідній морально-психологічній переорієнтації людини, формуванню почуття власної гідності та відповідальності, розкриттю здібностей та задоволенню потреб особистості, впровадженню ідей гуманізму у характер взаємовідносин людей.

Гуманізація мистецької освіти неможлива без урахування тих глобальних процесів і їх впливів, що відбуваються у світі, без посилення таких аспектів, як надання пріоритету загальнолюдським цінностям, визнання самоцінності особистості кожної дитини, підвищення ролі гуманітарних знань й освіти. Гуманізація шкільного життя означає, що у центрі навчальної системи стоїть дитина, її своєрідність і неповторність. Гуманізація освіти має передбачати створення сприятливих умов для самореалізації школярів, всебічного розвитку їх сутнісних сил, інтересів і обдарувань. Навчально-виховний процес мистецької освіти на гуманістичних засадах має виділятися принциповими положеннями, які полягають не тільки у оволодінні учнями гуманітарними знаннями, а й у підвищенні загальної культури творчого мислення, зростанні інтелектуальної освіченості й виховання дитини до утвердження її найвищою цінністю.

Гуманізація мистецького освітнього простору має здійснювати рішучий поворот до особистості учня, який має стати не засобом, а суб'єктом свого розвитку. Гуманістична спрямованість мистецької освіти має поважати особисту гідність кожного учня, його індивідуальну життєву мету, запити і інтереси, створювати сприятливі умови для самовизначення у розвитку, опікуватися становленням художньої індивідуальності.

Новий час вимагає нових підходів до мистецького навчання, модернізації традиційних методичних механізмів і впровадження в практику нетрадиційних методів навчання, які забезпечували б за відповідних умов добрі результати. Гуманістичне мистецьке навчання має бути спрямоване на створення таких форм і методів мистецького навчання, щоб забезпечити ефективно розкриття індивідуальності дитини – його пізнавальних процесів, особистісних якостей до відтворення внутрішнього «Я», створення таких умов, при яких учень захоче вивчити, наприклад, музичний твір, зміст якого сповнений гуманістичного смислу, особистісно буде зацікавлений у тім, щоб сприймати, а не відштовхувати впливи, що виховують. Традиційна педагогіка орієнтує учня на наполегливу, систематичну працю в мистецтві. Гуманістична педагогіка підкреслює, що орієнтація тільки на працю як на єдиний спосіб досягнення успіху у навчанні мистецтва може призвести до втрати бажання взагалі займатись мистецтвом, лишає дітей творчості, самореалізації. Втрачається одна із найголовніших функцій мистецтва – нести людині радість від відчуття краси, естетичне задоволення. Тому учень має не тільки наполегливо працювати, освоюючи мистецтво, наприклад, музики, а й отримувати задоволення від спілкування з музикою. Дуже важливо, щоб мистецтво відіграло функцію психологічної розрядки людини, а не лише спонукало до напруження. Інакше втрачається сенс мистецького навчання.

Без систематичної роботи учень не зможе досягти успіхів у навчанні, але обмеження навчального процесу спонуканням виключно до систематичної праці поза гедоністичним спрямуванням навчання звужує межі мистецького розвитку дитини, становлення його духовної культури, а отже і гуманістичного призначення художньої діяльності.

Школярі реагують на красу в мистецтві, проте далеко не завжди правильно пізнають і розуміють його. Причиною цього є дефіцит у них мистецько-художньої освіти. Розглядаючи мистецьку освіту з позицій гуманістичних відносин, можна виділити ряд завдань, які мають бути вирішені першочергово, а саме, переосмислення світоглядно-методологічних основ гуманістичного пізнання; впровадження в навчальні програми творів

національної культури з формуванням національної самосвідомості з пріоритетом духовних і моральних цінностей.

У сучасній загальній мистецькій освіті основна увага спрямовується на знаходження оптимальних шляхів навчання дітей певних навичок. Поза увагою залишаються індивідуальні емоційно-чуттєві реакції учнів на мистецькі твори. Інколи дітей знайомлять із загальноприйнятими тлумаченнями змісту твору композитора, сподіваючись розвинути у них таким чином здатність сприймати та розуміти мистецтво. Але під час сприймання твору дитина по-своєму, виходячи із свого досвіду, фантазії, творить образ за тими формами переживання, що підказує їй автор. Тому гуманістична парадигма мистецької освіти має зорієнтувати мистецьке навчання на підбір таких форм, прийомів і методів мистецького навчання, де б досвід загальноприйнятих розумінь перетворився на творчий імпульс індивідуального осягнення і був сприйнятий дитиною як свій.

В гуманістичній концепції мистецької освіти важлива роль має відводитися діалоговій стратегії спілкування. Для неї ця проблема має виняткове значення, оскільки діалогічність пронизує художньо-педагогічну діяльність у двох взаємопов'язаних формах – міжособистісній та внутрішній. Взаємодоповнюючи одне одну, вони утворюють можливість художнього спілкування, сутність якого складають комунікативність, емпатія, креативність і рефлексія. Перетворення зовнішнього, чужого у внутрішнє, своє має відбуватися за допомогою діалогу особистих розумінь мистецького твору. Різні переживання, мистецько-художні смисли, заглиблюючись в індивідуальну свідомість мають породити внутрішню суперечку учнів із самим собою, тобто має розпочатись внутрішній діалог-механізм створення власної інтерпретації, побудови осмисленого ставлення до мистецького витвору. Ці якості мають охопити різні рівні емоційно-сислового пошуку мистецьких творів, усвідомлення власного ставлення до них та їх інтерпретації, що має позначитися виникненням нових орієнтирів у формуванні світогляду, а отже і ефективним впливом на особистість. Досвід діалогової взаємодії з мистецтвом, що має навчити дитину розуміти художню мову твору, усвідомлювати його сутність, має сформуванати художнє сприйняття.

Гуманістична основа мистецького навчання має означати насамперед визнання права кожної дитини на мистецький розвиток незалежно від її природних здібностей. Особливо актуальним в контексті розвитку сучасного суспільства має бути вимога зробити мистецтво надбанням кожної дитини, і щоб мистецтво стало потрібним для всіх, – і стихійно обдарованим, і не дуже, але надзвичайно значущим для дітей і справляло вплив на активного, свідомого, рівноправного учасника навчально-виховного процесу, що

розвивається по своїх здібностях. Міра гуманізації виховного процесу має визначатися тим, наскільки цей процес створює передумови для самореалізації особистості, розкриття всіх закладених у ній природних задатків, її здібностей і волі, відповідальності і творчості.

Гуманістичне спрямування мистецької освіти має стати найбільш впливовим у час динамізації сьогодення, органічно поєднаного з науково-технічним прогресом, тому що мистецтво покликане відтворити цілісність буття людини, протистояти вузькому підходу до усвідомлення його сенсу з позицій практичного підходу до життя, воно опікується формуванням шляхетної, одухотвореної особистості. Гуманізація мистецького освітнього процесу вимагає переорієнтації з предметно-змістового принципу навчання на вивчення цілісної картини світу, на трансляцію не «чистих», а «олюднених» знань з опорою на базові цінності людства. Це зумовлює пріоритетний розвиток загальнокультурного компонента в змісті, формі і методах навчання і виховання, що, в свою чергу, має допомогти подолати утилітарно-прагматичний, технократичний підхід до освітнього процесу.

Основними напрямками гуманізації при викладанні мистецтва у школі мають бути: розвиток творчої особистості, забезпечення свободи і самостійності її вибору; індивідуалізація навчально-виховного процесу. Запровадження в педагогічну практику гуманістичних ідей вимагає свободи вибору змісту, методів, засобів виховання і навчання, ведення творчого пошуку в рамках гуманістичної парадигми.

Сенс життя реалізується в самому житті, в розкритті здібностей людини, в здійсненні її індивідуального покликання, призначення. Тож і гуманістична парадигма мистецької освіти має містити забезпечення розвитку і реалізації мистецьких здібностей кожної дитини. Гуманістичне спрямування мистецького навчання має означати вибір таких художніх зразків, що естетично інтерпретують людське в людині. Домінуючим в мистецтві в річищі гуманістичної культури має бути глибоке проникнення у внутрішній світ людини, прагнення пізнати і відтворити найтонші нюанси її внутрішнього життя, заглиблення в найпотаємніші куточки людської психіки. Рівень художнього сприйняття має залежати, з одного боку, від уміння дитини, що сприймає, «увійти» в систему мислення автора твору, емоційно зрозуміти його, а з іншого – цей рівень має бути зумовлений індивідуальними особливостями реципієнта, зокрема його культурно-інтелектуальним розвитком.

Допомогти дитині усвідомити свої почуття і відтак створити свою особистісну інтерпретацію змісту мистецького твору, своє осмислене став-

лення до джерела художніх переживань – має бути визначальним кроком у розвитку її мистецьких здібностей. Будь-які цілі педагогічного процесу мають бути дійсно гуманними, тобто такими, що слугують інтересам дитини, її зростанню як індивідуальності лише за умови, якщо вони допомагають дитині значною мірою самостійно, завдяки власним зусиллям стати особистістю, самореалізуватися. Втілення цієї гуманістичної мети у педагогічному процесі несумісне з авторитарністю. Тільки маючи високий рівень емпатії, зорієнтованість на співпрацю, конгруентність (співпадання) намірів та думок, спеціальні знання в галузі мистецтва та практичні навички, особистісні якості мають забезпечити успішну реалізацію діяч. Важливою умовою гуманістичної педагогіки має бути підтримка учнів, їх мислення, інтересів, намагання пізнати нове, що спонукає до самоактуалізації, зіставлення художніх характеристик творів із осягненням гуманістичного наповнення їх змісту, надання переваги при виборі навчального матеріалу тим зразкам, в яких ідеали естетичного порядку змістовно поєднано з гуманістичними, тим творам, в яких краса форми втілює красу людської природи, а від цього дитина має стати більш цікавою, упевненою, відкритою для спілкування, краще володіти собою, проявляти свої можливості в усіх видах мистецької діяльності. Гуманістична парадигма мистецького навчання має орієнтувати на таке його спрямування, при якому учень, наприклад, опановуючи закони виконавсько-творчого осягнення музики дітьми, вони мали б не тільки усвідомлювати образний зміст музики, а й прагнули б до співвіднесення власних почуттів із емоційним забарвленням твору.

Тільки позитивні емоції, ніякого грубого натиску на його особистість. При руйнації позитивних естетичних емоцій, що виникають при зустрічі з художніми цінностями, якщо навчання постійно супроводжується зауваженнями, нотаціями, заняття не може бути успішним.

Негативні емоції зводять нанівець естетичне переживання. Учень не здатний при цьому адекватно оцінити художні достоїнства, закладені в мистецькому творі, моменти естетичної насолоди відступають далеко на задній план.

Коли в центрі процесу навчання знаходиться дитина, у неї розвивається досить серйозна якість – незалежність. Зрештою, самомотивований учень, що концентрується на обраній ним же самим діяльності, веде себе до самодисципліни, яка є єдиною цінною дисципліною в процесі навчання.

Гуманістична спрямованість передбачає духовне зростання, естетичний розвиток особистості у всій повноті діапазону – від реалізації працездатності до художньої насолоди і задоволення від власної мистецької

діяльності. Гуманістична мистецька освіта, в центрі якої є людина, її духовний світ, має повертатись обличчям до естетичних, мистецьких потреб і інтересів дитини, тому що в результаті масового «охоплення», «занурення», а також просто формального проведення мистецьких занять, зникло головне, – дитина, її мистецькі інтереси і переживання, пов'язані, наприклад, з музикою, її життям, тобто відбулося витравлення гуманної спрямованості музичного виховання задовольнити ці потреби. Однією з головних умов успішного здійснення мистецько-виховної роботи в контексті гуманістичної парадигми має бути вивчення, облік різноманітних мистецьких інтересів школярів, сформованості у них певних критеріїв в сфері естетичних оцінок, вивчення учнем низки творів з усвідомленням їх глибинного, специфічного змісту, і подальший розвиток школярів завдяки дотриманню чіткої системи цілеспрямованого педагогічного впливу на процес формування мистецьких інтересів дітей, що збільшує можливість уникнення негативної дії стихійних мистецьких вражень.

Мистецьке становлення школярів не може ефективно відбуватись поза вільним виявленням оцінювального ставлення, поза багатогранністю художніх поглядів. Тому заохочення учнів в школі до висловлення власних міркувань щодо мистецтва, власної мистецької оцінки, має створити підстави для виявлення різних думок, але бажано об'єктивних. Гуманізація мистецької освіти має сформувати в дитині своє власне ставлення до художньої цінності твору, поступаючись місцем зовнішній оцінці.

Специфіка мистецького сприймання школярів потребує особливого керування. Важливо, щоб учень не залишався байдужим учасником мистецького виховання, стороннім спостерігачем краси художнього твору. В основі індивідуального підходу має лежати принцип, сутність якого – навчання в ім'я розвитку особистості школяра; зміцнення гуманних, моральних відносин до людей, природи, праці, навколишнього світу; дбайлива увага до внутрішнього світу дитини, його інтересам і потребам, збагачення його щиросердечного і духовного потенціалу. «Натаскування» дітей лишає їх права на всебічний розвиток, зацікавленості мистецтвом, критично-оцінного ставлення учнів до мистецтва, вільного його виявлення, формування Я-концепції в художніх діях. Втрачається спроба учнів до виявлення власної художньої позиції, самореалізації особистості, розкриття всіх закладених у ній природних задатків, творчості.

Необхідною складовою гуманістичної парадигми в мистецькому навчальному процесі має бути забезпечення креативного підходу, що є основою самоактуалізації та творчої самореалізації особистості. Креативність має забезпечити спроможність реалізувати свій творчий потенціал за

власною ініціативою і вибором відповідних засобів. Наприклад, при розгляді будь-якого музичного твору, вона виступає передумовою до будь-якої творчої діяльності, змотивованої індивідуумом до самовираження і самоствердження, а отже, формує ті якості, які притаманні цілісній, творчій особистості (емоційна активність, прагнення до творчої самореалізації, фантазія, уява, образне і асоціативне мислення, його гнучкість та дивергентність, відповідні творчі нахили та здібності). Пригніченість, боязкість, страх покарання, особливо на мистецьких заняттях в школі, може призвести до втрати створення емоційного стимулювання навчального середовища, розвитку у дітей саморегуляції і свободи, закорінених у почуттях, й усвідомлення особистої відповідальності, емоційної співдружності. Створення атмосфери свободи учіння, ситуації активного спілкування і природного самовираження, взаєморозуміння, саморозвитку особистості, радості спільної праці спрямовані на успішне мистецьке навчання учнів. Отже, діти поступово мають стати більш людяними, товариськими, доброзичливими, а урок мистецтва не тільки однією із форм організації навчальної діяльності, а й важливим засобом формування особистості.

Втілення гуманістичної основи мистецького навчання має передбачити також забезпечення школярам в мистецтві права на вільний вибір напрямів мистецької освіти, засобів художнього навчання, його організації. Надзвичайно важливо, аби створена система ситуацій зачіпала струни душі кожного учня, який увійшов у світ вільного учіння, впливала на його емоційний стан. Тільки тоді він зможе свідомо керувати власною мистецькою діяльністю, прагнучим постійно згадувати суб'єктивний мистецько-естетичний досвід. З позиції гуманізму кінцева мета виховання – кожен вихованець повноважний суб'єкт, орієнтація на особистість і створення умов для її самореалізації.

Підтримка, успіх у мистецькій діяльності може розглядатись як мотив, стимул до саморозвитку, самовдосконалення. Гуманістична парадигма мистецької освіти дає широкий простір для реалізації позиції дитини у процесі навчання й виховання.

У контексті гуманістичної мистецької освіти принципово іншою бачиться і позиція учителя, який має бути соратником і супутником дитини на шляху пізнання. Учитель має бути провідною фігурою успішної педагогічної взаємодії з вихованцями, спиратись на їхні особистісні якості.

Отже, для реалізації завдань гуманістичної мистецької освіти педагогічним працівникам необхідно перш за все:

– сприяти зацікавленому ставленню кожного учня до роботи на уроках мистецтва, опікуватись створенням позитивного емоційного забарвлення навчання;

– зорієнтувати мистецьке навчання на особистість кожного учня, активізувати різні види пізнавальної, оцінної, творчої діяльності, спонукати дітей до мистецького самовираження.

– урізноманітнювати форми та методи організації навчальної діяльності з метою уникнення втоми учнів на уроці;

– стимулювати учнів до вільного висловлювання щодо мистецьких явищ, без страху за помилкову відповідь.

Щоб педагог почав працювати в гуманістичній парадигмі, йому необхідно не лише розуміти принципи, а й оволодіти ними, незвичними інтелектуальними операціями, які підіймуть його громадянську свідомість на більш високий науковий рівень. Дати знання, які допоможуть учителю самому розвинути необхідне йому мислення, використовуючи традиційну систему передачі чи заучування, неможливо.

Знання мають пройти шлях критичного осмислення, переосмислення, прийняття чи відтворення, розуміння їх змісту і лише тоді стануть керівництвом для осмислення педагогічних дій. У нинішніх умовах пріоритетним для педагогічного працівника має стати саморегуляція своїх можливостей, новий гуманістичний спосіб пізнання. Тому педагогу необхідно бути обізнаним з новими цінностями мистецької освіти як засобами педагогічної підтримки самопобудови особистості, володіти необхідними інноваційними технологіями взаємодії та професійного впливу на вихованця.

Вимогливість і принципова позиція педагога щодо змістовності, систематичності, послідовності занять не має пригноблювати учнів, стримувати їхнє прагнення до самостійного прочитання художніх творів, до власних творчих знахідок. Гуманістична парадигма навчання має орієнтувати на педагогічну підтримку будь-яких спроб учня до творчого самовиявлення. Найважливішим завданням учителя має стати не тільки створення умов, а і заохочення, стимулювання, активізація самого найменшого бажання учнів до самостійного пошуку і в галузі сприймання мистецтва, і в процесі продуктивної творчості.

Необхідність конструктивних змін у професійній підготовці майбутніх учителів щодо викладання мистецтва в школі має бути зумовлено усвідомленням ними призначення мистецького виховання, розумінням мистецького самовираження, вивченням особливостей мистецького самовираження школярів і можливостями вдосконалення цього процесу.

Без розуміння сутності мистецького самовираження, без його досвіду та вивчення особливостей вдосконалення цього досвіду неможливо розкрити й специфіку становлення індивідуальної мистецької культури

майбутнього фахівця в процесі його професійної підготовки. А таке розуміння має з'явитися за умови перебудови змісту й завдань фахової підготовки майбутніх учителів мистецтва в школі.

Оскільки розвиток дитини є умовою і результатом освітнього процесу, усі дії учителів необхідно звіряти з головним показником: якою мірою вони сприяють розвитку індивідуальності, культивування особистості. Показником роботи педагога має стати ефективність процесу відповідальності за людину, її духовне становлення. Сутність гуманістичної парадигми у мистецькому педагогічному процесі полягає у зміні ставлення учителя до дитини, коли індивідуальний підхід до учня з врахуванням її інтересів як особистості набуває пріоритетного значення.

Педагоги мають не тільки навчити дитину виконувати певні дії, а головне, зацікавити її мистецтвом, розвинути творчі здібності, уникнути бездушного практицизму, зрушення пріоритетів з матеріальних цінностей до духовних. Педагоги мають орієнтуватися не тільки на підготовку учня до майбутнього життя, а на забезпечення повноцінного проживання кожного вікового етапу у відповідності до психічних особливостей особистості, що розвивається. Допмагаючи учню, учитель має його підтримати, але не принизити його людської гідності.

Учитель, що саме так трактує сутність мистецтва і вміє донести його до учнів, стоїть на засадах гуманістичного підходу до їх художнього розвитку.

Емоційно-естетичний контакт має передбачити спільну творчу роботу учителя і учня. Проблему творчої взаємодії між учнем і учителем можна розв'язати, апелюючи до вивчення впливу неусвідомлених компонентів психіки.

Головним педагогічним засобом в навчально-виховному процесі має стати активізація вільного судження учнів щодо мистецьких явищ на противагу переважанню оцінювальним підходам учителя, що приводять до звикання учнів не думати, не оцінювати, а просто переказувати ці оцінки, привласнювати думки учителя як єдино правильні. Учитель має не в командній, а переконливій формі спрямувати щире висловлювання думки, дії дитини щодо художніх цінностей творів, тому що приховування власної думки руйнує принципи гуманістичної педагогіки, запобігає творчому самовираженню в художній особистості.

Педагогічний такт, особливо на уроках мистецтва в школі, має врівноважувати силу і спрямування педагогічного впливу, так як і сумніви там, де творчий розвиток учня вимагає від учителя підтримки, терпіння, бажання активізувати найменше прагнення учня до виявлення творчих підходів у осягненні мистецтва. Гуманістичний підхід має визначати оцінку педагогічної праці в мистецькій освіті, орієнтуючись на успіхи індивідуально-творчого розвитку учнів.

Учитель нової генерації має сприяти зацікавленості кожного школяра у вільному висловлюванні без страху на помилкову відповідь щодо власних мистецьких здобутків, впевненості у своїх силах і можливостях, емоційного піднесення.

Успішне мистецьке навчання школярів народжується там, де учитель стає односторонцем, другом дитини, бачить у ній людину, яка вступає у світ пізнання, творчості; де учитель уміє відчувати духовний світ учня, його бачення усього, що нас оточує. Повага з боку учителя до учня має перерости в останнього у почуття власної гідності, самоповаги, відповідальності. Вимогливість до учня має проходити поруч із вимогливістю учителя до себе: до власних мистецьких здобутків, до власної педагогічної майстерності. Вміння подолати авторитарність і спілкуватися з дітьми на основі гуманного підходу має значно підвищити результативність навчального процесу у мистецькій освіті: посилити інтерес до мистецтва, осмисленість суджень, пізнавальну активність.

Учитель має знайти для учнів цікавий мистецький матеріал, захопити їх темою уроку, пробудити й підтримувати творче ставлення та пізнавальний інтерес до будь-якого виду мистецької діяльності. Це може статися лише тоді, коли учитель допоможе кожному пізнати себе, свої мистецькі нахили, подолати окремі вади мистецького сприймання, уяви, пам'яті, мислення; переступити скутість і замкненість. Особливого значення у діях учителя має набути позитивність і оптимістичність оцінювання участі учнів у різних видах мистецької діяльності. Підкреслення учителем цінності, неповторності індивідуальних досягнень учнів, визначення хоча би незначних, але позитивних змін в його мистецькому розвитку мають створити ситуації підтримки. У мистецькому навчанні школярів важливо передбачити створення таких зовнішніх умов роботи, які б сприяли отриманню тими, хто вчиться, задоволення, активізації їх позитивних емоцій, почуттів.

Гуманістична педагогіка має переакцентувати педагогічне мислення з вузько-мистецького на художньо-гуманістичний розвиток учня.

Отже, серед обґрунтованих концептів вагоме місце займає втілення гуманістичної парадигми мистецької освіти, що означає орієнтацію мистецького навчання на формування зрілої, духовно-моральної, творчої особистості, визнання права кожної дитини незалежно від її природних мистецьких здібностей на педагогічну увагу в процесі мистецького навчання, постійне піклування про становлення гуманно-ціннісних установок школярів щодо пізнання, виконання і творення образів мистецтва, підсилення здатності учнів до рефлексивного переживання мистецтва, спонукання до спільної мистецької діяльності як засобу розвитку комунікативних якостей дітей, за-

безпечення переваги активної мистецько-творчої діяльності перед розумово-споглядальним сприйняттям художніх образів.

Гуманістична парадигма спрямована на розвиток духовно-естетичного потенціалу нового типу особистості, здатної до саморегуляції своєї поведінки в умовах гуманного суспільства, забезпечення багато-гранного впливу мистецтва на людину.

Втілення гуманістичної парадигми передбачає впровадження форм спільної мистецької діяльності з метою орієнтації на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку, а саме, стимулювання емоційного розвитку і художнього мислення, активізація творчого потенціалу через засвоєння різних видів художньої діяльності, формування моральності, особистісної культури, найлюдянішим постулатом має стати вислів: «не дитина існує для мистецтва, а мистецтво для дитини».

5. Забезпечення домінування національного мистецтва

Нині перед школою і суспільством стоїть проблема розвитку особистості, свідомого українського громадянина, який максимально акумулює в собі національні риси та самобутність українського народу. Актуальність створення концепції системи національного виховання в умовах держави визначається всебічною активізацією інтелектуального, духовного, творчого потенціалу національних людських цінностей. «Будь-яка нація будує державу, а держава розвиває націю. Найвища цінність нації – особистість, яка має високий духовний, інтелектуальний, освітній, культурний потенціал». Одним із основних принципів освіти в Україні є органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями тощо. Проблеми розбудови національної школи на засадах гуманістичного підходу актуалізують необхідність звернення освітян до накопичення вітчизняного педагогічного досвіду, який допоможе накреслити шляхи пошуків таких засобів навчання і виховання учнів, які б забезпечували цілісний розвиток особистості зі здатністю до творчого саморозвитку, самовдосконалення себе як професіонала, духовно та національно свідомого громадянина України. У розв'язанні означеного питання важлива роль покладена на мистецтво, яке, як відомо, є відображенням всієї духовної культури суспільства, а також його територіальних та етнічних груп.

Сучасна мистецька педагогіка, поруч із засвоєнням набутоків світової мистецької літератури, висуває нові завдання щодо навчального репертуару – міцного національного підґрунтя, вимагаючи посиленої уваги учителів до використання в національному репертуарі творів українських

митців. У зв'язку з цим постає питання внесення коректив у зміст навчального процесу мистецької освіти, який має орієнтуватися, насамперед, на плекання національних мистецьких традицій. С.Людкевич закликав фахівців до вироблення й практичного застосування плану «.. рідного музичного навчання всіма можливими засобами.. бо кожне спізнення цієї праці робить її труднішою..». С. Людкевич підкреслював, що навчання музики повинно спиратись на народнопісенні зразки, високопрофесійну методику й культурні традиції народу. Саме тому до сучасного педагогічного репертуару необхідно залучати твори, які віддзеркалюють ментальність нації, не тільки розвивають виконавську майстерність і є гарним дидактичним матеріалом, але й допомагають художньо пізнати, музично пережити відповідний пласт національної культури.

Теорія, методологія і методика формування національного характеру особистості розроблялась і обґрунтовувалась в працях українських філософів, освітніх діячів, педагогів та психологів Г. Сковороди, П. Юркевича, О. Духновича, К. Ушинського, С. Русової, І. Огієнка, Г. Ващенко Я. Яреми та ін.

Погляди Г.Сковороди на навчання і виховання є цілісною системою, побудованою на принципах природовідповідності індивідуальним нахилам особистості, самопізнання і пізнання світу. Пізнання світу за Г. Сковородою, – це пізнання себе, а значить – пізнання історії свого народу.

Одним із перших дослідників української ментальності, духовного світу українців був філософ, педагог П. Юркевич. Саме йому належить розробка цілісної концепції «філософії серця». Вчений, узагальнюючи власний досвід педагогічної діяльності, вважав, що основним у розвитку особистості є формування душі, волі та характеру.

Виховання дітей на загальнолюдських і національних традиціях, глибоке усвідомлення національної належності до своєї родини, роду, етносу, гордості за духовні надбання українського народу – важливі педагогічні цілі О. Духновича.

Значним внеском у розробку проблем формування національного характеру став творчий доробок К. Ушинського. На думку вченого «національний характер» складається з двох компонентів: «природного», що корениться в біологічній природі людини, і духовного, що формується в житті, під впливом виховання і обставин. Ці компоненти не ізольовані, а впливають один на одного. К. Ушинський вважав, що кожен народ відстоює своє право на національну школу і національну систему виховання. У складі національної школи повинні знайти відображення особливості українського національного характеру, які виділяють його з сім'ї інших

народів. Національна своєрідність має виявлятися у педагогічній справі, що базується на особливому, йому тільки властивому ідеалі людини. Ідеї К. Ушинського знайшли своє відображення в педагогіці С. Русової, Я. Чепіги, І. Огієнка, Г. Ващенко. Я. Чепіга вважав кінцевою вимогою праці педагога врахування національних особливостей характеру дитини.

Теоретична і практична спадщина, обґрунтування методів навчання і виховання С. Русової актуальні і сьогодні. Опираючись на її концепцію розвитку української національної школи, можна виховати нове покоління в Україні, яке було б носієм національної ідеї державотворення. На думку С. Русової, саме завдяки національному вихованню у дітей найповніше враховуються природні задатки, формуються національний склад мислення, національний характер і світогляд. Не можна виховати дитину, якій усе людське було б рідним, не виховавши в неї любові до свого рідного.

Отже, не тільки сприйняті на підсвідомому рівні, а й свідомо засвоєні знання про рідний край є основою почуття патріотизму. А цього можна досягти, коли виховання ґрунтується на національній основі.

Формування волі і характеру особистості знайшло своє відображення і в педагогічній спадщині Г. Ващенко. Найголовніша мета створеної ним педагогіки – виховання свідомих патріотів своєї землі і нації як основи могутності України. Вчений подає чітку систему формування патріотизму: від формування стихійної любові через введення дитини в світ рідної природи і культури, виховання любові до людей, до свідомої любові через знайомство з історією, зрозуміння морально-етичних понять, практичну діяльність. В основу виховання українських дітей Г. Ващенко ставить виплекані упродовж віків загальнолюдські і національні цінності, серед яких є закон творення Добра і боротьби зі Злом, визнання Правди і побудова справедливого ладу.

В. Сухомлинський наголошував, що гармонійний розвиток дитячої особистості необхідно здійснювати в лоні рідної материнської мови, праці, історії України, національної культури з поступовим прилученням до загальнолюдських цінностей. З великою тривогою вчений говорив про те, що школа багато дає знань про навколишній світ і зовсім мало про саму людину, без чого неможливе свідоме самовизначення особистості.

Тому важливою передумовою успішного виховання дітей є забезпечення національного виховання в школі, формування національного характеру і національної самосвідомості учнів. Зміст освіти покликаний усіляко сприяти підвищенню в учнів інтересу до своєї національної самобутності як в історичному, так і в культурно-мовному, соціально-політичному, мистецькому контекстах.

Якщо ідеї інтеграційних процесів на рівні економічному та загально-політичному, як можна помітити, набувають ознак глобалізації, то проблема виховання особистості ще досі стоїть на роздоріжжі перед вибором шляхів: нівеляції національної культури в умовах глобалізації чи дотримання традиційно-консервативного виховання дітей в національному дусі, збагаченого досвідом світової педагогічної думки, яка не суперечить національній культурі українського народу.

Поступово, з розвитком соціально-економічних відносин, засобів масової інформації, просто забуваються родинні і суспільні традиції, натомість виникають нові форми спілкування людей, їхніх взаємовідносин. Під впливом прагматичних потреб змінюється спосіб спілкування, ставлення до національних цінностей, настає той момент, коли форма спілкування якнайповніше відображає зміст виховання – його багатство або бідність. Більш консервативним і стійким у нових поколіннях щодо глобалізаційних процесів сьогодення залишається характер і дух нації. Вони відображають її давні і нинішні устремління, пріоритети, ціннісні тенденції, культуру в різних її виявах. Водночас вони набувають нових форм вираження, більше інтегруються із світовою культурою, часто відмінною від консервативно-національної, чим зумовлюють спротив і невдоволення старшого покоління поведінкою дітей.

Поширюються педагогічні ідеї М. Монтесорі, вальфдорської школи, школи Ховарда та інші, проте вони не враховують особливостей культури, освіти, менталітету народу, завдань держави, українського сьогодення. А ми на багатій спадщині С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського та інших вітчизняних педагогів маємо розглядати проблему української національної ідеї як одну з методологічних засад розвитку української держави, а також усієї наукової та практичної діяльності освітньої системи України.

Освіта, як і суспільство, підвладна об'єктивним законам розвитку людської цивілізації. Спроби загальмувати або випередити в здійсненні освітньої політики суспільні потреби не мали успіху. І нині в Україні гостро постала проблема вироблення нових підходів, наукового обґрунтування методологічних орієнтирів у цій галузі.

Головним принципом побудови системи мистецької освіти в Україні є національна ідея виховання. Українська національна ідея все глибше має проникати в систему мистецької освіти, стати тією рушійною силою, яка привела б дитину до національного особистісного самоствердження і самозбереження через осягнення себе як представника і носія культури, ментальності передусім українського народу і водночас як людини все-

світу. Головним в утвердженні української національної ідеї в мистецькій освітній системі в Україні має бути те, що вона повинна існувати як національна система забезпечення життєдіяльності держави, освіти і виховання дітей, носити динамічний, невичерпний характер, як саме життя народу в усіх його виявах і зв'язках. Пріоритетним у сфері національної мистецької освіти є систематичне впровадження українського мистецтва в навчальний процес школярів; розвиток здатності дітей розрізняти істинні зразки українського мистецтва (жанрово-стильове розмаїття); визначення естетичної цінності. Необхідно звернути увагу на підготовку національних висококваліфікованих і конкурентоспроможних кадрів, які були б здатні запровадити нові національні технології у навчанні і вихованні особистості дитини, здатної через мистецтво утверджувати себе і незалежність української держави у світовому просторі. Тобто сутністю національної ідеї є якомога глибше і ширше відобразити особливості українського мистецтва, культури, історії життя народу, все те, що вирізняє українській народ з-поміж інших, що забезпечує дух, інтелект українця.

Система національного виховання має використовувати практично невичерпні можливості народного і професійного мистецтва у формуванні людини-гуманіста. Історична енергія народу, стійкість, багатство і краса його національного духу трансформувалися і акумулювалися в різноманітних видах і жанрах мистецтва – пісенному, музичному, танцювальному, декоративно-прикладному тощо.

Національне виховання в системі опанування національного репертуару здійснюється з урахуванням пізнавальних можливостей та психологічно-вікових особливостей учнів певного класу. Саме тому національне виховання, яке розглядається як багатопланове і різноаспектне, в якому сходяться майбутнє і минуле з погляду народних звичаїв, традицій, свят, має поєднуватись з вивченням національного мистецького репертуару, що додасть учням специфічних знань (поглиблення стильових ознак національної музики, особливостей побудови і розвитку музичної думки в конкретних творах будь-якої музичної культури) і допоможе поглибити сприймання національної специфіки мистецтва, вникнути в особливості композиторського стилю, створити діалог з композиторами різних епох і народів. Внутрішній зв'язок між різними видами мистецтва (порівняння мелодичної лінії української пісні з орнаментом національної вишиванки, виявлення рис народної символіки), що надає яскраві мистецькі враження і залучає дітей до різних видів мистецької діяльності, конструювання мелодій-характеристик героїв відповідно їх настрою і характеру національної культури, надають відчуття цілісності своєї національної культури.

Важливість формування у дітей мистецького сприймання на основі національного мистецького репертуару є одним із найголовніших завдань мистецької педагогіки. На нашу думку, щоб діти нового покоління не забували, а збагачували свої мистецькі уявлення про твори українського народного мистецтва, а також про твори українських класиків, з якими вони познайомились ще під час перебування у дошкільному навчальному закладі, в початковій школі, коли життєвий досвід збагачується новими уявленнями, треба як можна більше вводити їх у світ сприймання мистецтва українських класиків, таких як: С. Гулак-Артемівський, М. Лисенко, М. Леонтович, Я. Степовий, К. Стеценко тощо. Для кожної дитини процес сприймання однієї і тієї ж форми музичного твору викликає різні смислові відгуки. С. Шип так висловив ці смислові відгуки: «.. для однієї групи слухачів зміст музики зводиться до емоційних переживань. До другої належать ті, хто слухаючи музику, «малює» у своїй уяві якісь зорові картини. У третьої – музика активізує понятійне мислення.. Четверта група уявляє собі через музичне сприймання життєві події.. Є й такі, хто зосереджує увагу на самому процесі розгортання форми і спостерігає з насолодою за грою звукових барв, розвитком мелодичного малюнка, тематичного матеріалу». Наприклад, вводячи до роботи з дітьми музичні твори українських композиторів, що близькі за тематикою до розуміння, учні вчаться емоційно їх сприймати, ознайомлюються із засобами музичної виразності та звуковою палітрою, що формує рівень художньо-естетичного, духовного, творчого розвитку школяра і веде до закладання основи національної свідомості учнів-початківців, любові до рідної землі, своєї «малої батьківщини».

Початок нинішнього століття позначений інтенсивним розвитком національної самосвідомості, відродженням вітчизняної культурної спадщини, активним збагаченням її творами сучасних українських авторів. У зв'язку з цим підвищується увага, наприклад, до національного народного пісенного мистецтва, пошуку та знаходження втрачених авторських вокальних творів, збереження та активного використання української вокальної класики в практиці вокального виховання школярів.

На сучасному етапі виховання, на нашу думку, учні мало знають сучасні українські твори та майже не цікавляться ними. Але для того, щоб школярі були зацікавлені у спілкуванні з мистецтвом свого народу, педагогічна освіта має готувати майбутніх учителів на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох та сучасності, що найбільше сприяє освіченості та інтелігентності нації. На сьогодні є відсоток майбутніх учителів, які зовсім не цікавляться національним мистецтвом, новими жанрами, формами, сучасними композиторами.

Під впливом національної українського мистецтва дитина отримує здатність заглибитись в себе, в свої переживання, вона ніби заново відкриває для себе цілий світ емоцій, можливість з позицій прекрасного оцінити природу рідного краю, поетичне слово. Розвиток духовності та національної самосвідомості неможливо уявити без відчуття себе як частки свого народу, своєї культури.

Особливої актуальності сьогодні набувають питання забезпечення національних засад підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Адже саме учитель має реалізувати концепцію мистецького виховання школярів на основі української культури, що спрямовується на розвиток духовності учнів, становлення її морально-естетичних уявлень, розуміння сутності мистецтва, культурно-історичних традицій народу, а також сформувати уявлення школярів та їх відчуття власної причетності до культурно-мистецької спадщини свого народу. Важливо враховувати вікові і психологічні особливості молодших школярів, те, що сучасні діти стали більш вдумливими, мають доступ до різноманітної інформації. Необхідною умовою отримання позитивного результату у вихованні національно-патріотичного виховання школярів є ставлення до мистецтва як до школи добра, формування людської душі. Довести дітям, що через мистецтво ми пізнаємо красу навколишнього краю, народні ідеали, традиції, обряди. Пам'ятаючи, що молоде покоління є найуразливішим стосовно своєї національної належності, саме через вплив мистецтва на емоційну сферу людини, її почуття, привертання її думок і волі на досягнення ідеалу проблема формування національної самосвідомості може бути вирішена. Завдяки емоційній насиченості національне мистецтво зберігає духовну пам'ять поколінь і надає можливість відчуття глибинний зв'язок із національним етносом, ментальністю народу.

Через поєднання в національному репертуарі певних соціальних ідей (можливість відчуття людині естетичну насолоду, принести радість спілкування з мистецтвом і викликати відповідну реакцію почуттів і думок, залишити слід у духовному світі особистості) формується національний склад мислення, психіки, національний характер і світогляд, забезпечується етнізація дітей як необхідна і невід'ємна складова їх соціалізації. Тобто систематичне впровадження в педагогічний репертуар школярів творів українських мистців призводить до виховання національного типу особистості, чим досягається духовна єдність поколінь, наступність національної культури і безсмертя нації. Включення до шкільного репертуару творів українських мистців веде за собою збереження культурно-історичних здо-

бутків нації, характеризується єдністю, цілісністю, взаємозалежністю всіх своїх складових з інтеграцією компонентів в цілісну систему.

Отже, популяризація національного мистецького репертуару у процесі навчання школярів, методичне забезпечення у дітей сприймання українського мистецтва, усвідомлення її інтонаційно-стильового пізнання, елементів виконавської майстерності сприятимуть національному мистецько-творчому вихованню учнів.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Що становить методологічну основу педагогіки мистецтва?
2. Яким є головний напрям розвитку мистецької освіти в Україні?
3. В чому полягає новизна гуманно-естетичного підходу розвитку мистецької освіти?
4. Охарактеризувати сучасну тенденцію удосконалення мистецької освіти.
5. У чому полягає сутність національного мистецтва?

Тести

Тест 1

Допишіть, що є сутністю освоєння багатства національного мистецтва?

- а) максимальне використання українського мистецтва у навчально-виховному процесі освітніх закладів різних рівнів і типів;
- б) кристалізація рис національної свідомості та українського менталітету;
- в) .....

Тест 2

Сутність гуманно-естетичного підходу розвитку мистецької освіти

- а) вплив мистецької діяльності на особистісний розвиток учнів шляхом спонукання їх до естетичного переживання гуманістичних цінностей життя і мистецтва;
- б) абстраговане поняття, нейтральне до особистісного усвідомлення;
- в) допомога в усвідомленні власних почуттів, проектування їх на усвідомлення змісту музичного твору, на ставлення до мистецтва як до джерела художніх переживань.

Практичне заняття № 1

Теорія і практика використання мистецтва у розвитку творчої індивідуальності педагога (2 год.)

План:

1. Синтез науки і мистецтва у педагогічній освіті доби Відродження.
2. Сім вільних мистецтв як основа підготовки майбутніх викладачів у середньовічних університетах.
3. Сучасний стан використання мистецтва у розвитку творчої індивідуальності студентів педагогічних навчальних закладів закордоном та в Україні.

Основні поняття теми: професійна підготовка майбутнього учителя, значення мистецтва у розвитку творчої індивідуальності майбутнього учителя, розвиток компонентів творчої індивідуальності засобами мистецтва.

Індивідуальні завдання:

1. Видатні педагоги України про значення мистецтва у професійній підготовці майбутнього вчителя (П. Блонський, Г. Ващенко, В. Верховинець, А. Макаренко, В. Сухомлинський, А. Фортунатов та ін.).
2. Виступити з міні-доповіддю про значення мистецтва у розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога від імені Платона, Аристотеля, К. Ушинського, В. Верховинця, А. Макаренка, В. Сухомлинського або інших видатних педагогів минулого й сучасності.
3. Виконати тест Л. Столяренка „Провідна репрезентативна система». (Столяренко Л.Д. Психологія делового об'єднання і управління: учебник / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2001. – 512 с. С. 122- 126.)
4. Мистецька освіта у педагогічних закладах України XVII-XVIII ст.
5. Розробити і провести фрагмент навчального заняття з дисципліни за вибором студента із застосуванням засобів педагогіки мистецтва.
6. Проаналізувати проведені фрагменти занять, визначивши ефективність впливу мистецтва на розвиток творчої індивідуальності студентів. Схарактеризувати рівень розвитку творчої індивідуальності автора запропонованого фрагменту.
7. Взяти участь у виконанні вправ на розвиток компонентів творчої індивідуальності засобами мистецтва (зорової й слухової пам'яті, образної уяви, педагогічного артистизму, індивідуального стилю професійно-педагогічної діяльності тощо).
8. Захист творчого проекту.

Рекомендована література:

Основна:

1. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості *Мистецтво у розвитку особистості: монографія* / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.
2. Зязюн І. А. Культурна парадигма в практиці гуманітаризації і гуманізації сучасної освіти. *Культура політики в Україні у контексті світових трансформаційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 12-13 груд. 2000р.). Київ, 2001. С. 40–43.
3. Мільто Л. О. Технології розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога. *Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології: монографія* / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоєва, Н.В. Гузій та ін. / за ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій. Київ НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 183 с. С. 152–167.
4. Отич О. М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання: навч.-метод, посіб. Полтава: ІнтерГрафіка, 2005. 200 с.
5. Отич О. М. Мистецько-педагогічні ідеї українських освітніх та культурних діячів ХІХ – початку ХХ століття. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки: зб. наук, праць. Чернігів: ЧДПУ, 2007. Вип. 47. 208 с. С. 101–106.
6. Отич О. М. Педагогіка мистецтва: сутність та місце в системі наук про освіту. *Мистецтво та освіта*. 2008. № 2 (48). С. 13–17.
7. Отич О. М. Розвиток творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання засобами мистецтва. *Професійно-художня освіта України: зб. наук, праць* / Редкол.: І. А. Зязюн, В. О. Радкевич, Р. Т. Шмагало та ін. Київ; Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ. 2007. Вип. ІV. С. 32–37.
8. Петрушин В. И. Психология и педагогика художественного творчества: учеб. Пособие. Москва: Академический Проект, Гаудеамус, 2006. 490 с.
9. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: Відроджені пошуки, перспективи. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 80.
10. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібник Київ, 2002.
11. Сисоєва С. Основи педагогіки творчості: підручник. Київ: Міленіум, 2006. 346 с.
12. Філіпчук Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика: монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2002. 488 с.
13. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів; упор. М. Шафовал. 2-ге вид., переоб. і доп. Київ: Знання, 2006. 341 с.

Додаткова:

1. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми освіти.: навч. посібник. Київ: Освіта України, 2005. 440 с.
2. Либин А. В. Дифференціальна психологія: На пересеченні європейських, російських і американських традицій. Москва: Смысл; Академия, 2004. 527 с.
3. Роменець В. А. Творчість, індивідуальність, комунікація. *Психологія творчості*. 3-тє вид. Київ: Либідь, 2004. 288 с. С. 121–128.

Лекція 3

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ НУШ

1. Принципи і педагогічні умови мистецького навчання учнів сучасної школи
2. Оновлення існуючих і розробка нових методів мистецького навчання дітей
3. Специфіка, структура уроків мистецтва, вимоги до проведення
4. Внесення змін у способи з'ясування результатів мистецького навчання школярів

Основні теоретичні знання

1. Принципи і педагогічні умови мистецького навчання учнів сучасної школи

У результаті дослідження визначено необхідність доповнити існуючу, традиційну систему принципів мистецького навчання учнів сучасної школи. Одним із таких є *принцип забезпечення взаємодії духовного, загальнокультурного, загальнолюдського, мистецького розвитку учнів*.

Розширення уявлень щодо соціальної значущості загальнолюдських, культурних, художніх цінностей молодших школярів має відбутися не за формальної організації навчального процесу, а при цілеспрямованій інформаційній взаємодії вчителя і учня, які отримують задоволення від зустрічі один з одним упродовж уроку в рамках особистісно-орієнтованого навчання і саморозвитку в тріаді інформація-знання-розвиток. Сучасна мистецька освіта має зорієнтувати школяра на відкриті і міжособистісні відносини, які б відрізнялися доброзичливістю, усвідомленою спонтанністю і творчим ставленням до дійсності, потребою в пошуку власних нестандартних рішень у процесі художньої діяльності. Завдяки своїй емоційно-інтенційній природі, що зумовлює відображення та передачу світу особистісних

переживань та уявлень, спілкування з мистецтвом найбільшою мірою має сприяти розвитку таких якостей особистості, як уява, інтуїція, потреба у самовираженні. У процесі актуалізації художнього досвіду уяви, творчій фантазії належить особлива роль. Як необхідна умова функціонування мистецтва творча діяльність уяви детермінує створення і сприйняття художніх образів, робить можливим суб'єктивне, оригінальне бачення художньої реальності. Через уяву художньо-естетична свідомість поєднує інтуїтивну, емоційно-почуттєву сферу з мисленневою, раціональною і художній матеріал перетворюється на художній образ. Саме ці властивості мають відіграти значну роль в активізації творчої діяльності особистості. У навчально-виховному процесі мистецької освіти значне місце має відводитися художньо-творчому вихованню учнів, яке формує емоційно-ціннісне ставлення дітей до світу та передбачає емоційну чутливість дитини, її увагу до внутрішнього світу інших людей, здатність до співпереживання, висловлювати свої погляди, переконання тощо. Це необхідно, по-перше, тому що творчий розвиток формує людину свідому, активну, творчу, з власними переконаннями. По-друге, тому що дітям від природи властива надзвичайна емоційність і чутливість до образних вражень, відкритість до світу. По-третє, тому що емоційно-ціннісне ставлення до світу – це провідний компонент художньо-творчих здібностей дітей, основа художньої творчості. Високий рівень художньо-творчого розвитку особистості має дати учням можливість краще адаптуватися до нових соціальних умов, протистояти психологічній напруженості, яка значно зросла за останні роки та відображається на психіці дітей, допомогти молодшим школярам бути самодостатніми в судженнях, у власній творчості, формуючи таким чином творчий потенціал нації. Необхідність введення принципу взаємодії духовного, загальнокультурного, мистецького розвитку в систему навчання полягає у визначенні протиріччя між могутнім потягом дитини до творчості у різних формах її прояву та неможливістю повноцінно реалізувати свій потенціал у творчій діяльності на уроках мистецтва у школі. Серед вагомих факторів слід відмітити спрямованість мистецької освіти на творчий саморозвиток особистості, що зумовлено залученням дитини до художньої діяльності як невід'ємної і дуже важливої складової мистецької освіти. Її важливість полягає в тому, що художня діяльність найвищою мірою відповідає змісту діалектичної категорії творчості, яка передбачає змінення об'єкта та самопізнання, саморозвиток суб'єкта як взаємопов'язані сторони єдиного культурного процесу. При цьому вчитель і сам має бути творчою, чутливою, здатною до емпатії людиною. Тільки той

учитель, який підтримує, а не повчає дитину, зможе виховати розумних, духовних і творчих громадян нашої країни. Навчально-виховний процес на уроках мистецтва в школі потребує достатньої організації, для того щоб у школярів не виявилось гіпертрофованого захоплення розважальною музикою. Тому так важливо допомогти учням під час формування мистецького мислення, щоб у них зберігся інтерес до кращих прикладів народної і професійної мистецької творчості.

Одним із актуальних принципів мистецького навчання школярів у сучасній школі є *принцип опори на єдність усвідомлюваних та неусвідомлюваних чинників мистецької діяльності*.

Оволодіння особистістю загальнолюдськими цінностями неможливе тільки на рівні усвідомлення. У цьому процесі активну роль мають відігравати емоції. Естетичне та емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва має бути сформоване, якщо в навчально-виховному процесі відбудеться нівелювання переваги раціонально-логічних способів пізнання дійсності над емоційними. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки і шкільної практики суттєвого значення має набути проблема виховання емоційної культури особистості. Актуальність розробки і вирішення даної проблеми визначається і тим, що вивчення та аналіз шкільної практики засвідчує наявність суперечностей між інтелектуальним та емоційним розвитком особистості, рівнем знань та емоційним сприйняттям учнів. Нерідко інтелектуальне випереджає емоційне. Емоції мають допомогти розкрити внутрішній світ людини, вплинути на її вчинки, відіграти роль регуляторів людського спілкування. Сенсорна відкритість, емоційна чутливість, особлива сприйнятливність школярів до мистецтва мають стати основою розвитку в них спостережливості, естетичних почуттів, що є необхідним для розвитку особистості школяра. Виховання в учнів емоційності буде ефективним лише за умов належної організації цього процесу. Зміст осучасненої моделі мистецької освіти має бути спрямований на формування у свідомості учнів позитивних естетичних емоцій, спільних переживань, що має стати неодмінною умовою досягнення естетично-творчого співпереживання, взаєморозуміння і взаємодії між учителем і учнем. Розв'язання даної проблеми апелює до вивчення впливу неусвідомлюваних компонентів психіки. Емоційно забарвлені знання запам'ятовуються швидше і міцніше, ніж знання, що позбавлені індивідуальності і залишають людину байдужою. Пряме втручання, заклики, умовляння, проголошення необхідності співтворчої роботи на уроці – не тільки не ефективні, а навіть можуть дати зворотний ефект. Емоції є найважли-

вішим фактором регуляції процесів пізнання. Превалювання емоційних способів пізнання на уроках мистецтва в школі має сприяти запам'ятовуванню матеріалу, визначенню довольної уваги, суттєвому забезпеченню або ускладненню довольної регуляції цих процесів. Високий рівень творчої активності вчителя опосередковано має стимулювати художню наснагу учнів. Яскравість, емоційність навчального матеріалу, схвильованість, захопленість самого вчителя має бути тією умовою, за якої виникає і розвивається інтерес до навчання, підвищується активність учнів. Емоційна дія має заохотити учнів до навчання. Краса, освіченість, емоційна напруга матеріалу, що вивчається, через уміле викладання має передатися школярам. Тобто, завдяки емоційному ставленню учнів до уроку мистецтва має відбутися переведення знань у переконання. Будь-яке знання можна вважати істинним тільки тоді, коли воно сплавлене в єдине з найглибшим почуттям. Сучасна модель мистецької освіти має бути спрямована на пробудження уяви учня, його фантазії, інтуїції, емоцій. Існуюча система мистецької освіти продукує раціонально-логічні способи пізнання, позитивні емоції мають винятковий характер. Але ж нічого не запам'ятовується так, як те, що пов'язане з радістю, задоволенням, тобто з позитивними емоціями. Звідси педагогічним правилом має стати вимога емоційної схвильованості, через яку слід проводити весь навчальний матеріал. Учитель кожного разу має турбуватися про те, щоб накопичити відповідні сили не тільки розуму, а й почуття. Найкращим каталізатором підвищення емоційного фону занять має бути застосування у викладацькій практиці гуманістичної психології навчання, яке припускає перебудову навчання за такими напрямками: створення психологічного клімату довіри між учителем і дітьми, забезпечення співробітництва у прийнятті рішення між усіма учасниками навчального процесу; актуалізація мотиваційних ресурсів навчання; розвиток у вчителів особливих індивідуальних настанов, які найкраще відповідають гуманістичному навчанню. Учитель має переконати в особистісній гідності кожної людини, у важливості і значущості для кожної людини здібностей і можливостей довольного вибору, удосконалення, відповідальності за свої вчинки, творчого і радісного навчання. Щоб така модель працювала, від учителя крім інформаційного забезпечення вимагається розроблення відповідної емоційної партитури подання знань. Учитель має використовувати прийоми формування позитивних емоцій (створення творчої обстановки на уроці; порівняння; зміна інтонації; використання міміки та жестів; піднесеність настрою; створення атмосфери розкутості, доброзичливості тощо). Необхідно навчити вчителів керувати емоційним фоном навчаль-

них занять; активніше здійснювати гуманізацію навчально-виховного процесу, яка сприятиме утворенню доброзичливих взаємовідносин між учасниками навчально-виховного процесу.

Створення атмосфери психологічної розрядки учнів у навчально-виховному процесі мистецької освіти народжується там, де вчитель стає однодумцем, другом дитини, бачить у ній людину, яка вступає у світ пізнання, творчості; де вчитель уміє відчувати духовний світ учня, його бачення всього, що нас оточує. Дотримання цієї умови орієнтує вчителів на забезпечення конструктивного використання природної дитячої потреби в хорошому ставленні до неї для заохочення розвитку позитивних задатків і прагнень, такого характеру взаємодії, при якому дитина зможе реалізуватися, отримати впевненість у своїх діях. Одне із досягнень позитивної атмосфери на уроках мистецтва залежить від того, чи зможе вчитель захопити учнів темою уроку, пробудити і підтримувати творче ставлення та пізнавальний інтерес до будь-якого виду мистецької діяльності. А це може відбутися тільки тоді, коли навчальні ситуації на уроках мистецтва будуть побудовані таким чином, щоб забезпечити розвиток такого рівня свідомості, який спонукав би дитину до самопізнання і самоактивності з тим, щоб вона могла стати творцем власного духовного багатого життя, коли стосунки з дітьми будуються на врахуванні їх гідності і права бути особистістю. За таких умов навіть виконання певної справи перестає бути для учнів тільки формальним завданням – воно знаходить відгук і опору в їх емоціях, переживаннях, стає внутрішньо прийнятним. Учень тільки тоді зможе свідомо керувати власною мистецькою діяльністю, прагнучиме збагачувати суб'єктивний мистецько-естетичний досвід, якщо створена система ситуацій впливатиме на емоційний стан дитини. Учитель має навчити дитину розуміти емоції інших, керувати своїми емоціями, активізувати власні емоції. Завдання вчителя мистецтва і полягає в тому, щоб активна і стійка потреба перетворилася в прагнення, що реалізується в конкретні досягнення лише тоді, коли виникають чи створюються необхідні педагогічні умови для цього, постійно схвалювати успіхи своїх учнів у засвоєнні основ мистецтва.

Особливого значення у діях учителя набуває позитивність і оптимістичність оцінювання участі учнів у різних видах мистецької діяльності. При цьому вчитель має підкреслити цінність, неповторність індивідуальних досягнень учня, відзначити, навіть і незначні, але позитивні зміни в його мистецькому розвитку. Учитель має здебільшого схвалювати, а не критикувати дії учня, відзначати краще, а не гірше, спрямовувати свої

зусилля на похвалу, а не на засудження. Учитель, що налаштований на добро, ситуації підтримки спрямовує у цілеспрямованому виборі комплексу зовнішніх умов, що сприяють отриманню задоволення, прояву спектру позитивних емоцій, почуттів. Психологічну розрядку на уроках мистецтва в школі вчитель має підтримувати за допомогою підкреслення у взаємовідносинах поваги до мистецьких спроб, до найменших мистецьких успіхів.

Аби вільно виявляти свої враження від художніх творів дітям потрібні свобода і безпека. Для цього вчитель має створити доброзичливе середовище, в якому учні відчули б, що до їхніх ідей, відповідей, запитань поставляться з повагою, якими б вони не були. Важливо дитині зрозуміти, що її думки поважають, розуміють, вони мають певну цінність. Це стимулюватиме її до самостійного оволодіння тим чи іншим твором мистецтва.

Ще однією формою психологічно комфортної атмосфери на уроках мистецтва в школі є створення вербального (безоцінювального) оточення. Краще не нав'язувати дітям загальноприйнятої думки, а лише поділитися своїм враженням та підкреслити, що кожен з учнів може думати і відчувати інакше, по своєму.

Щире, справжнє, непідробне ставлення до учня як до особистості, вміння стримати свій гнів, роздратування, навмисне захвалювання – необхідна умова створення позитивного настрою на опанування мистецтва. Спостерігаючи прояви поведінки учня, пов'язуючи ланцюг вчинків, висловлювань, емоцій, які демонструє чи стримує дитина, в єдине ціле, учитель має розуміти і пояснювати для себе її внутрішній світ, її мотиви, духовно-культурний потенціал, здібності й можливості. Учителю потрібне співчутливе, емпатійне розуміння та готовність прийняти учня повністю, навіть з його недоліками.

Отже, створення позитивної атмосфери на уроках музики в школі має зорієнтувати вчителя на такий характер взаємовідносин, при яких дитина має стати більш цінною, упевненою, відкритою до спілкування, з умінням проявляти свої можливості в усіх видах мистецької діяльності. Учителя потрібно зорієнтувати на побудову процесу загальної мистецької освіти таким чином, щоб у центрі його знаходилась особистість учня, підкресленість перш за все її навчальних досягнень, а не невдач, поваги до мистецьких спроб, хоча б найменших успіхів. Створенню психологічної розрядки на уроках мистецтва в школі має сприяти здатність учителя до позитивного забарвлення емоційної сторони навчального процесу.

Механізм мистецько-педагогічного спілкування має охопити емоційно-ціннісну сферу особистості вчителя. Значне місце в ньому мають

займати емоційно-естетичні і творчо-вольові прояви вчителя, а саме: потреба щиро ділитися з учнями своїми емоціями і думками, прагнення досягти під час мистецько-педагогічного спілкування духовно-особистісного контакту з мистецтвом, виявлення наполегливості. Проблема творчої активності вчителя мистецтва і освіти пов'язана з категорією мистецької обдарованості, підсвідомих компонентів психіки та здібностей педагогічної майстерності.

Творча мистецька діяльність пов'язана з чуттєвими уявленнями, людською свідомістю і зв'язками з чуттєвими уявленнями, людською свідомістю і підсвідомістю. Поза емоційним шляхом неможливо досягнути зміст мистецтва, бо сприйняття мистецтва йде через емоції, але емоціями не закінчується – через них учні мають пізнати світ.

Одним із принципів гуманістичної основи мистецького навчання в школі має бути *принцип врахування результатів взаємодії керованого і спонтанного мистецького розвитку дітей.*

Сучасний учитель мистецької освіти має бути одночасно і викладачем, і вихователем, і організатором педагогічного процесу, а також консультантом для батьків. Саме тому вчителю мистецтва в школі сьогодні вже недостатньо просто добре володіти змістом програмного матеріалу для якісного здійснення навчального процесу. Йому необхідно розуміти співвідношення навчання і розвитку, знати етапи, закони і принципи формування перцептивних дій, найоптимальніший стиль спілкування і взаємодії з учнями, побудований на гуманній основі, з метою введення дітей у світ прекрасного, прилучення їх до цінностей національного і світового мистецтва. Сучасний педагог у галузі мистецтва має ставитися до кожного учня як до унікальної особистості, що знаходиться в постійному пошуку і художній творчості. Учитель, який прагне найповніше розкрити особистісні якості молодшого школяра в мистецтві, повинен мати комплексне уявлення про психологічну готовність дитини до шкільного навчання, зміни в психоемоційній сфері, реальний стан розвитку художнього сприймання учня, особливостей його пам'яті, мислення, уяви, емоційно-вольових характеристик, особливості емоційних переваг тощо. Нехтування особистісними якостями дітей може призвести до помилкових шляхів у вихованні школярів. Педагогічна стратегія, побудована на окремих уявленнях про особистість дитини, ризикує стати неефективною. В умовах сучасної вітчизняної педагогіки актуальною має бути орієнтація вчителів на нову філософію освіти, де ідеї гуманізації мають стати провідними, де основною метою має бути не тільки засвоєння

знань, умінь і навичок, а насамперед виховання почуттів, розвиток розуму, емпатії, що є основою розуміння дійсності, самого себе, оточуючих людей і творів мистецтва. Засоби педагогічного цілеспрямованого розвитку учнів у мистецькій освіті мають бути спрямовані на визнання права кожної дитини на мистецьке виховання незалежно від її природних здібностей та їх реалізацію. Ефективність навчально-виховної роботи в мистецькій освіті залежить і від ставлення самих учнів до мистецьких занять. Сучасна парадигма навчання має орієнтувати на педагогічну підтримку будь-яких спроб учня до творчого самовиявлення. Заохочення, стимулювання, активізація, створення належних умов до самостійного пошуку учнів мистецькій діяльності має бути важливим завданням сучасного вчителя в освіті. Учитель завжди має любити і чути свого учня, розуміти його «Я» у мистецькій діяльності, навіть якщо воно є суперечливим. До дитини, в першу чергу, вчитель мистецтва має ставитись як до духовно багаті особистості з багатогранною системою цінностей, надавати їй можливість свідомо виражати і відтворювати власні переживання у мистецькій діяльності. В атмосфері взаємної довіри між учителем і учнем мають створюватись умови для самореалізації особистості, саморозвитку учня. Необхідно не тільки пояснювати, показувати, як треба діяти, вибирати найбільш дієві форми спілкування в ділових і міжособистісних ситуаціях, у відтворенні виконавських і творчих діях, головне – сформувати в дитині прагнення бути неповторною особистістю в мистецтві, відшукати оригінальне, самобутнє розв'язання мистецько-творчих завдань, вільно реалізувати свої творчі можливості задля себе й оточення людини лише за наявності віри у самого себе. А це може зміцнитися тоді, коли сприймаються і оцінюються не тільки позитивні якості учня, а вся особистість у цілому, тобто коли поважають її гідність, виявляють гуманність. Гуманізація навчально-виховного процесу в мистецькій освіті не має бути абсолютизованим усепопощенням і покірністю стосовно недосконалості людини. Учитель повинен ставити перед учнями посильні і розумно сформульовані вимоги з метою їх подальшого розвитку, тобто здійснювати педагогічний вплив гуманістичного, а не авторитарного характеру. Виявляючи в діалозі, співпраці, партнерстві повагу до учня, толерантність, справедливість, учитель має створити найкращі умови для формування творчої зацікавленості в навчанні, захистити свободу власного «Я» у мистецькій діяльності. Оскільки першочерговим завданням учителя має бути виховання та розвиток унікальної особистості учня, кінцевою метою його роботи має бути здатність учня самостійно проникати у специфічний

зміст мистецької мови. Процес художньо-педагогічної взаємодії має накласти на вчителя особливі обов'язки щодо дбайливого культивування творчої особистості учня. Це вимагає від учителя особливих прийомів керування навчальним процесом, постійного співпереживання у процесі виконання, спільної діяльності з учнем, проникнення в найтонші деталі його психофізичних та емоційних станів. Тобто, для продуктивної роботи вчитель має сам володіти емоційно-інтелектуальною культурою сприймання, розвиненими навичками художньо-педагогічного спілкування, прийомами специфічної мистецько-педагогічної взаємодії як з учнем, так і з художнім твором з метою органічного співвідношення між педагогічно цілеспрямованим розвитком учнів і підтримкою найменших спроб самостійного вияву школярів у мистецтві.

У мистецькому розвитку школярів учителю мистецтва в школі необхідно враховувати, що вікові особливості сприймання мистецтва учнями визначаються передусім обмеженістю життєвого і мистецького досвіду дітей, специфікою мислення: невмінням узагальнювати, переважанням цілісного сприймання. Означений принцип має орієнтувати вчителя на уважне ставлення до мистецького досвіду дітей, набутого не тільки на мистецьких заняттях, а й самостійно.

Надзвичайно важливо, щоб дитину оточувало естетично привабливе розвивальне і виховне середовище, яке вчитель разом з дітьми змінював би. Під час формування мистецького досвіду вчитель має враховувати ступінь оволодіння мистецькими знаннями, переживання та усвідомлення значущості мистецьких творів; осмислення вражень, отриманих унаслідок взаємодії з мистецтвом; реалізацію досвіду в мистецькій діяльності та спілкуванні. Цей процес має динамічний характер, оскільки поглиблення, збагачення і трансформація складових досвіду ціннісного ставлення до мистецтва має відбуватися під час кожного спілкування з мистецькими творами. Він повинен потребувати безпосереднього включення особистості до активної мистецької діяльності, активізації творчого потенціалу, розширеної здатності до сприймання мистецьких цінностей; зумовлюється наявністю відповідних знань та вмінь, мистецько-естетичних потреб, інтересів, смаків та ідеалів. У процесі мистецького розвитку дітей учитель має поєднувати емоційне і раціональне. Оволодіння мистецькими знаннями тільки на інтелектуальному рівні, без емоційного забарвлення призведе до утворення абстрактних знань, які не матимуть для учнів особистісної значущості. Не переживання змісту мистецького твору, а значить і самого процесу отримання знань, не дасть школярам глибоких уявлень про мис-

тецтво. У свою чергу наявність знань має сприяти глибокому переживанню та осмисленню мистецьких творів. Учитель має керувати співвідношенням емоційного і раціонального в процесі пізнання мистецтва, знівелювати переваги тих чи інших елементів. Учитель має навчити учнів глибоко сприймати мистецтво під час отримання різноманітної інформації або спрямовувати увагу дітей не лише на виявлення настрою у мистецьких творах, а формувати фундамент для особистісної світобудови. Учитель мистецтва не повинен нав'язувати учням власну точку зору, виховувати любов до мистецтва примусом, будь-якими словесними сентенціями. Дійовими мають бути лише обхідні шляхи, які наведуть дітей до глибокого сприймання мистецтва. Діалогічність на уроках мистецтва в школі має забезпечувати звернення до минулого досвіду учнів, обміну думками, сприяти не просто співробітництву, а пошуку і погодження у смислах. Учитель мистецтва в школі повинен акцентувати увагу учнів не на відтворенні знань, а на їх творчому засвоєнні, щоб знання стали основою ціннісного ставлення до мистецтва.

Оскільки мистецький розвиток школярів формується не тільки під впливом соціального середовища, а й у процесі сприймання мистецтва що оточує учнів у повсякденному житті, вчителю мистецтва в школі необхідно враховувати досвід школярів, набутий не тільки на мистецьких заняттях, а й самотійно.

Таким чином, введення принципу взаємодії духовного, загальнокультурного, мистецького розвитку учнів, принципу опори на єдність усвідомлюваних та неусвідомлюваних чинників мистецької діяльності учнів та принципу врахування результатів взаємодії керованого і спонтанного мистецького розвитку дітей передбачає необхідність збагачення внутрішнього світу дітей, розширення їх уявлень щодо соціальної значущості загальнолюдських, культурних, художніх цінностей на основі спеціальної організації мистецької діяльності учнів. На уроках мистецтва в сучасній школі мають бути створені умови для забезпечення певної психологічної розрядки учнів, емоційного переживання подій і явищ, відтворених у мистецьких образах.

На уроках мистецтва в сучасній школі має досягатись єдність застосування засобів педагогічно цілеспрямованого розвитку учнів і підтримки найменших спроб самотійного вияву школярів у мистецтві, і надання їм можливості вільно висловлювати свої смаки та вподобання, відтворювати власне «Я». В умовах взаємодії між учителем і учнем має формуватися досвід ціннісного ставлення до мистецтва, що визначає готовність шко-

лярів до глибокого переживання й осмислення мистецьких творів, підвищення ефективності мистецько-освітньої діяльності.

Дотримання зазначених принципів забезпечує результативність упровадження гуманно-естетичного підходу, сприяючи досягненню повноти і системності їх цілісного поєднання.

Визначено провідні **педагогічні умови**, під якими розуміємо необхідність спеціально створювати обставини, що забезпечують ефективність мистецької освіти.

Оновленню мистецької освіти, підкресленню ролі особистісного фактора в навчанні школярів має сприяти постійне, систематичне піклування вчителя про *виявлення, врахування і збереження індивідуальності учнів*. Виходячи з нової філософії освіти, головним завданням сучасної школи є становлення дитини як неповторної індивідуальності, розвиток її творчого потенціалу, прагнення до самостійної і пізнавальної діяльності. Головною умовою прояву особистісних здібностей дитини на уроках мистецтва в школі має бути створення особистісно-орієнтованої ситуації. Завданням мистецької освіти має стати насамперед не формування спеціальних здібностей та вмій, а охоплення вимог особистісного розвитку, здатності усвідомлювати ті зміни, які відбулись у дітей під впливом художніх вражень. Виходячи з цього, у формуванні індивідуальних мистецьких здібностей школярів особливого значення має набути особистісно-орієнтований підхід. Цей підхід учитель має розуміти як послідовне ставлення до учня як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта виховної взаємодії. Особистісний підхід має бути базовою ціннісною орієнтацією вчителя, яка визначає його позицію у ході взаємодії з кожною дитиною і колективом. Для формування індивідуальних мистецьких здібностей на уроках вчитель має застосовувати такі педагогічні впливи, які будуть спрямовані на конкретну дитину з метою досягнення нею найвищого результату. При цьому вчитель має спиратися на рівень розвитку індивідуальної музичності, на її власний музичний і життєвий досвід, розумітиме внутрішній неповторний світ учня, характер, темперамент, що врешті складає його особистість у всій багатогранності й неповторності власного «Я». При врахуванні і збереженні індивідуальності учнів на уроках мистецтва в школі вчитель має передбачити пошук шляхів, які б змогли забезпечити розвиток природних мистецьких здібностей дітей, врахувати їх можливості, інтереси, потреби. У сучасних умовах гуманізації освіти піклування вчителя про виявлення, врахування і збереження індивідуальності учнів має зумовлювати необхідність пере-

осмислення сфери виховання творчої особистості засобами мистецтва; стимулювання творчої самореалізації дітей шкільного віку в процесі мистецької діяльності; створення емоційно сприятливого навчально-виховного середовища; вироблення стратегії діяльності, яка будується на гуманізації спілкування, діалогізації, співтворчості; стимулювання активності, самостійності, ініціативи, емоційності спілкування з проявами поваги, доброзичливості учасників педагогічного процесу).

У практичній роботі учитель має надавати перевагу методам стимулювання, які забезпечать особистісну спрямованість і вплинуть на творче самовдосконалення, ціннісне ставлення до особистості; створення емоційно збагаченого навчально-виховного середовища, у якому пануватиме атмосфера довіри, взаємоповаги до думок і дій кожної дитини; підтримка гуманного характеру взаємодії суб'єктів навчання на основі співпраці, співтворчості і діалогу. Це дозволить зняти почуття невпевненості в собі, страху перед негативним оцінним судженням, встановити дружні взаємовідносини суб'єктів навчання, підвищити цінність особистості.

Учитель мистецтва в практичній роботі має пам'ятати, що всіх дітей однаково вчити неможливо, тому що всі люди різні. Тому актуальним у навчанні школярів має бути використання диференційованого навчання, яке передбачає сприймати дитину як неповторну особистість. Основною метою диференційованих завдань має бути пробудження і підтримка творчого ставлення та пізнавального інтересу до будь-якого виду мистецької діяльності на кожному етапі уроку. Диференціація навчання має знижувати навантаження учнів і підвищити мотивацію навчання, передати радість успіху в розумовій праці, попередити неуспішність; створити ситуації успіху в навчальній діяльності; турбота про емоційне благополуччя на уроці.

На сьогодні перед учителем мистецтва постає об'єктивна проблема, яка пов'язана з протилежністю між зростаючою потребою розвитку в учнів художнього мислення і на його основі художньо-творчого потенціалу і не сформованості умов, перш за все системно-організаційних, для такого розвитку. Передусім, це психолого-педагогічні умови, за яких відбувається художній розвиток молодших школярів. Одним з головних соціально-психологічних моментів дитячої творчості є створення ситуації успіху. Вона дозволить підтримати і розвинути інтерес до творчої діяльності, стимулювати емоційну мотивацію до неї. Це може статися лише тоді, коли імпровізаційно-творча гра існуватиме в умовах педагогіки співробітництва. Для створення умов естетичної творчості необхідний особовий тип педагогічних відносин і педагогічного спілкування. В його

основі має бути діалог дитини через її творчість із дорослим світом як на уроці, так і в позакласній діяльності.

Проблема «вчитель-учень», що нерідко виникає в процесі виконавської діяльності, досить складна. У кожному конкретному випадку вона виглядає по-різному, хоча основа найчастіше одна: диктат – з боку вчителя і прагнення вийти з-під цього диктату, небажання примиритися з ним – з боку учня. Багаторічне навчання під керівництвом учителя може призвести до нівелювання індивідуальності учня, своєрідності художніх уподобань, пасивності, невпевненості у своїх силах. Наступна проблема пов'язана з прагненням учителя якомога швидше досягти певного результату. При цьому вузька спрямованість учіння на результат, на успіх може завадити розвитку особистості, привести до вироблення прагматичної позиції. Тому важливо прагнути до єдності результативної та процесуальної мотивації поведінки учня, його спрямованості на результат і на спосіб навчальної діяльності. Самостійно засвоєне в процесі учіння є більш стійким, органічним, результативним і приносить учневі більше задоволення, що дуже важливо. Але коли учень, наприклад, після прослуховування твору бере за основу роботи над твором виконання його відомим музикантом, це може призвести до втрати оригінального ставлення до оцінки музичних творів, втрати індивідуальності учня, деформувати його «Я». Це може статися лише тоді, коли творчих результатів у виконавській діяльності дозволяють досягнути процес учіння, що виражається в емоційній насиченості, технічній свободі, змістовності й самостійності виконавської інтерпретації мистецького твору.

Важливого значення в річищі гуманно-естетичного підходу до забезпечення прогресивного розвитку мистецької освіти набуває також визначення такої умови, як *створення позитивної атмосфери навчання* на уроках мистецтва. Цей аспект організації уроку є надзвичайно важливим критерієм реальної турботи вчителя про емоційне і психічне самопочуття дітей під час занять. Гострою проблемою залишається перевантаження змісту інформативним і фактичним матеріалом, частою є невідповідність обсягу програм, їх складності нормами навчального часу, які визначено в навчальних програмах. Учителі намагаються дати якомога більше інформації учням, перетворюючи урок на монолог. Навчання в сучасній школі, об'єктивна зумовленість до підвищених вимог у досягненні його результатів спричиняють перенапругу дітей, їх перевантаження, потребу у надто інтенсивній мобілізації зусиль. Вважаємо, що необхідно привчати учнів самостійно пізнавати інформацію, осмислювати її, діяти і творити.

Але запобіганню перенапруги дітей має сприяти різноманіття форм роботи, в яких школярі виражають себе у різних видах мистецької діяльності – сприйманні, виконанні, творенні. Аби вільно виявляти свої враження від художніх творів, дітям потрібні свобода і безпека. Для цього вчитель має створити доброзичливе середовище, в якому учні відчули б, що до їхніх ідей, відповідей, запитань поставляться з повагою, якими б вони не були. Важливо дати дитині зрозуміти, що її думки поважають, розуміють, вони мають певну цінність. Цілеспрямовані спостереження переконують, що прямі втручання типу рекомендацій не тільки не допоможуть, а матимуть протилежний ефект. Для ефективного формування мистецьких здібностей учнів, уміння переключати та концентрувати увагу, уникати стресу у відповідних ситуаціях та ін. учитель має користуватися опосередкованим впливом. Під опосередкованими педагогічними діями слід розуміти вплив на побічний компонент діяльності, реалізація якого сприяє досягненню основної мети. Учитель має орієнтувати дитину на прагнення до найповнішого розкриття змісту мистецького твору, а не на довільне подолання стресових емоцій. Особливо сприятливою виявляється ситуація, коли школяр може відчутти вплив власної виконавської діяльності (у концертних виступах перед дитячою аудиторією). Коли ж дитина грає або співає перед школярами, результат її діяльності визначається не тільки якістю виконання музики, а й характером її впливу на дітей. Учитель, що ставить перед учнями мету – викликати у дітей естетичне задоволення, – опосередковано знімає непотрібну напругу у школярів, гальмує негативні емоції страху. Це стимулюватиме її до самостійного оволодіння тим чи іншим твором мистецтва. Тому завданням уроків мистецтва щодо забезпечення психологічної розрядки дітей можуть бути: зацікавлення і захоплення дітей мистецтвом, створення на уроках особливої піднесеної і творчої атмосфери, що мала б сприяти розвитку дітей у різних видах мистецької діяльності. Наприклад, звучання спеціально дібраної музики має впливати на емоційну та духовну сфери розвитку особистості, підсилити почуття впевненості у собі, підвищити результативність навчання. Завданням для вчителя має бути налагодження контакту з дітьми, довірливого, товариського спілкування з ними, з повагою до їхніх думок і вражень, що допоможе школярам відчути себе розкуто і невимушено на уроках, збільшуватиме їх інтерес до занять мистецтвом і сприятиме творчості. Атмосфера доброзичливого ставлення вчителя до учнів і дітей між собою має досягатися шляхом створення емоційно стимулюючого шкільного навчального середовища, ініціативи учнів, встановлення конструктивних

міжособистісних стосунків у класі. Забезпечення психологічної розрядки дітей на уроках мистецтва в школі потребує психологізації педагогічного спілкування, підвищення рівня комунікативної компетентності вчителя, тому що часто будь-який зміст спілкування вчителя і учня знецінюється психологічно неграмотною комунікацією. Освітній процес на уроках мистецтва буде гуманним, з позитивною атмосферою, якщо вчитель оточить дитину образами добра, любові, краси, відданості, справедливості, поваги, співпереживання; спрямує погляд учня на свій власний, духовний світ і допоможе знайти й осягнути свій шлях, місію, призначення. У мистецькій освіті має бути закладений напрям дати учням шлях до самопізнання, до осягнення у собі істини, лише тоді буде виконано завдання уроків мистецтва щодо забезпечення психологічної розрядки дітей.

Запобігання уникнення втомлюваності дітей на уроці мистецтва залежить від педагогічних умінь, майстерності вчителя, тобто як він зуміє організувати і реалізувати виховні, освітні й розвиваючі можливості мистецького матеріалу. Для успішного розв'язання цього завдання вчитель має творчо підійти до побудови гнучкої структури уроку, глибокого вивчення творів і їх підбір відповідно до вікових особливостей учнів, їх мистецької підготовки. Продумуючи емоційний рисунок уроку мистецтва, вчитель має підтримувати необхідний емоційний настрій, знайти прийоми переключення уваги. Плануючи урок, учитель має враховувати ступінь фізичного, розумового та емоційного навантаження учнів.

Щоб уникнути втомлюваності дітей на уроках мистецтва, вчитель має прагнути до урізноманітнення видів діяльності, можливості їх зміни, активізації учнів та забезпеченні їхнього мистецько-творчого розвитку. Добір різного та цікавого для дітей навчального матеріалу має сприяти формуванню творчих здібностей школярів, підтримці мистецьких інтересів дітей, уникненню втомлюваності молодших школярів на уроках мистецтва в школі. Під впливом мистецтва розвиваються такі елементи творчого мислення, як образність, уява, фантазія, що активізують емоційно-чуттєву сферу дитини. Естетичні емоції супроводжуються напруженням інтелектуальних сил, які об'єднують естетичні переживання і пізнання. Глибина розбуджених почуттів є однією зі спонукальних сил творчої діяльності дітей, максимальному уникненню їх втомлюваності на уроках чи в позакласній діяльності.

Учні здатні до продуктивної творчості. Імпровізація торкається різних аспектів творчого розвитку учнів на уроках мистецтва, але успіх імпровізації учнів має залежати від уміння вчителя створювати проблемну ситуацію і від того, наскільки органічно імпровізація включена в урок.

Дитяча гра за своєю сутністю близька до художньої діяльності і полягає в можливості імпровізувати, творити не стільки з орієнтацією на результат, скільки для насолоди вільним виявленням власних сил, здібностей і можливостей особистості, а отже й уникнення втомлюваності дітей на уроках мистецтва.

У мистецькому сприйманні виявляється спостережливість, уміння підмітити незвичайне, простежити динаміку розвитку мистецьких образів; у процесі виконавської діяльності – музичних іграх, співі, рухах під музику; у творчій діяльності учнів – як створення дітьми мистецьких образів на основі засвоєних знань.

Специфіка ритмічного виховання школярів обумовлюється віковими особливостями розвитку і сприйняття дітей. Учитель в своїй роботі має враховувати, що виконання одноманітної роботи або довготривале перебування в однаковому положенні швидко втомлює дітей.

У мистецькій творчості провідну роль відіграє синтез емоційного відгуку з мисленням, абстрактного і конкретного, творчої уяви і активності, здатності швидко приймати рішення. Творчість дітей пов'язана з самостійними діями, з умінням оперувати відомими їм уявленнями, знаннями, навиками, застосовуючи їх у нових умовах, у різних видах мистецької діяльності. Процес мистецького пізнання в атмосфері творчості набуває розвивального характеру.

Тому, за умови використання різноманітних видів діяльності, можливості їх зміни, активізації учнів та забезпечення їхнього творчого розвитку, творчого підходу вчителя дитина зазнає радість, задоволення та переключення уваги з одного виду діяльності на інший і таким чином уникає втомлюваності на уроці мистецтва в школі.

Таким чином, за рахунок підвищених вимог у досягненні результатів, діти відчують перенапругу, потребу у надто інтенсивній мобілізації зусиль. Через те уроки мистецтва мають забезпечити створення позитивної атмосфери навчання за рахунок доброзичливого ставлення вчителя до учнів і дітей між собою в навчальній і позакласній діяльності, різноманітних форм роботи, в яких школярі виражали б себе у різних видах мистецької діяльності – сприйманні, виконанні, творенні. Максимальне уникнення втомлюваності дітей на уроках мистецтва та у позакласній роботі залежить від майстерності вчителя, який має активізувати учнів, сприяти їхньому творчому розвитку, підтримці необхідного емоційного настрою, переключенню уваги учнів за рахунок зміни видів діяльності та процесом їх зацікавлення.

Однією із дієвих педагогічних умов осучаснення мистецького навчання в школі є *забезпечення пріоритетності практичних форм мистецької діяльності*, спрямоване на освоєння учнями мистецтва, насамперед у процесі активної мистецької діяльності. Успіх мистецького навчання школярів залежить від урахування вчителем вікових особливостей дітей, володіння методикою роботи з ними. Учитель має володіти прийомами активізації інтересу й уваги до учнів. Основні з них – емоційний контраст і діалогізація мономовлення (учителі схильні до монологу).

Мистецька діяльність може бути творчою, якщо брати в ній активну участь: драматизувати пісні, тлумачити їх, придумувати ритм тощо. Діти мають можливість імпровізувати або творити на близькі та знайомі сюжети. Заняття будь-якою імпровізацією не тільки творчо має активізувати дитину, але й вплинути на розвиток її слухових здібностей.

Наприклад, одним із важливих засобів самотійної творчої діяльності має бути музикування на дитячих музичних інструментах-іграшках (одні діти грають на металофонах, а інші – виконують поспівки «Співаймо», «Слухайте нас», «Стоїмо на місці», «Вгору ми йдемо», «Ми крокуємо вниз»). Музикування учнів на дитячих інструментах, імпровізація різних ритмів, музичних зворотів; відтворення сприйняття, підбір розучених мелодій, ритмічний супровід до виконуваних пісень формує активну музичну діяльність дітей.

Ритмічний супровід, організований на слуховому контролі, має сприяти розвитку відчуття часу – «переживання» змінюваних тривалостей, рівного темпу і метричної пульсації, а отже дати змогу вчителю залучати молодших школярів до активної музичної діяльності. Навчальна мета такої діяльності має визначити не лише закріплення самотійних навичок гри за нотними знаками, а й концентрацію всіх умінь і навичок у єдиний комплекс, що має забезпечити самотійність виконання музично-ритмічних завдань. У процесі музикування діти мають навчитися елементів музичної грамоти, в них розвивається слух.

Упровадження етапно-фазової послідовності використання на уроках музики ритмічних і звуковисотних інструментів має уможливити органічне поєднання теоретичних знань учнів з музично-практичною діяльністю, що має активізувати музичну діяльність дітей та підвищити якість уроків музики в школі.

Мистецький розвиток особливо має проявитися в активній самотійній діяльності. Якщо слухання музики викликає співпереживання, співчуття тому, що в ній виражено, породжує асоціації, то можна говорити про творчий характер процесу слухання. Для того, щоб діти були активні під

час слухання, ритмічних рухів вчителю необхідно створити проблемну ситуацію: запропонувати дітям вслухатися в музику і спробувати визначити її характер, про що вона розповідає, які думки і почуття викликає, за допомогою яких засобів музичної виразності.

На уроках мистецтва перш ніж привчати дітей слухати музику у виконанні симфонічного оркестру, треба продемонструвати їм зблизька скрипку, віолончель, флейту, фагот, трубу, показати їх звучання, розповісти про кожен із них. Це має пробудити у дітей інтерес, у них має з'явитися бажання самостійно прослухати симфонічний оркестр, спробувати відрізнити звучання інструментів. Щоб розвивати естетичні почуття дітей, слід не втрачати можливості безпосереднього спілкування з природою, а особливо слухання голосів птахів, упізнавання їх, розуміння. Елементарний аналіз музичних творів, усвідомлений, посильний розбір елементів форми, словесне визначення переваг мистецького твору, його змісту, що є неодмінною умовою сучасного навчання мистецтва, не повинно затуляти практичні підходи до навчання дітей мистецтва.

Використання наочності на уроках мистецтва – шлях розвитку творчої активності. Залежно від конкретної дидактичної мети, змісту, матеріалу на уроках мистецтва практикуються різноманітні види унаочнення – таблиці з нотної грамоти, плакати з піснями, діафільми, малюнки, навчальні кінофільми, показ рукою напрямку руху мелодії або застосування пальців лівої руки як нотного стану. Наочними засобами можна користуватися на всіх етапах навчального процесу: під час початкового ознайомлення з матеріалом, його закріплення, а також для контролю знань під час проведення підсумкових уроків з певної теми.

Крім дидактичних завдань, дидактична гра має виконати виховні функції: збагатити духовне життя школярів, навчити їх спілкуватися, розвинути дитячу ініціативу, посприяти формуванню колективізму. Введення в шкільне життя дидактичних ігор має викликати в учнів радісний настрій, створити оптимістичний ритм їх навчання і виховання, благотворно вплинути на емоційну сферу дитини. Дидактична гра має підвищити інтерес до навчання, дати можливість кожній дитині випробувати свої сили, пережити хвилювання успіху, піднести самооцінку. Тому, дидактичні та виховні функції мистецько-дидактичної гри мають сприяти активізації мистецької діяльності учнів.

Для реалізації кожної складової зазначеної теми необхідна активна робота самих школярів, адже пасивного, байдужого учня мистецько грамотним і естетично вихованим зробити неможливо. Використовуючи за-

пропоновані прийоми впродовж усього заняття вчитель має тримати учнів в атмосфері зацікавленості й активності.

Активізації мистецької діяльності має сприяти робота з узагальнення знань про мистецтво, активізації емоційного ставлення школярів до мистецтва, прийом емоційної драматургії. Застосування міжпредметних зв'язків має розширити світогляд учнів, сформувані вміння і навички самостійного мислення. Використання наочності та дидактичних ігор на уроках мистецтва має піднести емоційність дітей, захопленість, цікавість, стимулювати мислення, уяву.

Спонування учнів до усвідомлено-ціннісного сприйняття мистецтва спрямоване на критичне осмислення мистецтва, а не бездумне її поглинання. У загальній проблемі мистецько-естетичного розвитку школярів актуальною має бути сфера формування орієнтацій дітей на цінності мистецької культури. Головним питанням має бути скерування в сучасних умовах педагогічних дій із формування правильних орієнтацій школярів у царині мистецтва. За умов глибоких змін у галузі життя сучасного суспільства, де тиражування музичних записів (ТБ, використання можливостей інформаційного навчання тощо) забезпечують формування і розвиток музичних орієнтацій дітей, сучасна модель має чітко сформувати музичне оціночне сприйняття, смакові установки, інтереси й ідеали, які для сучасної педагогіки є найактуальнішими. Починаючи з мультиплікаційних фільмів, які дитина сприймає з перших років життя, і до розважальних передач, учні часто зустрічаються з музичним матеріалом низького змістового ґатунку, художнього рівня, примітивного за засобами музичної виразності тощо. Але саме цей музичний матеріал вводить учнів у світ дорослого життя. Адже ця музика пов'язана з проблемами росту і розвитку дітей, що найважливіше – вона зрозуміла і доступна, не потребує втручання «підкажчика-наставника». Для того, щоб учитель порозумівся з учнем, учитель має враховувати реалії сьогоденного мистецького життя, інтереси учнів, застосовувати різноманітні мистецько-естетичні погляди. Тому тільки сучасний учитель має створити протидію тим мистецьким орієнтирам, які діти формують удома, в колі однолітків, друзів і які цілеспрямовано породжуються і впроваджуються масовою мистецькою культурою. Кожен сучасний учитель має виходити із об'єктивних обставин, що склалися, і переконувати вихованців в існуванні духовних, художніх і мистецьких цінностей, які часто виходять за межі їх повсякденного досвіду спілкування. Учитель має бути покликаний навчити дітей розуміти мистецтво, наочно показати учням зв'язок мистецтва з життям, його моральне значення. Не-

довіра до переконань учителя відбувається тому, що мистецький досвід, орієнтири дитина має, але у своїй переважній більшості школярі не мають чіткої зорієнтованості, не пристосовані до творчої переробки іншої мистецької інформації, аніж композицій, на яких уже сформувались їх мистецькі інтереси і смакові установки. А оскільки сила емоційного впливу аудіальної інформації досить велика, то явища розважального мистецтва, які вже були засвоєні раніше, абстрактно володіють значно більшою яскравістю почуттів, доступнішим змістом у порівнянні з творами високохудожньої мистецької культури. Тому на сьогодні важливим завданням учителя є вироблення у сучасних дітей уміння оцінювального сприймання мистецтва. Орієнтації на цінності культури мають регулювати характер життєдіяльності особи, тому що вибір дитиною тих чи інших цінностей значною мірою має визначити установку її діяльності у цій сфері. Сформовані ціннісні орієнтації дітей вимагають боротьби зі споживацьким ставленням до культури, пропагандою насильства, жорстокості, зумовлюються необхідністю критичного осмислення і творчого застосування теоретичних положень структурно-функціонального аналізу ціннісних орієнтацій особистості, що мають цілісність і виконують регулюючу, інтегруючу і світоглядну функції, розвиток особистості як суб'єкта і об'єкта естетичних стосунків. Визначення стійкої структури, виділення компонентів ціннісних орієнтацій має надати можливість у виховній практиці розвивати такі якості особистості, як духовна активність, вірність національній ідеї, гуманність, самоповага, емпатія, емоційність, гідність. Осмислення ціннісних орієнтирів школярів засобами мистецтва, яке перетворює суспільні цінності в їхнє внутрішнє надбання, особистісне ставлення до них, є важливим чинником їхнього духовного розвитку. У зв'язку з цим провідного значення у формуванні унікальної особистості в її духовному зростанні має набути світогляд учня, на основі якого сформується система ціннісних орієнтацій. У сучасних умовах суспільства надзвичайно важливо з раннього дитинства привчати дітей до розрізнення і вибору кращих зразків мистецтва. Твори мистецтва зі здобутками різного емоційно-образного змісту, які сприймають діти безпосередньо, впливає на їх почуття, формує естетично-моральний вигляд, спонукає до співпереживання. Заняття мистецтвом впливають на загальну культуру поведінки учнів. Чергування різних завдань, видів діяльності (співу, слухання музики, гри на дитячих музичних інструментах, рух під музику тощо) вимагає від дітей уваги, кмітливості, швидкої реакції, організованості, прояву вольових зусиль, активної естетичної оцінки, розумової діяльності, яку має спрямовувати вчитель. Роз-

виваючи дитину естетично, розумово, вчитель має всіляко підтримувати навіть незначні творчі прояви, що активізують сприйняття і уявлення, будять фантазію та уяву. Мистецьке навчання дітей у школі має бути спрямоване таким чином, щоб сформувати справжній мистецько-естетичний смак за допомогою зосередження уваги на слуханні, сприйнятті (чуттєвого аспекту з пробудженням емоцій). Учні мають поступово знайомитися з різними жанрами, стилями, зображувальністю і виразністю мистецтва, вивчати творчість композиторів, накопичувати знання про види і стилі мистецтва. Учитель має дати необхідні мистецько-естетичні уявлення, систематично поповнюючи коло вже наявних знань, тим самим він має виховати естетично розвиненого слухача, що володіє певною мірою сформованим мистецько-естетичним смаком. Формування мистецько-естетичних смаків учнів вимагає від учителя мистецтва об'єктивності й широти власних мистецьких поглядів. Виходячи з того, що мистецька діяльність створює необхідні умови для формування ціннісних орієнтацій особистості дитини, закладає первісні основи загальної культури майбутньої людини, оновлена модель мистецької освіти школярів має забезпечити посилену увагу до формування у дітей здатності оцінювати мистецькі твори не тільки на уроках, за допомогою вчителя, а й самостійно, у повсякденному житті. Проблема опанування ціннісних орієнтацій зумовлена особливостями сприйняття дітьми закономірностей мистецтва, його інтонаційної природи. Мистецькі інтонації мають життєве походження, виражають основні сфери життєдіяльності (природу, людину, її почуття, дії, фантастичний світ) і безпосередньо впливають на смислові утворення свідомості, що обумовлює освоєння школярами художньо-естетичних цінностей мистецьких образів природи, людини і забезпечує специфіку формування художньо-естетичних ціннісних орієнтацій школярів у процесі сприйняття мистецтва. Мистецьке навчання в школі має бути спрямоване на залучення дітей до вироблення власної естетичної позиції, розрізнення фальші у мистецтві шляхом нагромадження елементарних естетичних вражень, зорових і слухових відчуттів, необхідного розвитку емоційних і художньо-пізнавальних процесів. Особливого значення має надаватися формуванню повноцінного сприймання, розуміння та відтворення художнього, художньо-пізнавального тексту школярами, розвитку в них відповідних умінь, емоційно-почуттєвої сфери, образного мислення, а також умінь висловлювати елементарні оцінні судження щодо почутого, обґрунтувати власну позицію. Оцінна діяльність на уроках мистецтва має зацікавлювати учнів мистецьким матеріалом, сприяти атмосфері невимушеності на уроці,

творчому підходу до аналізу твору, забезпеченню емоційно-естетичного сприйняття творів мистецтва, розвитку образного мислення, комплексному впливу мистецтва на виховання естетичних потреб школярів. Завдання вчителя полягає в тому, щоб допомогти дитині пережити та усвідомити твір мистецтва у єдності його цінностей, активізувати у свідомості школяра ціннісні уявлення та на основі їх співвідношень визначити власне ставлення до сприйнятого та виразити його за допомогою оцінних суджень. Учитель мистецтва в школі має володіти методикою формування у школярів естетичної оцінки мистецтва, яка б сприяла покращенню якості сприйняття дітьми мистецького твору, висловлюванню послідовних, обґрунтованих, емоційних, образних, емоційних суджень. Учитель має забезпечити підсилену увагу дітей до вміння визначати загальний емоційно-оцінний настрій мистецького твору, усвідомлювати суб'єктивне ставлення до зображених подій, героїв та засобів його вираження, оцінювати вчинки героїв та співвідносити їх з характером мистецтва. Учитель має навчити учнів під час сприйняття близьких за характером творів почути в кожному з них щось особливе, притаманне тільки цьому твору, аби проявити це у власному виконанні. На основі ціннісних орієнтацій можна судити про рівень соціального, естетичного, художнього розвитку особистості, де мистецьке виховання має бути дійовим засобом формування ціннісних установок, які завжди тісно пов'язані з певними напрямками мистецтва (жанровими, стильовими особливостями тощо).

Процес мистецької освіти не може оминати необхідність підсилення *творчого спрямування всіх різновидів мистецької діяльності*. Всі види і форми діяльності на уроках мистецтва повинні мати творчий характер. Головним критерієм має виступати новизна, оригінальність, самостійність діяльності, але не художня цінність створеного, оскільки головним у творчій діяльності і запорукою успішного розвитку творчих здібностей має бути сам процес творчості, а не її продукт. Учитель повинен пам'ятати, що цінним джерелом творчого розвитку школярів має бути їх винахідливість у передаванні інтонацій, наслідуванні, легкому сприйнятті образного змісту казок, розповідей, пісень, музичних п'єс, віра у свої творчі можливості. Творча діяльність на уроці мистецтва має виражатися у впровадженні творчих завдань – завдань такого характеру, під час виконання яких учнів буде втягнуто у процес творчості, і результатом цього процесу має бути виникнення чогось нового, притаманного тільки одній особистості. Різноманітність форм роботи: ігри, словесне коментування, розбір, слухання, імпровізація, розфарбовування, малюнки, цікаві запи-тання та спостереження, творчі завдання – все це має сприяти не тільки якісному

засвоєнню навчального матеріалу, але й розвитку особистих творчих здібностей учнів, допомозі у пізнанні мистецтва через аналіз та інтерпретацію вивчених мистецьких творів, формуванню емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, самостійності та критичності мислення дитини. Через сюжетно-образні ситуації мають розвинутися фантазія, уява, творчі здібності та емоційно-чуттєва сфера. Результатом виконання творчих завдань у всіх різновидах навчальної діяльності у певній послідовності має бути не тільки виразне виконання твору, а й слухання музики, її словесне коментування, розбір. Різнобічні та систематичні творчі завдання мають допомогти учням успішно долати поставлені перед ними завдання. Кожен учень має відчути радість творчості, яка розвиває емоційний відгук на мистецтво. Учитель має створити умови для пробудження, активізації в учнів творчих імпульсів, для пізнання радості творення. Творчі можливості учнів мають найкраще розвинутися в усіх сферах діяльності, якщо раніше розпочати таку роботу з дітьми. Творчість має сприяти розвитку образного бачення – важливої умови мистецького і загального розвитку дитини. Процес творення не виключає елементів імпровізації. Учитель має стимулювати учня до створення чогось нового, а цей процес має захопити дитину, впливати на її розвиток, що є важливим чинником у формуванні особистості. Якості, що формуються під впливом мистецтва, мають універсально-особистісний характер, здатний виявитися в будь-якому виді діяльності. Але неможливо сформувати мистецькі здібності, розвинути мистецьку обдарованість, естетичну чутливість у відриві від формування творчого та одночасно морального потенціалу. Організація творчої діяльності в шкільному віці не може існувати в умовах авторитарної педагогіки. Для естетичної творчості необхідний особливий тип педагогічних відносин і педагогічного спілкування – це діалог дитини через її творчість із дорослим світом. Одним із головних соціально-психологічних моментів дитячої творчості має бути створення ситуації успіху, яка дозволить підтримати і розвинути інтерес до творчої діяльності, стимулювати емоційну мотивацію до неї, відповідні форми для здійснення цієї діяльності, які зможуть перетворити її у вільну. У педагогічній роботі вчитель має враховувати особливості творчого розвитку школярів, які залежать від вікових і психологічних особливостей дитини, її життєвого досвіду, вміння вибудувати свою роботу, від характеру взаємин з учителем та однокласниками. Активізація цих чинників має допомогти дитині найповніше включитися в творчу діяльність. Розвиток творчого потенціалу, формування естетичних почуттів і потреб у шкільному віці має відбутися і під час самостійної

художньої діяльності. Відтворення власного світовідчуття і світосприймання під час самостійної гри на інструменті, умінні слухати музику природи є основою для виховання в особистості здатності до естетичного сприймання, що породжує думку, наповнює її інтелектуально-естетичним змістом. Глибина розбуджених почуттів є однією зі спонукальних сил творчої діяльності. Дотримання творчого спрямування всіх різновидів мистецької діяльності на уроках у школі має доводити до досконалості будь-яку репродуктивну діяльність і створювати щось своє, нове, втілювати в ньому свої уявлення про красу. Учителю має спонукати дітей з бажанням іти до результату, працювати над розвитком естетичного прагнення, що є вимогою довершеного, найвиразнішого виконання, творчої самореалізації особистості учня. Важливо так організувати роботу учня, щоб вона сама або її результати збудили в дитині позитивні почуття. А для цього потрібно активізувати виконавсько-творчу діяльність дітей, стимулюючи виразність, артистичність. У творчості важлива орієнтація на відкритий пошук замість безпроблемного засвоєння готових знань. Робота вчителя має зводитися не до формальної передачі знань, умінь і навичок, а має здійснюватись як творча діяльність, треба вчити учнів застосовувати вивчене у нестандартних ситуаціях, відчувати радість від відкритого нового. Необхідною є диференціація та індивідуалізація навчання з урахуванням інтересів та здібностей школярів. Диференціація навчання, що виявляється через зміну тривалості завдань та їх змісту відповідно до готовності учнів, має сприяти творчому розвитку учнів. З метою створення сприятливих умов для реалізації пізнавальних можливостей, інтересів та потреб школярів організація навчального процесу має відбуватися з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. Учителі мають допомагати школярам оптимально реалізуватись як творчим індивідуальностям, цим вони зроблять свій внесок у формування нового покоління країни, у вирішення завдань розвитку мистецької освіти. Найбільш ефективне педагогічне керівництво процесом мистецького виховання за умови організації таких форм діяльності, під час виконання яких діти набувають соціально корисний і мистецький досвід, самостійно засвоюють комплекс знань і творчо їх використовують. Практика керівництва дитячою мистецькою діяльністю має створити ефективність непрямого методу керівництва. Учителю має створити мікроклімат, сприятливі умови для творчої діяльності за допомогою емоційного впливу і змісту завдань, які мають зацікавити дітей у процесі педагогічного спілкування в колективній діяльності. За умови непрямого керівництва творчістю у дітей має пробудитися

природне бажання й потреби в мистецькій діяльності, досягнення захопленості і позитивного ставлення до праці. Творчу особистість учитель має формувати лише у цілісному педагогічному процесі, якому властива внутрішня єдність його складових, їх гармонійна взаємодія. Учитель мистецтва в школі має забезпечити систематичне засвоєння мистецько-теоретичної інформації та виконавсько-практичних умінь; формувати естетичне та оцінне ставлення до мистецьких явищ, залучити до різноманітних форм творчої діяльності; створити умови для задоволення мистецьких інтересів і потреб учнів, підтримати їх бажання реалізувати свої творчі здібності та можливості. Творчу особистість має розвинути тільки творчо спрямований учитель, а не пасивний виконавець. Тільки у творчій діяльності, в процесі якої виховуються її самобутні якості, набувається власний досвід, активізуються творчі прояви має сформуватися творча особистість. Відповідно, навчання, має стимулювати реалізацію творчих можливостей особистості лише в тому випадку, якщо стане творчим процесом, орієнтованим не на механічне тренування, а на набуття учнями відповідних умінь та навичок щодо творчого вирішення проблем за умови взаємозв'язку розвитку розумових і творчих здібностей.

2. Оновлення існуючих і розробка нових методів мистецького навчання дітей

Відтворення специфіки музичного навчання дітей привело до розробки таких методів, як *інформаційно-пояснювальний*, спрямований на формування основ мистецької ерудиції учнів.

Основна теза сучасної мистецької педагогіки має полягати в домінуванні на уроках мистецтва в школі духовно-практичного, творчого, індивідуального ставлення людини до світу, що робить авторитарний підхід і відповідні йому методи навчання неприйнятними. Формування такого ставлення до світу можливо в умовах виховання творчістю. Одним із важливих завдань уроків мистецтва в школі має бути розширення мистецького світогляду дітей. Інформаційно-емоційне забезпечення мистецького сприймання має бути лаконічним, емоційним, яке б не переобтяжувало увагу дитини, її бажання почути, побачити прекрасне у мистецтві. Виразна, емоційна мова має спонукати дітей до емоційно-оцінювального переживання. У різних учнів один і той самий твір може викликати різні асоціації, залежно від індивідуальності слухача, його духовної культури. На уроках мистецтва має формуватися мистецьке сприймання учнів з виховання культури спостереження. Організацію сприймань творів складного змісту слід підпорядковувати цілеспрямованому наведенню школярів

на естетичне осягнення цього змісту. Формування повноцінного мистецького сприйняття вимагає розвитку емоційної сфери дітей, їх художньо-творчої активності, здатності до розуміння і переживання мистецьких творів, збагачення естетичного досвіду. Залежно від дії чинників, які зумовлюють адекватне осягнення змісту мистецьких творів, сприймання має істотно змінюватися. Головний шлях формування мистецького сприйняття має полягати у накопиченні учнями знань, збагаченні школярів художнім, емоційним, естетичним досвідом, уміннями і навичками, значущими для естетичного осягнення змісту мистецьких творів. Залучення до цього процесу духовного потенціалу особистості, її творчих сил має здійснюватися через розвиток активної діяльності у процесі сприймання, переживання та осмислення мистецтва. Необхідне включення у процес мистецького сприймання духовного потенціалу особистості, її творчих сил. А це має відбуватися за умови підвищеної вимоги до керування мистецьким сприйманням школярів, адекватних методів педагогічної діяльності на уроках мистецтва в школі.

Створення у слухачів відповідного настрою (установки) на сприймання мистецтва має бути важливою умовою формування мистецького сприймання школярів. Положення теорії установки є основою передбачення поведінки учнів, програмування їхньої діяльності у цілісному процесі мистецького сприйняття. Від художньо-пізнавальної установки, яка має бути створена у дітей на уроках мистецтва, залежатиме зміст думок і почуттів, образів і асоціацій, що виникають у їх свідомості, можливість порівняння і вибору найбільш привабливого в мистецтві. На уроках мистецтва мають готувати вдумливого слухача, глядача тощо що любить музику, здатного розуміти глибину ідей, почуттів, переживань, закладених у кращих творах класичного, сучасного, народного мистецтва. Різноманітні засоби мають допомогти сформувати сприйняття та інтерес учнів до художньо-цінного мистецтва в процесі її вивчення, залучити дітей до ідентифікації мистецьких вражень із життєвими. З численних художніх вражень, які накладаються одне на одне, поступово збагачуючись і поглиблюючись, в учнів має з'явитися можливість порівняння і вибору найбільш привабливого в мистецтві. Тому, аналізуючи вплив мистецьких творів на учнів, не можна розглядати їх як чистий аркуш паперу, оскільки навіть у дитячі роки їх сприймання насичене враженнями, переживаннями, думками, знаннями.

Головна мета використання комплексу мистецтв на уроках мистецтва в початковій школі має полягати у розвитку художнього мислення,

естетичної і моральної свідомості, пізнавальної і творчої активності учнів. Зіставлення творчості художників, поетів, композиторів, порівняння окремих творів, проведення аналогій між вербальними засобами в різних видах мистецтва мають бути спрямовані не лише на накопичення відповідних знань і відомостей, а й насамперед на формування естетичних смаків та ідеалів, уміння бачити всю систему художніх взаємозв'язків у мистецтві, знаходити органічні зв'язки мистецтва з життям. Усі види мистецтва споріднені й утворюють динамічну систему, єдиний організм із загальними закономірностями. Проводячи аналогії між різними видами мистецтва, учні мають усвідомлювати, що між видами мистецтва існують не лише сюжетний зв'язок, а й внутрішній творчий та життєвий, адже всі види мистецтва породжені з реального життя, яке однаковою мірою живить творчість композитора, письменника, художника, хореографа, сценариста. Всі види мистецтва тісно пов'язані між собою, і знання одного з них допомагає глибшому сприйманню і розумінню інших видів мистецтва. Спільність емоційної природи творів різних видів мистецтва становить основу для їхньої взаємодії. Доцільно використовувати такі засоби мистецтва, які мають велике виражальне значення (наприклад, мелодія в музиці, інтонація в мистецтві виразного читання, малюнок в образотворчому мистецтві або ж динаміка в музиці та інтенсивність кольору в живопису). Застосування комплексу мистецтв на уроках мистецтва в початковій школі має сприяти вихованню духовності в школярів, в основі якої лежить синтез самостійності та індивідуальності. Спонування дітей до проведення аналогій із різними видами мистецтва має сформувати у дітей здатність усвідомлювати свій власний розвиток у складі національної культури та частки світової культури, уміння самовизначатися та самостверджуватися в різних сферах діяльності, вироблення індивідуальних особливостей учнів та їх самовияв у творчій формі, формування художньої культури школярів як невід'ємної складової національного мистецтва. Тому важливим результатом впливу комплексу мистецтв має бути не тільки набуття знань, умінь, навичок, а й виховання творчо розвиненої особистості з усталеними морально-естетичними поглядами, гуманістичною позицією, повагою до національної культури.

Важливе місце у формуванні особистості має посідати постать самоствердженого, цілісного, освіченого, духовно багатого, ініціативного, здатного розкрити власну індивідуальність у дитині в процесі професійної діяльності вчителя. Організаційно-педагогічні впливи вчителя мають бути оптимальними для розвитку школярів, якщо у підході до учнів учитель бу-

де виходити не з їхніх здібностей і підготовки, а з наявного досвіду. Педагогічне керівництво формуванням інтересу до мистецтва має відбуватися з перших уроків, тому що пізніше може виникнути негативне ставлення до серйозного мистецтва, яке в майбутньому перебороти бути надзвичайно складно.

Оскільки педагогічне керування мистецьким розвитком дитини має своєрідний характер, учитель мистецтва мусить знати не тільки методи керування, а й володіти педагогікою як мистецтвом, бути артистом, який «заражає» дітей своєю любов'ю до мистецтва, наповнювати їх естетичною радістю та впливати передусім своїм власним виконанням мистецтва та силою образного слова про мистецтво.

Під час розучування танцювальних рухів, танцю, інсценізації вчитель має спрямовувати свою увагу на те, щоб діти у своїх рухах виражали правильний пластичний, ритмічний, динамічний, емоційний відгук на мистецтво. Учитель має прагнути, щоб рухи дітей були невимушеними, виразними. Учня потрібно заохочувати використанням засвоєних раніше елементів танцю у дидактичних іграх, створенням власних рухів, привчанням дітей реагувати на зміну контрастних побудов, підкресленням за допомогою рухів особливостей фразування динаміки, ритму. У цьому має проявитися танцювальна творчість. Під час слухання музики у дітей мають виникнути відповідні емоційні переживання, під впливом яких рухи мають набути відповідного характеру. Контрастні побудови, темпові й динамічні зміни, ладове забарвлення, нескладні ритми, акцентування, чергування фраз – усе це має відобразитись у рухах. Використання зв'язку музики з хореографією мають допомогти повніше сприйняти музичний образ твору і стати засобом вираження художніх образів, а отже, сформувати основи мистецької ерудиції дітей. Учитель має піклуватися про застосування різних видів мистецтва, завдяки чому в дітей має відбутися накопичення емоційно-чуттєвого і культурного досвіду, що створить передумови для повторення усталених стереотипів, стандартних форм мислення, посприє оволодінню вміннями інтерпретації художнього тексту, творенню оригінальних продуктів художньої діяльності. Сучасний учитель школи має розуміти, що застосування різних видів мистецтв на уроках мистецтва має вплинути на оригінальність, формування художнього образу, духовності учнів. Педагогічні аспекти уроків мистецтва мають спрямовувати навчально-виховний процес на розвиток естетичної свідомості, активізації творчих проявів, орієнтації мистецької діяльності учнів на педагогічні потреби мистецької освіти. Поліхудожня освіта вчителя мистецтва в школі

має бути спрямована на усвідомлення значення множин усіх підсистем навчання в контексті інтегративного підходу, зумовленого акцентуванням на структурі професійної діяльності як інструментарії навчання і виховання учнів на уроках мистецтва з метою формування вмій сприйняття, образного мислення, умій оцінювати мистецтво, інтерпретувати емоційно-образний зміст, самореалізовуватися засобами мистецтва. Поліхудожня підготовка сучасного вчителя має відрізнитися володінням мистецькою діяльністю, засобами пізнання мови, кіно, поезії, театрального та образотворчого мистецтва з метою спрямувати учнів на сприйняття світу в єдності образів і понять, поєднанням раціональної та емоційної сфери особистості, стимулюванням компонентів творчої діяльності (уява, фантазія, художня інтуїція). Для забезпечення проведення аналогій з різними видами мистецтва сучасний учитель повинен мати підготовку з художньо-сенсорного досвіду осягнення музики, активізації образної уяви завдяки ознайомленню їх з можливостями різних видів мистецтва у відображенні дійсності. Розвинене естетичне ставлення вчителів до мистецтва, збагачені естетичні переживання на основі утворення і сприймання художньо-образних зв'язків між різними видами мистецтва має інтенсифікувати чуттєву реакцію дітей. На основі порівняння виражальних і зображальних засобів у різних видах мистецтва учні мають більш усвідомлено сприймати універсальні та специфічні художні закономірності. Спонування учнів до проведення аналогій з різними видами мистецтва має сприяти подоланню стандартного сприйняття і мислення, формуванню цілісного сприйняття світу, пізнання закономірностей національного мистецтва та світової культури.

Метою *наслідувально-репродуктивного методу* має бути відпрацювання мистецьких умій і навичок дітей у процесі наслідування та неодноразового повторення виконавських дій. Поряд із діями спостереження активізуючого значення мають набути дії копіювання, імітації і наслідування, які відбуваються на когнітивному та емоційному рівнях, як привласнення знаннєвого досвіду і як співпереживання чужим почуттям. Оскільки творче начало є сутністю мистецтва, то використання наслідувально-репродуктивного методу на уроках мистецтва в школі повинно мати допоміжний характер здебільшого під час освоєння практичного матеріалу (наприклад, учень бере за основу роботи над твором його виконання вчителем або відомим музикантом). Необхідною умовою активізації творчої діяльності в процесі навчання має стати опора на навчальний досвід учня. Процес творення має містити етапи активного набуття та організації мистецького

досвіду учнів через пізнання, відтворення, наслідування та імітацію різних мистецьких явищ, зростання ролі мистецько-теоретичних узагальнень, що дозволить виявити закономірності мистецької мови, досягнути адекватного його розуміння. Для того, щоб наслідування не наносило шкоди індивідуальності учня, не деформувало його «я», учню потрібно не механічно повторювати дії вчителя за зразком, а наслідувально-репродуктивне відтворення Майстра має пробудити думку, надихнути на творчість. Наслідувально-репродуктивний метод на уроках мистецтва має стати засобом впливу на свідомість та поведінку школярів, активізацію слухової сфери або як модель до творчого продовження і переосмислення власної діяльності. Наслідування пропонованого взірця має відбуватись у три етапи: на першому – на основі сприймання конкретного прикладу має виникнути суб'єктивний образ взірця, бажання наслідувати його; на другому – має діяти зв'язок між взірцем для наслідування і поведінкою вихованця, на третьому – має здійснитися синтез наслідувальних та самостійних дій і вчинків. Тобто, уміло застосоване наслідування здатне навчити учня гнучко мислити і допомогти вийти на самостійний шлях. Педагогічно доцільно спрямований навчальний процес на уроках мистецтва має спрямувати на формування позитивного емоційного ставлення як до мистецтва, так і виконання вправ за зразком. Велике значення емоцій має полягати і в можливості учнів виходити за межі своїх виконавських можливостей, створювати художньо досконалі зразки. Завдяки виконавським можливостям дитина має осмислювати свої враження, відчувати потребу в мистецтві, яке має розширити життєвий досвід, дати можливість пізнати і пережити ситуації, з якими в реальному житті учень не стикався. Виховні функції наслідування мають сприяти конкретизації певного теоретичного положення; повторенням можна довести істинність певної виконавської норми; копіювання має спонукати до відпрацювання практичних дій, техніки виконання. Особливість виховного впливу наслідувально-репродуктивного методу має полягати в тому, що він діє наочністю і конкретністю. І що ближчий і зрозуміліший учневі приклад, то більша його виховна сила. Суттєвою вимогою для застосування наслідувально-репродуктивного методу має бути професіоналізм і майстерність самого вчителя, артистизм і виразність виконання його творів. Вже це значно має стимулювати самостійну мистецько-виконавську діяльність дітей. Найважливішими умовами застосування наслідувально-репродуктивного методу на уроках мистецтва в школі має бути досягнення успішної навчальної взаємодії вчителя і учня, єдності виконавського і загального мистецького розвитку учня; стимулювання розвитку мистецьких здібностей, самостій-

ного мислення та творчої ініціативи; опори в навчальній діяльності на принципи єдності художнього і технічного, емоційного і свідомого. Оптимальні умови для застосування наслідувально-репродуктивного методу на уроках мистецтва мають скластися тоді, коли оволодіння виконавськими навичками стане для учня суб'єктивно необхідним і значущим, коли будь-які заняття, насичені завданням художньо-пізнавального і художньо-творчого характеру, приведуть до самовдосконалення особистості учня. Застосовуючи наслідувально-репродуктивний метод на уроках мистецтва, вчитель має не тільки вказувати учневі на певний шлях, але й спонукати самостійний рух, навчати задумуватися, висловлювати судження, узагальнювати, самому шукати відповіді на посилені практичні питання; звертати увагу на слух учня. Зв'язок між слуховими уявленнями і координацією рухів виконавського апарату учня потрібно активно і цілеспрямовано виховувати, починаючи від постановки змістовно-звукового завдання, коли навіть найвужча технічна мета, кожна вправа повинні мати смисл, образну характеристику. Впливаючи на учнів, свідомо або інтуїтивно, вчитель має розвивати їхні мистецькі здібності, прививати їм необхідні якості.

Пошуково-творчий метод має орієнтувати процес мистецького навчання в школі на максимальну активізацію творчих дій учнів та їх творчий самовияв. В епоху науково-технічного прогресу розкриття творчого потенціалу людини має бути вагомим пріоритетом сучасної освіти. Становлення творчих здібностей дітей у період навчання має розкрити в учнів не шаблонні, звичні дії, а рухливе, гнучке мислення, швидке реагування і адаптацію до нових умов, творчого підходу до вирішення проблем. Цінним джерелом творчого розвитку школярів має бути надзвичайна винахідливість у передаванні інтонацій, наслідуванні, легке сприймання образного змісту казок, розповідей, пісень, музичних п'єс, активність, віра у свої творчі можливості. На уроках мистецтва імпульсом до творчості має бути зацікавлення дітей винаходом власної інтерпретації мистецького твору, підголосків і варіантів наспіву, інсценізації пісні, елементарного інструментального супроводу. Для реалізації цих завдань учитель має цікаво викласти програмний мистецький матеріал, навчити дітей сприймати й аналізувати мистецькі твори, передавати характер і настрій мистецьких творів пластичними рухами, виконувати та створювати елементарний ритмічний супровід. Творча діяльність на уроках мистецтва в школі має бути підпорядкована єдиній системі творчих завдань, які розкривають специфічні зв'язки мистецтва, навколишнього світу, у сенсі якого відбувається

освоєння, осмислення конкретних деталей, понять, формування навичок. Творча діяльність на уроці мистецтва в школі має виражатись у впровадженні творчих завдань такого характеру, під час виконання яких учнів буде втягнуто у процес творчості, і результатом цього процесу повинно бути виникнення чогось нового, притаманного тільки одній особистості. Творче начало в мистецтві має виховувати в людині прагнення рухатися вперед, до кращого, до досконалості, до прекрасного в найвищому і широкому сенсі цього поняття. За допомогою варіантно-творчих завдань, які мають пронизувати увесь урок від початку до кінця, незалежно від теми уроку, цілей і завдань, поставлених на ньому, учні мають співставляти свої дії з характером звучання мелодії, зміною настрою. Під час вивчення кожної теми, сюжетів на уроках мистецтва діти мають застосовувати різні варіанти творчих завдань, які повинні проектуватись у двох площинах: по-перше, обов'язкове звернення до суб'єктного досвіду дитини, до життєвих прикладів, вражень дітей; по-друге, – до творів мистецтва, у яких відбиті знайомі їм ситуації, образи, явища. Критерієм має бути новизна, оригінальність самостійної діяльності, але в жодному разі не художня цінність створеного, оскільки головним у творчій діяльності і запорукою успішного розвитку творчих здібностей має бути сам процес творчості, а не її продукт. Тільки у процесі творчості дитина має розвиватися найбільш природно й органічно. У дитини потрібно підтримувати будь-яке її прагнення до творчості, якими б наївними та недосконалими не були результати цих робіт. У наївних, нескладних елементарних проявах композиторської творчості (складання нескладних мелодій, найпростішого акомпанементу тощо) криються найсправжніші творчі устремління дитини, щирі прояви її почуттів. Розвинуті в дитячому віці творчі здібності, дитячі творчі захоплення, добрим слідом яких залишиться творча фантазія дитини, прагнення створювати щось нове, краще, мають рухати вперед справу, якій дитина вирішила присвятити своє життя. Для розвитку творчого потенціалу школяра необхідно систематично звертатися до його емоційних переживань. Прагнення висловити власні емоційні стани має дати людині відчуття реалізованості особистої унікальної індивідуальності, що дозволить учню скористатися всіма наявними в його розпорядженні потенційними можливостями. Сприятливе емоційне почуття має стимулювати найбільш повне самовираження особистості в колективі, створити атмосферу для розвитку творчих здібностей школярів, підкреслити красу чужого ставлення один до одного. Щоб творчі завдання мали розвиваючий характер, сприяли вихованню, навчанню, вчитель має застосовувати

проблемні ситуації. Важливо створювати пошукові ситуації, які б спонукали дітей до самостійного творчого самовияву. Формування мистецьких умінь і навичок повинно розглядатися не як самоціль, а як надбання, результат особистого звуко-інтонаційного експериментування учнів. Творчість дітей на уроках мистецтва має бути пов'язана з умінням оперувати знайомими їм мистецькими поняттями, знаннями, навичками, пристосовувати їх до нових умов, у нових видах мистецької діяльності. Творчість має дати дитині можливість актуалізувати свої потреби, інтереси, схильності, знаходити форми проявів індивідуальної активності. Творче самовираження має сприяти формуванню особистісної значущості, емоційного розкріпачення, впевненості у собі, забезпечення самостійності у процесі діяльності. Розмаїття і різноплановість форм роботи повинні допомагати якісному засвоєнню навчального матеріалу та розвиненню особистих творчих здібностей учнів, формуванню емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, самостійності й критичності мислення дитини, допомогти у пізнанні мистецтва через аналіз та інтерпретацію вивчених мистецьких творів. Процес мистецького пізнання має набути в атмосфері творчості процесуального характеру. Тобто дитяча творчість повинна являти собою пізнавально-пошукову мистецьку практику. Розвиток музично-ритмічного почуття школярів включає організацію рухової активності дітей, виховання певних ритмічних навичок, усвідомлення учнями естетичної виразності ритму як елемента музичної мови. Потребу в дітей рухатися необхідно використовувати і правильно спрямовувати. Застосування на уроках хореографії образно-ігрових рухів має допомогти розкриттю і сприйняттю засобів хореографічної виразності, хореографічної характеристики того чи іншого образу. Образно-ігрова творчість має приносити дітям радість, розвивати в них фантазію, образне мислення. Рівень координації і активності рухів дитини має свідчити про розвиток інших якостей особистості, в тому числі й психіки. Метою уроків мистецтва має бути виховування в учнів уміння слухати музику і передавати її в рухах за допомогою ритмічної діяльності. Сформований рух має покращити дитині сприймання і передачу образів, осмислити деякі особливості форми. У школі доцільно застосовувати різноманітні ритмічні рухи, особливу увагу потрібно звернути на виразність ритмічної пульсації (важка хода, легкий крок, погойдування, гострі поколювання), що пов'язані з навчальним матеріалом уроку, за допомогою яких діти мають як усвідомлювати окремі поняття хореографічної грамоти, осмислити деякі особливості форми, так і самовиявитись у творчій діяльності. Імітування гри на різних музичних

інструментах (сопілці, балалайці, скрипці, арфі тощо) має сприяти емоційному ставленню дітей до уроків музики, допомогти вчителю у визначенні правильного чуття звучання того або іншого інструмента. Тобто, через активізацію школярів в умовах цікавої, захоплюючої діяльності має відбутися музично-естетичний розвиток дитини. Відповідно до конкретних умов, з урахуванням власних професійних можливостей, учитель має визначати масштаби використання музичних інструментів. Уміння визначати ритмічні та метричні співвідношення має привести до осмисленого сприйняття музики, а потім і до розвитку вищих процесів мислення. Комплексна музична діяльність школярів із застосуванням ударних інструментів та інструмента, на якому грає вчитель, має допомогти цілісному сприйняттю музики, яка виконується. Створюючи ритмічні супроводи, діти мають підкреслювати характер твору, жанрові особливості, контрастні зміни. Спонування дітей до виразної гри, слухання музики, оцінювання результатів своїх зусиль – цей процес має бути спрямований на організацію рухової активності дітей, виховання певних ритмічних навичок, усвідомлення учнями естетичної виразності ритму як елемента музичної мови.

Головним напрямом роботи має бути залучення дітей до імпровізації в найрізноманітніших формах (поєднання співу, вправ на мовлення та рух тощо). Уміння імпровізувати має забезпечити стабільність самопочуття у виконавській діяльності та під час концертного виступу. Гнучке реагування на несподівані ситуації, швидке вирішення проблеми під час виконання, збереження емоційно-творчого настрою під час виступу – усі ці завдання мають з легкістю виконувати учні, які вміють імпровізувати. Імпровізація передбачає наявність розвиненої уяви, що має дозволити придумувати фантастичні сюжети, відобразити події минулого досвіду. Унікальність індивідуального пізнання повинна розкриватися в мистецькій імпровізації, образна виразність якої є результатом розвитку цілісної структури творчих здібностей. Імпровізація на уроках мистецтва в школі має бути результатом яскравої уяви, дитячої фантазії, засобом відкривати в собі нове.

На початкових стадіях заохочення до творчої діяльності дітей найбільш ефективним способом впливу вчителя має бути показ імпровізаційного вирішення створеної вчителем емоційно-образної ситуації під час аргументованого пояснення, показ результату творчої діяльності з послідовним роз'ясненням учням безпосереднього процесу імпровізації. Педагогічне керування творчим мистецьким процесом має трактуватись як засіб педагогічної регуляції продуктивної діяльності, яка має здійсню-

ватись опосередковано, у прихованій формі, під впливом емоцій, з метою створення творчого мікроклімату, під час імпровізації і спілкування вчителя з колективом учнів у творчій діяльності. Імпровізація в процесі мистецької діяльності має допомогти дитині самостійно вирішувати творчі завдання, дозволити встановити емоційний контакт з творами мистецтва, більш глибоко пізнати і засвоїти їх, сприяти емоційному самовираженню дитини. В умовах елементарної творчості – імпровізації – у дітей мають найбільш повно розкритися творчі можливості, з'єднатися в єдиний процес елементарні здібності композитора і виконавця. В імпровізаційній діяльності важливий не тільки результат (наприклад, складання мелодії), а й безпосередній творчий процес, у якому мають розвинутися здібності і сформуватися творчі якості особистості. Імпровізація може мати і колективний характер. Під час ансамблевого співу повинна відбуватись активізація творчих проявів. У різних формах колективної мистецької творчості має здійснитися мистецько-естетичне виховання учнів. Імпровізація на уроках мистецтва з школярами має проходити в ігровій формі, де повинно бути місце для фантазії, різні варіанти виконання творів, зміна ролей, а не одна вивчена версія. Граючи разом, інсценуючи сюжети пісень, необхідно створювати атмосферу спілкування, де всім було б комфортно і радісно. В ансамблевому співі учень має звільнитися від емоційної напруги, навчитися створювати музичні образи, гнучко реагувати на непередбачувані ситуації, самовиразитися в творчій діяльності.

Сучасний учитель в умовах гуманізації освітнього процесу має передбачати повагу до людини, враховувати її індивідуальність, пізнавальну, творчу потребу, нахили та інтереси. Учитель має бути істинним творцем: під час проведення уроку пов'язувати зігране, проспіване та висловлене ним зі своїм внутрішнім світом, особистим ставленням до озвученого, власним життєвим досвідом. Учитель мистецтва має проявляти виразність у всіх видах діяльності, вміти знаходити адекватну зовнішню форму висловлювання пережитих їм почуттів, емоцій. Учителю необхідно передавати словами, виразними рухами, мімікою те, що дитині важко зрозуміти у творі мистецтва, – його красу, тонке мереживо образів. Сучасна творча особистість має бути здатною до самостійних дій у процесі творчого перетворення набутих знань та вмій. Учитель має розповісти та проілюструвати можливі творчі підходи та варіанти вирішення завдання. Учитель має проводити послідовний перехід до самостійного виконання дітьми творчих завдань. Після нагромадження певного досвіду імпровізації, дуетні функції повинні на себе брати учні (отримавши віршований текст або слова-загадки, прислів'я, приказки, мають можливість почергово мелодизувати їх).

Запропоновану класифікацію у модернізаційній системі мистецького навчання учнів можна вважати цілісною, оскільки вона об'єднує, фокусує в одному напрямі педагогічні зусилля, підпорядковує їх єдиній меті – творчому розвитку учнів у процесі мистецької діяльності.

3. Уроки мистецтва, їх специфіка, структура, вимоги до проведення

Основною формою організації художньо-пізнавальної діяльності учнів в системі мистецької освіти є урок, який проводиться із постійним складом учнів і у межах встановленого часу.

Урок мистецтва має свою специфіку, зумовлену характером та особливостями художньо-пізнавальної діяльності учнів на відміну від лекцій та семінарів в системі мистецького навчання.

До специфічних ознак уроку мистецтва відносяться:

- пріоритет практичної діяльності над теоретичним засвоєнням учнями матеріалу.

Урок мистецтва, в якій би галузі художньої творчості він не відбувався, завжди передбачає активну мистецьку діяльність учнів практичного характеру – музикування, малювання, виконання ролі, виконання танцю. Саме в процесі практичної діяльності відпрацьовуються художні уміння і навички учнів, реалізуються виховні завдання, розвиваються мистецькі здібності.

Засвоєння теоретичних знань – з історії мистецтва, його провідних напрямів та стилів, рекомендації щодо засобів художнього навчання – як працювати над піснею, ґрунтувати тканину для картини тощо, відомості безперечно, мають суттєве значення і не можуть бути компенсовані практичними видами мистецької діяльності. Проте, пріоритетне місце на уроці мають займати практичні дії, що зумовлено особливостями художнього пізнання як різновиду людської діяльності;

- максимальне забезпечення художньо-творчої активності учнів.

Відмінність уроку мистецтва порівняно з іншими галузями навчання полягає в творчій спрямованості активності. Учні мають не тільки активно працювати на уроці, їх дії мають бути спрямовані на певні творчі досягнення. Творчий характер активної діяльності на уроці мистецтва, як і пріоритет практичної діяльності, також зумовлений особливостями художньої діяльності, неодмінною ознакою якої є творчість. Учитель максимально сприяє пробудженню творчої енергії учнів, спрямовує ініціативу, їх творчу самостійність в потрібне річище.

Різновиди мистецьких уроків зумовлені їх функціональним призначенням. Розрізняють два основних різновиди уроків мистецтва: урок поточної художньо-навчальної роботи і урок підготовки до оприлюднення результатів навчальної діяльності (урок-репетиція перед концертом, урок-підготовка до виставки). Кожен з різновидів має власні завдання і особливості проведення, які, збігаючись у основних вимірах підпорядкування – художній розвиток учня, – мають і специфічні характеристики. Так, поточний урок вимагає від учнів меншої художньо-творчої напруги, ніж урок-репетиція перед концертом, разом з тим поточне відпрацювання художніх умінь і навичок, скажімо, відпрацювання танцювального руху вимагає більшого терпіння, зберігання уваги протягом тривалого часу тощо.

Структура уроку мистецтва передбачає сукупність стійких зв'язків його елементів, що забезпечують його цілісність і збереження основних властивостей при різноманітних змінах внутрішнього і зовнішнього порядку.

Стрижневим компонентом мистецького навчання визнано творчу діяльність учнів. Основними елементами уроку мають виступати складові творчої діяльності, модифіковані до його завдань, а саме:

- висунення творчого завдання;
- уявлення художнього задуму;
- пошук способів вирішення творчого завдання, створення варіантів;
- втілення задуму у художньо-матеріалізовану форму;
- оцінювання задуму у художньо-творчих результатів.

Творче спрямування творчих мистецьких дій учнів на уроці виступає тим об'єднуючим фактором, що забезпечує цілісність уроку мистецтва. На уроці мистецтва можуть висуватись різні дидактичні завдання – засвоєння нових знань і практичних умінь, відпрацювання мистецьких прийомів роботи з художнім матеріалом, спонукання учнів до самостійного застосування набутих умінь і навичок в процесі художньої діяльності, узагальнення і систематизація відомостей щодо мистецтва, контроль і оцінювання знань та практичних умінь учнів в галузі мистецтва. Кожне завдання містить творчі підходи.

Кожен із структурних елементів включає:

- мотиваційне забезпечення художньо-навчальної діяльності;
- актуалізацію попереднього художнього досвіду діяльності, знань і умінь учнів;
- активізацію їх творчої ініціативи, самостійності у вирішенні творчих проблем;

- вольову регуляцію навчального процесу, концентрацію уваги, інтенсифікацію навчальної напруги тощо;
- визначення завдання для самостійної роботи.

Разом з тим кожен із елементів уроку має власну специфіку. Так, висунення перед учнями творчого завдання на уроці потребує, насамперед, активізації уяви, стимулювання фантазії учнів, спонукання їх до художнього асоціювання. Пошук вирішення творчого завдання, створення варіантів поруч із активізацією образної уяви потребує доповнення у вигляді «пробних» практичних дій, таких, наприклад, як фрагментарно-імпровізаційне опрацювання музичного твору, створення ескізних варіантів картини, пошук художньо оптимальних танцювальних рухів тощо. Естетичне оцінювання і вибір найкращого з художніх варіантів як елемент уроку неможливе поза активізацією порівняльних дій, проведення учнями художніх аналогій.

Послідовність елементів уроку мистецтва не має бути закостенілою, однаковою у всіх випадках. Урок мистецтва як певна структурна побудова відзначається динамікою його елементів, від логіки і закономірностей вирішення поставлених на даному уроці завдань художньо-творчого розвитку учнів.

Вимоги до сучасного уроку мистецтва.

Класифікація вимог до сучасного уроку мистецтва сприяє конкретизації наукового знання щодо теоретичних і практичних засад уроку як одиниці художнього навчального процесу. Серед провідних визначимо такі, як організаційні, педагогічні, психологічні, валеологічні.

Розглянемо їх послідовність.

Організаційні вимоги:

1. З'ясування місця, ролі даного уроку в цілісній системі навчання учнів мистецтва.

Оскільки урок – «клітинка», етап цілісного процесу навчання, цілком очевидно, що його завдання мають узгоджуватись із цілісною системою художнього навчання і розвитку учнів.

2. Чітке визначення мети і завдань уроку, чітке уявлення учителя і учнів щодо засобів досягнення цієї мети.

Учитель має собі конкретно уявляти, яких результатів він прагне досягти з учнями на даному уроці. Мета і завдання даного уроку повинні бути також добре усвідомлені учнями. Це дає змогу досягти узгодженості дій між учителем і учнями, оптимізує вибір шляхів досягнення мети уроку, вирішення поставлених завдань. Розпливчасте завдання: Сьогодні

ми попрацюємо над народною піснею «Чарівний смичок» може бути конкретизоване у такий спосіб: «Досягти емоційної виразності у виконанні народної пісні «Чарівний смичок» шляхом порівняння музичних образів з казками та оповіданнями, а пізніше – і з літературними творами».

3. Вибір оптимальної послідовності навчальних мікроетапів уроку.

Кожен урок складається з окремих навчальних ситуацій. Проблема їх послідовного узгодження торкається підтримання творчої атмосфери на уроці, піклування про творчу активність учнів, подолання їх втомлюваності та активізації навчальної енергії. В процесі музичного навчання, наприклад, застосовують прийом «контрастів», тобто з метою активізації уваги і досягнення свіжості художнього сприймання чергують роботу над творами, контрастними за змістом, образним настроєм. Ряд авторів (Е.Абдулін, Н.Гродзенська) навіть вводять поняття такої структури уроку, яка є аналогічною музичним формам – урок-рондо, урок-сонатне рондо тощо.

4. Раціональне використання навчального часу, дотримання часових меж проведення уроку.

Проводячи урок, учитель має дбати про узгодження темпоритму його проведення з навчально-творчими можливостями учнів. Важливого значення набуває досягнення оптимального співвідношення між поясненнями і практичною діяльністю учнів. Крен в бік словесного тлумачення, дидактичних напучувань за рахунок практичної діяльності на уроці мистецтва може призвести до зниження творчого накалу, розосередження творчої уваги учнів, послаблення художньо-естетичних результатів. Наприклад, на хоровому занятті учитель занадто довго і досконало, за рахунок практичної діяльності, розповідає учням про можливості настройки голосового апарату, правила дихання, роль інтонаційних акцентів, особливості ансамблевого співу тощо. «Перекуси» в бік почсень не тільки викликають стомлення учасників хорового колективу, а й розпорошують їх творчу увагу, відволікаючи від співу, від практичного діяння. В результаті навчальний ефект заняття знижується.

5. Чітке визначення завдань для самостійної роботи.

Навчання мистецтва неможливе без копіткої і систематичної самостійної роботи. Формування здатності для самостійної роботи має бути в полі зору учителя, користуватись ним. Учитель має допомогти учню визначити зміст домашнього завдання, спланувати самостійну роботу, вивчити її послідовність тощо. Не узагальнене напучування типу: «Треба добре і багато попрацювати над твором», а конкретні завдання на зразок:

«приділити увагу голосоведенню», «визначити аплікатуру в данному фрагменті твору», «досягти вільності у виконанні того чи іншого танцювального руху» мають стати основними у підведенні підсумків уроку і орієнтації учнів на самостійну мистецьку працю.

Педагогічні вимоги:

На кожному уроці мають реалізовуватись виховні, навчальні і розвивальні завдання.

Виховні завдання включають формування гуманістичного світогляду учнів, опікування становленням їх національної самосвідомості, патріотичних поглядів, моральних переконань, естетичних якостей. Оскільки мистецтво містить потужний заряд виховного потенціалу, завдання учителя – протягом навчання, на кожному уроці тримати в полі зору потреби реалізації виховних можливостей мистецтва. Почуття і переконання, якості особистості формуються не одразу. То ж тільки постійне, а не одномоментне спрямування уваги педагога на виховання особистості учнів, на досягнення виховного результату з уроку в урок можуть дати необхідний ефект.

Переймаючись виховними завданнями на уроці, учитель має уникати прямих вказівок, які не тільки не заохочують учнів до їх виконання, а часто справляють протилежний ефект. Виховання має здійснюватись опосередкованим шляхом.

Виховний характер мистецького навчання не можна звести до якихось окремих виховних моментів уроку. Всі елементи уроку мають бути виховними за своєю сутністю.

Опікуючись завданнями реалізації виховного впливу мистецтва, учитель має спиратись на вже сформовані якості учня. Проте, ця опора має носити характер не пасивного пристосування, а стимулювання ініціативного підходу, відповідальності за мистецькі дії. Наприклад, почуття патріотизму, національної гордості може знайти психологічне підґрунтя у опрацюванні всіх музичних жанрів М. Лисенка. Опора на досвід художнього пізнання учнем творів інших українських композиторів – С. Людкевича, Б. Лятошинського, Л. Ревуцького актуалізує в художній пам'яті особливості їх творчості – використання фольклорних джерел, краси українського мелосу, оспівування історії народу тощо – опосередковано може сприяти цілям патріотичного виховання. А стимулювання відчуття відповідальності за вираження змісту музики в процесі її виконання, донесення його до слухачів ще більше підсилить виховний ефект навчальної роботи на уроці. Необхідно пам'ятати, що ігнорування поперед-

нього досвіду виховання, вже сформованих переконань учня, індивідуальних особливостей його світобачення, педагогічна зневага до вже сформованого може призвести до серйозних виховних конфліктів.

Важливого значення у досягненні виховних ідей мистецького уроку набуває уявлення учителя щодо цілісності виховного процесу протягом всього навчання учня. Людина не виховується по частинах. Виховний процес – не сума розрізнених виховних завдань чи окремих заходів, а постійне піклування щодо становлення особистості учня, де кожен урок має вносити часточку до досягнення виховної мети.

Навчальні завдання, пов'язані із виховними, містять і власні виміри. До них відносяться орієнтири як теоретичного, так і художньо-практичного порядку.

Теоретичні орієнтири включають пізнавально-інформаційні завдання, такі як освоєння учнями теоретичних засад мистецтва, - отримання знань щодо стильових особливостей художньої діяльності, історичних відомостей щодо закономірностей розвитку мистецтва, основ розвитку художньої культури людства тощо. Методи, що їх мають застосовувати учителя при вирішенні вказаних завдань, пов'язані із активізацією логічного мислення учнів, їх пам'яті, здатності до узагальнення, абстрагування, інтелектуального пошуку. Так, аналітичний розбір музичного твору спонукає учнів до пошуку чи відновлення в пам'яті історичних відомостей щодо його написання, біографічних довідок з життя і творчості композитора, умінь стильового зіставлення певного художнього методу із особливостями творчої манери, відтвореної в даному конкретному творі.

Практично-художні орієнтири уроку мистецтва пов'язано із залученням учнів до освоєння художніх засобів втілення образних уявлень, із набуттям умінь і навичок втілення творчих задумів у матеріалізовану форму. Моделювання інтерпретації має знайти втілення в звучанні, а для цього учень опановує на уроці елементи виконавського процесу – темпоритмову організацію звучання, пошук тембрових фарб. Вимоги практично-художнього порядку посідають чільне місце в змісті уроку мистецтва. Отже, кожен урок має вносити часточку у розвиток практичних умінь і навичок учнів в галузі мистецтва.

Розвивальні завдання на уроці мистецтва пов'язано із потребами особистісного і художнього розвитку учнів. Особливого значення набуває розвиток загально творчих здібностей, таких, як, уява, фантазія, інтуїція, художні емоції, які йдуть пліч-о-пліч із розвитком спеціальних здібностей, таких, як відчуття кольору, музичний слух, відчуття ритму тощо.

Особливого значення учнів на кожному уроці набуває розвиток здатності учнів до художнього сприйняття творів мистецтва. З ним пов'язано формування художньої уваги учнів, розвиток їх здатності зосередження, глибокого входження в образну сутність твору. Від учителя багато де в чому залежить спрямування художньої уваги, визначення для учнів орієнтирів художнього сприймання.

На кожному уроці учитель і учнів стикаються з проблемою художнього оцінювання, яка має бути постійно в полі зору вчителя. В процесі оцінювання відбувається розвиток художніх смаків учнів, формування їх мистецьких схильностей, художніх переваг і естетичних ідеалів. На уроці мистецтва має бути приділено час для цих питань.

В контексті розвивальних вимог уроку мистецтва знаходяться питання творчої самостійності учнів, їх здатності до мистецького самоконтролю. Якість уроку певним чином визначається звертанням учителя до розвитку в учнів умінь самостійно працювати над музичним твором, танцювальними рухами, здійснювати контроль за власними творчими пошуками в галузі образотворчого, акторського, музично-виконавського мистецтва тощо.

Психологічні вимоги:

Процес художнього навчання має відбуватись на тлі емоційного комфорту учня, в атмосфері позитивного ставлення до нього з боку учителя. Доброзичливість, толерантність – необхідні характеристики навчальних ситуацій. Цю вимогу зумовлено творчою сутністю навчання на уроках мистецтва. Різка критика, зневажливе ставлення до самостійних творчих пропозицій учня нівелюють спроможність учнів до художньо-творчого вирішення мистецьких завдань.

Важлива вимога до освітнього процесу, що здійснюється на уроках мистецтва – врахування індивідуальних особливостей учня, найбільше з них тих, що сприяють активізації їх творчого потенціалу. Учитель має приймати до уваги рівень розвитку уяви, фантазії учнів, здатність до оригінальних суджень і творчих пошуків, самостійність і ініціативність творчого мислення.

Неодмінна вимога – орієнтація на вікові особливості художнього сприймання і творчого діяння учнів в контексті мистецького навчання.

Створення умов для розвитку мотивації учнів до художньої самостійно-творчої діяльності, опанування специфіки і практичних прийомів в галузі мистецтва – неодмінна вимога, якої слід дотримуватись при проведенні уроку мистецтва. Навчання малювання, хореографії потребує значної напруги, наполегливості, здатності багато годин творчо і само-від-

дано працювати. Без необхідної мотивації досягти результатів у мистецькій діяльності важко і в ряді випадків неможливо. Отже, перед учителем постає завдання – захопити учнів мистецькою діяльністю, побудувати урок таким чином, щоб учням було цікаво працювати над художнім твором, щоб інтенсивність засвоєння мистецтва підтримувалась зацікавленістю в роботі з боку учнів.

Необхідність активізації інтересу учнів до мистецької діяльності у визначенні провідних положень щодо організації уроку йде пліч-о-пліч із вимогою стимулювання учнів до вольової самореалізації. Процес навчання мистецтва, його результативність забезпечується не лише бажанням, а і здатністю до повсякденної праці. Завдання учителя на уроці мистецтва – так організувати навчальний процес, щоб учень був свідомий того серйозного навантаження, що потребує від нього процес навчання, щоб він міг активізувати власні вольові якості для підтримування мистецької діяльності на оптимальному рівні напруження.

Вольова регуляція творчого спонукання учнів набуває особливого значення в період підготовки до оприлюднення результатів мистецького навчання. Отже, як опосередкований вплив учителя на творче самопочуття учнів в процесі мистецької діяльності на уроці, так і спонукання учнів до вольової саморегуляції – важлива вимога, що свідчить про якість уроку.

Валеологічні вимоги:

Вимоги до сучасного уроку мистецтва валеологічного характеру означають необхідність дотримання необхідних норм освітлення, чистоти приміщення, температурного режиму, наявності якісних навчальних матеріалів і засобів – чітко віддрукованих нот, настроєного музичного інструменту, необхідної кількості і палітри фарб, якісного паперу, потрібної кількості дзеркал у танцювальній залі, оптимальної площі приміщення для занять хореографією, спеціально обладнаної аудиторії – художньої майстерні тощо.

Дотримання валеологічних вимог уроку означає піклування учителя про уникнення втомлюваності учнів, їх психічної і фізичної перенапруги. Цьому сприяє застосування прийому зміни видів діяльності (наприклад, відпрацювання відомих учнями танцювальних рухів має чергуватись із сприйманням нових), про застосування контрастних за настроєм творів (наприклад, робота над ліричними образами має чергуватись із творами героїчного характеру тощо), за методами роботи (наприклад, демонстрація учителем художнього матеріалу має чергуватись із виконавською діяльністю учнів, художнє наслідування – із самостійними підходами до

створення образу тощо). Урок не можна оцінити позитивно, якщо учні виходять із класу перевтомленими, перенапруженими. Досягти успіхів в мистецтві може здорова людина.

Попередня підготовка уроку мистецтва і педагогічна імпровізація.

Проблема підготовки уроків мистецтва – одна з дискусійних в теорії та практиці художнього навчання. Як слід вирішувати протиріччя між потребою творчих дій учителя на уроці мистецтва і попереднім їх плануванням? Відповідь на це питання полягає у визначенні діалектичної єдності, взаємодії спонтанно-інтуїтивних і логічно обґрунтованих компонентів у змістовій структурі уроку мистецтва. Драматургічна побудова уроку, його логічна довершеність і загальний «монтаж» складаються в результаті глибокої попередньої продуманості педагогічних дій. Водночас продуманий план навіть в найдетальніших його нюансах може видозмінюватись, коригуватись в залежності від реальних обставин.

Проведення аналогій між театральною і педагогічною творчістю дозволяє виявити досить суттєву характеристику педагогічної праці. Виявляється, що педагогічна імпровізація має місце далеко не тільки тоді, коли вчитель змушений знайти вихід із непередбачуваної ситуації на уроці, «на ходу» зорієнтуватись у змінених обставинах педагогічної реальності. Момент імпровізації інтенсифікує емоційну сторону самопочуття учителя і тим самим опосередковано впливає на продуктивність мистецької діяльності учнів, подолання нудьги і формалізму. Педагогічна імпровізація передбачає здатність учителя надати характер безпосередності розвитку уроку, «оживленню» його свіжими барвами, новими відтінками. Жорстка регламентація сковує творчість учителя, і вже від нього сухість, емоційно-творча індиферентність передається учням. Живе сприйняття ходу уроку учителем, педагогічна ініціатива, що є наслідком непередбачуваних обставин проведення уроку, миттєвість реакції стають поштовхом до активізації учнів, жива енергія вчителя запалює інтерес учнів. Слід визначити, що попередній план і імпровізація не тільки не заважають, а й зумовлюють одне одне.

Що підлягає попередньому плануванню? По-перше, сюжетно-драматургічна «канва» уроку, тобто послідовність, загальна логіка розвитку взаємодії учителя з учнями, методична стратегія викладу матеріалу, розгортання «вузлових» моментів уроку в часі. По-друге, попередньому продумуванню підлягає схематичне уявлення емоційної «кривої» уроку, тобто ви будови певної послідовності окремих навчальних ситуацій,

врахування їх емоційного наповнення і визначення кульмінації. По-третє, підготовка заздалегідь має торкатись заготовки «художніх деталей», тобто образних прикладів, яскравих фактів, цікавих питань. І, нарешті, готуючись до уроку, учитель має продумати зовнішні атрибути, такі, як засоби наочності, одяг, навіть манеру поведінки хоча б у загальних аспектах.

Сфера імпровізаційних дій учителя на уроці мистецтва теж багатогранна. Особливо гнучко вирішується проблема темпо-ритму уроку. Імпровізаційними, зокрема, слід вважати часові межі окремих навчальних ситуацій. Характер інтонаційного забарвлення мовлення учителя на уроці також переважно віднаходиться в процесі імпровізації.

Загалом важливо враховувати, що скрупульозне слідування за попереднім планом нівечить творче начало, сковує ініціативу учителя, а надмірна, непередбачувана свобода педагогічних дій руйнує планування, нівелює його педагогічний сенс. Отже, завдання полягає в тому, щоб знайти оптимальні підходи до складання плану, де залишалось би місце для «випадковостей». А імпровізація на уроці, в свою чергу, стане продуктивною, якщо буде пов'язана із планом і, більш того, впливатиме на удосконалення планування в майбутньому.

4. Внесення змін у способи з'ясування результатів мистецького навчання школярів

Завдання модернізації мистецької освіти в школі передбачає також упровадження інноваційних підходів до здійснення контролю за навчальними успіхами учнів та до оцінювання результатів мистецької діяльності. Хоча на уроках мистецтва поняття об'єктивності і незалежності оцінки набувають своєрідних ознак, оцінка результатів навчальної роботи учнів у будь-якій формі (цифровій чи вербальній) є важливим засобом не тільки навчального, але й виховного впливу. Сучасна дидактика вбачає завданнями контролю й оцінювання не тільки виявлення рівня засвоєння учнями знань, умінь і навичок, але й визначення причини допущених помилок, прогнозування майбутніх напрямів педагогічної взаємодії, аналіз ефективності використаних методів і прийомів, формування вмінь самоконтролю і самооцінювання. Новій системі оцінювання притаманна позитивна спрямованість, що ґрунтуються на врахуванні рівня досягнень учня, а не ступеня його невдач. За таких умов оцінювання стає не тільки засобом діагностики рівня реалізації поставлених цілей, але й вагомим чинником навчання, розвитку та виховання школярів, основою для коригування процесу і результатів пізнавальної діяльності, прогнозування подальших цілей та перспектив у навчанні. У ході спостереження за діяльністю учнів

та їх вивчення під час занять, перевірки виконання ними домашніх завдань, вправ на уроці, відповідей необхідно оцінювати не тільки якість знань, а й старанність, працелюбність, здібності, психологічні особливості самих учнів. Оцінні судження, що характеризують якість роботи школярів, сприяють кращому засвоєнню знань, спрямовують дії або відповіді в потрібне русло. Тобто, значення оцінки виходить далеко за межі однієї лише фіксації результатів контролю, тому що певним чином вона характеризує самого учня, його підготовленість, здібності, власне ставлення до оцінювальних знань, праці, адже думка друзів, батьків про його шкільні успіхи йому не байдужа. В мистецтві немало того, що піддається точному й однозначному визначенню та вимірюванню. Визначення рівня навчальних досягнень учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому підсумку повинна не просто дати людині суму знань, умінь та навичок, а сформувати її компетенції – загальної здатності, що базується на набутих уже знаннях, досвіді, цінностях, здібностях. Поняття компетенції не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості, де йдеться про розвиток і виховання інтересу до мистецтва, естетичних смаків і потреб, емоційної чуйності на явища навколишньої дійсності і творів мистецтва. Оцінювати думки учнів, досягнутий ними рівень сприйняття мистецтва, ступінь оволодіння мистецькою грамотністю, основами мистецької культури – важливі завдання мистецької освіти; ще складніше стає це питання, коли мова заходить про почуття дітей, про їх емоційне ставлення до мистецтва, життя. Розробка оновлених вимог до оцінювання має охопити безпосередній емоційний відгук дітей на мистецтво, їх висловлювання про сприйнятий або виконаний твір, діагностика навчально-пізнавальної діяльності у виявленні художнього смаку, виразності і грамотності співу тощо. Але розуміючи складність такого оцінювання, в школі визначальну роль відіграє емоційно-суб'єктивний фактор сприйняття, оцінювання і творення. Будучи головним показником освітніх результатів школяра, оцінювання впливає на його самооцінку, що накладає відбиток на формування особистості. Якщо оцінка за колективну діяльність однакова для всіх школярів, то індивідуальне оцінювання досягнень дитини впливає на підсумкову оцінку. На уроках мистецтва школярі мають зрозуміти, що від старанності кожного учня залежатиме якість виконання твору класом. Під час оцінювання учнів необхідно враховувати і початковий рівень мистецького розвитку кожного учня. Оцінюючи успіхи учнів у мистецькій діяльності (спів, слухання музики, імпровізація, рух, малювання тощо), які

є засобами оволодіння основами мистецької освіченості, не потрібно враховувати пряму залежність розвитку мистецьких здібностей дитини від її навчальних зусиль. Рівність між учнями на уроках мистецтва має досягатися завдяки виявленню унікальності кожної дитини, а не за рахунок досягнення однаковості знань і вмінь. Тому, виставляючи оцінки, необхідно враховувати не ступінь розвиненості слухової уваги, інтонаційну неточність, а активність, самостійність, емоційний відгук дітей на мистецтво. Гуманізація мистецької освіти вимагає щирого і відкритого ставлення до учнів, встановлення дружніх стосунків і залучення учнів до співпраці. Впровадження особистісно-орієнтованого підходу до занять мистецтвом на сучасному етапі вимагає вміння вислухати учня, стати на його позицію, вважати її такою ж самоцінною, як і свою власну, створити творчу атмосферу на уроці. Оцінювання навчальних досягнень учнів мають зняти проблему про негативний відбиток контролю у вигляді перевірки отриманих за певний період знань, викликаючи учнів по одному та вислуховуючи не стільки спів, скільки тексти вивчених пісень. Це не сприяє мистецькому розвитку дітей та їх об'єктивному оцінюванню. Важливо в дітей виховати емоційну чуйність, співпереживання, і цього можна досягти засобами мистецтва. В основі повторення інформації має бути трансформація знань. Повертаючись до вивченого раніше, учень має бачити у фактах, явищах, закономірностях щось нове, розглядати, аналізувати якісь нові сторони. А досягти цього можна завдяки особливостям мистецтва, які полягають у розвитку здатності до емоційно-ціннісного сприйняття і розуміння мистецьких творів, вихованні художнього смаку та естетичних почуттів дітей, оволодінні виконавськими вміннями, навичками і способами творчої діяльності в різних видах мистецтва та особливостями психологічної готовності дітей до об'єктивної оцінки результатів їхньої мистецької діяльності.

Пронизуючи всі етапи освітнього процесу, оцінювання впливає як на діяльність учнів, так і на діяльність учителя. Учитель має змогу оцінити позитивні та негативні аспекти своєї роботи і по можливості вносити зміни у методи роботи, шукаючи тим самим той індивідуальний стиль, який і творить справжнього вчителя. Учень теж не стоїть осторонь оцінювання, виробляючи власне ставлення до оцінювальних знань. Оцінювати роботу можна не тільки балами, що є обов'язковою вимогою навчальних програм, а й похвальним словом, жестом, інтонацією, мімікою вчителя, оціночним висловлюванням. (Наприклад, процес розвитку звуковисотного слуху нерідко триває досить довгий час, щоб у дітей систематично не було

негативних оцінок, не слід оцінювати чистоту інтонування мелодії і ритмічну точність виконання. Але з іншого боку оцінка дасть уявлення учневі про сильні і слабкі сторони його діяльності.) При цьому якість мистецької освіти постає не як сумарний вираз знань і вмінь з мистецтва, а як інтегрований показник усіх етапів становлення особистості, що охоплює результати пізнавальної діяльності, життєвий і навчальний досвід учня, умови і характеристики процесу навчання і виховання. Учитель, який стоїть на позиції співробітництва, має використовувати оцінку як засіб заохочення, доповнюючи відзнаку словесним коментарем. Виконання вдома домашньої роботи свідчить про інтерес до мистецтва, який необхідно викликати у дітей. Гуманний учитель має заохотити в кожній дитині щось позитивне: вміння слухати музику, розповідати про неї, спробувати в нестандартний спосіб висловити художній зміст мистецького твору. Головне – педагогічна оцінка повинна дати надію учням до самовдосконалення, «перевести» стимули у мотиви навчальної діяльності, зокрема пізнавальної (інтерес до музичного навчання, бажання здобути глибокі знання з театрального мистецтва, співу, елементарної імпровізації тощо, емоційна зацікавленість у досягненні художнього «Я» твору, виявлення власного «Я» у мистецькій діяльності, наприклад, по-своєму проінтерпретувати пісню, розробити її інсценування тощо). Учитель-гуманіст не має застосовувати єдиного критерію відзначення, врахування індивідуальних можливостей і проявів кожного учня; посилення ролі словесних оцінних висловлювань про позитивні якості учнів. Учитель своєю оцінкою має заохотити дітей до мистецької діяльності, стимулювати учнів у формі ігрової діяльності до активного навчання, виховати в них найкращі естетичні якості. Особливо це стосується уроків мистецтва, де оцінка слугує як мистецькому розвитку дитини, так і стимулюванню її, в залежності від того, наскільки вдало вона застосовується. Сучасний учитель має володіти діагностичними методиками та більш майстерно використовувати багатобальну шкалу оцінок, навчити учнів самостійно оцінювати власну діяльність. При визначенні мистецько-освітніх досягнень учнів учитель має оцінювати, наскільки дитина зуміла глибоко сприйняти, пережити й осмислити мистецькі образи та твір загалом, роздумувати про мистецтво, творчо інтерпретувати музику, сприймати театральну виставу. Значний дидактичний досвід, накопичений у педагогічній теорії, слід неупереджено і творчо опрацьовувати, щоб діти виявляли хороший художній смак. Удосконаленню контрольної оцінювальної діяльності школярів на уроках мистецтва підлягає невміння

відчути ту грань, за якою починається якість, що відповідає їхній оцінці результатів оцінювання. Це допоможе вчителю змінити формальну оцінку на особистісно-орієнтовану, без якої неможлива гуманізація навчально-виховного процесу на уроках мистецтва.

При оцінюванні досягнень школярів учителі мають брати до уваги особливості психологічної готовності дітей, вікову специфіку учнів, оскільки саме школа є першим етапом фундаментального систематичного впливу вчителя на дитину, з одного боку, і періодом найефективнішого розвитку її інтересів, потреб, становлення особистісних рис і якостей, з іншого боку. Учитель має запобігти застосуванню «рефлексу солідарності», шукаючи виправдання в тому, що необхідно заохочувати вияви учнівської активності. Засторогою такому оцінюванню є те, що поблажливність розбещує дітей, а тому вони нерідко зневажливо починають ставитися до такого «доброго» вчителя, і функції оцінювання не мають впливу на навчання, виховання і розвиток учнів. Учитель має орієнтуватися на реальний результат навчання конкретних учнів, а порівняння з визнаними ним еталонами має негативні психологічні наслідки, бо вчитель не звертає уваги на ту обставину, якою ціною здобуті ці знання. Адже це спонукає до неправильних дитячих дій. Учитель має враховувати життєві обставини, в яких опинився учень. Хворобливий стан дитини, відсутність її на попередніх уроках може призвести до отримання низької оцінки, а це спричинить зниження навчальної активності таких дітей, внутрішню скутість, а в подальшому і заниження самооцінки. Тому першочерговим завданням учителя стає необхідність виявити і підтримати успіх кожної дитини, попередити помилки і труднощі в навчально-пізнавальній діяльності, ефективно і вчасно реалізувати систему коригування заходів. Учитель має через оцінку виховати дитину. Вдосконаленню контрольної-оцінювальної діяльності школярів на уроках мистецтва підлягає невміння відчути ту грань, за якою починається якість, що відповідає їхній оцінці результатів оцінювання. Але необхідно враховувати специфічні відмінності, які існують між мистецтвом та іншими предметами. Сьогоднішня освітня ситуація вимагає створення чіткого уявлення про результати педагогічної діяльності, специфічних методик, які доповнювали б одна одну і в сукупності давали об'єктивну оцінку. Учитель має створити такі умови, при яких оцінка у дітей стимулювала б інтерес до занять на уроці мистецтва, а саме: розвивати дітей у різних видах мистецької діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей та їхнього досвіду; об'єктивно фіксувати успіхи учнів незалежно від їх здібностей; налашто-

увати школярів на емоційно-позитивну роботу; завжди пояснювати свою оцінку з роз'ясненням помилок. Учитель має схвалювати думку учня чи погоджуватися з ним, допомагати орієнтуватись у виборі художньо цінного в мистецтві. Мова вчителя повинна бути емоційно забарвлена, навіть негативну оцінку необхідно висловлювати в доброзичливому тоні. Не слід підміняти зовсім погану оцінку кращою.

Отже, оцінювання результатів мистецького навчання учнів загально-освітньої школи має стати поштовхом для подальших занять мистецтвом. Основу оцінки на уроках мистецтва має складати насамперед ступінь зацікавленості дитини мистецтвом, ґрунтуватися на врахуванні бажання учня до мистецької діяльності. Оволодіння методикою перевірки знань і оцінювання навчальних досягнень учнів має ґрунтуватися на застосуванні форм ігрової діяльності.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Якими є закономірності процесу мистецького навчання, що виступають основою того чи іншого принципу мистецького навчання?
2. У чому полягає сутність методів навчання?
3. Розкрити взаємозв'язок і взаємозалежність педагогічних умов мистецького навчання.
4. Обґрунтувати сутність поняття «урок мистецтва».
5. Специфіка уроків мистецтва.
6. Різновиди мистецьких уроків.
7. Структура уроку мистецтва.
8. Вимоги до сучасного уроку мистецтва.
9. Попередня підготовка уроку мистецтва і педагогічна імпровізація.
10. Якими є закономірності процесу мистецького навчання, що виступають основою того чи іншого принципу мистецького навчання?
11. У чому полягає сутність методів навчання?
12. Розкрити взаємозв'язок і взаємозалежність педагогічних умов мистецького навчання.
13. Обґрунтувати сутність поняття «урок мистецтва».

Тести

Тест 1

Що лежить в основі уроку мистецтва?

- а) образно-емоційне сприйняття;
- б) раціональне мислення;
- в) орієнтація на творчий розвиток.

Тест 2

Оцінювання результатів діяльності на уроках мистецтва – це:

- а) перенесення способів оцінювання з інших навчальних предметів в галузь мистецтва;
- б) відповідно до сутності мистецтва;
- в) залежність розвитку мистецьких здібностей дітей від їх навчальних зусиль.

Тест 3

В чому полягає специфіка уроку мистецтва?

- а) пріоритет практичної діяльності над теоретичним засвоєнням учнями матеріалу;
- б) пасивності творчої самостійності;
- в) максимальне забезпечення художньо-творчої активності учнів.

Тест 4

Допишіть, основними елементами уроку мистецтва мають виступати:

- а) висунення творчого завдання;
- б) уявлення художнього задуму;
- в) пошук способів вирішення творчого завдання, створення варіантів;
- г) .....
- д) .....

Тест 5

Допишіть, специфічними ознаками уроку мистецтва є:

- а) пріоритет практичної діяльності над теоретичним засвоєнням учнями матеріалу;
- б) максимальне забезпечення художньо-творчої активності учнів;
- в).....

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАННЯ МУЗИЧНОГО ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Лекція 4–5

ПРОВІДНІ КОНЦЕПТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ (4 год.)

1. Культурологічні чинники підсилення ефективності початкової загальної музичної освіти.

2. Підвищення результативності музичних занять на базі розробки і впровадження методів навчання, іманентних сутності музичного мистецтва.

3. Надання пріоритетності інтуїтивно – образним засобам осягнення музичного мистецтва в освітньому процесі як засіб активізації творчого розвитку молодших школярів.

4. Внесення інноваційних змін до освітнього процесу на базі підсилення його гедоністичної орієнтації.

5. Осучаснення початкової загальної музичної освіти шляхом використання можливостей інформатизації навчання.

Основні теоретичні знання

1. Культурологічні чинники підсилення ефективності початкової музичної освіти

Культурологічний підхід вирішення актуальних проблем має поступово знаходити розуміння у системі освіти, а саме, на уроках музики в початковій школі. Освіта має уникнути поширених раніше поглядів на навчання і виховання як засіб передачі певного досвіду, і акумулювати увагу на відкритті нових резервів освітньо-виховного впливу на основі залучення молодших школярів до культуротворчої діяльності.

У початковій школі на уроках музики є доцільним вирішення зазначеної проблеми шляхом активізації естетичної активності молодших школярів, стимулюванні творчої діяльності. На сьогоднішню практику традиційно віддає перевагу раціональним аспектам розвитку учнів, звертаючи увагу на проблему набутих знань та їх засвоєння, при цьому недооцінюючи емоційно-чуттєвий фактор, що негативно впливає на інтелектуальні здібності учнів, які здебільшого сприймають навчальний матеріал,

як репродуктивну норму, не проявляючи при цьому відповідних почуттів, співпереживань. Особливо актуальним на даний момент є питання організації музичної освіти на культурологічному підході. Культурологічний підхід до модернізації освіти, на думку І. Зязюна, має глобальну мету – «формування людини культури, здатної з максимальною ефективністю реалізувати свої індивідуальні здібності і свої інтелектуальні та моральні можливості, якій притаманна потреба і пристрасть до самореалізації. Адже людина культури, – вважає вчений, – це втілення зрізів культурного начала в людині: свободи, гуманності, творчості, духовності, адаптивності».

Актуалізація культурологічних чинників початкової музичної освіти спрямовується на забезпечення загальнокультурного розвитку учнів початкової школи в процесі музичного навчання. Ключ до розуміння специфіки художнього мислення і особливостей музичного мистецтва в початковому освоєнні молодшими школярами слід шукати в соціальному досвіді через художні образи. Проблеми взаємозв'язку мистецтва з освітою мають провідне значення в контексті як предметної підготовки учнів початкових класів, формування особистості, так і визначення ролі мистецтва у соціумі. Саме мистецтво уможливорює представляти якісну характеристику суспільного життя, уособлювати в собі специфічний спосіб людської життєдіяльності, що зафіксовано в результатах творчої праці та соціокультурних норм. Оскільки мистецтво є однією із найдоступніших форм засвоєння знань (адже в основному воно сприймається у конкретній формі прояву життя), проблеми вивчення мистецьких дисциплін у початковій школі необхідно розглядати в аспекті розвитку у молодших школярів творчого мислення, організації міжособистісної взаємодії та формування цілісної системи знань про реалізацію мистецьких завдань, тільки в такому випадку культурологічні чинники підсилять ефективність початкової музичної освіти.

Особливість вивчення мистецьких дисциплін у культурологічному процесі полягає в тому, що вони здатні адаптувати особистість у соціумі і зорієнтувати на виконання потреб та замовлень державного рівня. Важливість проблеми визначення ролі мистецтва у соціумі обумовлена демократичними зрушеннями в суспільстві та гуманістичною концепцією освіти. В Україні питання культурологічного підходу мають набути відчутної гостроти у зв'язку з тим, що стратегічною метою держави є гуманізація соціальних відносин, необхідність вдосконалення механізмів підтримки учнів саме у період формування їх світогляду. Завдяки світогляду в дитині

постійно має розвиватися почуття власної гідності і поваги до культур інших народів, національної самосвідомості, патріотичних почуттів. Осягнення музики молодшими школярами у культурологічному процесі призводить до самореалізації дітей та набуття високого соціального престижу. Характеризуючи мистецтво як феномен культури, Ф. Достоевський відзначав, що в процесі спілкування з мистецтвом художні враження, «поступово нагромаджуючись, пробивають з розвитком серцеву кору, проникають у серце, в його сутність і формують людину». Учні мають оцінити музичне мистецтво за об'єктивним їх значенням для соціуму за допомогою різних систем, існуючих норм – моральних, етичних тощо та за особовим їх смислом для людини відповідно до її індивідуального досвіду та духовного світу. Естетична оцінка через особисте ставлення має розкрити загальнолюдську цінність музичного твору, його об'єктивну значущість для дитини. Звідси і постає важливість музичного мистецтва як складової культури та як особливої форми духовно-практичної діяльності учнів, тому що музичне мистецтво найбільш яскраво, виразно, але особистісно інтегрує дитину в світ людського буття, людської історії, людського життєвого досвіду та надає можливість сприйняти цей досвід індивідуально неповторно.

Період перетворень, що відбуваються в країні, висунув низку проблем, пов'язаних з духовним життям суспільства: проява жорстокості, відчуження людей один від одного. Прорахунки лежать не в мікросоціальних явищах, а у вихованні загальної культури особистості, в якій значне місце має зайняти музична культура, яка всебічно впливає на гармонійний розвиток, особливо на емоційно-чуттєву сферу дітей. За визначенням Б. Асаф'єва, музична культура – це «музика разом із її найближчим соціальним контекстом, з усією сукупністю «форм музикування». Найважливішим «надзавданням» актуалізації загальнокультурологічних чинників початкової музичної освіти має бути виховання духовного світу дитини.

Налічується кілька сотень теоретичних визначень культури. Її визначають як систему знаків, символічну оболонку людської діяльності; як те, що вчинено людиною, протистоїть naturі (природі), як світ штучних фактів (артефактів); як процес прогресуючого самозвільнення людини; як форму традиційної поведінки, програму способу життя тощо. Культура по внутрішній сутності – це технологія (спосіб творчої діяльності) суспільної людини, це надприродний спосіб нагромадження і передачі людського родового і індивідуального досвіду, його оцінювання і осмислення, це те, що виділяє людину із зовнішнього світу і відкриває шлях для самобутнього

вільного розвитку. Культура містить у собі і діяльність, і її результати, зміст і оцінки, розпадається на дві окремі галузі – матеріальну і духовну. До духовної культури відносять сферу виробництва, поширення і споживання результатів духовної діяльності; різні види духовної творчості, у тому числі і музичну культуру. Тобто, на основі дефініцій музичну культуру можна визначити як складову частину світової культури, в основі якої лежить вся сукупність музичних творів, створених у процесі розвитку світової культури, які впливають на емоційну сферу життєдіяльності особистості. З даного визначення слідує, що музика – це насамперед духовний феномен, якщо виходити з історичного споріднення понять «дух» і «психіка». Тому найбільш очевидними і значимими для музичного мистецтва є його зв'язки із суспільною психологією. У музиці відображаються невичерпні можливості музичного мистецтва – настрої і переживання людини, її емоційний світ. Тонкість і сила, розмаїтість щиросердечних станів, що відкривають у музиці, становлять основний зміст музичного мистецтва. Важливо відзначити, що музика відображає емоційний світ соціально конкретної людини, систему психологічного життя людини певного часу, певної національної приналежності, певного соціального шару. Тому музичне мистецтво виявляється способом відбиття соціальної дійсності і фактором передачі соціального психологічного досвіду. Формуючи в дитині типи переживань і емоційних станів, музика впливає на поведінку людини. Регулювання поведінки дитини можливо лише в тому випадку, якщо емоції, що виражаються у музиці, пов'язані з конкретними життєвими ситуаціями і соціальними цінностями.

Музика як і інші види мистецтва не тільки допускає, але вимагає прояву індивідуальності, відбиття в художньому творі особистості художника. Музика – це вид мистецтва, де ірраціональний, інтуїтивний момент не тільки допустимий, але становить невід'ємну сторону мислення. Тобто, музика являє собою особливу форму духовної культури в якій, з одного боку, виявляються такі специфічні естетичні і емоційні риси, філософське збагнення і пояснення яких служить гарним стимулом до розуміння сучасного музичного мистецтва і його місця у світовій культурі.

Музика в загальній глобальній культурній картині світу створює свою особливу «музичну картину світу», що має свої власні відмінні риси. Інший рівень музичної картини світу являє собою творчість видатних композиторів, що залишили нам художні свідчення своєї епохи. Музика може наслідувати й інші прояви життя, імітувати, передавати за допомогою музичних інструментів або шляхом введення конкретних звучних

предметів звукові реалії навколишнього нас життя. Головною проблемою сучасної музичної картини світу є величезний розрив між серйозною і популярною музикою, кожна з яких, у свою чергу, теж неоднорідна. Сьогодні ці естетичні запити дуже відрізняються як для окремих людей, так і для соціальних груп. Тобто, можна говорити про те, що сучасна музична картина світу у культурологічному підході має потребу в новому естетичному наповненні відповідно до потреб сучасного слухача, музичними запитами суспільства.

Як форма духовної культури музика має своє призначення, яке визначається, на нашу думку, в естетизації людського життя, в активізації в ній естетичного начала, реалізуючи це завдання. Музика виконує різноманітний ряд функцій відносно окремої дитини: пізнавальну і виховну, мобілізуючу і компенсуючу, комунікативну і терапевтичну. В об'єктивній картині світу музика створює новий культурологічний і естетичний простір – музичну картину світу. Володіння власною концептосферою, музичне мистецтво діє в даному естетичному середовищі і впливає на культуру в цілому і на кожного конкретного слухача музичного твору. Місце музики в людській культурі визначається також її відношенням до ролі музики в обрядах і масових заходах. Важливим аспектом взаємозв'язку музики та інших областей культури є відношення музики до різних областей духовної культури. Філософський розгляд музичних явищ складається в урахуванні різноманітних зв'язків, у які вступає музика як одна із сфер культури, у розумінні того, що розвиток музичної культури є специфічним елементом всесвітньо-історичного процесу. Нескінченність зв'язків музики з життям людського суспільства, з різними аспектами культури, з усіма формами людської свідомості – свідчення багатства духовного змісту музики і надзвичайної складності її культурологічного розгляду. Але більш вагомим є питання про специфіку музичного мистецтва, його внутрішню природу в сучасному світі, тому що зрозуміти, що таке сучасна музика, можна тільки в процесі комплексного аналізу, де філософські методи осмислення музичного мистецтва повинні сполучатися з культурологічними підходами.

Мистецтво є тією галуззю культуротворчого процесу, у якій суспільство знаходить своєрідні способи розвитку і втілення духовності людини, її емоційного та інтелектуального стану. Ця галузь суспільної практики заслуговує особливої уваги в силу того, що несе важливі функції утвердження людського в людині, формує ціннісне ставлення сучасника

до навколишньої дійсності, розвиває оригінальні форми передачі наступним поколінням духовних надбань минулого.

Безперечно, мистецтво акумулює в собі значний досвід пізнання і освоєння дійсності відповідно до законів краси. Це ті закони, що дозволяють дитині діяти не лише вірно, але і красиво, виразно, витончено. Закони краси важко пояснити словами, формулами, проте їх можна передати за допомогою відчуття, співпереживання, творчого стану людини, художніх образів та мистецьких рішень, якщо спрямувати роботу на уроках музики в початковій школі на основі культурологічного методу. Звідси виникає необхідність послідовної підготовки людини до взаємодії зі світом мистецтва, сприймання і освоєння творів художньої культури.

Наявність мистецтва у культурологічному процесі суспільства передбачає обґрунтування основних принципів та підходів до його використання в системі освіти. В Україні це питання набуває відчутної гостроти у зв'язку з тим, що громадська думка високо оцінює роль мистецтва, усвідомлює його функціональну значущість у культуротворчому процесі. Ефективність передачі молодшим школярам підвищиться завдяки чітко визначеним принципам і підходам до організації його процесу. Культурологічні чинники підсилять ефективність початкової музичної освіти, якщо будуть враховані аспекти функціонування музичного мистецтва в культурному контексті. Осмислення мистецтва як складової культури має методологічне значення, оскільки орієнтує дитину на дотримання комплексного, а саме – гносеологічного, соціологічного та ментального підходу до нього. Музичне мистецтво виступає як феномен культури не завдяки простій сумі його елементів, а будучи складовою цілісної соціально функціонуючої системи, яка вирішує гуманістичні, ціннісні, етичні, духовно-сміслові завдання в початковій музичній освіті.

В гносеологічному (пізнавальному) плані мистецтво має постати як своєрідна форма проникнення в сутність та смислові засади дійсності як такої, що споріднені собі і входять в емоційно-чуттєвий стан та настрій дитини. Гносеологія має виконати важливу роль у знаходженні відповіді на питання про сутність, зміст, види, способи художньо-образного освоєння дійсності. При цьому головними критеріями мають бути: глибина ідеї, цілісність художнього образу, насиченість естетичного рішення функціональним змістом тощо. Гносеологічний підхід у сфері початкової музичної освіти має зорієнтувати учнів на глибоке сприймання, оцінку, інтерпретацію явищ художньо-естетичного змісту.

В соціологічному плані мистецький твір має бути включеним в культурне життя суспільства (він є продуктом не лише художньої діяльності, але

і всього процесу соціального функціонування культури). Поза цим процесом не існує не лише окремого художнього твору, а явища мистецтва та мистецького життя взагалі.

Таким чином, все життя культури, її рівень, її складники та цінності мають постати умовою правильного розуміння мистецтва та його творів. В ментальному (духовному) плані музичне мистецтво має бути результатом активності як індивідуальної, так і суспільної свідомості. Всі складові суспільної свідомості функціонують в єдиному культурному просторі, що окреслюється їх взаємозв'язками. Ці взаємозв'язки і взаємодії мінялись від епохи до епохи, і в кожному епоху виникали свої ведучі і домінуючі форми суспільної свідомості. В деяких культурах мистецтву належало провідне місце, в інших культура поставала залежною від релігії, політики тощо. Але варто уникати спрощеного підходу до розгляду мистецтва і не вважати цілком автономною сферою життя; навпаки, як органічний феномен культури, мистецтво «проростає» у численні її інші складові, вступає з ним у взаємодії та взаємовпливи, збагачуючи життя людини.

Важливого значення в оновленні музичної освіти набуває формування здатності молодших школярів орієнтуватись у естетичних цінностях. Розвиток цієї здатності має досягатись шляхом ознайомлення дітей із шедеврами світової культури як музичної, так і представленої іншими видами мистецтва. Вивчення світових шедеврів має бути спрямовано на естетичне виховання: формування культури людських почуттів, що реалізуються у творчому ставленні індивіда в умінні відчувати, бачити, розуміти, творити красу в мистецтві та житті. Основу культурологічного підходу до опанування естетичними цінностями в системі освіти має визначити культурологічна ідея, яка зорієнтує осмислення будь-якого явища дійсності у тісному взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного, соціального і особистісного, минулого і майбутнього, художнього і естетичного. Усвідомлення цього підходу відбувається на етапах соціально-історичного розвитку суспільства, коли дитина намагається вирішувати проблеми життєдіяльності у тісному зв'язку з культурологічною ситуацією. Це означає, що свідомість дитини не повинна обмежуватись бажанням пізнати світ, виявити своє ставлення до дійсності. Вона має прагнути гармонізувати існуючі компоненти свого відношення і тим самим стверджувати систему естетичних цінностей. У цій системі знаходить своє вираження ідея культурної цілісності, яка спрямована на ствердження потенціалу дійсності і школяра, розвиток і зміцнення об'єктивних і суб'єктивних передумов суспільного і особистого життя. В організації навчально-виховного процесу

на уроках музики в початковій школі потрібно пам'ятати, що музична культура суспільства і музична культура особистості функціонують у генетичному взаємозв'язку, формування духовного світу школярів засобами мистецтва неможливе без опанування цінностями національної культури, глибинного осягнення вікових традицій українського народу, спадкоємцями яких вони стануть у майбутньому. Спілкування з світовими шедеврами різних часів і національних традицій має прищепити сучасним школярам художній смак, і здатність орієнтуватися в розмаїтті музики, яка звучить навколо. Але процес музично-естетичного виховання в початковій музичній освіті у культуротворчому процесі має спрямовуватись у площину ознайомлення дітей з цінностями шедеврів світової культури на основі виявлення індивідуальних художніх здібностей, формування різнобічних естетичних потреб та інтересів, смаку та творчого начала, але й відбутися засвоєння ним змісту духовного життя і естетичного ідеалу конкретної історичної епохи. Тобто, застосування культурологічних чинників вирішення актуальних творчих проблем на уроках музики в початковій школі свідчать про те, що вони володіють такими унікальними характеристиками, які дозволяють нам глибше та повніше осмислити можливості дитини в її ставленні до світу, побачити школяра не лише в якості істоти, що постає глибоко спорідненою зі світом, здатною його переживати, чуттєво-емоційно заглиблюватись в його приховані властивості і в цілому набувати риси суб'єкта, що перебуває у повноцінному та багатогранному діалозі зі світом. Звернення до мистецтва, як до провідної складової культури, дозволяє виявити та осмислити як його найважливіші риси та особливості, так і цінність самої культури.

Культурологічний підхід має стосуватись і процесів сприйняття школярів, і процесів творення музики. Кожна дитина в процесі сприйняття творів мистецтва у певній культурі вводить сприйняте у контекст своїх уявлень, принципів, ідеалів, нормативів, внаслідок чого «прочитує» мистецький твір унікально. Тому можна стверджувати, що скільки є дітей, що сприймають твір, стільки є варіантів «прочитування» даного твору. Ось чому збагачення естетичного досвіду школяра передбачає активну комунікацію, спілкування з метою обміну враженнями, асоціаціями, причитуваннями змісту певного твору.

Сила емоційного впливу, що міститься у творах світового мистецтва має активізувати уяву, творчу активність суб'єкта сприйняття. Саме тому вона має відігравати визначну роль у формуванні культури почуттів, розв'язуванні завдання естетичного розвитку, художнього сприйняття і

творчого початку особистості. Активізація мислення засобами світового музичного мистецтва у культурологічному процесі початкової музичної освіти має сприяти більш складним розумовим операціям, розширенню музичних уявлень, підвищенню усвідомленості, асоціативності, вибірковості музичного сприйняття і створенню передумов для переходу його (сприйняття) на більш високу ступінь – від чуттєвого до чуттєво-логічного. Чим чутливіша дитина до музики, тим шляхетнішими є її думки та прагнення. Культурологічний підхід дозволяє дитині знаходити те, що вона відчуває або сприймає у житті, і узгоджувати здобуте з більш широкою панорамою ціннісних відносин, враховувати при цьому здобутки минулого, можливі варіанти вирішення окремих соціальних і культурних питань. Тобто, дитина виносить свою думку на матеріал інваріантного досвіду, стверджує її з врахуванням позицій і орієнтації інших учасників культуротворчого процесу.

Культурологія є основою творчого процесу для кожного виду мистецтва. Композитор, який при створенні музики орієнтується на культурологічний метод, виявляє мислення, завдяки якому емоційно-чуттєве сприйняття дійсності наповнюється глибоким змістом, набуває філософського характеру, узгоджується з його внутрішніми переконаннями. Митець при написанні картини, сповідуючи культурологічний метод естетичного відображення дійсності, прагне вирішувати творчі завдання у контексті існуючих художніх традицій, властивих оточуючому культурному середовищу.

Своєрідність мислення дитини, зорієнтованого на культурологію, полягає в тому, що воно активно спирається на попередній естетичний досвід і при цьому не втрачає оригінальності особистісного естетичного освоєння дійсності. Завдяки культурологічному підходу музична творчість в початковій школі більше тяжіє до узагальнення, зміцнення системо- утворювальних проявів.

У змісті сучасного навчання у початковій школі фактично не надано місця молодіжній субкультурі, у світі якої живуть сучасні школярі. Культурологічні чинники оновлення музичної освіти передбачають і цей аспект змістового наповнення навчальних програм, сприяючи орієнтації дітей у просторі розважальних жанрів, розвитку їх здатності до відбору естетично цілого від псевдокультурного.

Важливість означеного питання полягає в тому, що молодіжна субкультура має великий виховний потенціал, є одним з основних джерел пізнання школярами світу і самих себе, сприяє формуванню їхнього світогляду. За допомогою музики учні мають не тільки залучитися до культур-

ної спадщини, але й повинні самовиразитися через творчу діяльність, що припускає пошук власної ідентичності і шляхів реалізації своїх потенційних можливостей. В період, коли музика стала легкодоступною, і цьому сприяють радіо, телебачення тощо, вона перетворюється практично на шум. Діти відвикають слухати музику всерйоз.

Якщо школярі будуть чути високохудожню музику, у них має накопичуватися досвід переживання і усвідомлення цінних в художньому відношенні інтонацій музики різних епох і стилів, сформуватися основи музичного смаку. Оскільки музика впливає на суб'єкта через навколишнє середовище, дитину з метою її музичного розвитку треба «оточувати» світом духовних цінностей, переживання і розуміння яких сприятиме музичному становленню, формуватиме власну точку зору на зміст музики. Потрібно домогтися того, щоб у процесі музичного виховання отримання знань, умінь і навичок сприяло накопиченню їх уподобань, інтересів, потреб, музичного мислення, уяви, смаків. В контексті культурологічної освіченості діти мають визначати художню нерівноцінність не лише окремих творів, а й цілих стилів, напрямків, епох. Культурологічний підхід у визначенні естетично цінного передбачає цілеспрямоване залучення всіх суб'єктів навчального процесу до цінностей музичної культури, освоєння ними форм і методів спілкування з культурною спадщиною минулого і сучасності, формування навичок творчої діяльності і усвідомлення загальнолюдських цінностей. Результатом такої діяльності має стати особистісна музична культура, в якій концентруються естетичні, мистецтвознавчі та загальнокультурологічні знання, а рівноцінними полюсами – універсальні та особистісно-індивідуальні поняття у виборі високохудожніх творів.

Усуненню ризику протилежної дії молодіжної субкультури (від асоціативних вчинків до адитивної поведінки) має сприяти цілеспрямований педагогічний вплив, який, використовуючи матеріал музичної субкультури молодших школярів, сформує національну свідомість, моральність, культуру міжетнічних відносин. Такий підхід вимагає поглиблення фахової підготовки учителів за рахунок цілісного культурологічного світогляду, вміння аналізувати і синтезувати музичні явища, виявляти їх естетичні цінності та моральні якості. Сучасний учитель музики початкової школи повинен бути музично-освіченою особистістю. Для цього йому необхідно подолати відокремленість музичних знань, осмислити культурологічні явища в контексті цілісної музичної картини світу за фундаментальними принципами вивчення музичних явищ (історизму, залучення суб'єктів

навчального процесу до творчої діяльності). Вдосконалення методики музичного навчання в початковій школі має торкатись забезпечення культурологічної орієнтації, пошуків ефективних шляхів музичного навчання на основі світових шедеврів культури. До навчального репертуару мають входити як твори української національної культури, так і віковічні духовні надбання музики, які б сприяли розвитку музичної культури молодших школярів. В програмах має бути розв'язане найважливіше завдання – передача учням культурологічних знань як із музичних шедеврів світової культури, так і інших видів мистецтва. Це має відбутися, тому що суспільство повинно зрозуміти, що культурі почуттів дітей потрібно учити так само, як і навчати основам наук. Модернізація початкової музичної освіти має відбутися у забезпеченні культурологічних чинників шляхом ознайомлення школярів із шедеврами світової культури.

Таким чином, ефективність початкової музичної освіти підсилиться завдяки актуалізації культурологічних чинників, якщо вони будуть спрямовані на забезпечення загальнокультурного розвитку молодших школярів в процесі музичного навчання, ознайомлення із шедеврами світової художньої культури, усвідомлення музичного мистецтва як суттєвої складової загальної культури людства. На виваженому поєднанні нового з традиційним має ґрунтуватися положення щодо функції культурологічних чинників у оновленні початкової музичної освіти. Завдяки урокам музики молодші школярі мають самореалізуватися та набути високого соціального досвіду через художні образи. Важливого значення у оновленні музичної освіти має набути орієнтація молодших школярів у естетичних цінностях, яка повинна досягатись шляхом ознайомлення дітей із шедеврами світової культури. Культурологічні чинники оновлення музичної освіти мають передбачити і надання належного місця молодіжній субкультури у сучасному навчанні, і орієнтації дітей у просторі розважальних жанрів. Коригування методики музичного навчання в початковій школі має містити і культурологічну орієнтацію, смисловим ядром якої має стати розвиток музичної культури учнів. Важливим завданням модернізації початкової музичної освіти має стати забезпечення культурологічної спрямованості у підготовці учителів музики для молодших школярів.

2. Підвищення результативності музичних занять на базі розробки і впровадження методів навчання, іманентних сутності музичного мистецтва

Викладати предмети мистецтва треба у відповідності до їх внутрішньої сутності. Ми розглянемо такі шляхи представлення музичного навчання, які співвідносяться із сутністю музики як виду мистецтва: взаємозв'язок між характеристикою музичного мистецтва як засобу цілісного відтворення світу і збагаченням цілісності впливу, між сутністю мистецтва музики як засобу художнього відтворення емоційних станів, переживань, почуттів і необхідністю передбачити у методиці засоби педагогічного впливу на емоційну сферу, у відповідності до оцінної природи мистецтва знаходження засобів прилучення дітей до оцінної діяльності. Творчий характер створення мистецтва має знайти відображення у розробці методик, спрямованих на активізацію творчої активності учнів.

Мистецтво – цілісне відображення дійсності в художніх образах. Мистецтво відображає не окремі сторони дійсності, а життя в цілому, не окремі сторони людської особистості, а людину як цілісність. І таке відтворення життя і людини в мистецтві допомагає розумінню, сприяє встановленню тих людських контактів, без яких не можлива нормальна життєдіяльність.

Сучасний період реформування освіти визначається спрямуванням на розвиток цілісної особистості засобами мистецтва. Зазначена проблема в процесі пізнання мистецтва у наукових дослідженнях вивчалась на таких рівнях: психофізіологічному, коли відбувається активізація зорових, слухових та інших рецепторів з наступними змінами фізіолого-біологічних ритмів організму; психологічному, пов'язаному з формуванням психологічної активності або, навпаки, психологічною розрядкою організму, релаксацією засобами мистецтва; соціально-психологічному, на якому прикмети художньої творчості, впливаючи на особистість, викликають у неї катарсичну реакцію, що перетворює і гармонізує особистість, формує її екзистенціональні особистісні структури.

По мірі розвитку мистецтва відбувались його зміни, висунення на перший план тих або інших його видів, мінялося й уявлення про те, що таке мистецтво, розуміння якого завжди залежало від загального розуміння світу і людини, переорієнтації філософських поглядів відповідно до часу і епохи, і формуванням психіки, світогляду, особи взагалі. Мистецтво – гарант сприйняття світу в його цілісності, охоронець цілісності особи, цілісності культури і життєвого досвіду людства. Головна особливість

мистецтва полягає в тому, що його предметом є цілісна особистість в її взаємовідносинах з навколишнім світом.

До специфічних якостей мистецтва відносяться:

1) установка на образність, цілісність відтворення світу (на відміну від суспільних категорій і понять науки);

2) особливий спосіб узагальнення (загальне через індивідуально-часткове, а не окреме через загальне, як у науці);

3) особистісний спосіб вираження (на відміну від безособистісного стилю в науці);

4) підвищене значення форми (без форми немає мистецтва, наука байдужа до форми).

«Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так і мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду». Специфіка мистецтва полягає в тому, що воно відбиває дійсність у формі художніх образів. Мистецтво має бути естетичним засобом пізнання, воно майже завжди відіграло якусь пізнавальну роль. Однак це здійснювалось в ньому лише на емпіричному, конкретизованому, описовому рівні.

Мистецтво пізнає, виховує, служить засобом спілкування, передбачає майбутнє, здатне навіювати спосіб мислення, почуття, впливає на психіку людини, але цим не обмежується його багатогранна мета. Специфічною здатністю мистецтва є його естетична функція, яка супроводжує і «дублюючий» вплив усіх форм суспільної свідомості. Завдяки цій функції мистецтво безпосередньо змінює індивідуальне світовідчуття людини, (магія слів, барвів, звуків, форм), формує естетично ціннісну орієнтацію людини у світі. Тобто, саме у мистецтві формулюються, закріплюються і досягають вищої досконалості результати освоєння світу за законами Краси, які перетворюються на явища художньої творчості. Завдяки цьому воно надає одне з найвищих духовних переживань – естетичну насолоду, переробляє всі враження буття в прекрасне. Мистецтво як художнє явище є свого роду орган збагнення і творіння краси. Саме художність – суть мистецтва, оскільки мистецтво освоює світ художніми засобами. Цим мистецтво відрізняється від інших форм суспільної свідомості. Реальне мистецтво існує не тільки як сукупність творів, а також у складно функціонуючій системі «художник-мистецтво-глядач» (або «творець – твір – суспільство»).

Мистецтво, поєднуючи в собі реальність і вимисел, об'єктивний стан світу і суб'єктивний погляд на нього людини, стає особливою формою знання, здатного відтворити цілісну картину світу. Знання, яке дає мистецтво, – це переживання форми або стилю пізнання чогось, а не саме по собі пізнання.

Мистецтво є унікальним і неповторним механізмом культурної еволюції людської спільноти, і на відміну від інших сфер діяльності, воно є загальнозначущим, без нього неможливо представити життя людей в сучасному суспільстві. За допомогою мистецтва людина безмежно розширює свій внутрішній досвід, долучаючись до досвіду всього людства. При цьому мистецтво не розчиняє особистість у безлічі інших життів, а допомагає людині кристалізуватися, визначитися, знайти себе як неповторного індивіда. Ці дії – духовно-моральна перевірка, самовипробування, самоусвідомлення і самооцінка - відбуваються в контексті соціального досвіду.

Здавна вважалось, що мистецтво несе в собі певний гуманістичний смисл: за його допомогою людина ідеально затверджує себе. Але при цьому маємо пам'ятати, що саме це ідеальне затвердження людини у сфері духовного життя є лише зворотною стороною відсутності будь-якого ствердження її в усіх інших сферах реальної життєдіяльності людей.

Особливість кожного виду мистецтва в тому, що воно по-особливому впливає на людину своїми специфічними засобами й матеріалами: словом, звуком, рухом, різними природними матеріалами. Специфічність впливу мистецтва на людину визначається такими поняттями як гармонізація і катарсис в широкому їхньому значенні. Гармонізація і катарсис – це соціально-естетичний вплив мистецтва на людину, що включає багатобічний, але цілісний комплекс духовно-моральних, соціальних і художніх переживань, потрясінь, подолань і просвітлень. Гармонія характеризує змістову й формальну єдність, згоду якісно різних і навіть протилежних компонентів; у впливі, що гармонізує, домінує відповідність, що поглинає однобічні або дисонансні відносини.

Прогресивне мистецтво гармонізує природне й соціальне в людині, охороняє людське «Я» від стандартизації, з одного боку, і від духовної ізоляції від суспільства – з іншої. Мистецтво гармонізує людське пізнання, позбавляючи його однобічності дискурсивного знання, доповнюючи особливим цілісним, образно-конкретним, інтуїтивно-емоційним збагненням навколишнього світу, себе самих й інших людей. Але воно не тільки встановлює рівновагу, гармонізує дисонанси, але й виявляє їх, руйнує стереотипи, що склалися в особистості.

Особливості впливу мистецтва на людину полягають у тому, що за його допомогою людина здатна сприймати оточуючий її світ у цілісності; воно може проникати в найпотаємніші куточки людської душі, хвилювати і робити людину величною. Надзвичайно важливо, щоб вплив мистецтва починався з раннього дитинства. Це приведе згодом до здатності глибоко відчувати і розуміти мистецтво, сприятиме збереженню любові до нього на все життя, вплине на формування естетичного смаку дитини.

Мистецтво сприяє естетичному вихованню, а в свою чергу естетичне виховання – це процес формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності; здатність до творчого самовиявлення притаманна людині. Однак ця здатність вимагає свідомого, цілеспрямованого, планомірного і систематичного розвитку.

Мистецтво справляє на людину цілісний вплив. Цілісність впливу мистецтва визначається передусім включенням у процес художнього сприймання всієї особистості, взаємодією в художньому переживанні всіх рівнів психіки людини – її відчуттів, почуттів, уявлень, інтелекту, пам'яті, інтуїції тощо.

Мистецтво специфічно впливає на глибинні процеси внутрішнього світу людини, піднімає на більш високий рівень культуру людських почуттів, будить художньо-естетичні здатності і творчу активність особистості. Великою є роль мистецтва (художнього образу) в активізації базових потреб, у проникненні краси в усі сфери життя. Саме завдяки мистецтву естетичне здійснює «посередництво» у збагненні, усвідомленні інших типів духовності, виявлення їхньої складної ролі в людській життєдіяльності і взаємозв'язків у системі духовності. За допомогою мистецтва особистість пізнає себе.

Певною мірою людина, що творить і сама активно створює зразки мистецтва, у цей же час перебуває під його впливом. Тобто, мистецтво, узятє в цілому, є історично сформованою системою різних конкретних способів художнього освоєння світу, кожний з яких має риси як загальні для всіх, так і індивідуально-своєрідні. Проаналізувавши значення мистецтва та його вплив на особистість можна зробити висновок:

- 1) гармонійний, всебічний розвиток особистості (її духовної сфери – у першу чергу) значною мірою залежить від впливу на неї мистецтва;
- 2) високе, справжнє мистецтво позитивно впливає на морально-етичну сферу людини, удосконалює її людські якості й риси характеру;
- 3) мистецтво як ніяка інша форма суспільної свідомості сприяє духовному вдосконаленню людей, становленню традицій і норм культури

міжособистісного спілкування, формуванню понять про загальнолюдські цінності і критерії оцінки як окремих явищ життя, так і подій, що кристалізуються в історичному досвіді людства, його менталітеті;

4) мистецтво варто розуміти як загальну психологічну потребу людини у вирівнюванні своєї свідомості зі світом, виходу з дисбалансу й дисгармонії.

Покращення художньо-естетичного виховання учнів на сучасному етапі гуманізації та гуманітаризації відбудеться, якщо навчально-виховний процес спиратиметься на художньо-образний спосіб пізнання дійсності. Якщо людина здатна глибоко чуттєво сприймати мистецтво, вона буде спроможною проаналізувати, оцінити його значущість для особистості.

Виходячи з того, що мистецтво виступає джерелом цілісного виховання духовного світу розвиненої особистості, ціннісних світоглядних орієнтацій, художньо-творчого розвитку, а не лише засобом художнього або естетичного виховання, зміст інтегративної навчально-виховної моделі викладання мистецьких дисциплін має бути спрямований на формування в свідомості дитини цілісної картини культурного простору, особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, розуміння специфіки художньо-образної мови різних його видів, на розвиток емоційно-почуттєвої сфери, асоціативно-образного мислення, якостей творчої особистості та потреби в художньо-творчій діяльності.

Ідея комплексного впливу мистецтв займає важливе місце у пошуках шляхів розвитку художньо-творчих здібностей дітей, але залишається поки що явищем епізодичним і в основному залежить переважно від ініціативи учителя. Проведення уроків на основі інтеграції змісту кількох предметів, об'єднаного навколо однієї теми, сучасна педагогіка називає одним із напрямів методичного забезпечення уроків. О.Савченко вважає, що це об'єднання має на меті інформаційно й емоційно збагачувати сприймання, мислення й почуття учнів завдяки залученню цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнати будь яке явище, поняття, досягти цілісності знань. Н.Присяжнюк наголошує на тому, що інтегровані уроки емоційно збагачують навчально-виховний процес, допомагають учителеві різнобічно й системно сформулювати в дітей необхідні уявлення та поняття. Притаманні урокам інтегрованого змісту різні види діяльності роблять їх цікавими, запобігають втомлюваності учнів, посилюють інтерес до навчання та школи в цілому.

Розуміння учителем актуальності проблеми розвитку та формування естетичного сприймання, завдань музично-естетичного виховання дітей, пошук шляхів і методів активізації естетичного сприймання молодших школярів через інтеграцію шкільних курсів мистецьких дисциплін має допомогти значною мірою вдосконалити стратегію загального естетичного розвитку молодших школярів засобами впливу комплексу мистецтв на емоційну сферу дитини.

Одним із засобів педагогічного впливу на емоційну сферу дітей має бути використання художньо-інтегрованих технологій за умови, коли учитель розуміє суть інтегрованих процесів, природу мистецтва, знає основні закони художнього мислення, усвідомлює інтермедіальний аспект синтезу мистецтв.

Аналізуючи мистецькі твори, об'єднані, для прикладу, спільною темою чи сюжетно-фабульною структурою, надзвичайно важливим є уміння «переходити» з однієї семантичної системи в іншу, виходити на найвищий рівень аналізу-перекодування мистецьких творів. Це завдання має вирішувати висококомпетентний учитель, який має достатню теоретичну базу з основ мистецтв, володіє творчим і мобільним мисленням, є активним у пошуках інноваційних тенденцій. Компетентний учитель має впроваджувати схему міжвидових взаємин, які виникають у зонах взаємодії художніх мов, використовуючи такі варіанти порівнянь: «композитор – твір образотворчого мистецтва», «музичний твір – літературний твір», «художник – музичний твір» тощо. Виділення інтегрованого взаємозв'язку різних видів мистецтв на уроках музики як однієї з основних умов керівництва музичним сприйманням школярів, доцільне використання художніх творів різних видів мистецтва, має дати учителю можливість розв'язати складні завдання наведення учнів на емоційно-естетичне осягнення і переживання змісту музики з опорою на увесь художній досвід дітей, без нав'язливого або грубого втручання в тонку сферу художньої діяльності людини. Використання культуротворчого впливу окремих видів мистецтва (музика, живопис, архітектура тощо) у пізнанні художнього образу має вплинути на різні рівні сприйняття, і створити додатковий ефект для посилення осягнення мистецького твору і художнього образу. Художній образ (ідея-образ-почуття в літературі; почуття-образ-ідея в музиці; образ-почуття-ідея в образотворчому мистецтві), який виникає на основі мистецького синтезу, має дати можливість глибше відчувати й зрозуміти життя, заглибитись в художній світ конкретного твору мистецтва. Встановлення інтегративних зв'язків між предметами

мистецьких дисциплін та зв'язків між творами різних видів мистецтва на уроках гуманітарно-естетичного циклу мають сприяти формуванню в учнів цілісної системи знань, озброїти їх узагальненими способами художньо-естетичної діяльності.

З цією метою можливе дослідження літературного портрета композитора, музичні ілюстрації літературних творів, вербалізації музичних вражень, звернення художника до музичної творчості як етапу роботи над мистецьким твором, музичності стилю письменника тощо. Такий творчий пошук мистецьких паралелей демонструватиме інтермедіальний аспект досліджень, що є надзвичайно актуальним в осмисленні феномену як «простір культури».

Основою інтегрованого уроку з музики є певним чином інтегрований зміст (повний або частковий). Це означає, що пропонувати інтегрований матеріал для опанування учнями музичних знань можна як протягом вивчення усієї дисципліни, так і під час засвоєння окремих близьких за змістом до інших предметів тем і понять. З музикою рекомендується інтегрувати предмети, теми яких мають спільні або універсальні засоби для цілісного, глибокого їх розкриття через масштабність та універсальність життєвого змісту самих тем і понять.

Враховуючи, що усі види мистецтва народжуються з єдиного джерела реального життя, яке однаковою мірою живить творчість і композитора, і письменника, і художника, взаємозв'язок між видами мистецтва означає не лише знаходження внутрішніх зв'язків між музикою, літературою й живописом, а й між цими видами мистецтва й життям. Література найповніше й найглибше втілює думки людини; музика – світ її почуттів і переживань; образотворче мистецтво – зміст уявлень людини про світ у тій формі, яку дає їй реальне почуттєве сприймання дійсності. Тим самим, музика, література та образотворче мистецтво всебічно і повно охоплюють духовне життя людини, а їх різні поєднання на уроці музики в початковій школі мають дати змогу передати взаємозв'язок процесів, що в ньому відбуваються.

Орієнтація викладання мистецтва музики має переходити з переважно пізнавально-когнітивної площини у діяльнісно-творчу, емоційну за рахунок дотримання її специфіки, яка полягає в поєднанні спеціальних музичних знань, умінь і навичок з педагогікою. На уроках музики мистецтво має сприяти збільшенню духовно-творчого потенціалу особистості, інтенсифікувати творчу інтуїцію і творче мислення, уяву і фантазію

особистості в результаті підйому загального емоційного тону, створення особливого духовного стану.

А ефективність його впливу визначається рівнем індивідуального осягнення духовних цінностей, що потребує відповідної підготовки до спілкування з художніми образами, музичними творами. Методичне забезпечення уроків музики має передбачати викладання комплексу мистецьких дисциплін, спрямованих на поглиблення світоглядних уявлень дітей. Методика має бути побудована таким чином, щоб навчити дітей не тільки спостерігати й емоційно сприймати те чи інше явище, тобто не лише слухати і чути музику, але і розмірковувати про неї, висловлювати свої думки і враження, будити творчі сили дітей, виховувати в них любов до прекрасного, тобто акцентувати увагу на емоційних факторах сприймання і виконавсько-творчому осягненні музики, на що має орієнтуватися сучасна початкова музична освіта.

Мистецтво безпосередньо контактує з емоційною сферою особистості, найбільш рухливою і пластичною сферою людської психіки. За допомогою мистецтва ідея втілюється в такій формі, яка збуджує емоції, активізує уяву, викликає особливі переживання, які називають естетичними, або художніми. Художні емоції виникають лише при зустрічі з соціально-історичним, вагомим, важливим для багатьох. Вони є наслідком не механічного, пасивного, а неодмінно творчого сприймання, яке підносить людину, розвиває її уяву та інтелект. Для уроків музики характерною ознакою має стати взаємодія почуттєвої та інтелектуальної сфер під час сприймання художнього твору, що надасть враженню особливої сили за рахунок накладання одне на одне численних художніх вражень з поступовим їх збагаченням і поглибленням. Наприклад, перші казки й пісні, почуті в дитинстві, переглянуті фільми і прочитані книжки – увесь цей потік естетичних вражень, спрямований на сучасного школяра з дитинства, готує його до сприймання художніх цінностей, насолоди ними. Тому, аналізуючи вплив мистецьких творів на учнів, не можна розглядати їх як чистий аркуш паперу, оскільки навіть у дитячі роки їх сприймання насичене враженнями, переживаннями, думками, знаннями. Справжні твори мистецтва вражають душу людини, викликають сльози або сміх, захват або обурення, а іноді сум'яття почуттів, кожного разу залишаючи глибокий емоційний слід у свідомості людини, її душі.

Багатоманітність видів мистецтва дає можливість естетично освоювати світ у всій його складності і багатстві. Немає головних і другорядних видів мистецтва, кожний з них має свої особливості та переваги.

Наприклад, література – це вид мистецтва, який естетично освоює світ у художньому слові. Музика – це вид мистецтва, якій відображає реальну дійсність в емоційних переживаннях і наповнених почуттям ідей, що виражаються через звуки особливого роду, в основі яких – узагальнені інтонації людської мови. Танець – це вид мистецтва, матеріалом якого є поетично осмислені, організовані у часі і просторі рухи і пози людського тіла. У цьому полягає всесвітньо-історичне призначення мистецтва.

Музика є одним із видів мистецтв і у тісному зв'язку з художнім словом, образотворчим мистецтвом більш тонко може передати глибину почуттів, викликати людські переживання.

Перший емоційний вплив з почуттями радості, відповідними рухами, підспівуваннями мелодії дитина отримує ще до школи під час слухання музики від батьків, в дитячих садочках, при перегляді мультфільмів. Слухання музики має викликати у дитини різноманітні переживання і почуття, що має створити психологічну основу для опосередкованого впливу на її емоційні стани, процеси і властивості, а відтак і на процес формування її особистості. Через це має виникнути необхідність вивчення емоційних проявів дітей у ситуації сприймання музики та особливостей впливу музичних творів на їх емоційну сферу. Вже в дошкільних закладах діти розвивають здатність до емоційного відгуку на музику, музичний слух, вчаться правильно співати, виконувати різні музично-ритмічні рухи. Починаючи з першого класу, діти ще більше мають проявити інтерес до музики, особливо до рухливої, веселої, життєрадісної за характером, адже в міміці, жестах, рухах під музику вони відкрито виражають свої переживання і почуття задоволення. Саме з дитинства емоції мають сприяти регуляції поведінки дитини, становленню цілісної особистості. Є необхідним дотримання певної системи й послідовності в розвитку естетичної сприйнятливості до музики і спеціального відбору творів для дітей молодшого шкільного віку, кожен з яких має викликати певні емоції і почуття. У процесі слухання таких творів у дітей мають розвинутися найпростіші музично-слухові навички, уміння виявити настрій, характер твору, своєрідність засобів музичної виразності. Отже, актуалізація цієї функції музики потребує активізації емоційного наповнення методичних засобів роботи на уроці музики.

Особлива ефективність впливу музики має полягати в тому, що у кожної дитини мають актуалізуватися різні суттєві переживання, на глибину й розуміння яких мають діяти не тільки відповідні знання, досвід, самопочуття й психічний стан сприймаючої людини, а й ступінь розвитку

духовного світу людини. Естетичні емоції, які ми можемо віднести до самих високих емоцій, мають відбити рівень та характер духовного життя людини, вплинути на поведінку та формування світогляду особистості. Л.Леонт'єв розглядав твори мистецтва як ідеальні продукти людської діяльності, які пов'язані з пізнанням світу в почуттєвих образах. Б.Теплов був упевнений у тому, що музичні переживання за своєю сутністю є емоційним, що в музиці емоції є вираженням думок, тому саме в музичній творчості емоції і розум гармонізуються. Слід враховувати, що вплив музики на особистість має складатися з численних слухацьких вражень, які накладаються одне на одне, поступово збагачуються і поглиблюються. Методика має передбачати введення дітей у світ глибоких почуттів і роздумів: про добро і зло, любов і ненависть тощо. При цьому мають збагачуватися та поглиблюватися музичні враження, думки, почуття, асоціації, що є важливою основою для виникнення певного ставлення.

Пізнавально-творчі можливості учнів молодшого шкільного віку ґрунтуються на емоційному спілкуванні з музикою, в процесі цілеспрямованого аналізу музичних творів. Слід враховувати, що тільки власна діяльність має бути запорукою глибокоемоційних переживань, естетичної насолоди, розвитку високих художніх смаків. «Справжнє, пережите й продумане сприймання – основа всіх форм залучення до музики, бо при цьому активізується внутрішній, духовний світ учнів, їх почуття і думки, - писав Д.Кабалевський. – Поза сприйманням музика як мистецтво взагалі не існує. Марно говорити про будь-який вплив музики на духовний світ дітей, якщо вони не навчилися відчувати музику як змістовне мистецтво, яке несе в собі почуття і думки людини, життєві ідеї та образи».

У процесі сприймання музики включається досвід безпосередніх переживань і роздумів учнів, який формується під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов'язаний з виконанням музики. Сприймання музики має не обмежуватися і не визначатися одним лише безпосереднім емоційним вираженням – воно можливе тільки в контексті інших засобів пізнання, що виходить за межі музики. Одне почуття має викликати інше, одна думка продовжити другу, спрямувати іноді свідомість у сферу, лише віддалено пов'язану з почутим.

Вікові особливості сприймання музики молодшими школярами визначаються передусім обмеженістю життєвого і музичного досвіду дітей, специфікою мислення: невмінням узагальнювати, переважанням цілісного сприймання. У 3 – 4 класах емоційність сприймання поступово доповнюється прагненням учнів зрозуміти, що виражає музика, у чому її

зміст. Методика має вибудовуватись таким чином, щоб музичне сприймання в початковій освіті розглядалось як основа засвоєння школярами втіленого в музичному мистецтві досвіду емоційно-естетичного ставлення до дійсності.

Школярі можуть досить повно визначити емоційний зміст музики, дати їй образне пояснення, а завдяки власній спостережливості – почути деталі музичної мови, відтінки виконання. Різноманітні емоції (задоволення, невдоволення, радість, захват, обурення) зумовлені зустріччю з творами мистецтва, мають актуалізувати наявні в особистості естетичні уявлення, асоціації, творчу уяву, що є основою виникнення естетичних почуттів. Позитивний або негативний знак емоції як один із основних компонентів емоційного процесу впливає на перебіг процесу психічної регуляції і залежить від об'єктивних і суб'єктивних факторів. До найважливіших детермінант емоційного переживання в ситуації сприймання музики мають належати інваріантні компоненти музичного тексту, вік та особистісні особливості випробовуваних.

Методика має бути вибудована таким чином, щоб музичний текст активно впливав на емоційну сферу особистості, на всі параметри емоційного ставлення. Завдяки специфіці структурної організації та реалізації при сприйманні музики синтезуючої і спонукальної функції емоцій музичний твір здатен «змінювати» і діяльність когнітивних процесів, впливати на процес і результат узагальнень, рівень когнітивної складності, творчу активність, мислення, асоціативну діяльність. Розуміння учнями закономірностей формування художнього образу як зв'язку між об'єктивними засобами музичного вираження і суб'єктивним розумінням ними цих засобів має привести до розвитку структурних компонентів. В.Назайкінський зазначав: «Поглиблення сприймання у власне музичну сферу йде у дітей природним, історично перевіреним шляхом – від комплексного жанрово-ситуативного враження до диференційованого сприймання музичних творів». Логіка педагогічних дій має підпорядковуватись активізації емоційного сприймання, спрямованих на розвиток цілісного музичного сприймання з поступовим виявленням найяскравіших музичних засобів, доступних розумінню дітей. Особливо великі можливості щодо розвитку емоційно-музичного сприйняття молодшого школяра мають розвиватися, формуватися в процесі музичної діяльності. Використання цих можливостей повинно означати вибір відповідної методики формування здатності дітей до емоційно-музичного сприйняття музики,

шляхом спонукання дітей до уважного вслухування в музичний твір, емоційного сприйняття твору.

Для уроків музичного мистецтва характерною ознакою має стати особлива емоційна атмосфера, тому що музика – мова почуттів: вона хвилює, викликає в дітей певні настрої і переживання. Одержані враження мають підсилюватися під впливом учителя, який передає свої почуття не тільки у виразному виконанні твору, але і в слові, міміці, жестах.

Продумуючи емоційний рисунок уроку, перехід від одного твору до іншого, учитель має підтримувати необхідний емоційний настрій, знайти прийоми переключення уваги учнів. При побудові уроку важливо враховувати ступінь не тільки фізичного, розумового, а і насамперед емоційного навантаження учнів. При роботі з молодшими школярами (нестійка увага, швидка втома, не сформованість голосового апарату) важливо продумувати методику розучування складної пісні (за рахунок збільшення кількості уроків, або збільшення навантаження і часу на одному, двох уроках); враховувати місце уроку в розкладі – перший або третій. Тому надзвичайно необхідним є моделювання уроку в залежності від емоційного стану дітей.

Використання інтерактивних методів спілкування має дозволити учителям не просто ознайомити учнів з художніми творами на рівні сприймання, розвинути вміння переконливо розкривати художній зміст твору, а й насамперед залучити школярів до емоційного переживання музичної тканини. Методика збагачення художнього досвіду має передбачати ознайомлення учнів з різними напрямками, стилями, жанрами в музиці за рахунок орієнтації учителя у мистецькому просторі, спираючись на розвинуті індивідуально-типологічні особливості, компенсуючи, тим самим, існуючі недоліки, вміння якнайповніше втілити емоційні враження й переживання учня у власному відтворенні музики.

Емоційна неусталеність дітей потребує активного педагогічного впливу.

Саме в шкільному віці має складатися оцінювальне ставлення до мистецтва, яке необхідно здійснювати на основі розширення музичних знань, свідомого засвоєння музики, в результаті чого формується здатність дитини до абстрагування, суджень, з'являються певні орієнтири для аналізу змісту музичних творів, а, значить, і для висновків, важливих для становлення світосприйняття дитини, для формування її духовної культури. Вміння самостійно аналізувати естетичні якості твору, цікаво і грамотно інтерпретувати зміст художніх образів має розвинути в дітях основи

свідомого ставлення до мистецтва, оцінне сприймання художніх творів. Формування у дітей здатності до естетичної оцінки музичних творів має відкрити перед кожним учнем шлях до пізнання прекрасного, навчити цінувати, розуміти музику, аргументовано пояснювати своє ставлення до неї, і накопичувати художній багаж на все життя. Водночас вироблення правильних критеріїв і принципів оцінки музики дитиною становить і специфічну форму її ідеологічних поглядів та переконань, бо «сперечання про мистецтво – найчастіше сперечання про життя, а зіткнення художніх смаків часто стають зіткненням різних світів».

Музика має відображати провідні для молодшого шкільного віку тенденції в розвитку ціннісних орієнтацій і системи різних видів почуттів особистості. Методика має бути вибудована таким чином, щоб музика використовувалась не лише як засіб пізнання, розвиток емоційної сфери особистості, але і як засіб актуалізації і закріплення ціннісних орієнтацій молодших школярів.

Для вироблення стійких принципів та критеріїв естетичної оцінки, формування оцінного ставлення до художнього твору має бути спеціальна та цілеспрямована підготовка. Для достатнього рівня розвитку оцінних суджень учитель має вчити дітей впроваджувати набуті знання в процесі самостійного оцінювання того чи іншого музичного твору. Утруднення можуть спостерігатися між системою уявлень про сутність естетичної оцінки і власним ставленням до музики. Усуненню цього недоліку має допомогти концентрація та взаємодія всіх форм навчання. Зосередженість на індивідуальному навчанні має дозволити здійснити найтісніший взаємозв'язок теорії з практикою, привчити дітей оцінювати власне виконання, щоб не тільки покращити його, а й створити умови для активізації їх творчої діяльності. Урок музичного мистецтва в початковій школі як основна форма навчання ускладнює можливість індивідуально-диференційованого підходу до кожного учня, проте досвід має дати підстави для виділення таких параметрів диференціації навчання: а) обсяг і складність навчального матеріалу на уроках; б) методи і прийоми, що застосовує учитель; в) особливості спілкування й педагогічна оцінка. Формуючи оцінне ставлення учнів, не слід обмежуватись лише зверненням до їх логічного мислення, треба розвивати у них непохитну емоційну реакцію на музичний твір. На думку І. Беґа, ставлення виникає в процесі накладання на предмет емоції, яка певною мірою усвідомлюється людиною. «Без емоційного компонента взагалі не може бути суб'єктивно-оцінного ставлення суб'єкта», - зауважує вчений.

В початковій музичній освіті необхідно впроваджувати такі методи навчання, щоб у перебігу викладання мистецтва музики абсолютизувалися не раціонально-логічні форми пізнання, які характерні не для негуманітарного знання, а превалювали інтуїтивні, емоційно-образні шляхи осягнення істини, які належать до сфери духовно-душевних здібностей і потреб людини. На думку вченої, мистецтво музики має стати відкритою образною моделлю входження в світ, і не лише його пізнання, але і індивідуального «переживання» і «проживання», внаслідок чого посилюється духовно-енергійний потенціал і актуалізується творчість особистості. У внутрішньому «духовному середовищі» людина, що сприймає твір, «виперує» ціннісний смисл і створює власний образ-концепт. У такому випадку оцінка явищ дійсності має виступати у вигляді емоційного відгуку особистості, що характеризує ставлення як позитивне, негативне або нейтральне (байдуже). Воно має вираження у формі вербальних суджень: подобається – не подобається. Проте інтуїтивні емоції мають стати глибшими, якщо людина співвідносить свою оцінку із уявленнями про цінність. Поняття цінності мають передбачити взаємозв'язок явищ – значущість одного для буття іншого. Вона має об'єктивно-суб'єктивний характер: з одного боку, відображає реальні властивості дійсності, з іншого – належить людині і дістає у її свідомості суб'єктивне відображення у формі оцінки. Відтак, для уроків музичного мистецтва емоційно-ціннісне ставлення має характеризуватися спрямованістю особистості на пошук цінностей, а відповідний досвід постати в результаті їх сприймання або творення і виступити як складне духовне утворення, що акумулює в собі суб'єктивні зв'язки, набуті у процесі переживання, осмислення й створення художніх цінностей. Емоційно-ціннісне ставлення до музичного мистецтва як специфічний естетичний феномен має виявитися через потребу в упорядкуванні, досконалості, гармонії та відбити взаємодію людини з довкіллям, що є мірою духовної зрілості людини та важливим критерієм її творчої самореалізації.

Особливо важливу роль у духовному становленні молодого покоління мають відігравати учителі гуманітарно-естетичного циклу. Саме їхня педагогічна діяльність має бути спрямована на виховання у школярів естетичних ідеалів і почуттів, художньо-естетичних смаків, формування естетичного, піднесеного ставлення до навколишнього світу. Сучасний учитель має володіти не тільки професійними знаннями, що охоплюють духовність, високу естетичну культуру, але й здатністю виразити себе в творчій педагогічній діяльності, в якій виявлялися б головні професійно

значущі й інтелектуально-естетичні властивості його особистості. Професійне здійснення художньо-виховної роботи зі школярами на сучасному етапі розвитку суспільства неможливе без здатності учителя до активної творчої діяльності, бо саме в творчості відбувається формування людини з можливістю виявити свою індивідуальність і неповторність. Творчість у навчальній діяльності має бути вищим проявом та показником особистої зацікавленості учня у процесі та результатах навчання і вимірюватися оригінальністю та продуктивністю художнього мислення, розвитком уяви та фантазії, асоціативної та образної сфери. Це вміння має відходити від стереотипів мислення у вирішенні музичних і педагогічних завдань, а також здатності створювати власні інтерпретації творів мистецтва.

Естетична категорія прекрасного в педагогічній діяльності має виражатися через вияв у педагогічних діях учителя індивідуальних естетичних властивостей і рис його особистості, через прагнення до створення естетичних цінностей у педагогічній діяльності. Духовна, естетична насолода від процесу переживання своєї діяльності має підняти особистість над дійсністю, дати змогу сприймати навколишній світ з позицій мудрості, краси, людяності й спрямувати свою творчу енергію на вищу мету – безкорисливий пошук краси, створення нових цінностей культури. Це самовиявлення учителя музики має здійснюватися передусім через формування особистісного естетичного образу поведінки, через цілеспрямовану роботу з розвитку естетичної культури, емоційного збагачення, пошуку краси, естетичних почуттів, вдосконалення свого духовного обличчя. Естетичний розвиток учителя музики має здійснюватися в процесі музично-естетичної діяльності (художньої творчості). Естетична культура, впливаючи на характер педагогічної діяльності, має спрямувати педагогічний процес на естетичну взаємодію з навколишнім світом, дати змогу залучити особистість до творчої естетичної діяльності. Тобто естетичні основи педагогічної майстерності мають визначатися як особливе утворення, частина взаємозв'язаних структур особистості, свідомості й діяльності педагога, що охоплює комплекс естетичних компонентів, за допомогою яких має здійснюватися естетизація педагогічної діяльності.

В період гуманізації і демократизації школи одним із найважливіших чинників має бути повага до дітей, яка виявляється в умінні володіти як фронтальним, так і емоційно забарвленим діалогічним спілкуванням, тобто спілкуванням з конкретним учнем. «Проте сутність педагогічного бачення дитини не в тому, щоб виявити порушення дисципліни або непра-

вільну відповідь на запитання, а в шанобливому ставленні учителя до емоцій дитини, у вмінні ненав'язливо «вплести їх у канву уроку».

У педагогіці співробітництва дуже важливим є надання вільного вибору в усьому (до естетичних смаків, оцінних суджень, творчого мислення), де є для цього можливість і доцільність: як треба виконувати той чи інший твір; запропонувати учням одну з кількох рівноцінних пісень на вибір; закріпити навчальний матеріал, організовуючи цей процес по-різному, з перевагою того виду музичної практики, який оберуть діти; надання учням домашнього завдання з можливістю вільного вибору, випробовування власних сил у різних видах художньо-творчої діяльності.

Суттєвим для музичного навчання є необхідність міжособистісного контакту учителя й учнів, який має ґрунтуватися на рівноправності учасників навчального процесу. Уміння вислухати учня, стати на його позицію, вважати її такою ж самоцінною, як і власну, є необхідною умовою занять музикою, створення творчої атмосфери на уроці.

Характер художньо-педагогічної діяльності має виявитися у спрямуванні на розпредмечення художніх цінностей з метою збагачення духовного світу її суб'єктів. Тому, виступаючи системою суб'єкт-суб'єктної взаємодії в цілісному навчально-виховному процесі, ґрунтуючись на закономірностях системи мистецтв, творча художньо-педагогічна діяльність має бути спрямована на розвиток і саморозвиток учителя й учнів, а також складати реальну альтернативу вузькій професійній спеціалізації.

У розкритті художньо-педагогічної діяльності суттєвого значення мають набути певні вимоги щодо учителя музики, а саме:

- мати сформовану позицію в галузі теорії художньої культури, розуміти специфіку функціонування системи мистецтв, тенденції її розвитку;

- для учителя музики важливі знання основних етапів становлення різних видів мистецтва на основі теорії художніх стилів, розуміння загальності і різниці процесів стильотворення в музиці, літературі, живописі, архітектурі, театральному мистецтві тощо; прагнення до культуротворчого аналізу музичних творів;

- учитель музичного мистецтва має бути професійно обізнаним щодо сучасного художнього життя; нових явищ мистецтва і досягнень майстрів сучасності.

Таким чином, стає очевидним, що ставлення учителя до явищ культурного життя, активна зацікавленість дій та поведінки в конкретних ситуаціях має потребувати підтвердження своєї правильності та обґрунтованості. Досвід художньо-педагогічного спілкування можна

інтерпретувати як глибокоособистісне, складне, системне утворення, яке відбиває певний художньо-естетичний рівень розвитку особистості та виступає як процес і результат її взаємодії зі світом художніх цінностей, а також передачі цих цінностей учням.

Провідний принцип визначення особливостей творчої активності учителя музики має ґрунтуватися на психолого-педагогічній концепції, зорієнтованій на закономірності природи музики, у якій враховано специфічний музичний компонент у структурі музично-педагогічної діяльності, у процесі якої педагогічні завдання розв'язуються засобами музичного мистецтва на основі особистісно-діяльнісного підходу.

Учитель музичного мистецтва має бути організатором художньо-творчої діяльності учнів, спрямовувати свою діяльність у річище постійного творчого пошуку. Вирішення різноманітних ситуацій на уроці або спілкування з вихованцями під час дозвілля, добір ефективних методів викладання предмета, виконання музики прямо апелюють до творчих здібностей учителя, його музичного й педагогічного натхнення. Творчий характер мають нести не тільки вирішення учителем педагогічного завдання, а й утілення його в спілкуванні з учнями. Тобто творчість необхідна в процесі підготовки до уроку й на самому уроці, у процесі взаємної діяльності та в спілкуванні з дітьми. Але за умови впевненості в своїх силах, маючи в своєму педагогічному арсеналі широкій вибір прийомів та методів, учитель має виховати в дітей справжні творчі нахили, а це і є провідним завданням музичної педагогіки – художньо-творчий розвиток школярів. Творча активність учителя музичного мистецтва має трактуватися як інтегрована психологічна якість особистості, що визначається дієвим емоційним станом готовності до музичного пізнання та музично-педагогічної діяльності у нестандартних ситуаціях. Творча активність учителя музики – це його здатність до індивідуально-неповторного музичного, особистісного та професійного самовираження, музична та музично-педагогічна діяльність, що має продуктивний, пошуково-перетворювальний характер, гуманний духовний зміст і характерні ознаки творчого процесу, детермінованого внутрішньо-емоційним спонтанним саморухом до якісних змін.

Врахування специфіки структурних компонентів творчої активності (психолого-педагогічний та музичний) у процесі різних видів музичної та музично-педагогічної творчості має сприяти розв'язанню нагальних проблем художньо-естетичної освіти школярів відповідно до сучасних вимог, розвитку потреб спілкування з мистецтвом.

Ступінь досягнення поставленої мети перед дітьми має залежати від того, наскільки учитель впливає на учнів, яка сила його індивідуального впливу, на чому ґрунтується його авторитет. Розвиток особистості визначається її присутністю в інших, наскільки особистість продовжується, поширюється поза межі ситуації активного спілкування та діяльності.

Однією із важливих складових професійної культури учителя є недостатній розвиток мови, або ширше, комунікативної культури. Особливо великого значення В. Сухомлинський надавав зв'язку професійної культури з практичною педагогічною діяльністю. Він зазначав, що саме практична педагогічна діяльність потребує від учителя володіння професійною культурою. Без участі у виховній роботі вся професійна культура, всі знання учителя є мертвим багажем. Видатний педагог ставив досить високі вимоги до рівня професійної підготовки учителя, адже справжнім творцем людських душ може стати учитель, який має цілісну систему особистісних якостей, інтеріоризованих в особистісну духовну культуру, світоглядні переконання.

Тому основними компонентами, які складають фундамент учителя музики загальноосвітньої школи, мають бути: високий рівень загально-інтелектуального розвитку, педагогічна майстерність, музична культура, професійне становлення. Розвиток цих якостей має здійснюватись в тісному взаємозв'язку та систематично в процесі його підготовки. Естетична культура, естетична спрямованість педагогічної діяльності, досвід естетичної педагогічної діяльності має сприяти формуванню в особистості учителя музики певних рис, необхідних як для професійно спрямованих дій, так і для естетичної взаємодії особистості зі світом.

Таким чином, оскільки мистецтво музики найповніше відображає емоційний стан людини, відтворює широку гаму емоційно-естетичних переживань, найтонший їх перебіг, то і у викладанні музичного мистецтва в школі потрібно передбачити засоби педагогічного впливу саме на емоційну сферу дітей. Ця вимога звучить особливо загострено у наш час, коли раціоналізація життя спричиняє певні перекося початкової освіти у бік інтелектуального розвитку учнів за рахунок емоційного, руйнуючи тим самим цілісність дитячої психіки. Актуалізація емоційно-виховного впливу музики, надання пріоритету засобами активізації емоційного ставлення до мистецтва і дійсності, акцентування емоційних факторів процесу сприймання і виконавсько-творчого досягнення музики мають стати орієнтирами музичної освіти у сучасній початковій школі.

3. Надання пріоритетності інтуїтивно-образним засобам досягнення музичного мистецтва в освітньому процесі як засіб активізації творчого розвитку молодших школярів

Безпосереднє, раптово (без видимої витрати зусиль) здійснюване відкриття, якому передує тривалий період «зрощування» суб'єкта з об'єктом, є інтуїція (від лат. *intuitus* – споглядання, бачення). Інтуїція є завершальним моментом процесу здійснення у сфері практичної (предметно-діяльнісної) взаємодії суб'єкта і об'єкта. У цьому процесі можна виділити такі послідовні етапи: 1) відчуття чужості об'єкта (коли структури суб'єкта і об'єкта ще не адекватні одна одній); 2) досвідно-діяльнісне відображення об'єкта, вміння подолати його опір (момент становлення спільної структури суб'єкта і об'єкта, що інтегрують); 3) інтуїтивне знання власної структури об'єкта, фіксоване у вихідних принципах, аксіомах, базисних положеннях нової теоретичної системи (момент завершення інтеграції, в результаті якого стає можливим своєрідне «відчуття» структури об'єкта, подібне відчуванню суб'єктом своїх власних внутрішніх станів).

Інтуїція – думка-імпульс, здогад, проникливість, які ґрунтуються на попередньому досвіді; досягнення істини без логічного обґрунтування; здатність несвідомо уловлювати істину, передбачати, вгадувати. Такі імпульси проходять непоміченими через синтезуючий розум і сприймаються емоційним розумом. При збудженні зовнішніми і внутрішніми чинниками вони справляють надзвичайно сильний вплив на синтезуючий мозок і повертаються, зрештою, імпульсами, які прийнято називати інтуїцією, вірою, надхненням. Всі ці імпульси взаємозв'язані й мають велике значення для творчого мислення. Надто – інтуїція. Інтуїція близька до інстинкту за нематеріальністю, природою, за спонтанністю виявлення, але й відрізняється від нього.

Інтуїція – це такий спосіб одержання нового знання (форма пізнання), коли за неусвідомленими в даний момент часу ознаками і, не усвідомлюючи шляху руху власної думки, суб'єкт робить наукове відкриття, одержує нове об'єктивно істинне знання про дійсність.

Інтуїція – це здатність суб'єкта робити у процесі пізнання висновок, який є науковим відкриттям, не усвідомлюючи проміжних ланок аргументації.

Слід розглядати інтуїцію в єдності з логічними засобами та емоційними формами пізнання. У найскладніше логічне доведення завжди вpleтена інтуїція, яка виступає елементом, що об'єднує весь ланцюг в цілісність, є необхідним елементом осмислення і розуміння.

Розглядаючи проблему інтуїції в освіті, необхідно простежити її еволюцію в історичному, філософському та психологічному аспектах. Інтуїція завжди привертала увагу дослідників, і в різні часи погляди на неї суттєво відрізнялися. Проблема вивчення інтуїції має багату філософську спадщину. Простежимо розвиток поглядів на інтуїцію на різних етапах виникнення цієї проблеми.

Під інтуїцією древні мислителі розуміли безпосередньо погляд на реально існуючий стан речей. Такого роду знання отримало назву «почуттєва інтуїція». Простота і наочний характер цієї форми знання позбавляли її всякої проблемності.

Уперше риси філософської проблеми інтуїції намітились у працях Платона і Аристотеля. Адже в них було відрито почуттєву природу інтуїтивного пізнання. Стародавні мислителі (Демокріт, Платон) розглядали інтуїцію як внутрішній зір, особливу вищу здатність розуму. На відміну від звичайного чуттєвого зору, що дає інформацію про скороминущі явища, що не представляють великої цінності, інтуїція дозволяє піднятися до збагнення незмінних і вічних ідей, існуючих зовні і незалежно від людини. Інтуїція була ніби перенесена до сфери абстрактного мислення. Однак першорядної значущості інтуїція як вища здатність до пізнавальної діяльності набуває у філософії нового часу.

Завдяки вченням Ф. Бекона (основоположник англійського матеріалізму XVII ст.) у науці з'явилися невирішеними проблеми пізнання і методу. Не зважаючи на використання почуттєву інтуїцію древніх, вчений скептично ставився і до інтелектуальної інтуїції середньовіччя. Але розроблений ним індуктивний метод був необхідною передумовою історичної еволюції проблеми інтуїції.

Матеріалістична спрямованість філософії Нового часу – Т. Гоббса, Р. Декарта, М. Лейбніца, Б. Спінози – не ігнорувала в теоретичних системах проблеми інтуїції. Визначення інтуїції Р. Декартом як форми мислення було панівним в філософії та естетиці XVII століття, під якою розуміли «віру в хистке свідоцтво чуттів і оманливий розсуд оманливого уявлення». Р. Декарт вважав, що інтуїція дозволяє виразно і ясно бачити ідеї, укладені в нашій душі. Учений тісно пов'язує інтуїцію з логічним процесом, вважаючи, що цей процес просто не може початися без певних вихідних, гранично зрозумілих положень. При цьому вчений не робить протиставлення інтуїтивного і дискурсивного знання.

І. Кант тлумачив існування інтуїції як наявність чутливості та визначав її як пасивну здатність сприйняття, яка позбавлена можливості досягти

таємниці «речей у собі». Для І.Канта інтуїція є джерелом знання. І «чиста» інтуїція («чиста інтуїція простору і часу») є невичерпним джерелом знання: з неї бере початок абсолютна впевненість. Дана концепція має свою історію. І. Кант узяв її у Ф. Аквінського, Р. Декарта та ін.

М. Ломоносов виступав проти раціоналізму. Пізнання, з його погляду, здійснюється таким чином: зі спостережень вибудовувати теорію, через теорію виправляти спостереження є кращим способом шукати правди. М. Ломоносов підійшов до проблеми співвідношення безпосереднього й опосередкованого знання як результатів почуттєвого і теоретичного пізнання і вплинув на розвиток проблеми інтуїції в філософії.

У ХІХ столітті виникає інтерес до проблеми інтуїції не тільки в гносеологічному контексті, але і ширше – в онтологічному, естетичному. Ця категорія успішно використовується в наукових системах І.Гамана, Ф. Шеллінга, Ф. Шлейєрмахера, Ф. Якобі та ін. Паралельно з цим розвиваються також і раціональні системи, зокрема Гегелівська, у яких ставлення до інтуїції різко негативне.

Суспільні історичні умови в середині ХІХ століття зумовили якісно нові підходи до розробки цієї проблеми. У цей період спостерігається різке протистояння наукових методів пізнання містичним, раціоналізм замінюється ірраціоналізмом, логічні засади – алогізмом. Філософське вчення А.Шопенгауера про інтуїтивне знання стало своєрідним переходом від класичних (раціональних) теорій до некласичних (ірраціональних). На місце логічних принципів прийшли художні метафори та образи. Ядром його системи є вчення про «волю», яка є основою всього сущого на землі. Єдиним методом пізнання буття стає по А. Шопенгауеру інтуїтивна методологія.

З кінця ХІХ століття інтуїція була «відкрита» наукою як психічний, пізніше – психоевристичний феномен і збіглося із зародженням психології як самостійної галузі наукового знання. Ретельний аналіз численних концепцій і гіпотез з проблеми дозволяє зробити висновок про те, що трактування інтуїції як психоевристичного феномена є не що інше, як результат об'єктивного відображення історичних і логічних закономірностей еволюції наукового знання і, відповідно, самого поняття «інтуїція».

У ХХ столітті проблема інтуїції для деяких шкіл західноєвропейської філософії, які отримали назву інтуїтивізму набуває центрального значення. Ці системи (А. Бергсон, Б. Кроче та ін.) ґрунтуються на абсолютизації інтуїції, як безпосереднього осягнення світу в творчій діяльності в акті його естетичного сприйняття й оцінки. А.Бергсон один з перших у

сучасній естетиці почав розвивати думку про творчу активність минулого в сучасному. Згодом вона набула ще більшої значущості, стала певним теоретичним принципом, який вчені почали постійно застосовувати при осмисленні нагальних тем мистецтва, його героїв, психології сучасника.

За А. Бергсоном, митець глибше та повніше пізнає світ і людські душі завдяки тому, що майже не зустрічається ні з життям, ні з людиною. Природа дарує людині особливу силу – і він опановує світ, перебуваючи далеко від нього. Цю силу у праці «Індивідуальність і тип» А.Бергсон називає «незайманою» манерою бачити, чути, думати. Ця «незаймана» манера є ні чим іншим, як ще одним суто термінологічним варіантом інтуїтивної здатності, яка виступає як народжена інстинктивною властивістю «обраної» істоти і допомагає їй вирішувати найскладніші творчі завдання.

Продовжувачем бергсонівських ідей став італійський філософ Б.Кроче, у складній системі філософських поглядів якого важливе місце посідає його естетична концепція, саме по собі явище надто суперечливе, проте як концепція має великий вплив на сьгоднішні естетичні пошуки західних філософів і теоретиків мистецтва.

Як і бергсонівська, естетична концепція Б.Кроче має гносеологічний характер. Згідно з цією теорією процес пізнання може проходити двома шляхами: інтуїтивним та логічним. Інтуїтивний процес пізнання здійснюється за допомогою фантазії і може сприймати індивідуальне, окремі речі, а його результатом буде образ. Б. Кроче приділяє велику увагу інтуїтивному пізнанню, стверджуючи, що воно відіграє значну роль у «повсякденному житті», оскільки до нього «звертаються безперервно».

Як говорить Б.Кроче, мистецтво як інтуїтивну діяльність від інших форм людської діяльності відрізняє лише кількісна міра вираження. Він вважає, що запропонована ним кількісна відмінність художньої форми діяльності від інших форм, а також відмінність між митцем та іншими людьми криється лише в кількісних показниках обдарованості. Тобто, інтуїція наближає мистецтво до життя, відриває його від «аристократичного стану». Б. Кроче – прихильник анти-інтелектуального трактування інтуїції. Цей вихідний момент його теорії і обумовив всі наступні теоретичні пошуки філософа, став причиною дальшого своєрідного підходу до проблеми інтуїції.

Аналіз і критика поглядів Б. Кроче не тільки виявляє хибні риси сучасного інтуїтивізму, а й сприяє становленню глибоко наукового розуміння ролі та значення інтуїції як в процесі пізнання світу, так і в процесі художньої творчості.

В останні роки проблема інтуїції привертає до себе увагу представників різних галузей наукового знання: математики, кібернетики, медицини, фізіології вищої нервової діяльності й особливо психології.

Новий і конструктивний погляд на інтуїцію розглядається як результат взаємодії моделей світу в уявленнях людини. Розвиток інтуїції, зв'язаний з подоланням людиною своїх усвідомлених і підсвідомих внутрішніх бар'єрів, веде до розкріпачення форм світосприймання, що сприяють творчості. Розкриваються доступні методи стимулювання інтуїції.

Під інтуїтивними знаннями варто розуміти не знання взагалі, отримані неусвідомленим для нас шляхом, а лише особливий вид знань, що є продуктом інтуїції як специфічної форми пізнавального процесу. Якщо розглядати інтуїцію як особливий, специфічний пізнавальний процес, необхідно особливу увагу приділяти дослідженням інтуїції з позицій дидактики та часткових методик. Знання механізму процесів інтуїції дозволяє підійти до розкриття істотних характеристик навчально-виховного процесу, моделювання способів передачі знань, перетворення знань в інструмент подальшого набуття знань.

Сучасні вчені (М. Каган, Н. Миропольська) відзначають, що відсутність предметів художньо-естетичного циклу в будь-яких класах загальноосвітньої школи, характерна для сьогодення, порушує природний баланс між раціонально-логічними і емоційно-образними компонентами освіти. Це є негативним фактором, що знижує ефективність системи виховання школярів загалом. У перебігу викладання мистецьких дисциплін абсолютизуються раціонально-логічні форми пізнання, спорідненні з тими, які характерні для негуманітарного знання, і недооцінюються інтуїтивні, емоційно-образні шляхи досягнення істини, які належать до сфери духовно-душевих здібностей і потреб людини. Перевага раціонального способу мислення на уроках художньо-естетичного циклу позбавляє учнів усвідомлення повноцінної естетичної сутності художніх образів і їх творення. Активізація уваги на логічних підходах унеможливорює інтегрований розгляд проблем, що запобігає якісному освоєнню мистецьких здобутків людства в процесі навчання у певних зв'язках та відношеннях. Розгляд проблем тільки з боку раціонального опосередкування мистецького навчання без застосування інтуїтивних, емоційних, суб'єктивних важелів, підсвідомих чинників у їх взаємодії не дозволяє собі уявити цілісну методичну модель, де вказані аспекти відіграють роль провідних елементів. Поза інтуїтивним досягненням мистецької творчості, опорою на підсвідоме начало у художньому пізнанні, актуалізації суб'єктивних і об'єктивних

можливостей сприймання, оцінювання і творення мистецтва педагогічний процес не може бути результативним. Не слід учителю на суто раціональному рівні з висоти свого досвіду знищувати оригінальність дитини, її художньо-творчу активність, а дати їй можливість зберегти здатність осягнення істини шляхом безпосереднього її розсуду без обґрунтування за допомогою доказу.

На уроках музичного мистецтва під час слухання музики учитель намагається вчити дітей сприймати музику, але інтуїтивне пізнання допомогло б створити великі можливості для розвитку здібностей аналізувати музичні твори, набувати досвіду музично-творчої діяльності, формувати світ художніх образів від чуттєво-конкретного сприйняття через узагальнення до усвідомлення сутності явища. Школа не ставить за мету зробити з кожної дитини музиканта, бо урок музичного мистецтва не спеціальний, а загальноосвітній предмет, але він забезпечує розвиток потенційних етико-естетичних сил лікаря, інженера, архітектора тощо, то і функція передбачення має свій прояв у тому, що мистецтво здатне прогнозувати майбутнє. Люди з сильною інтуїцією (споглядачі) свої міркування будують на фантазії чи уяві, активно не втручаючись в навколишнє життя, щоб дослідити його закони, але вони подумки уявляють собі модель об'єкта – будь який внутрішній образ, що досліджують, розглядаючи його з різних боків, прокручуючи в різних ситуаціях. Превалювання раціонального способу мислення позбавляє учнів забезпечення внутрішнього переконання, безпосереднього судження, доказу невідомого, що нерозривно пов'язано з естетичними переживаннями.

Таким чином, оновлення мистецько-культурологічної освіти передбачає зміну педагогічних технологій виховання мистецтвом. Особливої уваги потребує зміна авторитарно-інформативних способів педагогічного впливу на особистісно-розвивальні. Інтуїція, на відміну від логіко-дискурсивного осягнення об'єкта, є свого роду відчуттям справжньої сутності об'єкта, вона ніби проникає «всерединою» об'єкта і безпосередньо «чує» його єство. Знання, отримане інтуїтивно, внаслідок такої його «безпосередності», набуває характеру очевидної істини, тобто такої, що не вимагає громіздкого логічного обґрунтування. В модернізації музичної освіти опосередковано-ваний педагогічний вплив має набути пріоритетного значення в інтуїтивно-образних засобах осягнення музичного мистецтва.

Інтуїтивне мислення відіграє особливу роль у слухацькій діяльності, для якого характерні ті ж механізми, що й відповідним рівням розуміння. Здогадка може бути результатом неусвідомленого впізнавання або

пригадування, неусвідомленого пошуку аналогів, комбінування в процесі музичної мисленнєвої діяльності, внаслідок якої відбувається руйнування суб'єктивних стереотипів.

Зважаючи на певні особливості, інтуїцію не можна звести ні до раціонального мислення, ні до емоційного наповнення діяльності в процесі творчості. На уроках мистецтва інтуїтивне осягнення відбувається швидко, без всяких зусиль, зі впевненістю у своїх діях. Учні на основі власного досвіду, навіть не знаючи художнього твору, можуть інтуїтивно порівняти характер твору, обрати певний темп виконання, хоча не завжди словесно доводять правомірність своїх висловлювань. І лише потім, шляхом аналізу доходять до правильності своїх миттєвих припущень. Важливою складовою модернізації музичної освіти в початковій школі має стати спонукання учнів до миттєвого створення елементарних музичних зразків на основі інтуїтивних дій. Не випадково сучасна нейрофізіологія і психологія вказують на стрибкоподібний характер інтуїтивного мислення, яке здатне робити висновки не тільки індуктивним шляхом, але й на основі неодноразового спостереження чи екстраполяції – вірогіднісного продовження (перенесення) тенденцій сучасного у майбутнє. У реальному процесі всі шляхи прогнозування переплітаються і взаємодоповнюють один одного, а на уроках художньо-естетичного спрямування ще й з образним уявленням в своїй творчості.

Інтуїція є водночас і сприйняттям реальних речей, і образом уяви. Тому при інтуїтивному сприйнятті не існує різниці між реальністю та нереальністю, а якщо така різниця і має місце, то є другорядною стосовно інтуїції. Процес сприймання розпочинається з розпізнавання використаних у творі музично-мовних елементів і відповідних їм змістовних і комунікативних значень. Далі дитина, спираючись на життєвий досвід, має інтуїтивно вирішувати пізнавально-творчі завдання, пов'язані з осягненням смислу музики. Включаючи в поняття інтуїції певні етапи - накопичення образів і абстракцій в системі пам'яті і переробку їх з метою вирішення певних задач, активізацію внутрішніх чинників переживання музики шляхом опори на життєві враження, – слід дозволити підсилити процес сприймання, вплив твору на слухача навіть із закінченням звучання. Враження від музики, думки і слухацькі образи вступають у складні взаємозв'язки з тим, що вже відоме, з минулими переживаннями. Завдяки інтуїтивно-образному мисленню кожен твір у свідомості слухача, що живе у складній суперечності з іншими, має осмислюватися в контексті інших творів, як близьких, так і далеких від нього за змістом. Звідси – велике

значення художніх паралелей та зіставлень у навчальній діяльності. Особистісне сприймання художнього твору зумовлене психологічним механізмом інтуїтивного «перенесення» в ситуацію, зображену митцем, коли виникає ефект ототожнення себе з героями твору.

Тривалі творчі пошуки та багатий досвід сприймання в галузі мистецтва, зокрема минулих міркувань, є передумовою розвитку інтуїції як процесу безпосереднього отримання знань і досягнення естетичної насолоди від сприймання за допомогою цілісного усвідомлення проблемної ситуації без дискурсивного його виведення і доведення.

На нашу думку, пріоритетність інтуїтивно-образного мислення у сфері сприймання надає можливості наблизити учнів до швидкого, майже миттєвого розуміння художньо-стильових, інтонаційних особливостей мистецьких творів та до знаходження правильного рішення в складних мистецьких ситуаціях. Інтуїтивно-образне мислення збагачує у школярів художній і емоційний досвід, сприяє розширенню тих навичок, які є значущими для естетичного осягнення змісту музичних творів. Залучення у цей процес духовного потенціалу особистості, її творчих сил здійснюється через розвиток активної діяльності у процесі сприймання, насамперед, переживання й вже потім подальшого осмислення музики.

Від інтуїтивної художньо-образної установки, створеної учителем у дітей, залежить зміст їхніх думок і почуттів, образів і асоціацій, що виникають у свідомості. Оскільки педагогічне управління інтуїтивно-образним осягненням мистецтва у сфері сприймання має своєрідний характер, учителю музики потрібно використовувати такі методи, які б активізували інтуїтивно-образне відчуття музики дітьми. Зокрема, важливо завдання, що виникають на уроці музики, співвідносити з потребами й настроями школярів.

В сучасній педагогіці важливим стає питання розвитку інтуїтивного мислення у молодших школярів під час оцінної діяльності. Школа покликана відкрити перед кожним учнем шлях до пізнання прекрасного, навчити цінувати і розуміти його. Уроки художньо-естетичного циклу мають бути справжньою школою мистецтва, що дає молодій людині досвід на все життя. На наше переконання, без знання оцінної діяльності неможливо розвивати теорію мистецького навчання і методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів музики до естетичної оцінки. Оцінна навчальна діяльність учнів в мистецтві має цілеспрямовано формуватись педагогом.

Під естетичним оцінюванням слід розуміти процес і результат встановлення значущості предметів і явищ, що оточують людину, з позицій її уявлень про прекрасне. Оцінювання творів мистецтва полягає у з'ясуванні пріоритетності художніх творів і художніх образів з позиції уявлення учнів про прекрасне. Інтуїтивно-образне мислення у музичному навчанні спонукає дітей до виявлення невимушеного, щирого ставлення до мистецтва, в подальшому їх ідеологічних поглядів і переконань, що зіставляються із зіткненням різних світоглядів. Вироблення критерію естетичного оцінювання пов'язане з ідеальними уявленнями учнів, що виникають в результаті оцінного сприйняття мистецтва і реагування індивіда на будь-які художні явища у формі переваги безпосередності художньої оцінки перед логічною аргументацією. Вихідним моментом інтуїтивно-образного мислення в оцінювальній діяльності має бути систематична увага до активізації смакової реакції учнів на художні твори мистецтва і можливість впливати на перебіг розширення та поглиблення їхніх інтересів як у слуханні, так і у виконавстві, що криють у собі великі пізнавальні можливості. Інтуїтивне осягнення запобігає наданню мистецтву формально-стандартизованих оцінок, залишаючи простір для природного споглядання учнем мистецьких явищ, сприяє глибшому проникненню у зміст музичних образів, даючи змогу встановити необхідний для кваліфікованого музичного сприймання художній зв'язок з об'єктом виконання і виявлення безпосередньої реакції на художні твори та образи.

Набуваючи досвіду спілкування з мистецтвом, дитина завжди певним чином ставиться до нього, виявляє почуття задоволення чи обурення, і це ставлення завжди оцінне. Проте оцінка, яка виражається судженнями «подобається» і «не подобається», є першою сходинкою у світ прекрасного. Справжньою, естетичною вона стане лише тоді, коли знання про мистецтво будуть глибокі, а враження від музики – систематизовані, осмислені. Оцінка при цьому свідчатиме про певний рівень освоєння учнями культурних цінностей та їх уміння активно виявляти своє ставлення до дійсності в різних формах оцінної діяльності – емоційній, теоретичній, практичній.

Переваги інтуїтивно-образного мислення в оцінювальній діяльності для молодших школярів полягають у найкращому прояві естетичної свідомості, яку можна зафіксувати в естетичних судженнях. Інтуїтивно-образне мислення збагачує естетичні судження молодших школярів, які є значущими для найяскравішого прояву естетичної свідомості. Учителю музики потрібно побудувати урок музики таким чином, щоб естетичні почуття молодших школярів як специфічний вираз людських почуттів не

відокремлювався від усього пізнавального процесу, а тісно пов'язувався з умінням естетично відчувати красу природи, людських стосунків і творів мистецтва. Естетичне почуття лежить в основі соціально активної особистості, яка має стверджуватися в навколишньому світі. Результатом навчання, виховання й розвитку мають стати художньо-світоглядні уявлення, ціннісні естетичні орієнтації, художньо-образне мислення, творчі здібності учнів. Рівень розвитку естетичних почуттів, досвіду, розуміння мистецтва впливає на сприймання в структурі естетичної інформації тих відомостей, які відповідають усвідомленим переживанням емоційно, на рівні інтуїції, і досить часто не мають обгрунтованого пояснення з погляду змістовної оцінки. Педагог має дбати про те, щоб не полишати в тіні інтуїтивний спосіб мислення, щоб процес мисленнєвої оцінки аж ніяк не переважав над чуттєвою, щоб учні активно діяли в емоційно-оцінному просторі, щоб вони не приховували свої безпосередні враження, щоб не боялись, не соромились виявити власне відчуття музичних образів, стандартні докази мають поступитись емоційно-образним враженням. Важливо направляти оцінну діяльність учнів таким чином, щоб вона привела не до формальних висловлювань, а щирої потреби у спілкуванні з шедеврами світового мистецтва.

Крім формування сприйняття, оцінної діяльності, проблема творчості становить один з найважливіших компонентів мистецького навчання, мистецтва. Інтуїція має бути пріоритетною у викладанні предметів художньо-естетичного циклу, тому що вона є центральною ланкою творчого процесу. Інтуїтивне начало у творчості неможливе без художнього домислу чи вимислу, глибокого проникнення в характери і явища, без чого і не існує мистецтво. Інтуїція як особливий вид психічної діяльності, що відбувається без будь-яких ускладнень, не тільки виступає важливою ланкою творчого процесу, а й підсилює здатність до слухацької й виконавської інтерпретації художньо-образного, інтонаційного змісту музики, сприяє розкриттю самостійних імпровізаційних умінь учителів і співвідношення свого виконання з образним змістом твору, з відчуттям реакції однокласників. Інтуїція є важливим засобом стимулювання художньо-творчої активності.

Поза залучення учнів до творчої діяльності навчання мистецтва втрачає сенс. Пріоритетним компонентом навчальної творчої діяльності в мистецтві слід вважати інтуїтивне осягнення змісту художніх образів. Інтуїція становить ядро усякого справді творчого мислення, яке визначається як мислення, стимульоване завданням, що передбачає утворення

нових способів діяння або своєрідне використання вже існуючих способів, що призводить до виникнення нових знань. Введення читача, глядача, слухача в ситуацію змісту нового художнього твору вимагає активного засвоєння цього змісту. Інтуїція як особливий вид психічної діяльності виступає важливою ланкою творчого процесу при відчутті естетичних властивостей форми художніх творів й пов'язана із творчою уявою, без якої неможливий жодний акт творчого процесу й яка сприяє оригінальній, неповторній, слуховій та виконавській інтерпретації художньо-образного, інтонаційного змісту музики і розкриттю імпровізаційних умінь учителя. Інтуїтивно-образне осягнення мистецтва як основа творчого його сприйняття впливає і на формування, і на розвиток передусім емоційно-чуттєвої сфери особистості, музичних здібностей, формування творчої особистості учня, і на розвиток його внутрішнього світу, сприяє активізації усвідомленню музичних інтересів.

Людська творчість тісно пов'язана з інтуїцією. Думка, яка випадково прийшла до дитини, потім залишається у пам'яті, аналізується, досліджується і втілюється в реальність. Інтуїтивне мислення учнів у творчій діяльності супроводжується відчуттям впевненості у своїх діях. Отже, учитель має всіляко сприяти підтримці нестандартного творчого мислення з високою чутливістю, у якій школярі знаходять самозадоволення, самореалізацію. Творення за законами інтуїції характеризується відсутністю будь-яких зусиль. Учитель має дбати про те, щоб діти не були висміяними, підтримувати найменші спроби творчості, при цьому відчували велику відповідальність щодо місії служіння своїй справі, але молодші школярі потребують коригування з боку учителя щодо неординарності мислення. В процесі гри у дітей вивільнюється інтуїтивно-творча енергія, без видимих зусиль, напруги. Важливо направляти інтуїтивне мислення у творчій навчальній діяльності таким чином, щоб воно спонукало дітей до безпосереднього, невимушеного, притаманного цьому віку знаходженню необхідних засобів музичної діяльності.

Освітній процес у музичній освіті молодших школярів потрібно будувати таким чином, щоб у музичній творчості початкове інтуїтивне осмислення надавало молодшим школярам можливість відчутти художній світ музики, її естетичну красу, животворне джерело людських переживань. Інтуїтивне осягнення музики має сприяти активізації творчої енергії учнів і подальших творчих пошуків. Для передачі динаміки, яскравості, ритміки побудови творчого процесу методично доцільним є широке впровадження синтезованих форм музичної діяльності як засобу спонукання

дітей до неусвідомленого творчого самовиявлення. Осмислення, узагальнення, аналіз результатів досвіду за ступенем їх важливості, суттєвості мають допомогти у створенні варіантів, їх перебиранні, й оцінюванні і вибір найкращого для активізації творчої енергії учнів і подальших творчих пошуків.

Отже, в процесі модернізації початкової музичної освіти інтуїтивно-образні засоби досягнення музичного мислення молодшими школярами в початковому процесі мають переважати у сфері сприймання, оцінювання музики та творчій діяльності. Педагогічні засоби, які спираються на активізацію інтуїтивних процесів, мають посідати надзвичайно вагоме місце у системі викладання музики в початковій школі. У зв'язку із цим модернізація музичної освіти має передбачати надання пріоритетності інтуїтивно-образним засобам досягнення музичного мистецтва.

4. Внесення інноваційних змін до освітнього процесу на базі підсилення його гедоністичної орієнтації

З орієнтацією освітньої системи на гуманістичну парадигму особливу роль відіграє гедоністичне спрямування музичного навчання. Гедонізм – (грецькою *hedone* - насолода) – філософсько-етичне вчення, за яким найвищою метою і найвищим благом людського життя є чуттєве вдоволення, насолода.

Основоположником гедонізму вважається Арістіпп, який розглядав два стани душі людини: задоволення як м'яке, ніжне і біль як грубий, поривчастий рух душі. Шлях до щастя на думку Арістіппа лежить в досягненні максимального задоволення і уникнення болю, а сенс життя полягає саме у фізичному задоволенні. Арістіпп, як і Сократ поєднував добро і приємність, але робив це в зворотному напрямі: Сократ проголошував, що лише благо (моральне) дає приємність, за Арістіппом – приємність і є єдиним благом, скороминучий стан тілесної природи.

Поняття гедонізму у визначенні Епікура використовується для опису матеріально орієнтованого, корисливого погляду на життя. Епікур, фундатор гедонізму вважав, щастя – це найбільше благо і його можна досягти зазнаючи приємностей.

Гедоністична функція музики – це одна з найдомінантніших функцій в наші часи. Навіть у найзмістовнішій, шедевральній музиці минулого, сучасний слухач, перед усе, шукає «чогось красивого, насолоди». Як зазначає В. Мясіщев, «... найважливішою, і не тільки з точки зору філософії, етики, психології і взагалі життя є проблема щастя, якої

приділяється дуже мало уваги в наукових дослідженнях і яка найтіснішим чином пов'язана із проблемою людини, її цілей, відношень і виховання». Наголошення О.Лосєвим на етичній і гедоністичній функціях музики вказує на її здатність надавати задоволення, радість, захоплення і одночасно бути джерелом виховання духовності. Філософ підтримує античну традицію розглядати музичний етнос, вказуючи, що музика має лікувальну дію, сприяє очищенню, повертає забуті враження та почуття. У музиці гедоністична функція виявляється у наданні слухачам насолоди, має прояв у тому, що музика – сфера свободи і майстерності, які несуть насолоду. Усі явища музики співвідносяться з естетичними цінностями.

Джерелом естетичної насолоди є не лише зміст, а й художня форма, яка знаходиться у гармонійній єдності зі змістом. Музика відображає життя в його цілісності та загальнолюдській значущості, у тому, що цікаво кожній людині. Як доведено практикою, духовна втіха і радість, коли відбувається зустріч з художнім відкриттям, нічим рівнозначно не може бути замінена. Досконалістю форми, думки, щирістю почуттів, висотою художнього таланту, отриманням радості відрізняється мистецтво над буденністю, а це і є одним з найреальніших засобів привернути інтерес дитини. Мистецтво потребує духовної підтримки, але для насолоди мистецтвом, для його розуміння необхідні знання, а відтак і зустрічні душевні поривання.

Сьогодні, коли перебудовується традиційна система загальної освіти і кожна школа шукає своє «обличчя», дуже важливо не втратити головне – людину, особистість, яка не тільки має знання у галузі економіки і техніки, а й здатна розуміти і відчувати прекрасне, а це означає розуміти і співпереживати іншим людям. Учителі шкіл ставляться до цього предмету по-різному – залежно від своєї компетенції та рівня педагогічної культури. Часто предмет «музика» вважають легким і другорядним як з боку батьків, так і з боку учнів. Таке поцінування музики виховує в наших дітей однобічне розуміння музики, при якому вона сприймається лише як розвага. В шкільній практиці спостерігається таке, що адміністрація школи і учителі ставляться до уроку музики як до серйозної наукової дисципліни, де від учителя музики вимагають точне дотримання навчальної програми. Однак, професійно грамотно визначаючись щодо музики як шкільного предмета, не слід впадати у крайнощі. З одного боку, як вид мистецтва, музика надто різнопланова, крім розважальної функції їй властиві і пізнавальна, і виховна, і комунікативна, але виділяється окремо гедоністична функція. Але зміни, що відбуваються в усіх сферах сучас-

ного суспільного устрою України, потребують радикального переосмислення щодо професійних якостей учителя, на діяльність якого покладена відповідальність за інтелектуальну, морально – естетичну, духовну підготовку підростаючого покоління.

У сучасному музичному вихованні дітей потрібно враховувати і гедоністичний вплив музики. Чи завжди в змозі традиційна система загальної освіти спрямувати свої зусилля на пошуки та реалізацію нових ідей і концептуальних положень щодо зацікавленості учнів на уроці музики на такому рівні самореалізації, яку можна було б розглядати з позиції отримання радості і задоволення від процесу, відчуття насолоди від праці.

З гедоністичного спрямування музичного навчання педагогові необхідно усвідомлювати, що крім суб'єкт-об'єктних, наявні суб'єкт-суб'єктні стосунки. Оволодіння гедоністичною функцією навчання дає йому можливість системно, повною мірою здійснювати свою педагогічну діяльність на основі трьох спеціальностей – загальнопедагогічної, музично-педагогічної зі своєю специфікою і виконавської як обов'язкової частини музично-педагогічної діяльності. Компонентами педагогічної діяльності, як і будь-якої праці, є об'єкт праці (учень), засоби праці (знання, слово, види навчальної діяльності), результати праці (людина з визначеним світоглядом, побудованим на наукових знаннях і нормах загальнолюдської моралі). Стандартні вимоги до уроку музики полягають у вільному застосуванні, показі і викладі нового матеріалу; у побудові уроку музики, яка залежить від віку учнів та специфіки дидактичної мети даного уроку. Але виходячи з того, що сучасний учитель музики працює у відповідності до програми, яка має тематичну побудову і спрямовується на оволодіння учнями музичної культури, атмосфера уроку має впливати на внутрішній і духовний світ учнів, пробуджувати інтерес до музики, необхідність спілкування з нею. Поступово при використанні ефективних форм, методів, засобів навчально-виховного процесу у дітей має з'явитися здатність розуміння, що музика тісно пов'язана з життям, що між музикою і життям є тісний зв'язок. Після аналізу прослуханого твору, підкріпленого розповіддю учителя, учні мають краще зрозуміти глибину змісту у тісному зв'язку двох образів: поетичного і музичного, що має поглибити їх емоційні переживання, викликати певні настрої, естетичну насолоду, душевні переживання, власне ставлення до музики. Учитель музики не зможе на сучасному рівні здійснювати музичне навчання учнів у відриві від застосування засобів гедоністичного забарвлення уроків музики, де музичне виховання спрямовувалося б у рідше отримання естетичної насолоди від

спілкування з музичним мистецтвом, від занять музикою. Гедоністичне виховання виявляється у наданні учням при кожній зустрічі з музикою отримати гаму відчуттів. А сучасний учитель має намагатись розвивати естетичний смак, емоційну чутливість і почуття естетичної насолоди від музики. Гедоністичне спрямування музичного навчання має стимулювати творчість як учителя, так і його вихованців, створювати сприятливі умови для співробітництва учнів між собою і разом з учителем. Гедоністичне забарвлення уроку музики досягається через повагу до дітей в умінні володіти як фронтальним, так і дідактичним спілкуванням, що включає в себе взаємне сприйняття суб'єктів, емоційний вплив і обмін інформацією.

Гедоністичне виховання має сприяти розвитку і поглибленню взаємодії, взаємовідносинам, спілкуванням учителя і учня, їх позитивному емоційному стану як одному із напрямів оптимізації та удосконаленню якості навчально-виховного процесу. «Проте сутність педагогічного бачення дитини не в тому, щоб виявити порушення дисципліни, а в шанобливому ставленні до дитячих захоплень, у вмінні ненав'язливо «вплести» їх у канву уроку».

Гедоністичне спрямування має враховувати впровадження й іншого напрямку – організацію і тактовне спрямування учителем роботи учнів між собою. «Значення колективної праці особливо велике під час систематизації й узагальнення того, що вивчають. Те, чого учень не може зробити самостійно, під силу колективу, який підтримує, заохочує, дає кожній дитині відчуття належності до групи, змогу вчитися в інших, порівнювати свої досягнення з успіхами однокласників. Так у школярів формуються вміння й навички роботи в колективі».

Досвід педагогічної діяльності свідчить, що творча активність є одним із найважливіших чинників педагогічної майстерності, професійного зростання особистості учителя, в процесі якого здійснюється саморозвиток, самореалізація суб'єкта. Творча діяльність учителя музики як умова гедоністичного забарвлення уроку має виявитися у розв'язанні як типових, так і оригінальних завдань, які виникають у процесі роботи з учнями. Уключаючи всі ознаки творчості, вона має охопити процесуально-психічний (наявність пізнавальних та творчих здібностей), змістовий (рівень оволодіння системою художньо-естетичних та музичних знань та їх узагальнення), мотиваційний (потреба у виявленні, постановці та вирішенні музичних творчих завдань) компоненти.

Головною метою музично-творчої діяльності на уроці музики на базі підсилення гедоністичної орієнтації має бути пробудження інтересу

до музичного мистецтва, що уособлює в собі інтелектуальні, соціальні та вольові процеси особистості, які зумовлюють творчу активність як дієву потребу в сприйманні та осмисленні музики, прагнень до глибоких переживань, самотійного вираження почуттів та думок в індивідуальній формі їх утілення.

Одним із засобів гедоністичного забарвлення уроків музики має бути творче його спрямування, творчі устремління, що мають виявитися в процесі переходу від рівня до рівня діалектичної логіки, на основі накопичення художнього досвіду елементи творчості мають збільшитися, підсилитися завдяки ефективним методам впливу, що позначаються на якості музично-творчої діяльності. Гедоністичне забарвлення уроків музики має сприяти вихованню творчих здібностей молодших школярів, тому що кожний з учнів, хто відчув у будь-якій сфері мистецтва радість творчості, зможе сприймати та цінувати все хороше, що робиться в цій сфері. Викликати бажання, естетичну насолоду, звернути увагу учнів на те, що і як молодші школярі співають та грають, як діти радіють, має забезпечити гедоністичне виховання на уроках музики.

На наше переконання, завдяки гедоністичному забарвленню музичного навчання має активізуватися художньо-творче спрямування уроків музики, що має виявитися в сюжетному взаємозв'язку музичних творів, які звучать на уроці, у змісті й структурі, у методах і прийомах, що застосовує учитель, в художньо-творчому осмисленні учнями різних музичних явищ, які є не однозначними, варіативними. Художнє співробітництво має вплинути на ступінь її ефективності та інтенсивності, розвиток емоційно-чуттєвої сфери особистості, що є суттю гедоністичного виховання школярів. Гедоністичне спрямування уроків музики має полягати у безпосередньому спілкуванні, використанні таких прийомів, як навідні запитання, підказки впівголоса, запитальний або здивований погляд, схвальний жест, міміка – це прояв творчої активності учителя, що орієнтується на закономірності самої музики й вирішує педагогічні завдання засобами музичного мистецтва на основі особистісно-діяльнісного підходу. Отримання естетичної насолоди від прослуханих творів має підсилити синтез музично-виконавських та професійно-педагогічних умінь та навичок. Для гедоністичного забарвлення уроків музики характерною ознакою має стати особлива емоційна атмосфера, адже музика – мова почуттів: вона хвилює, викликає в дітей певні настрої і переживання. Одержані враження мають підсилитися під впливом учителя, який має передбачити свої почуття не тільки у виразному виконанні твору, але і в слові, міміці, жестах.

Педагогічна діяльність учителя музики, з одного боку, має сформувати творчу особистість учня з глибоким внутрішнім світом, усвідомленим інтересом до музики, духовно-цінними орієнтаціями, а з іншого – спрямувати школярів на спеціальний музичний розвиток.

Таким чином, в гедоністичному спрямуванні музичного навчання закладено великі можливості для творчості учителя й дітей. Концентруючи увагу учнів на звучанні музики і розвиваючи їхню увагу, учитель має допомогти молодшим школярам увійти у світ музики, музичних образів і яскраво відчувати їх виразність. Суттєвою умовою успішного творчого процесу має стати впевненість у своїх силах. За рахунок широкого вибору прийомів та методів в педагогічному арсеналі, творчого підходу учителя як необхідної умови високоякісної музично-педагогічної праці, має здійснитися художньо-педагогічний розвиток школярів, а урок музики стати більш емоційним, від якого діти мають отримувати душевну насолоду, радість.

Ми дійшли висновку, що одним із засобів гедоністичного забарвлення сучасного уроку музики є вміння переключити увагу дітей. Переключення уваги – свідоме переміщення уваги з одного об'єкта на інший. Сильним відволікаючим фактором для молодших школярів в сучасній початковій музичній освіті мають стати зовнішні враження. Переключення уваги поступово має розвиватися упродовж всього шкільного навчання, а особливо значної ролі при цьому має надатися початковій ланці освіти, адже саме в цей час найбільшої зосередженості має потребувати і роль педагога в розвитку уваги молодшого школяра. Переключення уваги означає те, що дитина здатна переміщати спрямованість і зосередженість уваги з одного об'єкта на другий, з одного виду діяльності на інший. Розвиток властивостей і видів уваги молодшого школяра суттєво залежить від вагомості, емоційності, цікавості для них матеріалу, від характеру діяльності, яку виконує дитина. Продумуючи емоційний рисунок уроку, перехід від одного твору до другого, учитель має підтримувати необхідний емоційний настрій, знаходити прийоми переключення уваги учнів, а це має спонукати учителя до підготовки із зазначеної проблеми, побудованої на гедоністичних засадах. Сюжетно-рольові і дидактичні ігри мають значно посилити показники зростання уваги, що має сприяти гедоністичному вихованню школярів. Розвиток уваги тісно пов'язаний з розвитком волі і довільності поведінки, здатності керувати своєю поведінкою. Для цих дітей зовнішні враження – сильний відволікаючий фактор, їм важко зосередитись на незрозумілому складному матеріалі. У цих дітей утруднений розподіл

уваги і переключення її з одного завдання на інше. Роль учителя в даній ситуації має полягати в умінні зробити структуру уроку більш гнучкою, підібрати репертуар, який би відволікав молодших школярів від зовнішніх подразників, викликав у дітей емоційні переживання, бажання слухати і відтворювати зміст музики.

При побудові уроку важливо враховувати ступінь фізичного, розумового та емоційного навантаження учнів з метою уникнення їх втомлюваності.

Втомлюваність – це зрушення у фізіологічному стані організму людини внаслідок щойно виконаної фізичної або розумової праці. Учнів стомлює одноманітність, нетворча робота. Діти втомлюються не від напруженої роботи на уроках, а від нецікавих уроків. Для запобігання втомлюваності на уроках музики необхідно змінити вид діяльності учнів. Використання інтонаційних засобів мови (її гнучкість, інтенсивність), чергування різноманітних методів навчання, використання гри, створення ситуації зайнятості та емоційного переживання, чергування матеріалу за ступенем складності має забезпечити нормальне функціонування кори головного мозку, що віддаляє стомленість.

Відомо, що сприймання музики – це складний психічний процес. Сприймаючи музику, дитина виражає своє емоційне «Я», тому, що музика здійснює набагато сильніший вплив на учня ніж всі інші види мистецтва. Гедоністичне забарвлення уроків музики має викликати естетичні почуття, переживання, насолоду, тобто естетичну взаємодію предметів, явищ дійсності. Естетична взаємодія з навколишнім світом визначає потребу та здатність особи захоплюватись незвичайністю та красою явища, процесу, предмета і засобами, методами, їх зміни, результатами творчості, відчувати естетичну насолоду від самого процесу діяльності.

Досліджуючи творчий характер музичної діяльності, особливу роль потрібно відводити музичному мисленню. Творча музична діяльність завжди пов'язана з чуттєвими уявленнями й зв'язками, з людською свідомістю й підсвідомістю. Отже, поза емоційним шляхом неможливо досягнути зміст музики, бо сприйняття музики йде через емоції, а через них учні мають пізнати світ. Слухаючи музику, молодші школярі мають не тільки відчути або пережити певні стани, але й диференціювати матеріал, який сприймають, проводити відбір, а значить, мислити. За допомогою почуттів або емоцій учень має передати своє ставлення до твору, власне розуміння задуму композитора, і через музику це мають сприйняти слухачі, а саме і цим досягається гедоністичне спрямування музичного навчання.

І.Бех стверджує, що «виховний процес може бути продуктивним тільки тоді, коли він розгортається на тлі актуалізованого ансамблю позитивних емоцій виконавця».

Почуттєве забарвлення уроків музики має досягатися в умовах сприйняття музики, коли виникає співтворчість як найактивніше цілісне сприйняття, яке ґрунтується на співпереживанні авторському баченню світу, самостійному творчому осмисленні, оцінці та інтерпретації образного змісту твору. Співтворчість має з'явитися в усіх формах спілкування з музикою: слуханні, вмінні імпровізувати, виконанні.

Реалізація комплексного підходу до уроку музичного мистецтва має бути тільки на базі професійної методичної підготовки учителя. Вона передбачає осмислення всіх видів музичної діяльності молодших школярів так, щоб розвиток музичних здібностей здійснювався у взаємозв'язку (один вид діяльності збагачував другий), кожний урок має бути невід'ємною частиною цілісного процесу музичного виховання, що сприяє гедоністичному вихованню дітей. Глибина цього процесу має залежати від особистісно-індивідуальних характеристик суб'єкта. Музичне сприймання має виконувати роль однієї з форм художнього спілкування як активне співпереживання музичного образу через проникнення у звукову форму. Створення художніх образів має відбуватися при максимальній активізації у митця художньо-образного мислення, що є необхідною умовою досягнення гедоністичного забарвлення уроків музики. Саме воно має визначальне значення для повноцінного, цілісного сприйняття світу, формування переконань, поглядів та системи цінностей особистості. При доведенні своїх дій до автоматизму, дитина має перетворити їх на операції, які повинні стати складовими частинами майстерності в поєднанні з емоційними переживаннями, стимулювати творчий мислительний процес та впливати на якість виконання музичних творів, що є необхідною умовою забезпечення гедоністичного виховання.

Важливою складовою при виконанні дитиною будь-якого твору має бути її підтримка, висловлювання схвальної думки за досягнення певних результатів з дотриманням відповідної поведінки, проявленням вольових якостей, але при цьому не акцентуючи увагу на розумі та здібностях.

Формування в дітей інтересу до занять залежить від атмосфери, яка панує в колективі. Кожен урок має багато спільних рис, але і має свою своєрідність і неповторність. Все має залежати від педагогічних вмінь і майстерності учителя, тобто як він зуміє організувати і реалізувати виховні, освітні і розвивальні можливості музичного матеріалу і тим самим

надати учням відчуття насолоди, задоволення. Успішному розв'язанню цих завдань має передувати глибоке вивчення творів і робота над ними у відповідності з віковими особливостями учнів, їх музичної підготовки.

Якість сучасного уроку на базі підсилення гедоністичного орієнтування в значній мірі має визначатися активністю учнів. Проблема активності має залежати і від індивідуального підходу учителя до кожного учня, від знання сильних і слабких сторін учнів, їхніх інтересів, нахилів для того, щоб оптимістично оцінити можливості конкретного учня, передбачити деякі несподівані ситуації і не розгубитися, а прийняти відповідне рішення і відчути радість, захоплення і підвищення майстерності естетичного насолоду.

Акцентуванню емоційного впливу на сучасних уроках музики в початковій школі має сприяти спеціальне обладнання: (дитячі музичні інструменти, технічні засоби навчання, магнітна і звукова дошка, телевізор, аудіо і відеозаписи, фонограми, озвучені з клавіатурою), яке має допомогти учителю зробити більш цікавим розучування пісні, слухання музики, інші види музичної діяльності.

В музичній педагогіці початкової школи велике значення для гедоністичного забарвлення уроків музики має наочність, що також пробуджує інтерес до музики, необхідність спілкуватися з нею, торкатись внутрішнього світу дитини – тих почуттів і фактів, які займають суттєве місце у її існуванні, велику силу впливу на духовний світ дитини, а учіння зробити більш легким і цікавим. Створюючи особливу емоційну атмосферу в навчально-виховній роботі, учитель музики має сформувати погляди, переконання, смаки, ідеали дітей. Наочність має бути джерелом чуттєвого пізнання навколишньої дійсності у відчутті, сприйнятті, уяві, конкретному образному мисленні.

Отже, підсилення ролі гедоністичного спрямування музичного навчання учнів початкової школи передбачає максимальне забезпечення естетичної насолоди учнів від процесу музичного навчання. Одна із функцій мистецтва – психологічна розрядка людини – має бути повною мірою зреалізована на уроках музики. Заняття мистецтвом для молодших школярів має бути бажаним, доставляти радість, викликати задоволення. Реалізація гедоністичної функції мистецтва має суттєво знизити роль примусу, надто критичної оцінки результатів навчання учнів, покарання з тим, щоб спонукати учнів до вільного самовиявлення в мистецтві, сприяти розкріпаченню їх художньої уяви, уникати перевтоми. Джерелом естетичної насолоди для дітей має стати не лише зміст, а й естетичні ознаки художньої форми творів.

5. Осучаснення початкової загальної музичної освіти шляхом використання можливостей інформатизації навчання

В «Національній програмі інформатизації» (1998 р.) зазначається, що інформатизація освіти покликана стати визначальним фактором у розвитку школи, орієнтованої на вироблення в учнів гуманної, і водночас активної життєвої позиції, підготовку їх до ритму сучасного життя. Більш активному і ефективному використанню новітніх інформаційних технологій в початковій школі можуть сприяти: наявність на ринку численних програмних продуктів для школи; комп'ютерів у багатьох сім'ях, що сприяють тому, що в дітей формується готовність (психологічна, мотиваційна, практична) до їх використання на різних навчальних предметах, у тому числі на уроках музики. За традиційною системою організація процесу навчання проходить за схемою «учитель – підручник – учень», тобто така методика орієнтована на викладання необхідного матеріалу. В умовах сучасного інформаційного суспільства можна модернізувати методику традиційного навчання, замінити систему «учитель – учень», в систему «учитель – комп'ютер – учень», або «учень – комп'ютер – учень», або «учень – комп'ютер». Нова схема може дати ширші можливості, а комп'ютерні технології відіграти активізуючу роль у навчанні та викладанні. Учитель із транслятора інформації має стати посередником навчання, і вміти передати свої знання школярам, щоб розвинути в них потребу в творчій використанні засобів комп'ютерних технологій в музиці для подальшого розвитку інтелекту, музичних здібностей, музичного смаку.

Проте для масової музичної освіти ця проблема практично не вирішена. На даний час в Україні склалася досить суперечлива ситуація: незважаючи на ці позитивні фактори, комп'ютер на уроках музики використовують рідко, безсистемно і переважно з метою контролю знань, не торкаючись, як правило, інших етапів навчання. Процес гальмується недоліком на ринку педагогічних програмних засобів, що відповідають дидактичним вимогам, відсутністю методичних розробок щодо застосування комп'ютера в цілому (і конкретних програм навчального призначення, зокрема), а також невисоким рівнем інформаційної грамотності учителів початкової школи.

У сучасному житті знання стають усе більш доступними для тих, хто хоче оволодіти ними, тому переосмислюється самоцінність знань. Натомість зростає роль умінь добувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку та самовдосконалення людини. Це зумовлює зменшення питомої ваги готової інформації, набуття особистого досвіду творчої діяльності. Використання

комп'ютера як засобу навчання вносить зміни у початкову музичну освіту і у інші елементи педагогічної технології (процес навчання, організацію навчання, засоби навчання тощо).

Успішна адаптація в інформаційному суспільстві неможлива без опанування учнями комп'ютерної грамотності та впровадження комп'ютерних технологій.

Сучасні вчені вважають, що комп'ютеризація – це надзвичайно важливе явище. Воно має виконати кілька функцій:

- сприяти активному включенню учня в навчальний процес, розумінню і запам'ятовуванню навчального матеріалу;
- індивідуалізувати навчальну роботу, що є досить важливим фактором організації самостійної пізнавальної діяльності;
- диференціювати завдання, вивчити порції матеріалу, який повинен вивчатися самостійно та який буде виголошуватись учителем, швидко доведення завдання до учнів;
- зануритись в інформаційне поле, з якого можна отримати будь-яку інформацію, необхідну для пізнавальної або практичної роботи;
- установити чіткий, швидкий та надійний зворотний зв'язок з учнем;
- можливість ставити перед учнями пізнавальні завдання в такій формі, яка викличе високий ступінь зацікавленості і тому є прекрасним засобом розвитку позитивних пізнавальних моментів;
- під'єднання до Інтернету – зв'язок зі світом приведе до дистанційної освіти.

Сучасні комп'ютерні технології у мистецькій освіті учнів мають базуватися на ідеї їх інтеграції з традиційними навчальними методиками. Комп'ютер можна використовувати на всіх етапах процесу навчання на уроках музики: під час пояснення нового матеріалу, закріплення, повторення, контролю знань, умінь і навичок. При цьому він для дитини виконує різні функції: учителя, робочого інструмента, об'єкта навчання, ігрового середовища. Основною метою комп'ютерних технологій навчання музики є підготовка учнів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного музичного суспільства.

Комп'ютерні технології мають створити принципово нові можливості упорядкування, організації та подання навчального матеріалу шляхом сполучення навчального матеріалу і забезпечення його успішного сприйняття з підключенням різних видів пам'яті – зорової, слухової, емоційної та ін. Завдяки застосуванню інформаційних технологій на уроці музики в початковій школі ми маємо одержати дві основні переваги – якісну і

кількісну. Якісні показники можна спостерігати при порівнянні словесних описів з безпосереднім аудіовізуальним уявленням. Кількісні переваги виявляються у тому, що комп'ютерні технології значно вище за інформаційною щільністю.

Застосування інформаційних технологій в початковій школі на уроках музичного мистецтва має сприяти ефективному зосередженню уваги учнів на уроці; підвищенню мотивації школярів за рахунок збереження потреби у здобутті нових знань; подоланню пасивного способу передачі учням знань у готовому вигляді; стимулюванню інтересу учнів до оволодіння фундаментальними знаннями і вміннями. Характерною рисою сучасних інноваційних технологій в музично-педагогічній діяльності є можливість поєднання теоретичного і практичного досвіду на уроках музичного мистецтва, що має сприяти значному збільшенню художньо-образного тезаурусу учнів. Тому інформаційні технології мають значні переваги у відображенні інформації, у розширенні традиційних навчально-виховних дій порівняно з організацією системи навчання за схемою «учитель–підручник-учень». Вони безпосередньо впливають на мотивацію навчального процесу; сприяють пришвидшенню сприйняття учнями навчального матеріалу, зменшенню втомлюваності, таким чином, покращують ефективність освітнього процесу в цілому.

Застосування комп'ютерних технологій в освітньому процесі початкової школи має значно посприяти його інтенсифікації та раціоналізації. Підвищення ефективності навчально-виховного процесу також має відбутися за допомогою застосування наочних мультимедійних засобів навчання у вигляді фото, плакатів, таблиць, схем, анімаційних малюнків. Мультимедійні технології дозволять підібрати та систематизувати необхідні матеріали з Інтернету, з CD-дисків, банків даних, сканувати ілюстрації з паперових носіїв. Комп'ютерні ігрові програми мають сприяти кращому засвоєнню навчального матеріалу, створити позитивне емоційне ставлення учнів до діяльності, опосередкованої комп'ютером. Від наочності та доступності, змістовної повноти та інших властивостей теоретичного матеріалу залежить швидкість сприйняття навчальної інформації, її розуміння учнями, засвоєння та закріплення отриманих знань. Інформаційна підтримка уроку музичного мистецтва в початковій школі має дати змогу вивести його на якісно новий рівень, підсилити навчальний ефект, збагатити урок, зробити його цікавим.

За допомогою комп'ютерних засобів має створитися сприятливе середовище для розвитку інтелекту кожної дитини. Основною метою мистецької

інформатизації, а саме, інформаційних процесів у початковій музичній освіті, є підготовка учнів до повноцінної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства, розширення традиційних навчально-виховних дій на основі використання інформаційних систем.

«Комп'ютеризація», «інформатизація освіти», «комп'ютерні технології навчання» – поняття, які надзвичайно часто вживаються в педагогічному просторі. Комп'ютерні технології мають створити прорив у самостійній роботі учнів. Комп'ютер повинен принести принципово нову якість в освіту – інтерактивність, яка допоможе розвинути активні форми навчання та вплинути на розширення можливостей самостійної навчальної роботи.

Застосування новітніх інформаційних технологій у галузі освіти має бути зумовлене необхідністю більш ефективного передавання знань, тобто максимального поліпшення і полегшення роботи учителя. Інформаційно-комунікаційні технології в роботі з молодшими школярами мають бути зорієнтовані на розроблення та реалізацію психолого-педагогічних та методичних цілей навчально-виховного процесу. Можна виділити такі напрями:

- вдосконалення механізмів управління системою освіти на основі використання автоматизованих банків даних науково-педагогічної інформації, інформаційно-методичних матеріалів, а також комунікаційних мереж;

- вдосконалення методології та стратегії відбору змісту, методів і організаційних форм навчання, виховання, адекватних завданням розвитку особистості учня в умовах інформатизації суспільства;

- створення методичних систем навчання, орієнтованих на розвиток інтелектуального потенціалу учнів, формування вміння самостійно здобувати знання, здійснювати інформаційно-навчальну, експериментально-дослідну діяльність, різноманітні види самостійної діяльності та обробки інформації;

- створення та використання комп'ютерних тестуючих, діагностуючих методик контролю рівня знань учнів.

Інформатизація освіти має сприяти виробленню в учнів активної життєвої позиції, здатних витримувати і творити в сучасному життєвому ритмі. Новітні інформаційні технології мають соціалізувати особистість, акумулювати дії учнів зі вмінням їх саморегуляції, а отже сприяти ефективній навчальній роботі взагалі.

Комп'ютерне навчання – це індивідуальне, персоніфіковане навчання, воно має забезпечити кожному учню індивідуальний темп навчан-

ня з адаптацією до персоналії; це можливість інтерактивного діалогу, коли головною у діалозі має стає дитина, коли вона диктує комп'ютеру свої правила або «навчає» його, примушуючи виконувати певні дії. Під час навчання комп'ютер має змінити зміст навчальної діяльності та організувати навчання, керувати окремими етапами навчального процесу.

У вигляді комп'ютерного забезпечення молодші школярі мають отримати потужний засіб розширення традиційних навчально-виховних дій, так і підвищення її ефективності:

1. Комп'ютер може значно розширити можливості подання навчальної інформації. Застосування кольору, графіки, мультиплікації, звуку, всіх сучасних засобів відеотехніки дозволить створити реальні умови діяльності.

Наочні методи та прийоми навчання в інтелектуальних навчальних комп'ютерних системах мають стати основним принципом підвищення ефективності навчального процесу. Наочність в комп'ютерних формах має стимулювати творчість та набуття знань.

2. Комп'ютер має посилити мотивацію учіння і вирішити одну з найважливіших причин негативного ставлення до навчання – «невдачу», обумовлену нерозумінням суті проблеми, значними упуцненнями в знаннях. Працюючи з комп'ютером, учень має отримати можливість довести рішення будь-якої задачі до кінця, оскільки йому надається необхідна допомога, а якщо використовуються найбільш ефективні навчальні системи, то йому пояснюється вирішення, він може розглянути його оптимальність і безвихідні ходи.

Комп'ютер має впливати на мотивацію учіння, при цьому розкривати практичну значимість навчального матеріалу, надавати їм можливість перевірити розумові сили і виявити оригінальність, поставити будь-яке запитання і запропонувати будь-яке рішення без ризику отримати за це низький бал, – все це сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання.

Стимулювання інтересу до навчання, підвищення мотивації учіння за комп'ютерної підтримки в психолого-педагогічних дослідженнях розглядається у трьох основних напрямках:

- стимулюванні пізнавального інтересу;
- емоційності ігрових дій;
- гуманізації навчальних дій.

Мотивація є фактором формування пізнавального та творчого інтересу. Позитивна мотивація навчання забезпечується завдяки випереджа-

ючій ролі пізнавальної мотивації. Але основним стимулом створення пізнавальної мотивації є проблемні ситуації.

3. Комп'ютерні технології мають активно заохочувати учнів до навчального процесу. Із комп'ютером дитина самостійно обирає форму допомоги, спосіб викладу матеріалу.

4. Комп'ютер має якісно змінити контроль за діяльністю учнів, забезпечуючи при цьому гнучке управління навчальним процесом.

5. Комп'ютер має формувати рефлексії учнівської діяльності. Якісно нові можливості в даному відношенні мають мати інтелектуальні навчальні системи, які повідомляють учням не тільки про правильність рішення, але й про сильні і слабкі сторони вибраної стратегії, вказуючи при цьому на найбільш характерні помилки.

Застосування інформаційних технологій у початковій школі має сприяти більш активному і свідомому засвоєнню учнями навчального матеріалу; оволодіння елементами комп'ютерної грамотності не викликає суттєвих труднощів у молодших школярів. Комп'ютерні навчальні програми мають надавати нові можливості для розвитку здібностей дітей, активно включати їх у навчальний процес, викликати зацікавленість, сприяти кращому засвоєнню навчального матеріалу, створювати позитивне емоційне ставлення учнів до діяльності, опосередкованої комп'ютером, отже, підвищувати ефективність музичної освіти.

Учні молодших класів мають оволодіти навичками роботи з комп'ютером, ознайомитись з його можливостями, одержати комп'ютерну підтримку знань та навичок, набутих на інших уроках, шляхом роботи з навчальними та контролюючими програмами, навчитися використовувати комп'ютер для складання текстів, музики, малюнків, розвивати свої творчі здібності, більш активно і свідомо засвоювати навчальний матеріал. Провідним у навчальному процесі молодших школярів має бути розвиток в них інформаційної культури.

Комп'ютер має більш глибоко розвинути резерви дитини, сформувати їхню інформаційну культуру, дати змогу учителю працювати творчо, ініціативно, з більшою професійною майстерністю. Але комп'ютер сам по собі не додає знань. Він є лише інструментом, який може допомогти знайти більше інформації про предмет, краще оформити знайдені результати і навіть зацікавити тих, кому вчитися не цікаво і хочеться дійства, додаткових мотивацій, тобто створює умови для підвищення ефективності музичної освіти молодших школярів.

Таким чином, метою використання комп'ютерного навчання у системі початкової музичної освіти можна назвати такі:

- розвиток інтелектуальної сфери учнів: розвиток мислення, пам'яті, уваги, формування музично-художніх знань, умінь, навичок;
- розвиток мотиваційної сфери, формування потреб у музичних знаннях, у засобах пізнання музичного мистецтва;
- розвиток емоційно-вольової сфери, естетично-емоційного переживання;
- прояв оцінних суджень;
- активізація музично-творчої навчальної діяльності в цілому й основних її компонентів.

Музика як один із різновидів мистецтва вимагає для повного усвідомлення обов'язкового емоційного сприймання матеріалу. Тому вирішення задач музичного виховання можливе за умов цікавого характеру музичних занять і створення атмосфери емоційності, зацікавленості в сприйманні та осмисленні музики. Використання можливостей інформатизації на уроках музики в початковій школі допоможе учням в більш яскравій формі розвинути чутливість до музики, ввести їх у світ добра і краси, відкрити в музиці джерело людських почуттів і переживань, виховати здатність до активної різнобічної діяльності, сформувати ціннісно-орієнтаційне ставлення до музичного мистецтва, посприяти вихованню художньо-творчих здібностей молодших школярів. Переживання емоційно-образного строю, прагнення виразити своє ставлення до виконуваного має спонукати дітей поводитися і співати відповідно до настрою твору, а отже виробляти естетичні уподобання. Якщо розглядати інформаційні технології в контексті розв'язання задач естетичного виховання в початковій музичній освіті, то можна констатувати, що за великої захопленості і майстерності учителя на уроках музичного мистецтва мають зв'язатися у єдиний ланцюжок музика, виховання і комп'ютер. Вибір можливостей інформаційних технологій при ознайомленні дітей з музикою, розширенні уявлень про традиції і своєрідність музичного мистецтва свого народу та інших народів світу має зумовлюватись підсиленням художнього образу, зверненням уваги дітей на колорит музики, інтонації пісень, естетичних вражень. Через здатність до переживання тих почуттів і станів, що виражає музика, до осягнення художньо-образної суті музичного мистецтва в елементарних виявах у процесі сприймання і практичній реалізації у молодших школярів має сформуватися естетичний досвід, естетично-гармонійне світосприйняття. Але це відбудеться, якщо інформатизація подається в різноманітному і

зручному для сприйняття вигляді, при створенні умов для розвитку і задоволення естетичних потреб учнів.

Урізноманітнення форм практичного освоєння музичного мистецтва в освітньому процесі завдяки використанню музичної інформатизації дасть змогу значно підвищити якість музично-художніх знань молодших школярів на основі індивідуально-диференційованого підходу.

Успішному розв'язанню завдань особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, формуванню основ музичної культури, потреби в художній самореалізації та духовному самовираженні мають сприяти використання комп'ютерних програм на уроках музичного мистецтва в початковій освіті. Комп'ютерні програми будь-якого спрямування мають дозволити краще засвоїти матеріал в початковій музичній освіті, а, саме: правила співу, гігієни та охорони голосу; основну музичну термінологію; елементарну нотну грамоту; відомості про композиторів; засоби музики та виконавської виразності. Учні зможуть краще навчитися: сприймати музику; виділяти інтонаційні зв'язки; стежити за розвитком основних інтонацій; роздумувати про музику; відчувати внутрішній зв'язок між характером музики та її виконанням; вільно і невимушено виконувати пісні, відчувати красу і виразність співу; співати по нотах прості мелодії; вільно і осмислено користуватися музичною термінологією. Використовуючи музичні навчальні програми на уроках музичного мистецтва, учні за допомогою музичних редакторів мають навчитися створювати музику, розширювати свої знання з історії і теорії музики (програми енциклопедичного напрямку). Заслуговують на увагу програми, за допомогою яких дітей опосередковано підводять до елементарного аналізування, розуміння відомих музичних творів. Комп'ютерні програми можуть бути в нагоді для ілюстрації окремих навчальних тем; ознайомлення дітей з моделями звуковисотних співвідношень у музиці; індивідуальної діагностики музичного розвитку молодших школярів. Учителю музичного мистецтва доцільно володіти такими комп'ютерними програмами як Windows Media Player, WinAmp тощо. Можливості даних програм досить широкі: відтворення музичних файлів, побудова списку мелодій, запис у різних форматах, прослуховування і перегляд абстрактних візуальних образів.

Програма Power Point має допомогти поєднати аудіо- та відеоматеріали в єдине ціле, організувати різні види самостійної роботи учнів (відеопроєктори, сценічні інтерпретації, виконання робіт на СД дисках). Робота з цією програмою є ефективним засобом формування технологічної культури педагога. З цих позицій комп'ютер має стати універсаль-

ним засобом навчання, а зручність його застосування має забезпечити раціональність в процесі навчання.

Робота із звуковими редакторами (Adobe Audition, Sound Forge) має дозволити записувати, редагувати й обробляти звук, відбирати і компанувати фрагменти музичних творів для створення аудіо-альбомів, які можуть бути використані як дидактичні матеріали до уроку.

Урізноманітнення форм практичного освоєння музичного мистецтва засобами інформаційних технологій має вплинути на формування внутрішньої свідомої потреби кожного учня до навчання, активізації розумових та емоційно-ціннісних операцій, інтересу до слухання музики та її практичної реалізації.

Історичне середовище в комп'ютерних програмах має формуватися за відповідно організованими моделями. Всі елементи мають подаватися за допомогою музично-графічних засобів:

- опосередковане підведення до ознайомлення із стилем;
- портрети композиторів;
- малюнки інструментів;
- абетки за термінами, стилями, епохами;
- історичне дерево виникнення відповідних видів мистецтва та ремесел, художніх напрямків;
- ілюстрації музичних творів, комбінація графіки, музики, тексту.

Використання звукових ефектів має відбуватися для відтворення звучання музичних інструментів, звуків низьких та високих частот або запису коментарів різних явищ та процесів для учнів, збережених у цифровому чи аналоговому вигляді або записаних як музичний фрагмент.

Показ навчальних фільмів у освітньому процесі може сприяти наданню учням повноти, достовірної інформації про явища та процеси, що вивчають, підвищенню ролі наочності в навчальному процесі, задоволенню запитів та інтересів учнів.

Найбільш цікавими в цьому напрямку мають бути різні види енциклопедій та методика їх формування і організації, а також засоби підтримки при зверненні та спілкування комп'ютерної системи з користувачем (учнем).

Мистецькі енциклопедії як форма комплексного навчання з музики мають створюватися за інформаційно-логічним принципом засвоєння знань:

- від звичайного слухання музики до елементів художньо-педагогічного аналізу;

- від інформації про життєвий та творчий шлях композитора до стильових особливостей композиторської думки.

Такі програми мають дати багато можливостей для музичного навчання, розширенню обізнаності початківців із музичними творами, формуванню їх досвіду слухання музики, а їх застосування має дозволити зробити вивчення матеріалу захоплюючим, цікавим і наочним. Із великої кількості програм можна виділити три категорії кваліфікації музичних програм для початкової школи: програми для вивчення музичної грамоти; для розвитку музичних здібностей дітей; для розширення слухацького досвіду учнів. Окремо існує класифікація комп'ютерних музичних програм в тематичній послідовності, які передбачені програмними вимогами з теорії музики в початкових класах. Ми рекомендуємо їх в початковій школі.

1. Музичний звук. Музичні та немуричні звуки. Засоби музичного звуковидобування. Музичні інструменти (програми «Not by Note», «Музыкальная шкатулка»). Використовуючи різні органи чуття: (зір та слух), учні мають можливість відчути різницю між музичними та немуричними звуками, різноманітність засобів звуковидобування на різних інструментах, тембральні різновиди та сімейства музичних інструментів, фіксується увага на звуковисотності та відтворенні її на нотному стані, у нотах і ключах.

2. Знакова система фіксації музичного звуку. Знаковий еквівалент музичного звуку. Нотний стан. Музична абетка (програми «Not by Note», «Нотная грамота», «Музыкальная шкатулка», «Шарманщик»). Вводиться поняття про знакову систему запису музичних звуків: ноти та місце їх розташування на нотному стані, назви музичних звуків і нотних символів (традиційне - складове).

Можливості комп'ютерних програм у вивченні абеток найрізноманітніші, головною з них є організація показу та виконання завдань у ігровому режимі. Одночасно відтворюється інформація з різних джерел сприймання: звук, графічне зображення нот на нотному стані та клавіатурі, піктограми чи кнопки із складовими та літерними назвами.

3. Звуковисотність. Рух угору – вниз, ступеневий, стрибкоподібний рух (програми «Not by Note», «Шарманщик», «Listen up»). Досить поширеними поняттями під час вивчення проблем звуковисотності є поняття руху угору – униз, високо – низько, близько – далеко, вузько – широко, поступенево – стрибками. Унаочнюється показ цих словесних значень за допомогою програм, у яких можливе пояснення висоти звука та руху звуків мелодії за допомогою візуального поєднання зображень нотного

стану та клавіатури з озвученням, за допомогою «курсора - руки», що вказує на нотному стані рух угору – униз як фактичний рух угору – униз та одночасно на клавіатурі подає зображення цього руху, який на клавіатурі є рухом вправо – вліво.

Можливий також показ висоти звука з використанням кольорової палітри та зміни градації кольору: вищі звуки – тон світлішає, нижчі – темнішає. Слухання окремих звуків, інтервалів та ладів супроводжується зміною кольорів. Така візуальна допомога під час виконання цих слухових вправ може стати у нагоді тим учням, які не мають усталених висотних звукових асоціацій.

4. Метроритм. Тривалості (програма «Шарманщик»).

Пояснення тривалості звука найбільш наочно можна представити в тих програмах, які надають можливість одночасного графічного показу та озвучення конкретних тривалостей.

5. Комплексний мультимедійний підручник з теорії музики і сольфеджіо. Основи формування ладо-інтонаційного мислення (програма «Чарівна музична сходинка», автор Н.Белявіна, програміст – О.Коваль).

У даній програмі створено системне навчальне середовище за допомогою гіпермедіальної інтеграції. Його тематична добірка відповідає основним темам із програми курсу елементарної музичної грамоти: знакова організація музичного звука, звуковисотна організація, ладотональна організація, метроритмічна організація, просторово-синтаксична організація.

Кожний з тематичних розділів є окремою комп'ютерною програмою, пов'язаною з іншими в гіпермедіазв'язку та наочним посібником під час розв'язання кількох навчальних завдань: формування звуковисотних («Чарівна сходинка»), ладових («Ладові сходинки» – порівняльно-демонстраційні дії), ритмічних (сюжетна гра «Чарівне яблучко») уявлень, а також творчих навичок у формі ігрових вправ.

6. Музичні жанри. Формування жанрово-інтонаційного мислення (програма «Первинні музичні жанри. Танець», автор – Н.Белявіна, програміст – О.Коваль, художник – Н.Ніколайчук).

Також існують навчальні програми, які можна умовно поділити на такі групи:

1. Навчаючі програми для початківців, вивчення елементарної теорії музики (LENNI's Music Toons, A Musical Tutorial, Piano Professor, Music Lesson). Вони значно полегшують роботу учителя та зацікавлюють дітей яскравою наочністю та ігровими моментами.

2. Програми з історії музики та музичної літератури, вивчення стилів музики (Midisoft Sound Explrer, Music Mentor, The World of Music Sampler, Music Magic). Вони дають можливість не тільки прослухати в якісному відтворенні музичний твір, а й знайомлять з епохою, з розвитком інших видів мистецтв, історичною ситуацією, потім – з самим композитором (його портрет, цікаві факти біографії).

3. Програма для навчання співу (Musicware Explorer, Clair). Ці програми допомагають навчитися чистіше співати, тобто точніше відтворювати висоту звука. Для дітей є програми, розроблені як караоке: звучить фонограма, а на екрані в цей час прокручується текст пісні і мультиплікація до неї.

4. Програми для навчання гри на музичних інструментах (Midisoft Play Piano, Keyboard Basics, The Jazz Guitarist). Зокрема на фортепіано існує можливість підключати до комп'ютера міді-клавіатуру, на якій можна вчитися грати за допомогою підказок і пояснень комп'ютера.

5. Програми для вивчення оркестру (The Orchestra).

6. Вивчення музичних інструментів (Microsoft Musical Instruments).

Комп'ютер сам покаже невідомий музичний інструмент з усіх ракурсів, покаже, в якій країні і коли він виник, розкаже історію виникнення, надасть можливість послухати музичні твори з його звучанням.

Програмно-педагогічні засоби, які є різновидом новітніх інформаційних технологій, мають здатність впливати на різні органи чуття одночасно (слух, зір, дотик), тим самим підсилюючи емоційність сприймання матеріалу в цілому.

Тому є доцільним використання програмно-педагогічних засобів на уроках музичного мистецтва.

Успішному формуванню у молодших школярів музичної культури мають сприяти й інші можливості музичних редакторів, насамперед це прослуховування різних звукових записів (мелодії, казки, концерти, уривки з класичних музичних творів та ін.). Актуальною має бути ідея інформатизації при демонстрації різноманітних мультимедійних програм, при вивченні типів музичних інструментів, історії створення, зовнішнього вигляду обраного інструмента, особливостей будови кожного інструмента, його тембрального звучання, специфіки використання в музичній практиці; оволодіння практичними вміннями і навичками оперування комп'ютерними засобами навчання в ході засвоєння учнями музичних знань. Подання цієї відео- і аудіо інформації на великому екрані через проектор або робота з нею індивідуально має створити принципово нові можливості упорядкування, організації, застосування навчального матеріалу, забезпечить можливість учням реалізувати особистісні устремління в порівняння і вибору творів з метою

активізації способів емоційно-оцінювального переживання музики. Саме ці можливості мають відповідати запитам програми початкової школи.

Уроки музичного мистецтва із застосуванням мультимедіа – це своєрідні відео- проекти, які мають наблизити дітей до життя. Особливо для молодших школярів візуальний супровід уроків має важливе значення. В учнів початкової школи переважає наочно-образне мислення і невеликий життєвий досвід, але їх приваблює новизна, динамічність і яскравість зображень, які можна створити завдяки анімаційним можливостям мультимедіа. Зміна слайдів, ефекти анімації, відеосюжети мають запобігти втомлюваності на уроках музики, створити особливу атмосферу та настрої, активізувати емоційно-ціннісне переживання музики.

Проведення уроку з використанням демонстраційного експерименту в режимі on-line має ознайомити учнів з експериментами, які можуть бути не доступні в загальноосвітніх закладах або в силу високої ціни, або в силу їх складності експерименту.

Навчання із застосуванням демонстраційного експерименту засобами мультимедійних технологій має здійснюватися на основі принципів: систематичності; диференційованого підходу до учнів; розподілення освітніх ресурсів; авторської участі в навчальному процесі; інтерактивності.

Використання мультимедійних технологій при проведенні демонстраційного експерименту виявляє підвищення пізнавальної активності учнів, бо підсилюється інтерактивність. При відтворенні запису експерименту в учнів з'являється можливість індивідуалізувати вивчення матеріалу, вибрати необхідний темп та умови роботи. Також дуже ефективними для розуміння сутності явищ та процесів є їх комп'ютерні анімаційні моделі. Особливо актуально їх застосовувати в тих випадках, коли не можна здійснити прямий експеримент. Використання відеоінформації та анімації може значно підсилити навчальний ефект. Саме фільм, а точніше невеликий фрагмент найбільшою мірою сприяє візуалізації навчального процесу, представленню анімаційних результатів, імітаційному моделюванню різних процесів в реальному часі навчання. Там, де в навчанні не допомагає нерухома ілюстрація, таблиця, може бути в пригоді багатовимірною рухлива фігура, анімація, кадроплан, відеосюжет і багато іншого. Відеофрагмент має бути гранично коротким за часом, і учителю необхідно поцікавитись про зворотній зв'язок з учнями у вигляді низки запитань розвивального характеру, що викликають дітей на діалог, коментування того, що відбувається.

Тобто, мультимедійні засоби як метод музичного виховання можна характеризувати як:

- технологію, яка окреслює порядок розробки, функціонування і застосування засобів обробки інформації різних модальностей;
- досягнення максимального навчального ефекту завдяки осмисленню мультимедійного уроку як цілісного продукту.

Очевидно, що факт входження в сучасне життя новітніх інформаційних технологій не може не відбитися в освітній діяльності.

Педагогічний досвід показує, що використання інформаційних технологій на уроках музики має сприяти розвитку особистості дитини, насамперед її музично-творчого самовияву. На уроках музики мають гармонійно поєднуватися знання комп'ютерної грамотності з музикою, образотворчим мистецтвом, літературою, і, як результат цього поєднання, повинні створитися унікальні творчі напрямки (комп'ютерний малюнок, живопис, творення музики тощо).

За допомогою інформаційних технологій на уроках музичного мистецтва може бути забезпечено вирішення завдань всебічного розвитку природних, музично-творчих здібностей учнів, зокрема:

- фантазії і художньої уяви;
- асоціативного сприйняття і мислення на основі художнього і музичного матеріалів;
- розуміння поняття ритму в природі і мистецтві;
- відчуття простору, форми, контрасту, динаміки, кольорової палітри.

Використання інформаційних технологій може дозволити залучити учнів до такої діяльності:

- елементарна композиторська творчість (аранжування, створення поспівок);
- пошукова робота під час вивчення народної творчості, української професійної музики, творчості композиторів світу тощо;
- створення дитячих музичних проєктів за певними темами («Інтонія», «Розвиток музики»).

Урок музичного мистецтва має бути творчим і, як уся творчість, підпорядковуватися певним закономірностям, науковим положенням та водночас відображати специфіку предмета. Поштовхом до дитячої творчості мають стати цікаві практичні матеріали із застосуванням на уроках музичного мистецтва комп'ютерних технологій. Переваги, що має дати використання мультимедійних програм на уроках музики в початковій школі: кожен учень має доступ до клавіатури «фортепіано», «гітари» тощо; можливість озвучити записану мелодію спонукає учнів до музично-творчого процесу створення мелодії; «побачити» і «почути» будь-який відомий музичний інструмент; швидко і об'єктивно контролювати і оцінювати знання учнів за законами

комп'ютера. Залучення молодших школярів до застосування інформаційних технологій має сприяти активізації музичних уявлень і практичних дій у вигляді виконання та творення музики.

Всі комп'ютерні програми мають бути розроблені за обов'язкової активної участі учителя, що визначає його вплив навіть у випадку самостійної роботи з комп'ютерною програмою. Не знижується і безпосередня значимість учителя в процесі спілкування учня з комп'ютером. Учневі без учителя важко представити, що необхідно засвоїти. Тому учитель, виходячи з індивідуальних особливостей учня, має вирішити, якого характеру програми більш доцільно використати на тому чи іншому етапі навчання.

Характерна риса сучасних інформаційних технологій має полягати в тому, що вони мають надати практично необмежені можливості для самостійної і спільної творчої діяльності учителя і учнів. Із авторитарного носія істини учитель має перетворитися на учасника продуктивної діяльності спільно зі своїми учнями.

Необхідність використання новітніх інформаційних технологій в музичному навчанні школярів висуває вимоги і до модернізації підготовки учителів музики. Адже багато музикантів-педагогів ще не досить знайомі з комп'ютерами та їхніми можливостями; складністю організації уроків музики у комп'ютерних класах; відсутністю «універсальних» навчальних програм, невмінням не тільки створювати програми, але і використовувати навіть ті програми, які існують.

Саме комп'ютерні технології є одним із найбільш актуальних засобів сучасної професійної підготовки учителів, що мають значний потенціал у розвитку їх творчих здібностей, збагаченні слухового й виконавського досвіду, формуванні системи знань, понять і уявлень про засоби музичної виразності, стимулюванні творчої активності учителів, пов'язаної з пошуком і реалізацією різноманітних способів самовираження у сфері музичного мистецтва. Є необхідним набуття знань, умінь і навичок, наприклад, з комп'ютерного аранжування, де учитель має змогу підготувати цифрову фонограму, реставрувати старі записи, здійснити звуко-режисерську роботу, синтезувати звук, створити електронну музику тощо.

Сучасні технології знімають всі принципові обмеження, проблема може полягати тільки в можливостях й уміннях учителя та його творчій фантазії. Тому послідовність у вивченні спеціальних музичних та суміжних дисциплін, подолання масово-репродуктивного характеру музично-педагогічної освіти шляхом набуття основ з інформатизації музичної освіти має допомогти якісному оволодінню комп'ютерними технологіями,

що зорієнтує учителя на школу завтрашнього дня й надасть йому певний «запас випередження» для високопрофесійної діяльності.

Отже, зростання ролі інформаційних процесів у сучасному суспільстві зумовлює необхідність актуалізації ідеї щодо використання можливостей музичної інформатизації як додаткового чинника музичного розвитку молодших школярів, сутність якої полягає у розширенні традиційних навчально-виховних дій на основі використання інформаційних систем. Інформатизація музичної освіти покликана підвищувати її ефективність, створювати умови для розвитку і задоволення естетичних потреб учнів, урізноманітнювати форми практичного освоєння музичного мистецтва. Посильне залучення до ефективного застосування доступних інформаційних ресурсів має сприяти розширенню обізнаності початківців із музичними творами, формуванню їх досвіду слухання музики, забезпеченню можливості порівняння і вибору творів з метою активізації способів емоційно-оцінювального переживання музики, активізації способів музично-творчого самовияву на основі забезпечення синхронності мисленневих (музичні уявлення) і практичних (виконання і творення музики) дій.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність провідних концептів модернізації початкової музичної освіти?
2. Розкрити сутність поняття «гуманізація початкової музичної освіти».
3. У чому полягає сутність «створення міцної опори на національну культуру»?
4. Розкрити взаємозв'язок і взаємозалежність педагогічних концептів модернізації початкової музичної освіти?
5. Вимоги до підготовки учителів щодо культурологічної спрямованості модернізаційних процесів у загальній музичній початковій освіті.
6. Роль використання можливостей мистецької інформатизації.
7. Обґрунтувати сутність поняття «гедоністична орієнтація освітнього процесу».
8. Охарактеризувати одне із найсуттєвіших завдань мистецького навчання молодших школярів.
9. Якими є закономірності процесу мистецького навчання, що виступають основою того чи іншого концепту мистецького навчання?
10. В якому підході мають реалізуватись системне поєднання концептів?

Тести

Тест 1

Головний принцип побудови системи початкової музичної освіти полягає у:

- а) національній ідеї виховання;
- б) творчості.

Тест 2

Основоположник національного напрямку української музики:

- а) М.Лисенко;
- б) С.Гулак – Артемовський;
- в) В.Сильвестров.

Тест 3

В чому полягає один з найважливіших компонентів навчання мистецтва?

- а) в творчості;
- б) пасивності творчої самостійності;
- в) логічному умовиводі.

Тест 4

Допишіть, які засоби педагогічного впливу необхідно передбачати:

- а) на емоційну сферу дітей;
- б) на раціональне;
- в) на технічне;

Лекція 6

МЕТОДИ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

1. Методи викладання для художньо – творчого розвитку дитини.
2. Системний підхід у використанні будь-якого методу.
3. Методи на уроках з малювання на площині, у роботі з декоративно-прикладного мистецтва, на уроках – бесідах.
4. Використання часткових методів.
5. Аналіз програм з образотворчого мистецтва.
6. Метод малювання поданого; робота з натури; методи: гра, театралізації. Завдання з паперопластики.

Художньо-творчий розвиток безпосередньо залежить від методів викладання, які використовуються учителем на уроці, з урахуванням вікових особливостей кожної дитини. Традиційна методика викладання образотворчого мистецтва, як відомо, зробити це неспроможна.

Педагогічні умови, які можуть забезпечити ефективний вплив процесу використання обраних нами методів на образотворчу діяльність дітей, спроможні розвинути їх художньо – творчі здібності до рівня, необхідного, щоб подолати підліткову кризу у художньому розвитку. Більшої уваги потребує робота учнів під час малювання на площині, бо цю роботу легко вивчати, транспортувати і цей вид робіт займає багато часу у навчанні образотворчому мистецтву на всіх етапах. Такі форми діяльності, як робота з натури, по пам'яті, за уявленням, бесіда з образотворчого мистецтва – ми можемо назвати методами у широкому розумінні цього слова. Існує також багато методів часткового характеру, які використовуються під час певного моменту на уроці: дотиковий, педагогічний малюнок, художнє слово, вправи, музичний супровід тощо.

Таким чином, принциповим у використанні будь-якого методу у ЗЗСО повинен бути системний підхід, який розвиває естетичну позицію особистості та її основну художньо – творчу силу. Особливо це важливо на перших стадіях навчання образотворчого мистецтва.

Важливе завдання уроків образотворчого мистецтва – розвиток зорово – рухової координації дітей, оскільки без цього неможливо навчити їх елементарних навичок зображення. Вправи з розвитку і збагачення зорово – рухових координацій передбачені й на заняттях письмом, але тут вони більш одноманітні, обмежені. У процесі зображення широкий розмах

пензлем комбінується з тонкими, обмеженими і вкрай різноманітними рухами. Наприклад, першокласників знайомлять з основними кольорами та їхніми відтінками. Учні легко засвоюють, що синій, жовтий і червоний кольори не можна одержати змішанням інших фарб, що в наборі. *Головним критерієм* під час роботи у кольорі є виразність художнього зображення, що відбиває не тільки якість виконання дітьми поставлених перед ними навчальних завдань, але і рівень їх естетичного сприймання і відчуття кольору.

Що переконливо передати форму предметів і положення їх у просторі, потрібно розвивати вміння цілеспрямовано розглядати предмети, які входять у систему зображення. Завдання спостереження потребує від дітей зосередження уваги на тих об'єктах, які вони мають намалювати. Рівень зосередженості уваги учня на поданих об'єктах зображення учитель може з'ясувати не тільки з малюнків учня, і з відповідей на ті питання, які він ставить у процесі бесіди та під час підготовки до виконання цих малюнків.

Зосередженість учня на заданих для спостереження об'єктах пов'язана з дуже важливою умовою сприйняття – уміння виділити у предметі ті елементи його форми, які мають істотне значення для переконливості зображення. Насамперед, це основні частини, що визначають будову предметів. Наприклад, розглядаючи дерево, дитині потрібно відзначити для себе (усвідомити), якої форми стовбур у цього дерева: прямий чи вигнутий, як він переходить у крону, яка форма і яке розташування його гілок, як з'єднуються маленькі гілки з великими утворюючи крону. Пояснення завдань спостереження допомагає дітям не тільки створити більш змістовий індивідуальний малюнок, але і знайомить їх із новою термінологією.

У першому класі: а) назва кольорів (трьох основних і змішування їх між собою); б) властивості матеріалів (олівець, вугілля, пастель, акварелі і гуашеві фарби).

До того ж, учитель повинен розрізняти: а) малюнок від живопису; б) форму від розміру предметів. А у перспективній композиції: а) композицію раціональну, розміщення зображення на площині в межах заданого формату; б) ритм у композиції.

У другому класі: а) відрізнити малюнок з натури від малюнка по пам'яті і за уявою; б) центр композиційного рішення й рівновагу форм, симетрію в композиції, закон рівноваги; в) порівнювати свій малюнок з іншими й оцінювати його; г) легко володіти змішуванням фарб.

У третьому класі: а) початкові відомості про лінію обрису, точку зору; б) про залежність освітленості на предметах і у природі; в) аналізувати

зображувані предмети, виділяючи при цьому головне, особливості простору; г) симетрія й асиметрія композиції, центр композиційного задуму.

У четвертому класі: а) статика й динаміка в композиції; б) головне й другорядне. У малюнках – композиціях діти безпосередньо виражають свої враження, свій спосіб сприйняття навколишнього світу. Однак робота школяра повинна проходити під керівництвом учителя і його безпосереднім спостереженням, бо вона передбачає: малювання поданого, з природи, по пам'яті. Аналіз програми з образотворчого мистецтва у ЗЗСО показав, що малюванню на площині відводиться найбільша кількість годин. Малювання на площині передбачає: малювання поданого, з природи, по пам'яті. Велику роль у роботі за поданим відіграють знання про дійсність, спостереження. Художник зберігає у пам'яті зору (візуальну) інформацію, інколи – роками до потрібного часу.

Чим багатше досвід людини, тим більше матеріалу має її уявлення. Бідність уявлення дитини порівняно з дорослою людиною пояснюється бідністю її досвіду. Тому завдання педагога полягає у збагаченні досвіду дитини для створення тривких основ її творчої діяльності. Наприклад, хлопчики малюють немислимі літальні апарати або машини, бо вони ще у дитинстві спостерігали за технікою по телебаченню чи у книгах і зберегли у пам'яті численні образи засобів пересування.

Діти зображають те, що створює їх фантазію.

Як свідчить практика, при тривалому звучанні музики сили маленького художника зростають удвічі. Необхідно враховувати особливий підхід до кожного учня. Мона використати міжпредметні зв'язки, наприклад, з рідною мовою, літературою – чи природознавством. Учителю необхідно використовувати малювання поданого, бо в цьому віці дітям цікаві пригоди казкових героїв, фантастичні історії, вони самі люблять багато чого вигадувати, тому необхідно не втрачати час і за допомогою малювання поданого розвивати мислення дитини і композиційні навички, необхідні на всіх етапах навчання.

Тому, метод малювання поданого можемо вважати основним для художньо-творчого розвитку школярів, оскільки він сприяє їх розвитку, але це не означає, що інші методи, як наприклад, робота з природи не повинні братись до уваги. Наприклад, уміле використання різних методів дає всебічний художньо-творчий розвиток дитини, необхідний для виховання її естетичного смаку.

Робота з природи – йе не звичайне споглядання, а перехід від часткових понять про предмет до більш загальних уявлень, необхідних у будь –

якій фаховій діяльності. Малювання з природи – це метод наочного навчання, що дає прекрасні результати у навчанні малюнку, але й у загальному художньо – творчому розвитку дитини.

Малювання з природи дає великі можливості для розвитку здібностей аналізувати і синтезувати зорові спостереження. У навчальному малюнку процес пізнання природи – це не звичайні спостереження, а перехід від окремих понять про предмет до узагальнених уявлень.

Діти починають малювати з природи вже з першого класу, але самі завдання часто не розуміють, оскільки в цьому віці більш розвинені внутрішні рівні художньо-творчої активності, а уважність ще нестабільна. Діти можуть сприймати навколишнє, зосереджуючись лише на окремих випадкових ознаках. Вони не здатні цілеспрямовано аналізувати те, що спостерігають. Тому малювання з природи у молодших класах доцільно супроводжувати музичними творами, читанням, розповіддю. Наприклад, заняття із шестирічними дітьми на тему: «живопис, натюрморт (простий за формою підсвічник і яблуко)». Учитель описує тепло цих предметів, розкриває душу неживих істот, розповідає про випадкову зустріч рідсвічника і яблука. Світло в класі вимикають, вікна закривають шторами. Свічку запалюють, і вогонь ніби оживлює неживих істот. Написані акварельними фарбами роботи випромінюють іскристі переливи кольорів, як живі образи театру життя. Діти набувають навичок робити з олівцем, пензлем, аквареллю, гуашшю. Вони спостерігають, радіють і дивуються: спочатку у них формується естетичне сприймання, а потім з'являється розуміння того, що, як, навіщо створюється у мистецтві.

З третього класу діти вже можуть передавати об'єм. Спочатку можна проводити вправи тривалістю до 5 хвилин на обговорення ознак предмету, бажано методом порівняння, що сприятиме розвитку спостережливості. Заняття необхідно ілюструвати наочною.

Розвиток і закріплення образотворчих навичок здійснюється на уроках малювання з природи, причому учитель не допускає щоб кожен учень зображував природу по – своєму, як йому забажається. Ефективними на таких уроках є словесні методи: пояснення, бесіди з порівнянням предметів. У ході заняття учитель повинен вести індивідуальну роботу, слідкувати за послідовністю виконання навчального завдання, але на самій роботі учня малювати не бажано, бо це гальмує його активність. Якщо ж дитина зайшла у безвихідь, то учитель може показати і скерувати хід її думки.

Щоб уроки були продуктивними, необхідно завжди ставити красиву і виразну природу з цікавим освітленням, яка б викликала у дітей естетичну потребу самовираження у молодших школярів.

Проводячи аналогію (відносну), малювання по пам'яті можна порівняти з переказом, який полягає у передачі раніше сприйнятого змісту. Так при малюванні пейзажу, портрету, тематичному малюванні, доцільно використовувати музичний супровід. Наприклад, при малюванні пейзажу учитель може використовувати «Пори року» П.Чайковського, А.Вівальді.

У четвертому класі, опрацьовуючи тему «Всі народи оспівують материнство», ми успішно використали колискову Б.Гребенщикова. Музику слід підбирати в гармонійному поєднанні з поетичним словом і показом репродукцій митців чи власних робіт. У початковій школі кількість репродукцій митців чи власних творів учителя не мусить бути менше 4–5, вступна бесіда має тривати до 10 хвилин, бо у цьому віці для дітей цікавий сам процес: послухавши учителя, вони починають малювати. Помилка більшості учителів полягає у затягуванні початку уроку – це призводить до того, що енергія учнів згасає, і вони не встигають реалізувати себе, свої думки, переживання у художній творчості. Сприймання мистецтва – це активна діяльність, якої необхідно навчати. Головною характеристикою будь-якого сприймання і почуття є напруженість, або уважність душі, яка обов'язково виникає як реакція на зовнішні подразники. Під час сприймання мистецтва збагачується як свідомість, так і підсвідомість.

У початкових класах переважає гра, як один з методів навчання. Добре поставлена гра – це найкращий для дитини стимулятор творчого самовираження.

Цікаве поле діяльності розгортається на уроках колективної творчості. Причетність кожного до створення спільного зображення породжує і здорове веселе змагання, коли навіть неквапливі прагнуть виконати роботу якомога швидше.

Також важливим методом активізації образотворчої діяльності виступає театралізований момент. Необхідно зробити так, щоб всі діти брали участь у постановці вистави. Вдалий виступ у ролі актора, згодом допоможе краще розкритися в образотворчій чи конструктивній діяльності. На цьому етапі учителям необхідно розбудити фантазію дітей, відвести їх від шаблону та стереотипу.

Дітей приваблює і набуває широкого поширення гра в плями. Суть її така: діти кладуть перед собою аркуш паперу, згорнутого вдвічі. Учитель проходить рядами і в кожного з учнів на обному боці аркуша залишає пляму, діти накривають її іншою половинкою паперу, а потім розгортають аркуш. Тепер завданням для них буде знайти якусь зображення, для цього учителя може показати приклад на своїй плямі.

Головною метою уроків декоративно-прикладного мистецтва є залучення дітей до перебудови світу за законами краси. Усе, що дитина створює на уроці, повинно обов'язково виконувати утилітарну функцію. Якщо дитина робить вітальну листівку, то їй необхідно обов'язково комусь подарувати.

На уроках з декоративного малювання вчитель знайомить учнів із основними принципами декоративно-прикладного мистецтва, із правилами і законами: дотримуватися ритму, симетрії, гармонійного поєднання кольорів. Діти навчаються складати узор, стилізувати реальних істот і предмети, продовжують оволодівати навичками роботи акварельними фарбами, гуашшю, тушшю, а також продовжувати роботу з різними матеріалами, які збагачують творче мислення, прищеплюють любов до праці і поглиблюють інтерес до мистецтва (колаж, ліплення, аплікація тощо).

На всіх етапах навчання, окрім цих технік, цікавими і завдання з паперопластики, вони близькі до скульптури. Такий вид творчості не виключаючи широких можливостей вивчення форми предмета, а в деяких випадках, навпаки, допомагає зрозуміти ту чи ту пластичну основу. Технологія виробів з паперу не складна, але має ряд специфічних особливостей. Вона становить систему ребер жорсткості внаслідок згину аркуша за прямою лінією.

Створюючи складні форми, необхідно використовувати згини криволінійного характеру. Залежно від характеру криволінійного надрізу паперу і згинаючись, він інколи дає неочікувані пластичні форми. Тут головне – процес творчості.

У початковій школі діти у техніці паперопластики виконують роботи більш простої форми.

У першому класі діти роблять напівоб'ємні фігури: акваріум з рибками; у третьому класі до Різдва діти роблять вже янгола. На цих уроках доцільно організовувати колективну роботу, будуючи цілі вулиці з будинками, фонтанами, арками тощо. Завдання сучасної школи в умовах комп'ютеризації – забезпечити баланс технічних і художніх начал, створити умови для гармонійного розвитку особистості.

Отже, досліджувані методи показали, що творчі здібності дитини ефективно розвиваються також і на уроках декоративно-прикладного мистецтва, бо як відзначав Ю.Бонді у 1924 році, дитина навчається законів спілкування з матеріалом законів композиції.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте методи в широкому розумінні цього слова.
2. Охарактеризуйте методи часткового характеру.

3. Що розвиває в дитині малювання з натури?
4. Як називається техніка роботи з аркушем паперу, в процесі якої виникають об'ємні фігурки тварин, птахів, людей?
5. До якого виду образотворчого мистецтва належить техніка «колаж»?

Тести

Тест 1

Основні методи для художньо – творчого розвитку школярів:

- а) метод малювання;
- б) малювання з натури;
- в) малювання по пам'яті.

Тест 2

Ефективні словесні методи на уроках малювання з натури:

- а) пояснення;
- б) бесіди з порівнянням предметів;
- в) індивідуальна робота.

Практичне заняття № 2

Жанри образотворчого мистецтва: графіка, живопис, скульптура (2 год.)

План:

1. Вибір засобів виразності графіки для передання характеру форми та поверхні зображувальних об'єктів та предметів.
2. Значення вибору графічної техніки для створення виробу графічного образу.
3. Використання різних ліній, плям, форм кольорів і їх відтінків для створення візуальних відтінків.
4. Організація робочого місця. Елементарне компоновання елементів композиції (площинної, об'ємної).
5. Інструменти, матеріали та обладнання художника скульптора.
6. Передача основної форми будови тварин у простих позах.
7. Формування художньо-конструктивних навичок створення статичного чи динамічного образу в скульптурі.
8. Поняття про об'єм і фактуру як засоби виразності скульптури.

Основні поняття теми: графіка, графічний образ, графічна техніка, прості пози, художньо-конструктивні навички.

Індивідуальні завдання:

1. Розробити фрагмент уроку на тему: «Знайомство з поняттям графіка. Засоби графіки: лінія, крапка, пляма».
2. Створити графічну композицію «Де ховаються мандрики?».
3. Розробити фрагмент уроку на тему: «Що таке контур? Що таке силует?».
4. Передати характер за допомогою ліній «Їжачок» – створення образу тварини, малювання вуглиною/
5. Балет-казка. Музика та образотворче мистецтво. Створення художнього образу за музичним твором «Вальс квітів».
6. Захист творчого проекту.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Шестобуз, О. С. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

2. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: [навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва] / [Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Сєрих]. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.

Додаткова:

1. Пастир, І. В. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.

Практичне заняття № 3

Образотворче мистецтво як засіб розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання (2 год.)

План:

1. Створення колективного психологічного портрету педагога мистецьких дисциплін як творчої індивідуальності на основі обговорення малюнків.
2. Креативність: шляхи розвитку.
3. Психологія художньої творчості.

Основні поняття теми: креативність, портрет педагога, творчість, психологія творчості.

Індивідуальні завдання:

1. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. (Журнал «Мистецтво та освіта», 2012, № 2. С. 45–50)

2. Виконання предметно-тематичного малюнку на тему „Педагог образотворчого мистецтва як творча індивідуальність».

3. Створення колективного психологічного портрету педагога образотворчого мистецтва як творчої індивідуальності на основі обговорення цих малюнків.

4. Складання індивідуальних програм розвитку творчої індивідуальності засобами образотворчого мистецтва.

5. Індивідуальне виконання малюнків тесту О. Венгера «Красивий малюнок». (Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты. Москва: Владос-Пресс, 2005. 159 с. С. 15.)

6. Художньо-творчі вправи на розвиток здатності до педагогічної візуалізації, інтерпретації, імпровізації (Семёнова Е. М. Тренинг эмоциональной устойчивости педагога: учеб. пособие. Москва: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. 224 с. С. 133.)

7. Колективне визначення сутності понять «стиль», «художній стиль», «стиль художньо-творчої діяльності митця» на основі виконаних есе.

8. Захист творчого проекту на тему: «Творчий портрет Народного художника України Володимира Ємця» (Чернігів).

Рекомендована література:

Основна:

1. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты: иллюстрированное руководство. Москва: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. 159 с.

2. Кузин В. С. Психология живописи: учеб. пособие. 4-е изд., испр. Москва: ООО «издательский дом «Оникс 21 век», 2005. 304 с.

3. Морозов О. М. Психология личности: оперативная аудиовизуальная диагностика: навч. посіб. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. 328 с.

4. Семёнова Е. М. Тренинг эмоциональной устойчивости педагога: учеб. Пособие. Москва: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. 224 с. С. 133.

5. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: [навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва] / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.

6. Шестобуз О. С. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова:

1. Брюн Д., Литхарт А. Живопись в образовании. Опыт вальдорфской школы / пер. с англ. Е. Мезенцевой, Г. Волковой. Київ НАПРИ, 2006. 200 с.

Практичне заняття № 4

Музичне сприймання і методи його розвитку в молодших школярів (2 год.)

План:

1. Особливості сприймання музичного твору.
2. Основні етапи ознайомлення учнів з музичним твором.
3. Методи розвитку музичного сприймання в процесі слухання й аналізу музичного твору.
4. Повторний аналіз твору.
5. Використання творів образотворчого мистецтва.
6. Проблемні ситуації в ході сприймання музики.

Основні поняття теми: музичне сприймання, аналіз, інтеграція мистецтв, слухання творів.

Індивідуальні завдання:

1. Розробити конспекти (по 2 на кожний клас) фрагментів уроків на тему: «Слухання музики» для учнів 1, 2, 3, 4 класів (теми за бажанням).
2. Захист творчого проекту на тему: «Сприймання музичних творів композиторів - чернігівщини».

Рекомендована література:

1. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
2. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
3. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
4. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.
5. Турчин Т.М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації : монографія. Чернігів: ПАТ “ПВК “Десна”, 2013. 368 с.
6. Турчин Т.М. Педагогіка мистецтва: навчальний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 272 с.
7. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: підручник. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 528 с.

Додаткова:

1. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
2. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.

Практичне заняття №5

Хоровий спів як основний вид музично-виконавської діяльності (2 год.)

План:

1. Формуванні співацьких навичок.
2. Розвиток внутрішнього слуху як умова співу.
3. Етапи розучування пісні, поєднання пояснень з показом.
4. Зорові уявлення під час співу.
5. Формування художньої оцінки і самооцінки. Виразність – головне завдання співу.

Основні поняття теми: співацькі навички, художнє виконання, виразність, правила гігієни, етапи роботи.

Індивідуальні завдання:

1. Розробити конспекти (по 2 на кожний клас) фрагментів уроків на тему: «Розучування одноголосної пісні» для учнів 1, 2, 3, 4 класів (теми за бажанням).
2. Захист творчого проекту на тему: «Гурткова робота».

Рекомендована література:

1. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
2. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
3. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.
4. Турчин Т.М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації : монографія. Чернігів: ПАТ «ПВК “Десна”», 2013. 368 с.
5. Турчин Т.М. Педагогіка мистецтва: навчальний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 272 с.
6. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: підручник. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 528 с.

Додаткова:

1. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.

Практичне заняття №6

Методичні рекомендації щодо підготовки інтегрованого уроку музичного мистецтва (2 год.)

План:

1. Мета й завдання інтегрованого уроку.
2. Планування завдань розвитку.
3. Початок інтегрованого уроку. Добір методів навчання.
4. Доцільність детального планування уроку.

Основні поняття теми: інтегрований урок, планування та експромт на уроці, завдання видів мистецтва.

Індивідуальні завдання:

1. Розробити фрагменти інтегрованих уроків музичного мистецтва для учнів 1, 2, 3, 4 класів (теми за бажанням).
2. Захист творчого проекту на тему: «Використання on – line ресурсів при підготовці до інтегрованого уроку».

Рекомендована література:

1. Олексюк О.М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
2. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
3. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.
4. Турчин Т.М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації : монографія. Чернігів: ПАТ «ПВК “Десна”», 2013. 368 с.
5. Турчин Т.М. Педагогіка мистецтва: навчальний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 272 с.
6. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: підручник Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2014. 528 с.

Додаткова:

1. Печерська Е.П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. – Київ: Либідь, 2001. –272 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

СЦЕНІЧНЕ ТА ЕКРАННЕ МИСТЕЦТВО: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА

Лекція 7

Анімаційний фільм у початковій школі

1. Становлення та розвиток анімації як жанру кіномистецтва.
2. Анімаційний фільм як засіб формування особистості молодшого школяра.
3. Концептуально – методичні основи використання мультфільмів в освітньому просторі.
4. Мультитерапія: практика застосування у виховній роботі з молодшими школярами.

Мультиплікаційні, анімаційні **фільми** (лат. *multiplicatio* – розмноження, збільшення, зростання; лат. *anima* – душа) – вид кіномистецтва.

Згідно з Коротким енциклопедичним словником з культури, «**мультфільм – мультиплікація, анімація, мультиплікаційне кіно**» – вид кіномистецтва, побудований на демонстрації знятих на плівку послідовних фаз руху мальованих або об’ємних предметів.

На сьогоднішньому етапі розвитку анімаційного анру відомі такі **види мультиплікації / анімації:**

- **графічна (мальована)** анімація – це класичний вид анімації, де об’єкти малюються вручну (сьогодні часто переносять малюнки на комп’ютер); перші мальовані фільми випущені 1908 року у Франції;

- **об’ємна (матеріальна)** анімація, в якій об’єкти є окремими елементами матеріального світу (лялька, пластилін, витинанка, сіль, голки тощо): лялькова анімація, пластилінова анімація, сипка анімація; перший об’ємний фільм випущено 1911 року у Росії;

- **комп’ютерна** анімація, в якій об’єкти створюються за допомогою комп’ютерних засобів.

На сьогодні досить популярним видом стала *пісочна анімація*. Заняття *пісочною анімацією* – це не тільки художньо – естетичне виховання, розвиток дрібної моторики рук, координації, пластики, фантазії, це дивовижний спосіб розвитку творчих здібностей і фантазії.

Офіційно «винахідником стилю» вважається художник – мультиплікатор з Канади Керолін Ліф. Фахівці вражають, що пісочна анімація забезпечує комплексний підхід до розвитку дитини.

За науковими дослідженнями І. Шульги, анімація тісно взаємодіє із соціальним вихованням і виконує такі **функції**:

- пристосування та включення – забезпечує соціалізацію особистості, дає можливість підготувати її до змін, які несе сучасне суспільство, як в економічному, так і в культурологічному плані;

- рекреалогічну, пов'язану з можливістю культурного розвитку особистості в практичній діяльності у вільний час;

- критичну – виступає каталізатором пошуку нових відносин між особистістю і групами, а також нового, більш якісного способу життя;

- виховну.

Існують *два напрями впливу мультфільмів на формування особистості дитини*:

- *оптимістичний або позитивний*;

- *песимістичний або негативний (Н.Северенчук)*.

Щодо першого напрямку впливу, то візуальне навчання є одним із ключових аспектів. Тому в дитинстві яскраві кольори впливають на пізнавання дитиною навколишнього світу.

Одним з найпотужніших візуальних середовищ, є телебачення. А для дітей – це, мультики. У шкільному віці дитина здатна зрозуміти смислове навантаження мультфільму, тому так важливо вибирати саме гарні мультфільми – красиві, повчальні та розвиваючі.

Фізіологи доводять, що під час перегляду відеоматеріалів зоровий аналізатор полегшує дитині сприйняття і розуміння мовлення на слух. Такі зорові опори, як органи мовлення, жести, міміка, кінеми тощо, підкреслюють сліхові відчуття, полегшують осмислення та засвоєння інформації.

Незважаючи на усі суперечності, мультфільмам варто відвести особливе місце у вихованні та розвитку дитини.

Молодший школяр краще сприймає й усвідомлює зміст літературного твору, характери і вчинки персонажів, якщо читанню твору передують *перегляд мультфільму за одноіменним твором*. Екран дозволяє зробити процес засвоєння різноманітної інформації більш живим, цікавим, проблемним, переконливим і емоційним, оскільки вона за допомогою відео подається у сенсорному і субсенсорному планах.

Одночасно науковці вказують на реальну небезпеку деформації моральних орієнтирів, соціальних цінностей під впливом неякісної мультимедійної продукції.

Фахівці В. Абраменкова, О. Араптанова, О. Коненко та ін. Стверджують, що мультфільми впливають на формування в дітей соціально –

моральних настанов і цінностей, первинних уявлень про добро і зло, закріплення еталонів гарної і поганої поведінки. Серед негативних моделей поведінки, які можуть наслідуватися дітьми в результаті систематичного перегляду мультфільмів, психологи виокремлюють:

- надлишок агресії та насильства на екрані;
- здатність героїв неодноразово воскресати;
- наділення інки чоловічими рисами характеру і навпаки;
- повна езкарність;
- відсутність чіткої межі між добром і злом.

Спостереження за поведінкою дітей у вільній взаємодії з оточуючими дорослими і дітьми засвідчило, що діти нерідко:

- зіставляють себе з персонами мультфільмів;
- копіюють їхню поведінку;
- наслідують дії героїв мультиплікаційних фільмів.

Водночас частіше так буває з дітьми «складними», у кого ще не сформувалися чіткі моральні орієнтири, не відбулося свідомого прийняття соціально – морального правила.

Важливо правильно підібрати мультипродукцію, яка позитивно впливатиме на моральний розвиток дитини. Задля реалізації вище окресленої мети, С. Сітцева рекомендує враховувати такі вимоги до мультиплікації:

- спрямованість на малого глядача, розмова «на його мові»;
- врахування вікових можливостей сприйняття дитини;
- простота та ясність самого сюжету, поряд з високою змістовою наповненістю;
- присутність у структурі мультиплікаційної оповіді міцного морально-ціннісного стрижня.

Окрім правильного відбору мультипродукції, важливо організувати педагогічну, психолого - корекційну роботу.

Робота над мультиплікацією в початковій школі – вкрай необхідна, а її концептуальну основу повинні визначати **провідні принципи**:

- органічний взаємозв'язок універсального (*загальнолюдського, полікультурного*), національного (*державного*) і регіонального (*етнолокального, характерного лише для окремих етнічних спільнот*), компонентів;
- забезпечення емоційно-ціннісного ставлення, цілісності мистецьких уявлень і знань, художньо-творчих умінь засобами анімації;
- реалізація синтезу мистецтв шляхом об'єднання знань учнів із різних видів мистецтв у рамках анімаційного фільму;
- застосування варіативних форм, методів, прийомів і засобів у системі роботи з молодшими школярами над анімацією;

- зв'язок навчальної та позаурочної естетико-виховної роботи;
- здійснення компетентнісного підходу.

У процесі перегляду та деталізованої роботи педагога над мультиплікаційним фільмом необхідне формування комплексу таких **компетенцій**:

ключових:

- *якості особистості (ініціативність, активність, самостійність, креативність та ін. загальнолюдські якості);*

міжпредметних естетичних:

- *здатність особистості виявляти естетичні ставлення до перегляду чи персонажів;*

- *естетично оцінювати предмети та явища в різних сферах життєдіяльності;*

предметних мистецьких:

- *здатність особистості до пізнавальної діяльності;*

- *творче самовираження в певному виді мистецтва.*

Украй **неприпустимі принципи** в роботі над мультиплікацією:

- *спрощення і звуження емоційних проявів у дітей;*

- *низький рівень індивідуальної активності учнів тощо.*

Основні психолого-педагогічні умови використання мультиплікації в освітньому процесі

1. Формування в учнів естетичного ставлення до мультиплікаційних фільмів і мотивації до їх перегляду.

2. Спрямування змісту програми мультиплікаційних фільмів на формування складових естетичного розвитку молодших школярів.

3. Впровадження ефективних форм, методів і прийомів використання мультиплікаційних фільмів в освітньому процесі, спрямованих на реалізацію психологічних проявів у молодших школярів.

4. Використання методів стимулювання імпровізаційної активності молодших школярів у процесі роботи над мультиплікаційними фільмами.

Оптимальні форми, методи і прийоми використання мультиплікаційних фільмів в освітньому процесі

- естетичні бесіди;
- робота за змістом паремій;
- первинний і вторинний аналіз моделей поведінки персонажів;
- інсценізація;
- складання власних творчих проєктів, сценаріїв, сюжетів тощо.

При цьому педагогу необхідно залучати учнів усього класу до роботи в окресленому напрямку, застосовуючи форми проведення, такі як:

- робота в групах;
- робота в парах;
- колективні змагання;
- практична художньо-творча діяльність;
- «круглий стіл» та ін.

Методична система роботи над мультиплікаційними фільмами в початковій школі

1. Мотивація художнього інтересу до перегляду мультиплікаційного фільму.

2. Сприймання, аналіз – інтерпретація та оцінка переглянутого мультиплікаційного фільму.

2.1. Аргументація учнями первинного особистісного емоційно-ціннісного ставлення до переглянутого твору мистецтва.

2.2. Естетико-мистецтвознавча пропедевтика.

2.3. Спостереження на елементарному рівні за особливостями художньо-образної мови твору.

2.4. Аналіз та оцінка моделі поведінки персонажів твору.

2.5. Збагачення сенсорної та емоційно-почуттєвої сфери учня в процесі перегляду мультиплікаційного фільму.

3. Практична художньо-творча діяльність.

3.1. Розвиток художнього мислення, уяви та інтуїції (*або інтуїтивних здогадок, осяянь, інсайтів*).

3.2. Колективна розробка форми художнього образу (*або сюжету, сценарію тощо*).

3.3. Збагачення індивідуального художньо-естетичного досвіду учня.

4. Художньо-творча самореалізація.

4.1. Аргументування учнями вторинного особистісного емоційно-ціннісного ставлення до мультиплікаційного фільму, співзвучного з життям та внутрішнім світом.

4.2. Презентація вчителем особистісно значущого смислу анімації.

Учителю необхідно здійснювати жорсткий відбір мультиплікаційних картин, особливо для колективного перегляду і з виховною метою, включаючи всі освітні лінії.

Мультиплікаційна терапія (мульти – терапія) – це один із методів психотерапії мистецтвом. Її також розглядають як один із напрямів арт – терапії.

У мульти-терапії мона виділити два *напрями*:

- активна (створення мультфільмів);
- пасивна (перегляд мультфільмів).

Мульти – терапія дозволяє:

- полегшити психологічний стан дитини, спрямувати її увагу на естетику та творчість, поліпшити настрій, створити мотивацію;
- розвивати творчу активність і креативні здібності;
- освоїти нові технології;
- розвивати пам'ять, увагу, мислення (образне та логічне), дрібну моторику, мовні навички;
- розвивати загальнокультурні, організаційні, комунікативні, пізнавальні компетенції;
- знайти й побудувати особистісні смисли;
- долати страхи, внутрішні комплекси, невпевненість.

Отже, плануючи виховну діяльність з колективом класу в індивідуальній корекційній роботі з окремими учнями є всі можливості застосування пасивного (*перегляд мультфільмів*) її напряму.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Розкрити історію становлення анімації як жанру кіномистецтва.
2. Розкрити історіографію українсько анімації.
3. Чому анімаційний фільм можна вважати засобом формування особистості молодшого школяра?
4. Назвати та охарактеризувати види мультиплікації/анімації.
5. Обґрунтувати функції анімації.
6. Виокремити провідні та недопустимі принципи використання мультфільмів в освітньому процесі.
7. Виокремити оптимальні форми, методи і прийоми використання мультиплікаційних фільмів.
8. Розкрити сутність і значення застосування мульти – терапії у виховному процесі з молодшими школярами.

Тест 1

Допишіть види мультиплікації/анімації:

а) графічна (мальована) анімація;

б) (об'ємна) матеріальна;

в) комп'ютерна.

Тест 2

Допишіть провідні принципи роботи над мультиплікацією у початковій школі:

а) органічний взаємозв'язок універсального (*загальнолюдського, полікультурного*), національного (*державного*) і регіонального (*етнолокального, характерного лише для окремих етнічних спільнот*), компонентів;

б) забезпечення емоційно-ціннісного ставлення, цілісності мистецьких уявлень і знань, художньо-творчих умінь засобами анімації;

в) реалізація синтезу мистецтв шляхом об'єднання знань учнів із різних видів мистецтв у рамках анімаційного фільму;

г) застосування варіативних форм, методів, прийомів і засобів у системі роботи з молодшими школярами над анімацією;

д) зв'язок навчальної та позаурочної естетико-виховної роботи;

є) здійснення компетентнісного підходу.

Тест 3

В чому полягають особливості методичної системи роботи над мультиплікаційними фільмами:

а) мотивація художнього інтересу до перегляду мультиплікаційного фільму;

б) сприймання, аналіз – інтерпретація та оцінка переглянутого мультиплікаційного фільму;

в) практична художньо-творча діяльність;

г) художньо-творча самореалізація.

Практичне заняття №7
Кінематограф і телебачення
(2 год.)

План:

1. Кінематограф і телебачення: історія і сучасність.
2. Характеристика основних видів і жанрів сучасного кінематографа.
3. Українське дитяче телебачення: реалії та перспективи.

Основні поняття теми: кінофільм, потенційні можливості кіномистецтва, жанри кіно.

Індивідуальні завдання:

1. Намалювати цитатний портрет проблеми на тему: «Сучасне телебачення. Яке воно сьогодні?».
2. Оформити таблицю «Видова і жанрова добірка кінострічок».
3. Здійснити контент – аналіз програм дитячого телеканалу «Піксель» (за зразком).

Контент – аналіз програм дитячого телеканалу «Піксель»

Назва	Опис	Функціональне спрямування
ТiВi Абетка	Навчальний телепродукт для наймолодших глядачів, у якому ведуча разом із дітками – помічниками запрошують глядача вивчати українські літери та слова. Вироництво: Україна, телеканал «Піксель»	Навчає українським літерам та словам
Анджеліна - балерина	Анімований мультсеріал про життя маленької мишки – балерини Анджеліни. Вона вступає до школи мистецтв «Академія Камемберт» та потрапляє у небачений досі світ танців та музики, зустрічає нових друзів, опановує нові види танцю: свінг, джаз, хіп – хоп тощо. Виробництво: Великобританія.	Знайомить із світом музики і танцю (йдеться про танцювальні і музичні стилі, основні рухи, історію появи). Показує приклади гарного поведження із друзями, батьками, вчителями та оточуючими.

4. Захист творчого проекту.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 208 с.
2. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.
3. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
5. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
6. Шестобуз, О. С. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова

1. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
2. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
3. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.
4. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навчальний посібник. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>
6. Пастир, Іван Васильович. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.
7. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.
8. Цветкова Л.Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

Лабораторне заняття № 1
Кіномистецтво в початковій школі
(2 год.)

План

1. Характеристика фільмів та їх потенційних можливостей у вихованні особистості молодшого школяра.
2. Аналіз програмових к/ф та д/ф за програмою «Мистецтво».
3. Добір кінофільмів, оптимальних для перегляду молодшими школярами в освітньому процесі.
4. Розробка методичних рекомендацій до переглядів та аналізу дитячого к/ф та д/ф.

Основні поняття теми: головні персонажі, вчинки персонажів, гуманний епізод, епізоди емпатійного співпереживання, повторний перегляд, вторинний аналіз.

Індивідуальні завдання:

1. Запропонувати власну добірку кінофільмів, оптимальних для перегляду молодшими школярами в освітньому процесі.
2. Розробити методичні рекомендації до перегляду та аналізу дитячого к/ф та д/ф (*за вибором студента*) за програмою «Мистецтво», керуючись таким планом:
  - назва к/ф та д/ф;
  - клас, тема для перегляду;
  - психолого-педагогічне значення запропонованого к/ф та д/ф;
  - характеристика головних персонажів та їх вчинків;
  - гуманний епізод та епізоди емпатійного співпереживання, які рекомендуєте для повторного перегляду та вторинного аналізу;
  - рекомендовані форми, методи та прийоми роботи над аналізом к/ф та д/ф у початковій школі;
  - загальна кінорецензія.

Тематика дитячих к/ф та д/ф для перегляду та аналізу

1. Тема. Казка про пролісок. Перегляд кінофрагмента к/ф «Мама», 1 кл., с.87.
2. Тема. Троїсті музики. Перегляд д/ф «Коломия», 2 кл., с. 33.
3. Тема. Добро несе різдвяний янгол. Перегляд фрагмента «Щедрик» із к/ф «Один удома». Перегляд м/ф «Різдво», 2 клас, с. 57.
4. Тема. Казкові герої на телеекрані. Кадри з к/ф «Пригоди Буратіно», 3 клас, с. 12–13, с. 13–14.
5. Тема. К/ф «Сліпий музикант» (фрагмент), 3 клас, с.50.

6. Тема. «Батьківщина Фламенко». Перегляд фрагмента к/ф К.Саурі «Фламенко», 4 клас, с. 74 – 77.

7. Тема. Мистецтво майбутнього. К/ф «Гостя з майбутнього», 4 клас, с. 122–123.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012.– 208 с.

2. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.

3. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.

4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.

5. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посіб. Київ: Либідь, 2001. 272 с.

6. Шестобуз, О. С. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова

1. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.

2. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.

3. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.

4. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навчальний посібник. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.

5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>

6. Пастир, І. В. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.

7. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.

8. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

Лабораторне заняття № 2–3
Анімаційний фільм у початковій школі
(4 год.)

План

1. Вивчення психолого-педагогічного значення анімаційних фільмів для дітей. 2. Презентація студентами методичних розробок роботи над мультиплікаційними фільмами в початковій школі.

3. Проведення фрагментів уроків з інтегрованого курсу «Мистецтво» з переглядом та аналізом фрагментів м/ф.

Основні поняття теми: психолого-педагогічне значення анімаційних фільмів для дітей; методичні особливості роботи над мультиплікаційними фільмами в початковій школі.

Індивідуальні завдання:

1. Обґрунтуйте психолого-педагогічне значення та сформулюйте триєдину мету перегляду анімаційного фільму (за вибором студента):

1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
«Їжачок у тумані» «Лускунчик» «Трям Добридень!»	«Цибулино» «Петрик і вовк» «Петрик і вовк» «Різдво» «Умка» «Снігуронька» «Квітка папороті»	«Котигорошко» «Казка про царя Салтана» «Червона шапочка» «Кіт у чоботях» «Прометей» «Дума про козака Голоту» «Снігова королева» «Бременські музиканти» «Пригоди Барона Мюнхаузена» «Білосніка і семеро гномів» «Антошка» «Пригоди капітана Врунгеля»	«Покрова - покровонько»

2. Підготуйте презентацію методичних розробок системи роботи над мультиплікаційними фільмами в початковій школі.

3. Скласти план виховної позакласної роботи з предмету «Мистецтво» з використанням анімаційних фільмів.

Тематика м/ф для перегляду та аналізу на уроках «Мистецтво»

1. Тема. Лісові голоси. Перегляд м/ф «Лускунчик», 1 клас, с. 75, 77.
2. Тема. Лісові голоси. Перегляд м/ф «Їжачок у тумані», 1-й клас, с. 15.
3. Тема. Незвичайні перевтілення. Перегляд фрагмента «Трям Добридень!», 1 клас, с. 119.
4. Тема. Про що розповів натюрморт. Перегляд фрагмента м/ф «Цибулино», 2 клас, с. 24.
5. Тема. Для кожного звіра і птаха у казки свої голоси. Перегляд фрагмента м/ф «Петрик і вовк», 2 клас, с. 42, с. 46.
6. Тема. Зимові сни. Перегляд фрагмента м/ф «Умка», 2 клас, с. 69.
7. Тема. Снігуронька. Перегляд м/ф «Снігуронька», 2 клас, с. 87.
8. Тема. Свято Купала. Перегляд фрагмента м/ф «Квітка папороті», 2 клас, с. 122.
9. Тема. Українська казка в мультиплікації. Казка «Котигорошко». Перегляд м/ф «Котигорошко» (фрагмент), 3 клас, с. 16–17; 18–19.
10. Тема. Море хвилюється раз, море хвилюється два, продовжуються дива... Перегляд м/ф «Казка про царя Салтана», 3 клас, с. 20–21.
11. Тема. Портретна галерея. Казки Шарля Перро. Перегляд м/ф «Червона шапочка», 3 клас, «Кіт у чоботях», 3 клас, с. 28–29.
12. Тема. Легендарні герої в мистецтві. Герої давніх міфів. Перегляд м/ф «Прометей», 3 клас, с. 34.
13. Тема. Герої давніх міфів. Перегляд м/ф «Останній подвиг Геракла» (фрагмент). Силуетні зображення (Битва Геракла з Геріоном), 3 клас, с. 36.
14. Тема. Козацькому роду нема переводу (про козаків Око, Грай, Тур). Перегляд м/ф «Як козаки...», 3 клас, с. 44–45.
15. Тема Кобзарі – співці слави України. Перегляд м/ф «Дума про козака Голоту».
16. Тема. Перегляд м/ф «Снігова королева» (фрагмент), 3 клас, с. 68–69.
17. Тема. Картинки з виставки. Гноми – фантастичні істоти, які живуть у гірських печерах. Перегляд м/ф «Білосніжка і семеро гномів», 3 клас, с. 80–88.
18. Тема. На крилах фантазії. Пісенька друзів із м/ф «Бременські музиканти», 3 клас, с. 92–93.
19. Тема. У царстві вигадки. Перегляд м/ф «Пригоди капітана Врунгеля», «Пригоди Барона Мюнхаузена». Перегляд к/ф «Руслан і Людмила», 3 клас, с. 96–97.
20. Тема. Гумор у мистецтві. Перегляд м/ф «Антошка», 3 клас, с. 100–101.
21. Тема. Нескінченний рух у природі. Перегляд м/ф «Покрова – покровонько» (режисер А.Трифонов), 4 клас, с. 25.

22. Тема. Америка. М/ф про ковбов з музикою кантрі, 4 клас, с. 94.

23. Тема. Мистецтво Америки. Перший американський аніматор Волт Дісней. 4 клас, с. 97.

Лекція 8

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО УКРАНСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮ.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БАЛЕТНОГО ТЕАТРУ В УКРАЇНІ

1. Розвиток та становлення українського народного танцю.
2. Творчість балетмейстера П. П. Вірського.
3. Виникнення українського балету та створення театрів опери та балету.
4. Перший національний балет. Збагачення балетного репертуару.

Основні теоретичні знання

1. Розвиток та становлення українського народного танцю.

Будучи мистецтвом загальнолюдським, доступним без будь-якого перекладу людям усіх рас і континентів, танець завжди несе в собі певне національне забарвлення. Проводячи аналогію з музикою, подібно до того, як музичні інтонації, народжені на основі реально життєвих інтонацій історичної епохи, мають яскраво виражений національний характер, так і пластичні танцювальні рухи набувають тієї або іншої народної національної неповторної характерності.

Мова пластики через своє загальнолюдське почуття зрозуміла і доступна в тому «натуральному» вигляді, у якому її створив народ. Хореографія, як вища форма танцювального мистецтва, увібрала в себе риси національної специфіки, але ступінь співвідношення в ній національного і загальнолюдського має свої закономірності, особливу форму захоплення. Якщо в народному танці національне виявляється більш наочно, то академічний танець, позначений духом національної своєрідності вже значно менше.

Народний танець – це душа народу. Зворушливі, ліричні хороводи, запальні побутові, образно – тематичні, сюжетні танці розкривають побут, обряди, традиції, буття волелюбного українського народу.

Завдяки самобутньому таланту українських хореографів В. Авраменка, В. Верховинця, П. Вірського народний танець розвинувся як народно-сценічне мистецтво, увібравши в себе академізм народної хореографії.

У справжній красі своїй український танець з'явився на сцені в п'єсі І. Котляревського «Наталка Полтавка» (1819 р., Полтава). Творці національного класичного театру М.Кропивницький, М.Старицький, М. Садовський продовували розвивати драматургічні основи, закладені І. Котляревським. Багатобарвний, емоційно – насичений, запальний і лірично – поетичний танець ставав окрасою українських вистав. Пісні, масові сцени створювали особливий колорит, а танці виконували ве цілі танцювальні групи, що ще виразніше розкривали душу українського народу.

У 1906 році створюється театр М.Садовського, у його виставах танець виступав уже не як копія життя, а як органічне художнє узагальнення. Партія тілесного виконавця була наповнена емоційністю та індивідуальністю. Так на сцені класичного театру почалося зародження балетмейстерського мистецтва – вершиною величі якого був Василь Верховинець.

В. Верховинець не лише вводив народний танець у постановки М. Садовського, а й створював вистави-дивертисменти, яким дав назву хореографічні вечори. Балетмейстер-фольклорист мав на меті не просто показати красу танцю, а і створити міцну теоретичну основу для розвитку хореографії. Так була написана «Теорія українського народного танцю» – знана систематизована робота.

Гідним продовжувачем справи В.Верховинця став його учень В. Авраменко, що продовжував роботу зі збору та розповсюдження українського народного танцю за кордоном. У 1919 році В.Авраменко разом з О.Кошицем виїхав на гастролі за кордон. І завдяки виступам цих майстрів країни Західної Європи, Америки, Канади мали можливість ознайомитися з високими взірцями української музично-хорової культури та народної хореографії. В.Авраменко у 1929 р. в Нью-Йорку заснував школу українського народного танцю, а в 1946 р. видав підручник «Українські національні танці, музика і стрій». У власній школі В. Авраменко здійснював постановки українських танців, у яких і фігури танцю, і навіть українські костюми – усе цілком і повністю відповідало принципам школи В.Верховинця.

В. Верховинець пропагував український танець у себе на батьківщині, а В. Авраменко – за її межами.

Прагнення і перші паростки, закладені попередниками, розвинув найвідоміший в Україні колектив – Національний заслужений академічний ансамблю танцю України імені П. Вірського, основною метою якого стало збирання, вивчення та збереження національних народних танців та нових хореографічних мініатюр і великих картин із минулого та сучасного життя українців.

Відомі балетмейстери Павло Вірський та Микола Болотов уперше в Україні об'єднали навколо себе хореографічні колективи народного танцю.

Організатором і незмінним керівником ансамблю з 1955 по 1975 рр. Був народний артист СРСР, лауреат Державно премії СРСР, лауреат Державної премії України імені Т.Г.Шевченка – Павло Вірський.

Оригінальні пошуки П.Вірського затвердили узагальнену образність, що свідчило про те, як багато світлого і несподіваного може відкрити талановитий митець у лексичі та композиціях української народної хореографії.

Імена славетних майстрів українського танцю, які все життя присвятили служінню і процвітанню народного мистецтва, зокрема: О. Гомін, Г. Жмутів, А. Кривохижа, Клара Балог, Д. Ластівка, Р. Малиновський, Я. Марущак, В. Петрик, Я. Чуперчук.

Нині українську народну хореографію на всеукраїнських та міжнародних фестивалях та оглядах представляє молоде покоління: О. Величко, Т. Гузун, М. Гузун, Б. Колногузенко, М. Коломієць та багато талановитих молодих балетмейстерів.

2. Творчість балетмейстера П. П. Вірського.

Павло Павлович Вірський – видатний український хореограф, реформатор українського сценічного танцю, творець (1937 р.) і багаторічний керівник Державного академічного ансамблю народного танцю України (із 1977 р. – імені П. Вірського). Народний артист СРСР (1960 р.), лауреат Державної премії СРСР (1950 р., 1970 р.) і Державної премії України ім. Тараса Шевченка (1965 р.).

Народився П.Вірський 25 лютого 1905 року в Одесі. Одеська балетна трупа, заснована в 1910-х роках, після закінчення війни швидко відновлювала свою колишню славу. З 1923 р. під керівництвом балетмейстера Р. Баланотті один за одним ставилися кращі класичні балети: «Лебедине озеро», «Горбоконики», «Корсар».

Ще юним П.Вірський вступає до Одеського музично-драматичного училища, де хореографічне відділення очолював В. Пресняков. У 1923 р. Юнак вже був зарахований артистом балету і танцював як у виставах Р. Баланотті, так і в новаторській постановці «Йосипа Прекрасного», здійсненій в Одесі відомим російським хореографом Касьяном Голейзовським. Спілкування з Касьяном Голейзовським пробудило в молодому танцівникові інтерес до вивчення хореографічного фольклору, ствердило в ньому віру в безмежні виражальні можливості хореографії, у раціональність творчого пошуку.

Закінчивши у 1927 році навчання в Одесі, рік стажувався в Московському театральному технікумі у знаменитого Асафа Мессерера, який був талановитим танцівником, який поєднував у своїй виконавській палітрі шляхетну мужню манеру, віртуозну техніку та акторську майстерність.

Таким чином, П.Вірський формувався як хореограф у сфері сміливого експерименту, що поєднувався з повагою до класичної спадщини і водночас із її новаторським розумінням.

Працювати поїхав П.Вірський додому – в Одеський оперний театр. Перші роки його самостійного творчого життя були типовими для танцівника – щоденна багатогодинна робота біля балетного станка, нові партії в класичних балетах. Проте П.Вірський майже одразу починає займатися постановочною роботою. У співдружності з Миколою Болотовим в 1928 році показує оригінальну, самобутню за сценічним рішенням постановку балету Р.Глієра «Червоний мак», а в 1929 році ставлять «Есмеральду» Ц. Пуні, у якій П.Вірський танцює партію Клода Фролло.

У 1930 році постановку героїко – революційного балету В.Феміліді «Карманьола» в Одесі здійснив І.Мойсеєв.

У 1931–1933 рр. П.Вірський і М.Болотов – балетмейстери Одеського театру. У 1933–1934 рр. Очолюють трупу Харківського театру ім. М. Лисенка, ставлять «Раймонду» й «Есмеральду». У 1934–1935 роках керують балетною трупою в Дніпропетровську, де вперше ставлять комедійний балет за сюжетом «Декамерона» – «Міщанин із Тоскані» (муз. В. Нахабіна) – мабуть, найцікавішу виставу 30–40-х років.

Починати цю діяльність йому довелося майже з нуля – український сценічний танець існував на той час лише у вигляді вставних номерів у виставах українського музично-драматичного театру й одиничних українських опер.

Наступним кроком П. Вірського на новому шляху була постановка в Одесі танців в опері М. Лисенка «Тарас Бульба». Запозичений П. Вірським розвиток національної танцювальної лексики на ґрунті класичного балету відразу отримав визнання серед танцівників і хореографів. Наступним етапом була Декада української літератури і мистецтв в Москві, для якої П.Вірський і М.Болотов поставили танці в опері С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», опублікувавши у програмці спеціальне історико – теоретичне обґрунтування цієї постановки.

Усесоюзний фестиваль народного танцю в Москві в 1936 році, фестивалі й конкурси народних ансамблів та значні успіхи української народно – сценічної хореографії викликали інтерес до народного танцю і

глядачів, які самі часто ставали виконавцями в самодіяльних колективах і спеціалістами балетного мистецтва. Дедалі частіше порушується питання про необхідність створення професійного колективу.

Створений навесні 1937 року Державний ансамбль народного танцю України очолюють П.Вірський та М.Болотов. У першій же програмі вони пропонують яскраву театралізацію фольклорних танців, сміливо збагачують традиційну лексику українського танцю елементами класичної хореографії. Звертаючись до історії народу і його сучасності, створюють колоритні сюжетні картини – своєрідні українські балети – мініатюри, такі як «Українська сюїта», «Запорожці» та ін. Водночас ансамбль стає фольклорно-етнографічною лабораторією, що займається пошуком, фіксуванням і переосмисленням скарбів народного танцю і народної танцювальної музики.

Незабаром М.Болотов залишає Київ, і, поїздивши з окремими постановками республіками СРСР, у 1948 році створює ще один Ансамбль народного танцю – «Жок» (Молдова). П. Вірського в 1939 році призначають балетмейстером Ансамблю пісні і танцю Київського військового округу.

Переломним у долі П.Вірського й українського народного танцю стає 1955 рік. Знову на сцену вирвався український народний танець, щоб відтепер триумфально гастролювати сценами всього світу. Саме в стихії українського танцю повною мірою проявився унікальний талант Вірського – хореографа. За роки роботи в Ансамблі народного танцю України він поставив близько ста окремих номерів. П. Вірський лише інтерпретував український фольклор і на його основі створював і масові яскраві хореографічні картини, і проникливі ліричні, героїчні або гумористичні танцювальні мініатюри. Надіть такі номери – одноденки, як «Моряки флотилії», «Радянська Україна», «Кукурудза» або «Ми пам'ятаємо», «Бухенвальдський набат» – залишалися безумовно українськими за музикою, хореографічною лексикою, світосприйняттям, урешті – решт. Майже півстоліття не сходять зі сцени «Повзунець», «Чумацькі радощі», «Одна пара чобіт на вісім ніг» та інші. Фінальний «Гопак», що ставши візитною карткою ансамблю, півстоліття викликає бурхливі овації в найбільших концертних залах планети.

В останні роки життя, прагнучи розширити «регіональну географію» концертних програм, П.Вірський запрошує до постановки номерів талановитих балетмейстерів з інших українських ансамблів. Завдяки їм у репертуарі ансамблю з'являється чудова «Березнянка» в постановці балетмейстера Закарпатського ансамблю Клари Балог.

Творчість П. Вірського синтезувала досягнення декількох поколінь українських хореографів у сфері сценічної інтерпретації народного танцю. Він завжди спирався на традиції, а сприймав їх творчо, збагачуючи досвідом фахового класичного танцівника і талановитого багатопланового хореографа. Більшість артистів ансамблю не тільки володіли блискучою технікою виконання найскладніших технічних трюків, не лише були прекрасними драматичними акторами, а й збирали по всій Україні народні танці, напівзабуті рухи бойового гопака, обряди, танцювальні мелодії. Немов сама собою виникла при ансамблі студія, що сьогодні стала, завдяки талановитому послідовнику П.Вірського - Мирославу Вантуху – Академією українського танцю.

Павло Вірський помер 5 липня 1975 року, щойно відзначивши своє 70-ліття, сповнений творчих сил і планів. Іще мине два роки, поки ансамбль, який ледь не з моменту створення в 1937 року називали «ансамблем Вірського», здобув право офіційно носити ім'я свого творця.

3. Виникнення українського балету та створення театрів опери та балету.

У 1919 році у Києві був створений перший український сучасний оперно-балетний театр – Українська музична драма, де М.Мордкін поставив балет «Азіаде» Гютеля, українські танці в операх «Утоплениця» М. Лисенка та «Галька» Монюшка.

На кінець 20 – років в оперних театрах Києва, Харкова, Одеси, у яких на той час були невеликі балетні трупи, працювали балетмейстери Р.Баланотті, П.Йоркін, О.Романовський, М.Дисковський.

Справжній український народний танець поставлений на київській сцені лише в «Різдвяній ночі» М. Лисенка режисером М. Старицьким і диригентом І. Паліциним у 1903 році. Органічно пов'язаний з розвитком подій, невеличкий танцювальний епізод у фіналі опери цілком відповідав народним зразкам. І все ж не на сценах приватних оперних антреприз, що працювали в Україні, а на скромних підмостках національного класичного театру корифеїв, музично-драматичного за своєю природою, розвивався і утверджувався український театральний танець. Разом з розвитком українського класичного театру, його режисури і акторського виконавства, ствердження його реалістичної, глибоко народної естетики відбувався складний процес формування стилістичних особливостей і форм національної сценічної хореографії. М. Кропивницький, М. Старицький, М. Садковський, П. Саксаганський та їхні учні прекрасно знали і постійно вивчали багатющі скарби українського народного танцю, майстерно переносючи

його зразки на сцену, тактовно театралізуючи їх. Під час гастролей у 1893 році української трупи Г. Деркача в Парижі, де були показані «Наталка Полтавка» і «Назар Стодоля» Т. Шевченка з вокально-танцювальною картиною «Вечорниці» П. Ніщинського, танцювальні епізоди справили на публіку велике враження.

У винятково тяжких умовах екстремного безладу, викликаного громадянською війною, робилися спроби поліпшення й розширення творчої діяльності музично-театральних установ, налагодження роботи оперних театрів і створення нових мистецьких колективів. Так, у 1920 році в Харкові почала працювати Державна російська опера.

Поряд з молодіжними балетними трупами й різноманітними студіями класичного танцю в Україні з'являлося усе більше українських танцювальних колективів. У постановках опер «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака – Артемовського, «Катерина» М. Аркаса і «Тарас Бульба» М. Лисенка, що увійшли до репертуару російських оперних театрів, з'явилися українські танцювальні епізоди.

Український балет як своєрідне художнє явище міг народитися лише разом з організацією національного оперно – балетного театру.

І такий творчий міцний колектив створили в столиці України Харкові спеціальним рішенням Ради Народних Комісарів УРСР від 24 квітня 1925 року.

У 1926 році створено об'єднання театрів Харкова, Києва та Одеси під керівництвом І. Ланицького. Харківський колектив (І. Мойсеєв) перший в Україні поставив «Червоний мак». У 1928 році утворилися три пересувні опери.

Шукаючи нових своєрідних шляхів, молодий український балетний театр намагався пліч-о-пліч з оперою і драмою, вбираючи також досягнення суміжних мистецтв, насамперед кіноматографа. На кінець 30-х років національний балет виходив на шлях сміливих пошуків, створюючи значні за своїм художнім змістом масштабні музично – пантомімічні хореодрами. Саме в цей час пересувні оперно – балетні колективи України було реорганізовано у великі стаціонарні театри: ДРОТ став Дніпропетровським державним театром опери та балету, Правобережна опера – Донецьким оперним театром у Ворошиловграді (нині Луганськ). У всіх цих театрах було значно збільшено балетні колективи, що разом з майстрами балету Харкова, Києва й Одеси усе активніше розгортали художні пошуки на шляхах до подальшого розвитку української хореографії. Саме в цей час український балетний театр впевнено вступав у період ідейно – естетичної

зрілості, а вчорашні молоді балетмейстери й артисти ве ставали справжніми майстрами. Почалося закономірне зближення художніх позицій різних театрів на ґрунті відродження традицій народності, сценічного реалізму та офіційно – декларованих ідеологічних принципів інтернаціоналізму.

Ці тенденції визначалися у практиці трупи Київського оперного театру, який на початку 1934 року у зв'язку з рішенням уряду проперенесення столиці УРСР з Харкова до Києва став Державним академічним театром опери та балету УРСР. Значно оновлений і розширений за творчим складом провідний український оперно – балетний театр, очолюваний видатними майстрами російської культури – диригентом А. Азовським, режисером Й. Лапицьким і балетмейстером Л. Жуковим, став дійсно головним центром розвитку музично – сценічного мистецтва України.

Про справжню майстерність виконавських індивідуальностей столичного театру переконливо свідчить вже його прем'єра – «Дон – Кіхот» Л. Мінкуса, головним балетмейстером був Л. Жуков. Наступною його виставою став балет «Лебедине озеро» в хореографічній редакції О. Горського. Хореограф уважно вивчав за допомогою М. Соболя українське народне хореографічне мистецтво, результатом чого стала його цікава постановка розгорнутих танцювальних картин в опері «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака – Артемовського.

Вистави першого сезону столичного театру виразно виявили три основні тенденції в розвитку українського балету: дбайливе ставлення до класичної спадщини та її кращих традицій; ствердження реалістичних досягнень сучасного радянського балетного мистецтва; вивчення щедрих багатств національного танцювального фольклору та його сценічна театралізація. Це виразно відчувається в розмаїтих танцювальних картинах київського «Запорожець за Дунаєм», хореографами – консультантами яких стали В. Верховинець і М. Соболю.

На сьогодні в Україні працюють 6 оперно – балетних театрів, при Харківському, Донецькому, Одеському та Львівському театрах є чотирьохрічні балетні школи.

4. Перший національний балет. Збагачення балетного репертуару.

Класичний театр відновлював свої права в нових героїко-революційних балетних виставах республіканських театрів. Народження першого українського балету було безпосередньо пов'язане з використанням скарбів українського танцювального фольклору, вивчення його образної стилістики і манери виконання.

Шлях до національного балету був довгий і складний. Перші спроби створити танцювальний дивертисмент на національну тему були зроблені в Україні ще до революції. 1893 року маленька хореографічна труппа приватної Київської опери, керована балетмейстером Варшавської танцювальної школи С.Ленчевським, здійснила дві дивертисментні постановки – «Малоруський балет» та «Жнива в Малоросії», які були дуже далекі від народного танцю. Значно цікавішими і ближчими до національного фольклору були дивертисменти і окремі танці в українських п'єсах, які ставилися в труппах М.Кропивницького, М.Старицького, М.Садовського. Одним з найвизначніших вечорів національного сценічного танцю став вечір у театрі М.Садовського 21 квітня 1912 року. У цей вечір показували третій акт «Гальки» С.Монюшка, у якому виконувався танець «Аркан» та головна дія «Пісень у образах», де були показані барвисті народні танці – «Роман», гопак села Криве, два херсонські танці.

Почалася систематична робота зі збирання українського танцювального фольклору і створення зразків сценічного танцю. У 1919 році з'явилась книга В. Верховинця «Теорія українського народного танцю», яка містила багато цінних записів рухів і цілих танцювальних композицій.

У 20-х роках український танець іноді з'являвся на першості оперних театрів у перекрученому або модернізованому вигляді. Так, у київській постановці «Тараса Бульби» М. Лисенка в 1927 році балетмейстер М. Дісковський, юажаючи у «розв'язанні танцю «Козачок» позбутись трафаретно-специфічного явища так званих «малоросійських танців», створює «своєрідну ідеалізовану гульню». Поставлена П.Вірським в одеському театрі вистава яскраво і багатобарвно театралізувала народний танець, збагатила його віртуозною технікою і видозміненими акробатичними трюками. В.Верховинець, автор численних інтерпретацій «Козачка», дбайливо переніс на сцену фольклорно-танцювальні зразки в майже не зміненому вигляді.

З перших років роботи українських оперних театрів почалися пошуки форм національного сценічного балетного танцю. Ці пошуки помітні вже в танцювальних сценах першої вистави Харківського театру – опери М. Мусоргського «Сорочинський ярмарок», поставленій 03 жовтня 1925 року (балетмейстер Р. Баланотті). Кона нова постановка дивертисменту в українській опері збагачувала досвід створення національного танцю на балетній сцені. На цей досвід і спиралась автори першого українського балету.

Балет «Пан Каньовський» має свою історію. М.Вериківський почав її ще 1927 році з написання симфонічної сюїти «Веснянка». Через рік сюїта розширилась у балет «Ягелло», побудований на елементах народного весільного обряду, і театри республіки одразу ввели його у свій репертуар. Згодом композитор значно розширив партитуру, увів у сюжет мотиви з поеми О.Олеся і назвав новий балет «Весняна казка». Він одразу увійшов до репертуару Харківського і Київського театрів. Однак почуття невдоволеності не залишало композитора. Усвідомивши своє основне завдання – створення героїчного балету з історії рідного народу, М.Вериківський разом з молодим балетмейстером Харківського театру опери та балету В.Литвиненком і новим лібретистом почали працювати над балетом «Пан Каньовський». Трьохактний балет за мотивами українських народних історичних пісень, а також широко відомої «Пісні про Бондарівну» дав можливість заповнити дію класичними і народно – сценічними танцями, намітити синтез класичної лексики з мотивами танцювального фольклору.

У ті дні, коли «українська музика лише проклала свої шляхи», М.Вериківський шукав складні форми, шлях до симфонічної музики, його творчість не була однорідною. Композитора захоплювали сучасні настрої, їхні ритми, а також колоритно – ілюстративне звучання складних ладових побудов, де відчувався деякий вплив модернізму. Разом з тим він утверджував і продовжував традиції класичної і народної української музики, його «мелодика пластична, гнучка, вразна, моментами яскраво-етнографічна». Саме цю особливість творчості М.Вериківський досить вдало розвинув у партитурі балету «Пан Каньовський». Гармонійно єдності не було і в самій виставі через обтяженість побутовими епізодами, натуралізм, плакатність. Проте хореографічна партитура вистави вирізнялась новизною і свіжістю танцювально лексики та композиційних малюнків.

Вихований на кращих зразках класичної балетної школи, виконавець сольних партій у Великому театрі на початок 20-х років, В.Литвиненко у співдружності з молодими українськими артистами балету створив хореографічне полотно першого національного балету на міцній класичній основі. Проте балетмейстер розумів, що національну балетну виставу неможливо було створити без використання багатства і здобутків яскравого і різноманітного українського національного танцю.

Гострі суперечки про шляхи створення національної балетної вистави, які розгорнулись у другій половині 20-х років, були народжені безпосередньою практикою хореографічних труп республіки, а також концертною діяльністю виконавців українських народних танців. Уже тоді

намітились два напрями в інтерпретації сценічного еаціонального танцювального мистецтва. З одного боку, висувались вимоги ретельного перенесення старовинних українських танців з повним збереженням їх етнографічної достовірності. Цю думку відстоював В.Верховинець і в теоретичних роботах, і в безпосередній практиці свого ансамблю. З іншого боку, ряд українських танцюристів, зокрема, популярне танцювальне тріо «Орбелбол» і група під керівництвом М.Соболя наповнювали танець різноманітними віртуозними рухами і трюками, які були запозичені в народі, але поєднані з елементами класичних стрибків і обертів. Теорія В.Верховинця знайшла чимало захисників – прихильників етнографізму в хореографічному мистецтві. Вони вважали навіть, що тільки рухи, записані В.Верховинцем, можуть стати основою українського балету.

Перший український балет відкрив дорогу до створення високохудожніх героїчних вистав. Він звучав як натхненна пісня про вільнолюбний український народ, утверджував на сцені героїчну тему на національному матеріалі.

У виставі жили і діяли переконливі позитивні герої. Поруч з жіночим образом з'явився чоловічий. Різноманітні масові танці розкривали образи трудового народу. Дві сторони танцювального танцю – класична і хореографічна, що були поєднані в балеті, слуили тут єдиній меті – характеристиці персонаїв.

На початку 30-х років стверджується і бурхливо розвивається національне балетне виконавське мистецтво, виразно окреслюються його характерні риси й особливості, пов'язані з реалістичними акторськими традиціями українського сценічного мистецтва. Молоде покоління балетних колективів успішно опановує досягнення вітчизняної класичної спадщини і багатства національної хореографії, які стають переконливим засобом правдивого розкриття людських стосунків. З кожним новим сезоном на балетних сценах України з'являлися яскраві танцювальні таланти, а творчі здобутки таких несхожих за виконавськими індивідуальностями артистів, як О. Бердовського, К. Васіна, Н. Верекундова, Н. Виноградова, О. Гаврилова, В. Дуленко, М. Іваненко, Г. Лерхе, В. Литвиненка, В. Мерхасіна, В. Мономахова, О. Соболя, О. Сталинського, переконливо засвідчували художню своєрідність, високу майстерність і хореографічну культуру фундаторів українського балетного театру.

Збагачення балетного репертуару.

Український балетний театр, як і вся хореографія, рівнявся на видатні досягнення балетних колективів Мискви й Ленінграда. У театрах

республіки посилилась боротьба з формалістичними захопленнями, глибше стали вводити до свого репертуару оригінальні балети українських композиторів. Творче підсилення відчувалось і в роботі українських балетних колективів. Велика увага приділялась постановці класичних шедеврів, які підвищували культуру і грамотність танцюристів, зростали вимоги до професійної майстерності виконавців.

У сезоні 1933–1934 року почалася підготовка до реорганізації Київської опери в столичний Державний театр опери та балету, який мав стати центром оперної і балетної культури України. Головним диригентом театру був призначений А.Пазовський, а головним режисером – Й. Лапицький. На роботу в театр запросили кращих українських співаків і танцюристів. Незважаючи на те, що популярність балетної трупі дедалі зростала, вона все відставала від оперної.

Поряд із захопленням класичними виставами у трупі підвищується інтерес до українського танцю. Молодь театру вивчала танцювальний фольклор, виконувала в концертах національні номери. Творчі пошуки українського балету, як і усієї хореографії, були позначені не лише цікавими оригінальними роботами, а й окремими серйозними невдачами, причини яких корінилися в недооцінці класичної спадщини та некритичному ставленні до традицій минулого, а також в ігноруванні реалістичних прагнень видатних сучасних майстрів балету.

Переосмислюючи і збагачуючи прогресивні класичні традиції, шукаючи нові танцювальні форми, які б правдиво розкривали внутрішній світ людини, хореографічні колективи України дедалі наполегливіше прагнуть до здійснення цілісних реалістичних балетів – п'єс. Якщо в 1930 році для створення драматургічно цілісної вистави українські балетмейстри широко зверталися до слова, співу або пояснювальних написів (наприклад, у «Карманьйолі» або «Ференджі»), то вже в середині 30-х років намагаються не переносити в балет прийомів з драми й опери, а шукають нові хореографічні засоби для розкриття змісту творів. У виставах значно посилюється танцювальна сторона, оскільки їх творці розуміють, що «основним засобом донесення до глядача змісту в балеті є танець у всьому його багатстві і всій різноманітності його можливостей». Послідовними носіями реалістичних тенденцій у цей період виступають українські балетмейстри П.Вірський та М.Болотов, які продовжують розвивати творчі принципи, що намітилися в їхніх перших спільних роботах на сцені Одеського театру.

У своїх постановках молоді балетмейстри прагнуть до усунення беззмістовних дивертисментів, розвитку реалістичної пантоміми й побуто-

вого жесту, створення повнокровних образів героїв. Якщо 1930 року в балетних виставах пантоміма й танці розмежовувались (це мало місце у «Ференджі», і у «Карманьйолі», і в окремих сценах «Пана Каньовського»), то у своїх нових роботах П.Вірський і М.Болотов роблять спроби гармонійно поєднати їх. Українські хореографи «підходять до балету як режисери драми і кіно», уникаючи механічного перенесення на балетну сцену слова, пісні, кінокадрів, вони домагаються у виставах стрункої режисерської композиції, логічного розвитку характерів, динамічного розгортання подій. Нові вистави ставлять в цей час на сценах українських театрів і досвідчені московські хореографи. Так, у Харківській опері провідний танцюрист Великого театру В. Цаплін здійснює в 1935 році постановку балету Б.Асаф'єва «Полум'я Парижу», а хореограф К. Голейзовський - «Сплячої красуні» П. Чайковського. Балет «Полум'я Парижу» у постановці П.Карельського був показаний також у Дніпропетровську.

Наприкінці 30-х років зміцнів і ствердився новий напрям, позитивно впливаючи на розвиток українського балетного мистецтва.

Про це свідчили постановки балету «Бахчисарайський фонтан» і «Кавказький полонений» Б.Асаф'єва, здійснені в Києві Г.Березовою.

Використовуючи кращі досягнення хореографії, узагальнюючи досвід створення українських танцювальних номерів (балет «Пан Каньовський», численні балетні сцени в операх і особливо в «Запорожці за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, здійснені П. Вірським та М. Болотовим, у «Наталці Полтавці» М. Лисенка, поставлені під керівництвом В. Верховинця), спираючись на здобутки балетної класики і вивчення народних танців, група ентузіастів на чолі з Г. Березовою, В. Чаговцем та К. Данькевичем у 1938 році приступила до роботи над національним класичним балетом «Лілея» і в результаті наполегливої праці створила широке хореографічне полотно, яке надолго увійшло в репертуар балетних колективів республіки. Одразу ж після повернення у визволений Київ балетна трупа на чолі з Г. Березовою взялася за відновлення вистави. 1945 року балет «Лілея» у нових декораціях А.Петрицького і з деякими змінами в композиції масових танців знову ожив на столичній сцені.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Розвиток та становлення українського народного танцю.
2. П. Вірський – один з видатних танцівників в інтерпретації українського народного танцю на сцені. Його вплив на всю історію і розвиток народної хореографії та рівень високого професіоналізму.

3. Київський балет початку ХХ століття. Тенденції розвитку українського сценічного танцю.

4. Розвиток традицій української культури в першому національному героїчному балеті «Пан Каньовський».

5. Тенденції розвитку українського балетного театру 30–60-х рр. ХХ століття.

Тести

Тест 1

Допишіть імена славетних майстрів українського танцю:

- а) О. Гомін, А. Кривохижа;
- б) Г. Жмутів, А. Кривохижа, Клара Балог, Д. Ластівка, Р. Малиновський, Я. Марущак, В. Петрик, Я. Чуперчук.

Тест 2

Допишіть основні тенденції в розвитку українського балету першого сезону столичного театру:

- а) дбайливе ставлення до досягнень сучасного радянського балетного мистецтва;
- б) ствердження реалістичних досягнень сучасного радянського балетного мистецтва;
- в) вивчення щедрих багатств національного танцювального фольклору та його сценічна театралізація.

Тест 3

Народження першого національного балету було безпосередньо пов'язане з:

- а) використанням скарбів українського танцювального фольклору;
- б) вивченням його образної стилістики;
- в) манери виконання.

Практичне заняття № 8
Хореографічне мистецтво в початковій школі
(2 год.)

План

1. Значення хореографічного мистецтва для вираження емоційного стану людини.
2. Аналіз історичних етапів розвитку хореографічного мистецтва.
3. Характеристика окремих видів танців та основних їх елементів.
4. Танці народів світу: відео перегляд та аналіз.

Основні поняття теми: види танців, програми бальних танців, основні рухи українського народного танцю, емоційний стан хореографічного мистецтва.

Індивідуальні завдання:

1. Приготувати схеми-опори: «Види танців» та «Танці народів світу» для молодших школярів з їх короткою характеристикою (у вигляді наочного посібника чи презентації, за вибором студента).
2. Підготувати розповідь-порівняння танців «вальс» і «галоп» до теми «Загадки Терпсіхори», яка передбачає формування в учнів уявлень про мистецтво хореографії через сприйняття музики балету С.Прокоф'єва «Попелюшка».
3. Підготувати наочність «Знайти зайве» в танцях (для прикладу: «халлінг, ига, колискова, менует, гопак, мазурка»).
4. Захист творчого проекту на тему: «Рухи українського народного танцю».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб., Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 208 с.
2. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.
3. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
5. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
6. Шестобуз, Ольга Сергіївна. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб. О. С. Шестобуз; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова

1. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
2. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа) Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
3. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.
4. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навч. посіб. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>
6. Пастир І. В. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.
7. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.
8. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

Лабораторне заняття № 4–5

Хореографія в системі освітнього процесу з молодшими школярами

(4 год.)

План

1. Аналіз інтегративного підходу до навчання молодших школярів хореографічному мистецтву в курсі «Мистецтво».
2. Розробка методичних рекомендацій до реалізації мистецько – синтетичної змістової лінії.
3. Добір та опис танцювально – ігрового репертуару для використання в освітньому процесі з молодшими школярами.

Основні поняття теми: структурні компоненти уроку хореографії, вимоги до організації уроку хореографії в початковій школі.

Індивідуальні завдання:

1. Підготувати «Абетку Лясольки і Барвика» зі слів хореографічної тематики.
2. Скласти опис асоціативних хореографічних вправ:
- асоціативної вправи «Дівчина - весна»;

- танцювально-ігрового етюд «Сніг»;
- танцювально-ігрової вправи «Калейдоскоп почуттів»;
- колективно-танцювальної імпровізації «На лісовій галявині»;
- хореографічної гри «Чарівний потяг».

3. Підготувати вступну розповідь учителя про танець учням відповідного класу (за вибором студента).

4. Скласти вимоги до організації позакласного виховного заходу в початковій школі з хореографічного мистецтва (тема за бажанням). Оцінити виступ молодших школярів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 208 с.

2. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.

3. Олексюк О. М. Музична педагогіка: Навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.

4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.

5. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.

6. Шестобуз, Ольга Сергіївна. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова

1. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. – 207 с.

2. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. – 207 с.

3. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.

4. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення : навчальний посібник Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.

5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>

6. Пастир І. В. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.

7. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.

8. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

Лекція 9

ОСНОВИ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

1. Хореографічне мистецтво як можливість вираження емоційного стану людини.
2. Історичні етапи розвитку хореографічного мистецтва.
3. Танець як основа хореографічної діяльності.
4. Танці народів світу.

Основні теоретичні знання

1. Хореографічне мистецтво як можливість вираження емоційного стану людини.

«Хорея» в перекладі з давньогрецької означає «танець», а «графо» – «пишу». *Хореографія* «описує» танці та їхнє виконання.

Мистецтво танцю синтетичне, адже без музики, що посилює виразність танцювальної пластики, яка дає їй емоційну та ритмічну основу, воно існувати не може.

Разом із тим хореографія – видовищне мистецтво, де визначальну роль відіграє не лише часова, але й просторова композиція танцю, зовнішній вигляд виконавців (костюм, грим). Таким чином, за Великим тлумачним словником сучасної української мови, «**хореографія**» є мистецтвом створення танцю й танцювальних вистав.

Творча функція хореографічного мистецтва особливо важлива.

Її значимість полягає в:

- безпосередньому спілкуванні зі світом прекрасного за допомогою хореографічних цінностей;
- активізації людських емоцій;
- розвитку творчої уяви особистості;
- стимулюванні фантазії;
- пробудженні естетичних почуттів;
- збагаченні образного мислення;

- естетичному розвитку особистості та ін.

Витоки танцювального мистецтва закладені в глибокій давнині. Свідчення того – наскальні малюнки із зображенням танцюючих фігур, створені, ймовірно, в період неоліту (8 – 5 тис. років до н.е.).

Досі не існує єдиної думки про перші народження танцю, пісні чи музики, не підлягає сумніву одне – поява танцю пов'язана з усвідомленням ритму як супроводу певної послідовності рухів тіла. Ці ритмічні рухи тіла могли мати різноманітний зміст, що стало в подальшому приводом до створення великої кількості теорій про виникнення танцю (його попередниками вважали гру, иагічні та релігійні ритуали, еротичні інстинкти тощо). Будь – яка з теорій має право на існування, та водночас не може називатись єдино правильною. Їх уважне вивчення підтверджує висновок – в усі часи танець мав валиве значення в суспільному житті людини, сприяючи її естетичному та фізичному розвитку.

Як бачимо, перші свідчення зародження мистецтва хореографії відсилають нас до глибокої давнини, коли в *доісторичну добу* танець виконував певну ритуальну функцію. Ця тенденція мала своє продовження й розвиток у культурах Стародавніх Єгипту і Греції, тоді як у Стародавньому Римі танець сприймався як видовище.

Уже на першому етапі його існування танець в узагальненій формі відображав дійсність, відбирав найбільш типові її риси, надавав їм визначений образ. Першою музикою для танцюючих були звуки барабанів, шум браслетів та амулетів, першим гримом слуило розмальоване обличчя, імітуючи кров, а першим досвідом акторської виразності – наслідування різноманітних тварин. Усе це побачили дослідники на початку ХХ століття в індіанців Бразилії та в деяких індіанських племен північної Америки.

Друга важлива особливість розвитку танцю полягає в *історії давніх цивілізацій* – Єгипту, Індії, Китаю, держав південно – Східної Азії. Аналіз стародавніх танців, що неповністю збереглися до наших днів, яскраво показує їх національні особливості, неповторні орнаменти малюнків та манеру рухів, своєрідну пластику, притаманну тому чи іншому народові.

Зокрема, танець у Давньому Єгипті мав культове та побутове значення. До наших днів дійшов один із варіантів жіночого сольного танцю, названий «танець живота», який, як стверджують дослідники, трансформувався з танцю вигнання бджоли, що потрапила в одяг танцюристки.

Танці Давньої Індії пов'язані з релігійною символікою. Їх прародичем вважається бог Шива, численні танцюючі фігурки якого шанують в Індії й сьогодні. Танець був складовою частиною буддійських богослу-

жінь. В індійському танці не тільки пластика тіла, але і рух кожного пальця, жест, погляд служать розкриттю змісту.

Танці Давнього Китаю народилися з танців шаманів і були тісно пов'язані з обрядом жертвоприношення, супроводжувалися різними криками та заклинаннями. В період VIII–V ст. до н.е. культові танці мали малюнок, танцюристи складали композицію з різноманітних ієрогліфів, які несли певний зміст.

Танець у Давній Греції відігравав не тільки естетичну, а й виховну роль. Його викладання було обов'язковим для всіх навчальних закладів. Грецькі філософи Платон, Арістотель, Плутарх залишили у своїх працях певні хореографічні терміни. Вони визначили принципи класифікації танців, виокремивши *культові, громадські, військові та сценічні* (танець був важливою частиною давньогрецького театру).

Культура Давнього Риму увібрала в себе грецьке танцювальне мистецтво періоду еллінізму, коли найголовнішим у танці стає розважальне начало. Танець був неймовірно розповсюджений, тому що не знав мовного бар'єра й не вимагав перекладу, що стало однією з причин народження нового жанру – пантоміми.

Середньовіччя накладає на хореографічне мистецтво табу-заборону, хоча, народний танець, незважаючи на різні перешкоди, продовжує розвиватися (ця ситуацію певною мірою змальована у романі В.Гюго «Собор Паризької Богоматері»).

Західноєвропейський танець умовно можна поділити на:

а) *танці XV – XVI століть;*

б) *танці XVIII століття.*

Виникнення та розвиток народних танців Західної Європи тако, як і всюди, пов'язані з трудовими процесами, іграми, давніми обрядами та релігійними святами.

У кожній місцевості вони мали свої відмінні риси та особливості. Для народних танців були характерні різноманітні кроки, сполучені з підняттям ніг, притупуванням, стрибками, коливанням корпусу та різними рухами рук.

У Франції народний танець носив характер суспільної гри, в якій могла брати участь будь – яка кількість учасників. Його називали «бранль» (хоровод, коливання або розгойдування). Таким чином, саме слово «бранль» характеризує не тільки тип танцю, але і один із його рухів – погойдування корпусом.

Процес відновлення мистецтва хореографії пов'язаний із добою *Відродження*, але справжній його розквіт починається у XVII ст., коли у Франції було створено Королівську академію танцю (1661 р.).

У 90-х роках XVIII століття входить у моду новий вид чоловічого одягу-фрак.

Наряду з менуетом улюбленим танцем XVIII століття був гавот. Як і менует, він походить від французьких бранлів. До першої чверті XIX століття гавот користувався особливою популярністю у Франції, а потім став доволі поширений і в Росії.

В основному гавот складався з легких, ковзних рухів, вишуканих реверансів. Усе це поєднувалося з вишуканими позами. Відмітною рисою цього танцю є велика танцювальність рухів рук.

Батьківщина полонезу – Польща, звідки і його перша початкова назва «польський». Він виник від народних масових танців – прогулянок. Цим танцем починалися всі народні святкування, а пізніше, коли «польський» був прийнятий вищим суспільством, його стали виконувати і на міських балах. Дуже скоро цей танець став відомий і в інших державах Європи. У Франції його назвали полонезом, і ця назва збереглась до теперішнього часу.

Поступово втрачаючи національні обриси, полонез стає урочистим танцем – шествієм, зберігаючи свій основний стиль та манеру виконання. Полонез зовсім не був банальною й безглуздою прогулянкою.

У Росії полонез став відомий у першій чверті XVIII століття під назвою «польський», або, «ходяча розмова», оскільки під час танцю виконавці могли вести бесіду. Найбільшу популярність у нас полонез здобув у XIX столітті. Ним починалися, а деколи й завершувалися бали.

Тобто, **танець** – це вид мистецтва, в якому художній образ створюється пластичними та ритмічними рухами людського тіла.

Перш ніж потрапити на сцену, танець зазнає відповідної художньої обробки, збагачується новими танцювальними фігурами, новими хореографічними малюнками. Великих творчих зусиль потребує розробка хореографічної композиції, підбір музики, костюмів. При цьому слід зберігати стилістичні особливості танцю.

Танець завжди був пов'язаний із життям та побутом людини. Витоками танцювального мистецтва стали імітація трудових процесів, ритуальні урочистості та обряди, пластичний бік яких мав певну регламентованість та зміст. Протягом своєї історії професійне мистецтво хореографії спиралося на народний танець, запозичувало та видозмінювало його елементи.

Класифікація танців

1) за кількістю учасників:

- сольні танці;
- парні танці;
- групові танці.

2) за призначенням:

- соціальні;
- обрядові;
- сценічні;
- еротичні тощо.

Види танців

Історичні танці – загальна назва для танців минулих епох, що виконуються у наш час (алеманда, басданс, боанль, болі, гальярда, вальс, контрданс, павана, менует, мазурка, польки, полонез).

Ритуальні танці виконуються під час церемоній та ритуалів. Для них характерна строга форма, в якій кожен рух танцюриста має певне символічне значення.

Народний танець – фольклорний танець, який побутує у своєму природному середовищі і має певні традиційні для даної місцевості рухи, ритми, костюми тощо. Серед відомих українських народних танців гопак, метелиця, козачок, тропак, вальс, полька, коломийка, аркан та ін. Серед народних танців інших народів світу можна визначити такі, як *жок, жемжурка, класичні індійські танці, танець живота, зіка, краков'як, трепак, лезгінка, атан, болеро, фламенко, гальярда* та ін.

Сучасний танець сформувався під впливом класичного танцю та народних мотивів багатьох країн. Енергетика, динаміка, стрімкість і пластичність – основні риси сучасного танцю, до яких додається його надзвичайна популярність як на танцювальних майданчиках, так і в найвишуканіших концертних залах усього світу. Це вільний танець, контепорарі – денс, танець модерн, було, сценічний брейк – данс, hip – hop, house, trance, tektonik, go – go, джампетайл, шафл та ін.

Вуличний танець виконується не тільки в клубах на танцполах, сценах, але й на вулицях, у парках, відкритому просторі і в місцях відпочинку. Найпопулярніші серед них: hip-hop, брейк-данс, поппінг, шокінг, нью-стїйл, пауз, крампінг, C-waik, DnB step.

Свінг – загальна назва для групи танців, що розвивалися водночас із дазовим стилем у музиці в 20-х, 30-х, 40-х роках ХХ століття (*лїнді хоп, чарльстон, шег, бальбоа, блюз*).

Хастл – це парний танець, в основі якого – імпровізація та «введення». Є узагальнюючою назвою для танців під музику в стилі диско. Хастл з'явився в латиноамериканських спільнотах Нью – Йорка та Флориди в 1970-х роках.

Розрізняють спортивний хастл (*диско – фокс або диско – свінг*), *хастл фрістайл, хастл джек-н-джил, шоу-хастл, леді-хастл, даьл-хастл*.

Балет – вид сценічного мистецтва, які танцюють як для задоволення на балах та вечірках, так і на танцювальних змаганнях. Виконання бальних танців складає дві програми: стандартну (європейську) програму і латиноамериканську програму.

Стандартна (європейська) програма

Повільний (англійський) вальс – бальний танець європейської програми. Танцюється на $\frac{3}{4}$. Як правило, на кожен такт припадає три кроки.

Танго – парний танець вільної композиції, що характеризується чітким та енергійним ритмом. Музичний розмір танго – $\frac{2}{4}$ та $\frac{4}{4}$. Танго походить з Аргентини. Спершу його танцювали два чоловіки. Через відверто еротичний характер і «небезпеку для моралі» його неодноразово й безуспішно забороняли в різних країнах.

Віденський вальс – бальний танець, швидкий різновид вальсу. Назва походить від «Віденського конгресу», на якому цей танець виконано вперше. Танцюється в 58–60 тактів /хв., розмір $\frac{3}{4}$.

Фокстрот – (від англ. foxtrot – буквально «листячий біг»). Народився фокстрот на початку ХХ століття, названий на честь свого творця, американського актора Гаррі Фокса. Виконується танець у помірно швидкому темпі з музичним розміром $\frac{4}{4}$, темп 28–30 тактів/хв. Фокстрот можна вважати батьком багатьох танцювальних стилів. Від нього частково походять танці на зразок лінді – хоп і хастл, він також зумовлював появу таких джазових танців, як чарльстон і шиммі.

Квікстеп – (від англ. quick step – швидкий крок) – бальний танець стандартної форми, швидкий фокстрот. Танцюється під музику з розміром $\frac{4}{4}$, темп 50–52 тактів/хв.

Латиноамериканська програма

Самба – один із бальних танців латиноамериканської програми, що виник під впливом бразильської самби і виконується під музику в стилі самба або під інші латиноамериканські мелодії. Народився танець у Бразилії. Самба – суміш африканських, іспанських і португальських танців, «завезених» завойовниками до Південної Америки. Вперше танець з'явився у Європі у 20-х роках ХХ століття. Танець парний, швидкий, музичний

темп – 2/4. Характер самби – веселощі і флірт. Від самби легко утворюються нові ритми (ламбада, макарена).

Ча – Ча – Ча (cha-cha-cha) – парний бальний танець кубинського походження. Назва походить, найімовірніше, від назви веселого кубинського танцю гуарача. Танець гуарача був популярний в Європі наприкінці XIX століття. Після другої світової війни поширився в Європі як окремий танець.

Румба (rumba) – парний кубинський танець. Танець африканських негрів, привезених на Кубу наприкінці XIX століття. Танець підкреслює рухи корпусу, а не ніг. У цього танця два джерела: іспанські мелодії та африканські ритми. В Америці румба поширилась у 1913 році, в Європі з'явилась наприкінці 40-х років минулого століття завдяки П'єру Лавеллу, провідному викладачеві латиноамериканських танців. Музичний розмір танцю – дводольний, ритм – гостро синкопований. У сучасній румбі присутній елемент, коли партнерка «дражнить» партнера, чоловік спочатку спокушається, а партнерка його ніби кидає і тягнеться до іншого.

Пасодобль – (від іспанського Paso Doble – «подвійний крок») – іспанський танець, що імітує рухи, які відбуваються під час кориди.

Дайв (від англ. jive) – бальний танець, розроблений в Англії під впливом американського свінгу. Вперше з'явився у XIX столітті на Південному Сході США. Походить, ймовірно, від військового танцю флоридських індіанців – семінолів. Спершу його танцювали під дуже швидку музику й різку музику регтайм. Досі один з основних кроків джайву – Bunny Hug (стрибок кролика). З часом видозмінювався в інші молодіні ритми – свінг, бугі – вугі, бі – боп, твіст, диско, хастл.

В Україні надзвичайно популярними були мандрівні танцюристи, так звані скоморохи.

Українські народні танці поділялися на дві групи: під пісню і під музику. Традиційні **українські народні танці** в минулому виконувалися не тільки під музичний акомпанемент, а й під спів самих виконавців. Часом танець починався під музику, а потім його продовжували під спів, згодом музиканти підхоплювали ритм і танець тривав під супровід музик. Назви багатьох танців походили від перших слів пісні, під які вони виконувались. Було безліч приспівок до танців: *козак, козачок, горлиця, метелиця, шумка* та ін. Танцювальні пісні та приспівки здебільшого мали веселий, жартівливий характер.

Більшість українських танців – хороводного типу, збагачені фігуральними ускладненнями, з яких виділяються танок парами і сольний,

різного темпу. Наприклад, дівочий танець «Метелиця» молодь виконувала на сільському майдані або на замерзлій річці у вихровому темпі, що символізував заметіль. Дівчата, ніби сніжинки, кружляють навколо хлопців, крутяться на місці. Перша пара водить за собою всю веремію танцюристів то по колу, то вісімкою, а інколи закручує всіх у кучугуру в центрі.

Історичне минуле України відтворюють у своєрідній формі чоловічі військові танці. Наприклад, танець «Гонта» зображує клятву запорожця на вірність рідному краю. Його танцювали з шаблями в руках.

Тема праці в українському народному танці теж мала своє відображення. Це сюжетні танці «Кравчик», «Шевчик», «Лісоруби», «Ковалі» та ін., що побудовані на професійних рухах, які демонструють вправність «майстра». До сюжетних також належали побутові танці «Катерина», «Волинянка», «Горлиця» і такі, в яких відтворювалася поведінка тварин і птахів, – «Бички», «Козлик», «Гусак».

Найбільш давні народні танці на Підляшші, наприклад «Завірюха», «Гайдук», «Козак», «Шталер». На Слобожанщині люди пам'ятають стародавні танці «Дудочка», «Горлиця», а на Південній Україні залишилися елементи – рухи козацьких танців, як, скажімо, «Запорожець». У лемківських народних танцях «Кошичок», «Обертам», «Киваний», «Джурило», «Стрясуванець» тощо, супроводжуваних піснями, збереглися старовинні танцювальні елементи з великим впливом словацького фольклору.

Велику спадщину залишив відомий український корифей мистецтва танцю В.М.Верховинець. У своїй «Теорії українського народного танцю» автор зібрав надзвичайно цінний матеріал, науково обґрунтував його, описав характерні танцювальні рухи, що є основою української народної хореографії. В.Верховинець запропонував струнку, глибоко продуману систему подачі танцювального матеріалу – від простих підготовчих танцювальних рухів до складних.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Як хореографічне мистецтво виражає емоційний стан людини?
2. Назвіть основні етапи розвитку хореографічного мистецтва?
3. Прокоментуйте, чому танець вважають засобом спілкування?
4. Обґрунтуйте психолого – педагогічний аспект творчої діяльності в танцях.
5. Які основні види танців ви знаєте? Дайте характеристику кожному з названих видів танців.
6. Що складає основу класичної школи танцю?

7. Які жанри і структурні форми танцю використовуються в балетному мистецтві?

8. Виокреміть історичні передумови розвитку національної народно – сценічної хореографії.

9. Які танцювальні рухи вважають основними елементами українського народного танцю?

10. Розкрийте історію розвитку та становлення українського народного танцю.

11. Розкрийте історію танців народів світу, з якими ознайомлюються учні початкових класів під час вивчення «Мистецтва».

Тести

Тест 1

Допишіть види танців:

- а) історичні;
- б) ритуальні;
- в) народний;
- г) сучасний;
- д) вуличний;
- е) свінг;
- є) хастл;
- ж) балет;
- з) бальні танці;
- и) стандартна програма;
- ї) латиноамериканська програма.

Тест 2

Допишіть основні етапи розвитку хореографічного мистецтва:

а) на першому етапі існування танець в узагальненій формі відображав дійсність, відбирав найбільш типові її риси, надавав їм визначений образ;

б) друга особливість розвитку танцю проявляється в історії давніх цивілізацій – Єгипту, Індії, Китаю, держав Південно – Східної Азії. Аналіз стародавніх танців, що неповністю збереглися до наших днів, яскраво показує їх національні особливості, неповторні орнаменти малюнків та манеру рухів, своєрідну пластику, притаманну тому чи іншому народові.

Лекція 10

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В ПРАКТИЦІ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1. Теоретичні основи театралізованої діяльності у світлі вимог державного стандарту початкової освіти.
2. Театральне мистецтво у змісті програми «Мистецтво».
3. Прийоми театралізації на уроках мистецтва (за Л.М.Масол).
4. Розвиток елементарних навичок акторської майстерності в учнів початкових класів на предметах гуманітарного циклу.
5. Театралізація на уроках математики.
6. Особливості організації гурткової театралізованої діяльності в сучасній початковій школі.
7. Роль театрального мистецтва у соціалізації молодших школярів.
8. Особливості створення спектаклю з дітьми молодшого шкільного віку.

Основні теоретичні знання

1. Теоретичні основи театралізованої діяльності у світлі вимог державного стандарту початкової освіти.

Відповідно до *Державного стандарту початкової загальної освіти* молодші школярі мають знати основні особливості театрального мистецтва та їх взаємодію з іншими видами мистецтв. Сприймання театральної вистави. Засвоєння основної термінології, знайомство із специфікою образної мови театрального мистецтва.

Формування елементарних навичок акторської майстерності у практичній творчій діяльності. Елементи образної мови (жест, міміка, рухи, мовлення). Виразальні засоби у створенні художнього образу. Мати уявлення про різні види театрального спектаклю (ляльковий театр, вертеп, театр казок, фольклорноетнографічний, театр опери та балету, драми і комедії). Мати поняття про єдність драматичної дії, художнього слова, пантоміми, хореографії, живопису, музики.

На сучасному етапі все більше уваги приділяється пошуку перспективних підходів до вирішення проблеми гуманізації процесу виховання, стимулювання пізнавальної активності учнів, накопиченню досвіду їхньої творчої діяльності, інтересу до предмету, уроку.

Щоб виник інтерес до навчання, необхідні певні умови:

- 1) організація навчання, при якому учень втягується в процес самостійного пошуку і відкриття нових знань, вирішення завдань проблемного характеру;

2) формування у школярів розуміння важливості, цілеспрямованості вивчення даного предмету в цілому і окремих його розділів;

3) зв'язок з засвоєними раніше знаннями;

4) посилене навчання;

5) перевірка і оцінювання не тільки підсумкових результатів, але і проміжних;

б) емоційна реакція і зацікавленість самого учителя в результатах учня, в його інтересі до предмету.

Наведеному комплексу умов можуть відповідати тільки нетрадиційні форми організації навчального процесу. Саме до таких відносяться уроки зі застосуванням основ театральної педагогіки. Нетрадиційні форми уроків – це введення в навчальний процес елементів театралізації, тобто всього того, що впливає на **емоційну сферу учня**, активізує його увагу, уяву, фантазію.

Театралізована діяльність – це можливість розкриття творчого потенціалу дитини, виховання творчої спрямованості особистості. Театральне мистецтво близьке і зрозуміло як дітям, так і дорослим, перш за все тому, що в основі його лежить гра.

Театралізована гра – одне з яскравих емоційних засобів, що формують художній смак дітей, розвивають пізнавальний інтерес до навколишньої дійсності.

Наприклад:

1) якщо улюблені іграшки та казкові персонажі дітей завітають до них у гості, то урок стане цікавим, схожим на казку. Тоді ручка перетвориться на чарівну паличку, а самі діти – на чарівників;

2) улюблена гра на уроках читання – розмовляти голосами казкових персонажів. Дітям подобається добирати слова, щоб охарактеризувати дійові особи. Наприклад, на дошці написані слова й учнів мають підкреслити ті, що характеризують того чи іншого героя, довести свою думку;

3) продуктивно проходять уроки, коли при читанні текстів застосовують міміку і жести, використовують відповідну атрибутику і бутафорію, а також інсценування, ігрові прийоми.

Все це впливає на емоційну сферу учнів і запам'ятовується надовго.

Згідно Державного стандарту початкової освіти *основним завданням педагогічної освіти є «професійна підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства».*

Тому так важливо забезпечити теоретичну і практичну підготовку майбутніх учителів початкових класів, педагогічна діяльність яких реалі-

зується в умовах сучасного соціуму. Важливою проблемою є узгодження потреб шкільної практики зі змістовим та операційним компонентами професійної підготовки вчителів.

2. Театральне мистецтво у змісті програми «Мистецтво».

Базовий навчальний план початкової освіти Державного стандарту загальної освіти містить таку освітню лінію як «Мистецтво», зміст якої реалізується через окремі навчальні предмети та інтегровані курси.

Так, у початковій школі державний стандарт освітньої галузі передбачає вивчення мистецтв, серед яких основними (домінуючими) залишаються «Музика» та «Образотворче (візуальне) мистецтво». «В основу змісту освітньої галузі «Мистецтво» покладено принцип об'єднання різних видів мистецтва та визначення художньої культури як системи скоординованих знань, опанування яких необхідне для формування у свідомості учнів цілісної художньої картини культурного простору».

Театральний вид мистецтва у Змісті освітньої галузі «Мистецтво» полягає у наступному: «Ознайомлення з основними особливості театрального мистецтва та їх взаємодія з іншими видами мистецтв. Сприймання театральної вистави. Засвоєння основної термінології, ознайомлення із специфікою образної мови театрального мистецтва. Формування елементарних навичок акторської майстерності у практичній творчій діяльності. Висловлювання оцінних суджень щодо театрального спектаклю. Розвиток цілісного театрального мислення».

Результати освітньої галузі «Мистецтво» в області «Театральне мистецтво» полягають у наступному:

- знати елементи образної мови театру (жест, міміка, рухи, мовлення), виражальних засобів у створенні художнього образу;
- мати уявлення про різні види театрального спектаклю (ляльковий театр, вертеп, театр казок, фольклорно-етнографічний, театр опери та балету, театр драми і комедії);
- мати поняття про єдність драматичної дії, художнього слова, пантоміми, хореографії, живопису, музики;
- відтворювати образ театрального персонажа елементами пантоміми та міміки, жестами; художньо оформлювати спектакль (добирати костюми, декорації, музичний супровід);
- брати участь у колективній творчій діяльності;
- уміти емоційно сприймати образний зміст спектаклю, висловлювати свої враження в процесі сприймання театрального мистецтва.

3. Прийоми театралізації на уроках мистецтва (за Л.М.Масол).

Під керівництвом Людмили Михайлівни Масол групою авторів написана Концепція художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів та Програма художньо-естетичного виховання, в якій автори конкретизують положення Концепції і пропонують такі прийоми театралізації:

- «оживити» картину за допомогою пантоміми, міміки, жестів, рухів;
- пантомімічне «ілюстрування» жестів, поз, рухів людей і тварин, зображених на картинах або в скульптурі, героїв казки, персонажів картини, образів програмної музики;
- розігрування уявного діалогу за сюжетом картини (наприклад, «натюрморт в особах», «розмова героїв парного портрета»);
- створення «театру костюму»;
- драматизація і театралізація (за рівнем складності використання засобів театрального мистецтва);
- театралізовані епізоди – інтонаційні або пантомімічні міні-діалоги за темою з використанням костюмів та іграшкових персонажів (ляльок, тварин);
- інсценізація міні-оповідань про традиційний національний одяг, вишивки, прикраси (у супроводі танцювальної музики);
- музично-хореографічні сценки;
- пісні-ігри.

Безумовно, прості діалоги ускладнюються, але й стають цікавішими, якщо вводиться театральний реквізит, зокрема предмети, що «оживають» у розмовах або діях героїв.

4. Розвиток елементарних навичок акторської майстерності в учнів початкових класів на предметах гуманітарного циклу.

Розвитку елементарних навичок акторської майстерності учнів початкових класів на уроках літературного та позакласного читання сприятиме синтез педагогічної та психокорекційної роботи із елементами театралізації над казками. Слушну думку щодо використання елементів чи фрагментів театрального мистецтва на уроках в початкових класах висловлює Олександра Яківна Савченко. Використання інсценізації прочитанного, відмічає автор, є хорошим засобом розвитку комунікативних умінь, взаємодії дітей у групі, але «на уроках літературного читання немає часу для постановки п'єс, це можливе у процесі позакласного читання або у драматичному гуртку. Однак на уроці можна розігравати певні епізоди, до яких учні готуються вдома, у групі продовженого дня».

Інсценування – це переведення тексту в сценічний варіант (для постановки на сцені).

Правила інсценування тексту.

- 1) ми повинні точно уявити і описати (на основі тексту) час і місце дії;
- 2) авторський текст не повинен згубитися, ми маємо право віддати його персонажам, тільки необхідно точно визначити, кому;
- 3) *ми маємо право*: видозмінювати текст, не перекручуючи його смислу;
- 4) уводити нових персонажів або прибирати будь-кого тих хто є.

Інсценування на уроках читання

Театралізація сприяє активізації пізнавальної діяльності, а також підвищує інтерес до предмету. Саме в театралізації можлива апробація накопичених літературних знань, а також вираження емоційного сприйняття. Безпосередньо на самому уроці учитель втрачає авторитарну роль, а виконує лише функції організатора «спектаклю».

Застосування театралізованих сцен на уроці читання є одним із важливих аспектів реалізації міжпредметних зв'язків, які сприяють формуванню світогляду учнів, їх естетичному розвитку.

Основна мета цих уроків – розвиток таких якостей як пам'ять, образне мислення, мова. Використання театралізації сприяє емоційно-образній формі уроку. Підготовка і проведення такого уроку багатобічно залучає дітей до творчості. Прийом театралізації – один з ефективних способів зримо побачити зміст твору, розвинути уяву, без якої неможливо сприйняти художній твір.

«Без казки не можна уявити дитинство», – ці слова В. Сухомлинського знаходять практичне втілення в роботі з дітьми.

За допомогою яких ПРИЙОМІВ ВІДБУВАЄТЬСЯ ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ:
слова, мова обличчя, жести, хода, пантоміма

СЛОВА

Найвиразніше передають внутрішній стан людини очі. Потрібно вчитися розуміти мову обличчя.

МОВА ОБЛИЧЧЯ

Крім слів, люди використовують для спілкування і жести. Якими жестами найчастіше послуговуємося ми? Це жести привітання, прощання тощо.

ЖЕСТИ ПРИВІТАННЯ

ЖЕСТИ ПРОЩАННЯ

Крім того, досить чітко передає стан людини і її *хода*.

ХОДА

ПАНТОМІМА

Таким чином, і міміка, і жести, манера ходи допоможуть краще зрозуміти людину, її внутрішній стан. Це полегшує спілкування з нею.

Дітям дуже подобається пантоміма. Розпочинати цю роботу слід з найпростішого – з відгадування загадок. Наприклад:

1. До дошки вийшов хлопчик у зеленій курточці, потім її зняв, а під нею виявилася червона сорочка з чорними плямочками. Це... кавун.

2. Хлопчик у халаті з прикріпленими до нього латками. Діти їх знімають і плачуть. Це... цибуля.

Від таких конкретних прикладів можна переходити до пантомімного зображення творів.

Діти люблять уроки, на яких вони разом з учителем читають казки. Із задоволенням учні переказують тільки-но прочитану казку, а надто коли імітують голоси своїх персонажів. Можна й трішечки пофантазувати. Для цього слід виготовити маски звірят – вовка, зайчика, лисички, ведмедика; свійських тварин – собачки, кішки. А також пошити на уроках труда рукавичку, вирізати з картону і розмалювати ріпку та безліч інших атрибутів до відомих казок.

Вивчаючи байку чи казку, можна «розігрувати» сценки в особах. Цікавим видом роботи є продовження «закінченої казки». У дітей виникає відчуття безпосередньої участі у творенні казки.

Під час створення казкових персонажів варто запропонувати учням познайомити один одного зі своїм улюбленим героєм – озвучити образ, відтворити у власному виконанні характерні його ознаки. Створюючи сценарії, діти вчаться складати план, працюють над розвитком мовлення. Для інсценізації можна брати не весь текст (якщо він великий), а тільки основні частини, в яких розкриваються стосунки між героями.

Драматизація, як метод розвитку розумової діяльності, здебільше використовується в молодших класах школи, коли учні погано ще володіють словом, мислення мають наочно-образне. В 1-2 класах драматизацію використовують для з'ясування змісту всього прочитаного тексту чи для осмислення окремих фраз або слів.

Метод драматизації дозволяє успішно розвивати творчі здібності, уяву, активність і самостійність. «Метод засновано на виконанні учнем ролі в придуманій ігровій ситуації. Учень створює образ героя, який жив колись або живе зараз, роль героя в художній літературі або вигаданого героя, персонажа». Для драматизації підходить будь-який розповідний текст.

Драматизація – це передача подій, про які йдеться у прозовому чи віршованому творі, у драматичній формі, тобто в особах. Для драматизації підходять тексти казок «Дружні звірі», «Легкий хліб». Тут доречно використати маски, деталі костюмів героїв казок.

Прийоми драматизації найчастіше використовуються під час читання творів морально-етичної тематики, дозволяючи наочно побачити ситуацію, зрозуміти її, критично оцінити поведінку того чи іншого персонажу.

Свято казки – це завершальний етап роботи учителя з учнями в класі.

Ознайомлення молодших школярів з українською народною казкою радимо проводити, формуючи в учнів моральні знання, почуття, переконання, побувавши в ролі тих чи інших казкових героїв. Важливі аспекти – поетапне введення учнів у казковий світ та вправлення у виборі моральної дії.

Планування та опрацювання обраної казки рекомендуємо здійснювати за двома етапами роботи: 1 етап – педагогічна робота, 2 етап – психокорекційна робота.

I етап – педагогічна робота

1. Прогнозований моральний урок.
2. Читання (розповідання) казки учнями.
3. Бесіда за змістом казки.
4. Виховання добрих почуттів.
5. Мовна розминка.
6. Розвиток мислення.
7. Розвиток уяви.
8. Вправи для релаксації.

II етап - психокорекційна робота

1. Розподіл ролей казки.
2. Театралізація фрагмента казки.
3. Психокорекція.
4. Психогімнастика.
5. Творче домашнє завдання.

5. Театралізація на уроках математики.

Неодмінною частиною математичних знань є різноманітні вправи, завдання та інтелектуальні ігри, бо саме вони привчають дітей до пошукової діяльності, розвивають зосередженість, стійкість інтелектуальних процесів, скеровують у бажане русло основні розумові операції: аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування.

- Використовуючи тексти народних казок, можна **складати казки математичного змісті з використанням текстів народних казок**; (Доцільно використовувати казки з циклічними ситуаціями: «Ріпка», «Коза-дереза», «Рукавичка», «Колобок», «Пан Коцький»).

- У роботі з нестандартними завданнями має **домінувати пізнавальна гра**;

Працюючи разом з дітьми, учитель допомагає їм не лише розширювати і збагачувати знання, а й удосконалювати пізнавальні дії, помічати незвичайне в очевидному. Не обов'язково, щоб учень розв'язав додаткову задачу самостійно. Важливо, щоб він замислився над нею, спробував її розв'язати. Не варто обмежувати дітей у виборі способів виконання дій, не слід підказувати хід розв'язання, бо у творчій роботі головним є не кінцевий результат, а сам процес.

Театральні ігри-подорожі у давнину час від часу повторюються, але дітям не набридають.

Наприклад, вивчаючи тему «Розряди» учні здійснили екскурс у давнину і здобули наступну інформацію.

Наша система називається десятковою, бо ґрунтується на використанні 10 цифр. Рахунок ведеться розрядами. Кожен вищий *розряд містить* 10 одиниць нижчого розряду. Так у сотні – 10 десятків, а у тисячі – 10 сотень. А ось наші предки рахували й іншими способами. Пам'ятаєте із казок дивовижне слово «тридев'ять», не 30, не три десятки, а тричі по дев'ять. Тож тепер ви розумієте рядки з казки Лесі Українки:

В тридев'ятім славнім царстві,
Де колись був цар Горох,
Є тепер на господарстві
Мудрий пан, вельможний Ох.

Помножте 3 на 9. Поясніть учням, що тридев'яте царство – це 27-ме царство.

- незвичайні творчі вправи до уроків математики:

Ми привчаємо дітей до стереотипного мислення, сковуємо їх ініціативу, а потім вони вже самі для себе придумують у кожному конкретному випадку обмеження, які багатьом з них не дають можливості побачити нешаблонні варіанти або способи під час аналізу і розв'язування задач. Тому, бажано, щоб на кожному уроці, крім завдання вивчити деякий програмовий матеріал, повинна стояти «надзадача»: на базі досліджуваного матеріалу розвивати творчість, формувати в учнів прийоми, які б вони могли використовувати під час самостійної діяльності. Завжди необхідно

вчити учнів використовувати досвід розв'язаної задачі для розв'язування наступних. Ця педагогічна настанова допомагає їм побачити результати своєї праці й оцінити їх.

Тому завдання учителя – організувати процес так, щоб кожне зусилля з оволодіння знаннями проходило в умовах розвитку пізнавальних здібностей учнів, творчого мислення, формування в них таких основних прийомів розумової діяльності.

Розглянемо незвичайні творчі вправи до уроків математики: пошук нових способів розв'язування задач; написання «математичних» творів; математичні диктанти; залік за домашнім завданням; самостійне вивчення нової теми; гра «Так-Ні»; розв'язування творчих задач; «Інтерв'ю»; гра «Знайди загублене»; «дидактичний театр»; розв'язування загадок-головоломок «Друдли».

Наприклад:

1. Написання «математичних» творів. Пропонувати учням написати казку, вірш, байку, сценку на математичну тему. Написані твори діти із задоволенням читають один одному. Такі завдання виховують навички дослідницької діяльності, ефективні щодо висвітлення практичної спрямованості матеріалу, що, зрештою, приводить до глибокого розуміння предмета, зацікавленості ним.

1. Математичні диктанти найчастіше складає учитель, але можна запропонувати скласти їх учням. Це творча робота. Можна поєднувати новий і раніше вивчений матеріал, але ускладнений. Такий вид роботи розвиває увагу, кмітливість, забезпечує ґрунтовне знання навчального матеріалу, активізує навчально-пізнавальну діяльність учнів.

Таким чином, фольклор має велике значення у набутті математичних знань. А засоби театрального мистецтва не лише допомагають у засвоєнні математичних понять, а й сприяють розвитку творчих здібностей учнів початкових класів. Театральна педагогіка допомагає зупинитись на потребах учня, пристосувати методики до навчальних можливостей дитини, стимулювати розвиток і саморозвиток школяра, дбає про емоційне благополуччя, зосереджує увагу на навчальному діалозі, співпраці, співтворчості між учителем і учнями, тобто сприяє особистісно-орієнтованому навчанню молодших школярів.

Розглянемо незвичайні творчі вправи до уроків математики.

2. Пошук нових способів розв'язування задач. Складання своїх задач, їх розв'язування. Доцільно пропонувати учням розв'язувати задачі не по діях, а за допомогою виразів, користуватися властивостями додавання під

час розв'язування рівнянь, складати й розв'язувати свої задачі. Адже загальновідомо, що самостійно придумана і розв'язана задача запам'ятовується краще і надовго.

3. Написання «математичних» творів. Пропонувати учням написати казку, вірш, байку, сценку на математичну тему. Написані твори діти із задоволенням читають один одному. Такі завдання виховують навички дослідницької діяльності, ефективні щодо висвітлення практичної спрямованості матеріалу, що, зрештою, приводить до глибокого розуміння предмета, зацікавленості ним.

4. Залік за домашнім завданням. Учням пропонується стільки задач чи прикладів, скільки учнів у класі (за змістом є задачі прості, середньої складності, складені). Термін виконання завдання – від одного-двох тижнів до місяця. Оцінюється творчий підхід до розв'язування, кількість способів розв'язування однієї задачі тощо. Поступово, від уроку до уроку, у дітей з'являється бажання не просто розв'язувати задачу, а розв'язати її «найкрасивішим» способом. Успішний пошук такого способу власне і є їх маленьким відкриттям.

5. Самостійне вивчення нової теми. Учням на тиждень дається завдання: самостійно опрацювати нову тему. Після цього на уроці проводиться аукціон «Учитель та учні». Завдяки таким завданням учні вчаться самостійно працювати з додатковою літературою. Потім слід разом підсумувати всі ті факти, яких немає у підручнику, й осмислити їх. Після такої роботи учням простіше розв'язувати складні задачі: маючи великий обсяг знань, легко розв'язати й складну задачу.

6. Гра «Так-Ні». За допомогою такої гри можна зацікавити дітей, активізувати їх діяльність. Ця гра вчить пов'язувати розрізнені факти в єдине ціле, систематизувати вже наявну інформацію, слухати і чути однокласників. Гру доцільно використовувати для створення на уроці ситуації, що інтригує, а іноді і для організації відпочинку. *Правила гри прості:* учитель загадує щось (число, прізвище великого математика, геометричну фігуру, формулу тощо). Учні намагаються назвати задумане, ставлячи учителю запитання. На ці запитання учитель відповідає тільки словами «так», «ні», «і так, і ні». Наприкінці обов'язково проводиться коротке обговорення: які запитання були суттєвими і наштовхнули учнів на правильну відповідь, а які (і чому?) несуттєвими? Адже треба намагатися навчити дітей виробляти стратегію пошуку, а не зводити гру до безладного перебору запитань.

7. Розв'язування творчих задач. Творчі задачі є «відкритими», а отже мають багато розв'язань. Після розв'язування таких задач пропонується контрольна відповідь. Під час розв'язування творчих задач учні вчаться не боя-

тися зробити помилку, тому що кожна їх відповідь – правильна. Це дає змогу наповнити урок математики радістю від успіху й учнівськими перемогами.

8. «Інтерв'ю». Обирається учень на роль журналіста і кілька учнів на ролі тих, у яких буде братися інтерв'ю за запитаннями, що стосується нової теми. Такий прийом можна використати як на етапі закріплення і повторення матеріалу, так і на етапі «відкриття» учнями нових знань.

9. Гра «Знайди загублене». Під час такої гри учням пропонують розв'язати задачі, де відсутні деякі числа або символи. Дітям цікаво знаходити «загублене» і відновлювати записи. Без сумніву, у такій діяльності також проявляється творчість.

10. «Дидактичний театр». Періодично пропонується учням поставити міні-спектакль, інсценівку (в тому числі і за власним сценарієм). Така діяльність активізує учнів, стимулює до глибшого вивчення матеріалу, прояву творчості.

11. Розв'язування загадок-головоломок «Друдли». Винахідник друдлів Роджер Прайс, був комедійним письменником. Його книги «Друдли» і «Класичні Друдли» кілька разів перевидавалися. «Друдли» доцільно використовувати під час тестування і дослідження пізнавальних здібностей учнів, для усвідомленого розвитку їх творчих здібностей і гнучкості мислення. «Друдли» – це малюнки, на підставі яких не можна точно сказати, що на них зображено.

Базовим компонентом, який є нормативним документом, визнано, що маленька вистава – це перша елементарна *перехідна форма* від гри до мистецтва, перша елементарна форма синтезу мистецтв, яка доступна всім дітям. Театралізована вистава передбачає поєднання рухів, співу, художнього слова, міміки, пантоміми, та при цьому всі вони підлягають головному завданню – створенню художнього образу.

Сприймання театральної вистави допомагає виховати різні почуття дітей, розуміння специфіки однієї з форм пізнання дійсності. *Театр для дітей* – це школа емоційної культури та людського спілкування. *Театралізована діяльність*, яка є імпровізаційною, виступає як активний, індивідуальний, творчий процес і об'єднує різні за характером творчі принципи – продуктивний (*створення сюжетів чи інтерпретація запропонованих*), виконавчий (*програвання сюжету*) та оформлювальний (*підготовка декорацій, костюмів тощо*). До цього синтезу додаються вміння дитини сприймати специфічне сценічне мистецтво. Лише такий синтез створює умови для розвитку та вдосконалення емоційної сфери і творчості дітей. Але в реальному житті він, як правило, порушується. Простежується дефіцит спілкування дітей з профе-

сійним театром, у дітей бракує досвіду сприймання театрального мистецтва. Це відбувається як з об'єктивних (*театрів у невеликих містах і сільській місцевості немає*), так і з суб'єктивних (*недооцінка дорослими потреби ознайомлення з цим видом мистецтва*) причин.

Примітивність, недосконалість театралізованих ігор дітей можуть спричинити:

- недостатність у дітей умінь імпровізувати;
- невміння природно поводити себе на сцені;
- нездатність використовувати різні засоби виразності для створення образу тощо.

Виникає суперечність: з одного боку, значення театру в емоційному і творчому розвитку дитини загальноновизнане, з іншого – дефіцит театрального мистецтва в житті дітей. Подолати ці суперечності можна в разі забезпечення *синтезу театралізованої діяльності* – ознайомлення з театром як видом мистецтва і організації власної театральної-ігрової діяльності дітей. Театралізована діяльність матиме розвивальний ефект тоді, коли рівень її сформованості відповідатиме необхідному для розвитку театралізованої гри:

- прийняття дітьми уявленої ситуації;
- розвитку сюжету;
- використання засобів виразності.

Театралізовані заняття мають виконувати водночас пізнавальну, виховну та розвивальну функції і не полягати лише в підготовці виступів дітей. Їх зміст, форми та методи проведення мають сприяти досягненню трьох головних *цілей*:

- розвитку мови та навичок театральної-виконавської діяльності;
- створенню атмосфери творчості;
- соціально-емоційному розвитку дітей.

Під час ігор формується здатність дитини сприймати театральну умовність, створюються сприятливі умови для зародження «чуття театру».

*Театралізовані ігри у психолого – педагогічних дослідженнях трактуються у двох значеннях; як вид діяльності і як засіб розвитку. За Л. Виготським, театралізована гра визначається як драматизація, за Є. Трусовою – як «театралізована ігрова творчість», Д. Ельконін вважає театралізовані ігри близькими до мистецтва. Враховуючи різні точки зору науковців Д. Ельконіна, Й. Хейзинга на гру загалом і театралізовану гру зокрема, можна дати таке визначення (за І. Вечкановою): *Театралізована гра* – це діяльність, що моделює біосоціальні стосунки, зовні підлеглі сюжету сценарію у визначених часових і просторових характеристиках; у цій діяльності прийняття*

образу опредметнене (переодяганням або лялькою) і виражається різноманітними символічними засобами (мімікою і пантомімою, графікою, мовленням, співами тощо).

Значення театралізованих ігор і театралізованої діяльності для молодшого школяра

Як вважають сучасні дослідники, мистецтвознавці, педагоги (О. Антипіна, Л. Артемова, Г. Михайлова, Е. Чурилова та ін.), можливості театралізованих ігор такі:

- беручи участь у театралізованій діяльності, діти ознайомлюються з *навколишнім світом*, а вміло поставлені педагогом питання спонукають учнів думати, аналізувати, робити висновки та узагальнення;

- з *розумовим розвитком* тісно пов'язана досконалість мовлення.

Під час роботи над виразністю слів персонажів активізується словник дитини, вдосконалюється звукова культура мовлення, його інтонаційний лад. Виконуючи роль, дитина зрозуміло, чітко промовляє текст; оволодіває літературною мовою. У неї поліпшується діалогічне мовлення, його граматична будова;

- театралізовані ігри мають величезне значення для *фізичного стану* дитини, бо в процесі цих ігор активізуються всі життєдайні процеси;

- зміст театралізованих ігор має *моральне спрямування*:

це доброта, дружба, чесність, сміливість тощо. Часто-густо у театралізованих іграх дитина перевтілюється в найулюбленіший і, як правило, позитивний образ, водночас набуваючи властиві цьому образу риси;

- театралізована діяльність є джерелом *розвитку почуттів*, глибоких переживань дитини, залучає їх до духовних цінностей;

- театралізовані ігри розвивають *емоційну сферу* дитини змушує її співчувати персонажам, співпереживати події, які розігруються у виставі;

- театралізовані ігри – це важливий засіб *розвитку в дітей емпатії*, тобто здатності розпізнавати емоційний стан людини за мімікою, жестами, інтонацією; вмінням ставити себе на її місце в різних ситуаціях, знаходити адекватні засоби сприяння;

- театралізована діяльність дає змогу формувати *досвід соціальних навичок поведінки* завдяки тому, що літературні твори, казки для дітей мають моральну спрямованість (дружба, доброта, чесність, сміливість та ін.). Саме здатність дитини до ідентифікації з образом, який сподобався, допомагає педагогам через театралізовану діяльність справляти позитивний вплив на юних глядачів;

- театралізована діяльність допомагає дитині *розв'язувати проблемні ситуації* опосередковано, від імені якогось персонажа. Це дає змогу

побороги невпевненість у собі, сором'язливість. Розвитку впевненості в собі та соціальних навичок поведінки сприяє така організація театралізованої діяльності дітей, коли кожна дитина має нагоду проявити себе в будь-якій ролі; сором'язливим, невпевненим у собі дітям допомагає зняти нервові напруження, подолати сумніви щодо себе, повірити у власні сили; невгамовним та неорганізованим – навчатися витримки;

- театралізовані ігри мають психологічний вплив на формування психологічного стану дитини;

Таким чином, театралізовані ігри допомагають усебічно розвинути дитину.

Однією з причин недооцінки місця театралізованої діяльності в педагогічному процесі є низька професійна культура педагога в цій галузі знань. Здійснення ефективного керівництва театралізованою діяльністю дітей передбачає володіння педагогом не тільки загальними педагогічними вміннями, а й спеціальними.

Тому, щоб навчити дітей входити в образ педагога сам мусить уміти перевтілюватися, тобто виконувати різні ролі. Педагогам важливо знати принципи театральної дії, її закони. У розв'язанні проблеми авторської майстерності педагога звертаються до системи К. Станіславського. Головна мета системи – створити умови для найбільш повного та вільного розкриття здібностей.

Про готовність педагога до театралізованої діяльності, зокрема, свідчить:

- усвідомлення педагогами важливості та необхідності використання театралізованої діяльності в навчальному закладі як важливого засобу розкриття особистості дитини;

- наявність у педагога теоретичних знань про театральне мистецтво;

- наявність методичних знань про шляхи керівництва дитячою театралізованою діяльністю;

- наявність практичних умінь, які відповідають специфіки сценічного мистецтва.

Етапи готовності педагога до організації театралізованої діяльності			
I етап	II етап	III етап	IV етап
Засвоєння теоретичних знань	Застосування теоретичних знань у самостійній діяльності, пошук своєї індивідуальності	Участь у театралізованій діяльності в умовах ділової гри	Організація театралізованої діяльності в природних умовах

6. Особливості організації гурткової театралізованої діяльності в сучасній початковій школі.

Загальна мета вихователя гурткової театралізованої діяльності включає такі аспекти:

- спонукати учнів відображати у виконавчій діяльності свої враження від сприймання навколишньої дійсності, літературних та музичних творів;
- розвивати здатність до перетворення, образної взаємодії;
- формувати досвід моральної поведінки;
- розвивати креативні здібності;
- формувати вміння створювати прекрасне та ін.

Види театралізованих ігор в організації гурткової театралізованої діяльності з молодшими школярами

1. Режисерські ігри:

- настільний театр;
- тіньовий театр;
- театр на фланелографі.

2. Ігри-драматизації:

- ігри-драматизації з пальчиками;
- ігри-драматизації з ляльками бі-ба-бо;
- ігри-імпровізації.

Орієнтовний план підготовки до вистави

1. Читання казки. Бесіда. Перегляд ілюстрацій.
2. Повторне слухання казки. Переказ казки за допомогою виражальних засобів творчої та виразної мови персонажів.
3. Розподіл ролей.
4. Залучення всіх дітей, батьків до створення декорацій, атрибутів та елементів костюмів до вистави.
5. Репетиція (2-3) рази.
6. Виготовлення афіші, квитків, номерів для стільців, запрошень на виставу.
7. Підбір музики до вистави та антракту.
8. Показ казки в цілому.

Методи і прийоми продуктивної діяльності молодших школярів з елементами творчості

1. Малювання героїв казок, які їм сподобалися найбільше;

сценки з вистав, декорації, костюми для найулюбленіших героїв тощо. Тепер діти, можливо, зможуть зображати не лише позитивних героїв, а й негативних. Відповідно, вони починають оцінювати не лише сам образ

(«добрий – поганий»), а й рівень його театрального перевтілювання, аналізувати рівень гри, відповідність засобів виразності характеристики героя, його пізнаваність і схожість для того образу, що склався у дитини.

2. Ліплення із пластиліну або глини «декорацій до казки», «героя, який сподобався».

3. Конструювання виробів із паперу. Творча активність кожної дитини стимулюється цікавою побудовою заняття, забезпеченням зв'язку завдання з ігровим образом, ігровою ситуацією, наприклад: «Зроби будинок, в якому живуть герої вистави», «Зроби декорації до переглянутої вистави». З великим інтересом вихованці майструють з паперу казкових персонажів вистави (птахів, свійських тварин тощо).

4. Складання цікавих паперових композицій, використовуючі образи персонажів вистави. Особливо оригінальне панно, де персонажі вистави зображені в русі.

5. Виготовлення з паперу прийомами складання та згинання найрізноманітніших шапочок для дитячих інсценівок («Ковпак та Петрушка», «Головний убір для Чарівної Шапочки» тощо). Їх широко використовують в іграх, коли діти грають певну роль та діють відповідно до неї.

6. Виготовлення масок персонажів вистави з використанням прийомів оригамі.

7. Створення масок вистави. Для цього діти малюють невеличкі декорації, добирають іграшкові дерева, куці, меблі з куточка іграшок; ліплять з пластиліну фігурки дійових осіб. Усе це розставляється на макетній сцені (наприклад, на столі), щоб можна було зрозуміти масштаб співвідношення речей і «акторів» на сцені. Це спонукає дітей до гри: переставити все в макеті, по-різному якомога краще розмістити предмети та героїв на сцені, спробувати говорити від їх імені.

8. Розігрування окремих сценок із переглянутої вистави (що їм найбільше сподобалось чи запам'яталось. При цьому вони використовують атрибути, наявні в ігровому куточку).

«Музичні паузи», «арт-хвилинки» для використання на інших навчальних предметах в початковій школі

- «оживи картину» (завдання: представити себе героєм картини, передати жестами й рухами характер спілкування з персонажами, добрати відповідні вокальні інтонації);

- «мімічний образ» (завдання: «прочитати» настрій героя на картині, відобразити його на власному обличчі, створити піктограму настрою);

- «пантоміма – імпровізація» (завдання: створити пластичний руховий образ персонажа пісні, програмної музичної п'єси, картини, скульптури);

- «дерево – фантазія» (завдання: передати настрої контрастних музичних творів за допомогою застиглих поз-образів: «плакуча верба», «веселий клен», «струнка тополя», «кремезний дуб», «ніжна берізка»).

7. Роль театрального мистецтва у соціалізації молодших школярів.

Уроки з елементами театрального мистецтва можуть бути ефективною формою організації не лише освітнього процесу в початковій школі, а й *засобом адаптації першокласника до нових умов співіснування з оточуючими, засобом трансформації соціального досвіду, пізнання однолітків та дорослих, розвитку та презентації власних творчих можливостей тощо.*

Причиною вибору театрального мистецтва для соціалізації послугувала його ігрова природа.

Роль, яку виконує дитина, має декілька особливостей: ***по-перше***, роль залежить від знань та вмінь дитини ***знаходиться в певній статусно-рольовій позиції, як цього вимагає ігрова ситуація.*** Тому дитина і привносить свій соціальний досвід, перевіряє його,

ДИТИНА «відтворює раніше сприйняті соціально-типові зразки поведінки» (учитель – вимогливий, лікар – уважний, кіт – манірний, лисиця – улеслива та ін.). По-друге, однозначно, ***в процесі роботи над літературним твором, художнім образом вона розширює власний соціальний досвід***, оскільки спрацьовує механізм ідентифікації особистості дитини з літературним героєм, його характером, соціальною поведінкою. ***По-третьє: навколо драматичної творчості в процесі обговорення теми, ідеї художнього твору, характеристики героїв, створення сценарію складається «інший тип функціонально-рольових стосунків»;*** дитина, з психологічної точки зору, сама у подальшому здійснює особистісний вибір тієї чи іншої функціональної поведінки. Особлива роль в успішній соціалізації засобами театрального мистецтва належить учителю, який повинен вчасно скерувати процес у позитивне русло, правильно організувати емоційну сферу дітей, оскільки почуття частіше всього є регуляторами нашої поведінки.

Таким чином, учитель, залучаючи дітей до драматичної творчості, повинен виконувати наступні завдання: 1) сприяти швидкій адаптації першокласників до нових умов перебування; 2) збагатити їх соціальними знаннями (правилами, нормами, правами); 3) навчити виконувати основні соціальні ролі «учня», «сина» чи «доньки», «громадянина», «друга» чи «подруги», «клієнта» тощо;

4) розвинути соціальну творчість, тобто виробити установку та практичні уміння змінювати соціальні ролі в залежності від ситуації, індиві-

дуальних психофізіологічних, інтелектуальних, мистецьких особливостей, інтересів, нахилів; 5) розвивати соціальну уяву та інтелект; 6) розвивати емпатію; 7) виробити навички бути презентабельним, вміння самоактуалізації тощо.

8. Особливості створення спектаклю з дітьми молодшого шкільного віку

Створення спектаклю з дітьми – дуже захоплююче і корисне заняття. Спільна творча діяльність залучає до процесу постановки навіть недостатньо активних дітей, допомагає їм перебороти скутість і замкненість. Під час підготовки до спектаклю ми намагаємося дотримуватися основних правил:

- 1) не перевантажувати дітей;
- 2) не нав'язувати власної думки;
- 3) не дозволяти одним дітям втручтися в дії інших;
- 4) надавати всім дітям можливість спробувати себе в різних ролях, не розподіляючи їх серед найбільш здібних.

При дотриманні цих основних умов діти будуть чекати кожної репетиції, працювати з бажанням і радістю.

Перша зустріч дітей з п'єсою або інсценуванням повинна бути емоційно насичена, щоб пробудити інтерес до майбутньої роботи. Як правило, матеріалом для сценічного втілення є казки, які дають «яскравий, широкий, різноманітний образ світу». Казки пробуджують в дітях уміння співпереживати, бажання зрозуміти іншу людину, відчуття справедливості, прагнення робити добро і боротися зі злом.

Підбираючи матеріал для інсценування, необхідно враховувати вікові можливості, знання і уміння дітей, але в той же час збагачувати їх життєвий досвід, пробуджувати інтерес до нових знань, розширювати творчі можливості.

Виходячи з досвіду роботи, можна виділити *десять основних етапів роботи з молодшими школярами над спектаклем*:

1. Вибір п'єси або інсценування і обговорення їх з дітьми.
2. Розподіл п'єси на епізоди і переказ їх дітьми.
3. Робота над окремими епізодами у формі етюдів з імпровізованим текстом.
4. Пошук музично-пластичного рішення окремих епізодів, постановка танців (якщо є необхідність). Створення спільно з дітьми ескізів декорацій і костюмів.
5. Перехід до тексту п'єси: робота над епізодами. Уточнення обставин, що пропонують і мотивів поведінки окремих персонажів.
6. Робота над виразністю мови і достовірністю поведінки в сценічних умовах; закріплення окремих мизансцен.

7. Репетиції окремих картин в різних складах з деталями декорацій (можна умовними), з музичним оформленням.

8. Репетиції всієї п'єси цільно з елементами костюмів, реквізита і декорацій.

9. Прем'єра спектаклю.

10. Повторні покази спектаклю. Підготовка виставки малюнків дітей до спектаклю, стенда або альбома з фотографіями.

Перший етап роботи над п'єсою пов'язан з її вибором. При підготовці інсценування по казках (російських, українських), учитель може провести бесіду про життя та побут людей того часу, про те, який у них був одяг, що їли, яких обрядів дотримувались, як спілкувались між собою. Розповідь дорослого, художні ілюстрації, прослуховування музичних творів, знайомі фільми допомагають відчутти атмосферу казкових подій. Це розширить кругозір, активізує пізнавальний інтерес.

Дуже корисно для розвитку уяви, уміння фантазувати пропонувати дітям створювати життя героїв до початку п'єси, допомагаючи різноманітними питаннями. Відповіді дітей часто слугують поштовхом для появи нових питань.

Другий етап пропонує розподіл п'єси на епізоди. Діти переказують кожний епізод, доповнюючи один одного і придумуючи їм назви. Наприклад: «Від'їзд купця», «Повернення купця» тощо.

Третій етап – це робота над окремими епізодами у формі етюдів з імпровізованим текстом. Спочатку учасниками етюдів стають самі активні діти, але поступово необхідно прагнути, не примушуючи, залучати до цього процесу всіх членів колективу. Можна з куклами імпровізувати вчинки і діалоги героїв. Дітям заважає порівняно невеликий словниковий запас, що утруднює вільне ведення діалогу. Але поступово, відчуваючи підтримку учителя, вони діють більш вільно і впевнено, а їх мова стає різноманітнішою і виразнішою.

Четвертий етап – знайомство дітей з музичними творами, які в цілому або в уривках будуть звучати в спектаклі. Яскраві музичні образи допомагають дітям знайти відповідні пластичні рішення. Спочатку діти просто імпровізують рух під музику, самостійно відзначають найбільш вдалі знахідки. Потім вони рухаються, перетворюючись в будь-який конкретний персонаж, змінюючи ходу, пози, жести, спостерігаючи один за одним.

П'ятий етап – це поступовий перехід до тексту п'єси. На репетиції один і той же відривок повторюється різними виконавцями, тобто один і той самий текст звучить багато разів, що дозволяє дітям дуже швидко вивчити практично всі ролі.

Шостий етап – розпочинається робота над роллю. Дитина в силу вікових психологічних особливостей завжди грає самого себе, він ще не здатний перевтілюватися, грати відчуття іншої людини. Ні в якому разі не потрібно нав'язувати молодшим школярам логіку дій другої людини або свої конкретні зразки поведінки.

Не можна наказувати дитині: «Злякайся» – або показати свій варіант дії. Це призводить до запрограмованості поведінки. Можна підказати, допомогти дитині пригадати будь-який життєвий епізод, коли дитині дійсно було страшно.

Сьомий етап – репетиція окремих картин в різних складах. Необхідно слідкувати за тим, щоб діти не повторювали поз, жестів, інтонацій інших виконавців, а шукали власні варіанти.

Восьмий етап – самий недовготривалий за часом. В цей період проходять репетиції всієї п'єси цілком. Використовуються рідготовлені для спектаклю декорації, бутафорія і реквізит, елементи костюмів, які допомагають у створення образу.

Репетиція проходить з музичним супроводом, відбувається уточнення темпоритму спектаклю. На цьому етапі закріплюються обов'язки дітей у підготовці реквізита і зміні декорацій. В залежності від можливостей і підготовки колективу кількість загальних репетицій всього спектаклю може бути від однієї до трьох.

Дев'ятий етап – *прем'єра спектаклю* – є одночасно генеральною репетицією, оскільки до цього моменту діти ні разу не діяли в костюмах. Першими глядачами стають учителя, які, на відміну від батьків, дуже суворі і об'єктивні.

Заключний етап – це повторні покази спектаклю. Для дітей найбільш важливим і корисним є період підготовки спектаклю, а потім можливість грати його якомога триваліше і частіше. Невірно твердження, що дітям набридає грати одне й те ж. Це можливо лише в тому випадку, якщо в спектаклі все запрограмовано і діти виконують роль режисера.

Роботу над постановкою і кожним спектаклем бажано фіксувати (стенди з фотографіями, виставки дитячих малюнків, відеозапис). Дуже цікаво порівнювати відеозаписи декількох спектаклей.

Насамкінець, варто зазначити, що педагогу доцільно ретроспективно вивчити досвід використання театрального мистецтва у початковій школі з метою реалізації змісту нового Державного стандарту початкової загальної освіти та програми «Мистецтво» .

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Наведіть приклади прийомів театралізації на уроках мистецтва.
2. Яка сутність поняття «театралізована діяльність»?
3. Розкрийте значення театралізованих ігор і театралізованої діяльності для молодших школярів.
4. Виокреміть види театралізованих ігор та обґрунтуйте їх методику застосування в організації гурткової театралізованої діяльності з молодшими школярами.
5. Складіть план підготовки до вистави.
6. Виокреміть методи і прийоми продуктивної діяльності молодших школярів з елементами творчості.
7. Що свідчить про готовність педагогів до організації гурткової театралізованої діяльності?
8. Які особливості організації гурткової театралізованої діяльності в сучасній початковій школі?
9. Як здійснюється планування та організації гурткової театралізованої діяльності з молодшими школярами?
10. Назвіть ефективні способи розвитку елементарних навичок акторської майстерності в учнів початкових класів.
11. Запропонуйте та охарактеризуйте види театралізованих ігор в організації гурткової театралізованої діяльності з молодшими школярами.
12. Розкрийте значення та запропонуйте «музичні паузи», «арт – хвилинки» для використання на інших навчальних предметах в початковій школі.

Тести

Тест 1

Доповніть правила інсценування тексту:

- а) ми повинні точно уявити і описати (на основі тексту) час і місце дії;
- б) Авторський текст не повинен згубитися, ми маємо право віддати його персонажам, тільки необхідно точно визначити, кому.

Тест 2

Що таке театралізація?

- а) театралізація – використання засобів театру в педагогічному процесі;
- б) активізація пізнавальної діяльності, підвищення інтересу до предмету;
- в) активізація авторитарної ролі учителя.

Тест 3

Сутність розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами театрального мистецтва:

- а) робота за шаблоном, за зразком;

б) театральне мистецтво дозволяє стимулювати школярів до образного і вільного сприйняття навколишнього світу (людей, культурних цінностей, традицій, природи);

в) самовираження дітей через власну художньо-творчу діяльність.

Тест 4

Доповніть перелік вправ на вироблення правильного дихання:

а) «насос»;

б) «свічка», «надуваемо кульку», «пірнання», «плаваємо».

Тест 5

Допишіть, які необхідно виконувати завдання, залучаючи дітей до драматичної творчості:

а) сприяти швидкій адаптації першокласників до нових умов перебування;

б) збагатити їх соціальними знаннями (правилами, нормами, правами);

в) навчити виконувати основні соціальні ролі «учня», «сина» чи «доньки», «громадянина», «друга» чи «подруги», «клієнта» тощо.

Практичне заняття № 9

Основи театального мистецтва

(2 год.)

План

1. Характеристика етапів становлення і розвитку світового театального мистецтва та мистецтва театру в Україні.

2. Аналіз сучасного стану театального мистецтва в Україні.

3. Обґрунтування теоретичних основ театального мистецтва.

Основні поняття теми: театр, театральне мистецтво, структура театру, види театру, спектакль.

Індивідуальні завдання:

1. Здійснити цитатний портрет проблеми «Театр і сучасність».

2. Написати про свої враження від перегляду вистави або відео-запису театальної п'єси, керуючись такими запитаннями:

- які сцени у виставі справили на вас, як глядача, найсильніше враження, що найбільше схвилювало? Чим це викликано?

- яка сцена є кульмінацією дії і яка – розв'язкою?

- виконання якої ролі справило на вас найсильніше враження і чому?

- ваша думка щодо оформлення спектаклю і його музичного супроводу. Якими ви бачите декорації і музичний супровід до вистави?

- із чим у видовищі ви не можете згодитися? Свою думку обґрунтуйте.

3. Захист творчого проекту на тему: «Гурткова робота з театального мистецтва».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2012. 208 с.
2. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.
3. Олексюк О.М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
5. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
6. Шестобуз, Ольга Сергіївна. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова

1. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
2. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
3. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.
4. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навч. посіб. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>
6. Пастир, Іван Васильович. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.
7. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Сєрих. 2-ге вид. Суми: НіКО, 2015. 110 с.
8. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

Лабораторне заняття № 6–7

Театральне мистецтво в початковій школі

(4 год.)

План

1. Театральне мистецтво в початковій школі: знайомство з театром та прийоми театралізації.

2. Розробка планів – конспектів роботи над українською народною казкою з елементами театралізації.

3. Готовність педагога до гурткової театралізованої діяльності.

Основні поняття теми: театралізована діяльність, театралізовані ігри, гурткова театралізована діяльність, сценічне мовлення, акторська майстерність.

Індивідуальні завдання:

1. Підготувати «Театральний порадник Лясольки і Барвика» з тем:

- «Театр як культурна установа».
- «Правила поведінки в театрі», 1 клас, с. 66–67.
- «Театри для дітей», 1 клас, с. 68–69.
- «Таємниці театральних професій», 1 клас, с. 96–97.
- «За лаштунка лялькового театру», 3 клас, с. 10–11.
- «Театральна афіша: призначення та особливості».
- «Театральна каса».
- «Театральний квиток».

2. Розробити план-конспект педагогічної та психокорекційної роботи над українською народною казкою (*за вибором студента*), з елементами театралізації.

3. Написати оголошення про роботу театрального гуртка та афішу дитячої вистави. Оцінити роботу студентів.

4. Похід до театру на виставу. Описати власні враження від вистави.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 208 с.

2. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.

3. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.

4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.

5. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.

6. Турчин Т.М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації : монографія. Чернігів: ПАТ “ПВК “Десна”, 2013. 368 с.

7. Турчин Т.М. Педагогіка мистецтва: навчальний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 272 с.

8. Шестобуз, Ольга Сергіївна. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова

1. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.

2. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.

3. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.

4. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навч. посіб. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.

5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>

6. Пастир, Іван Васильович. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.

7. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.

8. Цвєткова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

Практичне заняття №10

Види театру

(2 год.)

План

1. Розкрити сутність театрів:

- драматичний театр;
- музичний театр (опера, балет);
- музично - драматичний (поєднуються ознаки двох перших);
- театр оперети, або театр музичної комедії;
- театр пантоміми;

- тіньовий театр;
- ляльковий;
- слов'янський народний ляльковий театр вертеп;
- театр одного актора.

Основні поняття теми: театр, театральне мистецтво, культура поведінки, оркестр, музика.

Індивідуальні завдання:

1. Підготуйте виступів (до 5 хв.) з обов'язковим наочним супроводом в PowerPoint.
2. Розгляньте театральні афіші.
3. Створіть ескіз власної театральної афіші
4. Створіть ескіз театального костюма. Доведіть відповідність творчого задуму вказаній темі.
5. Підготуйте рецензію на театральну виставу за такими рекомендаціями:
  - автор літературного сценарію, постановник(режисер) вистави;
  - порівняння режисерського задуму з літературним твором;
  - особливості декорації та костюмів акторів;
  - роль музичного оформлення;
  - характерні особливості гри акторів.
6. Захист творчого проекту на тему: «Культура поведінки в театрі».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. / Оксана Євгенівна Гордійчук, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 208 с.
2. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.
3. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
5. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
6. Шестобуз О. С. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова

1. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.

2. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
3. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.
4. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навч. посіб. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>
6. Пастир, Іван Васильович. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.
7. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.
8. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

Лабораторне заняття №8

Кіномистецтво в Україні: етапи розвитку

(2 год.)

План

1. Тенденції розвитку українського кіномистецтва
2. Сучасне кіномистецтво України
3. Художнє (ігрове) кіно
4. Мультиплікаційне кіно
5. Документальне кіно
6. Науково-популярне кіно

Основні поняття теми: кінофільм, потенційні можливості кіномистецтва, анри кіно.

Індивідуальні завдання:

1. Підготовка виступів (до 5 хв.) з обов'язковим наочним супроводом у PowerPoint.
2. Добрати кінофільми на різну тематику для перегляду в позакласній роботі. Написати мету до кожного кінофільму. Висловити власні враження у вигляді підбору картин, музичних творів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 208 с.
2. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.
3. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навч. посіб. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.
4. Олексюк О.М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
6. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. –272 с.
7. Турчин Т.М. Педагогіка мистецтва: навчальний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 272 с.
8. Шестобуз О. С. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова

1. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
2. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа). Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
3. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.
4. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навч. посіб. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>
6. Пастир І. В. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.
7. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.
8. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

Лабораторне заняття № 9–10

Зміст мистецького виховання в початковій школі (4 год.)

План

1. Плани – конспекти уроків мистецтва для учнів 1, 2, 3, 4 класів з наступною реалізацією на групі студентів.
2. Реалізація плану – конспекту уроків мистецтва для учнів 3, 4 класів.
3. Обговорення плану – конспекту позакласної роботи.
4. Обговорення плану гурткової роботи на рік (тема за бажанням).
5. Етапи нетрадиційного уроку.
6. Формування оціночної функції на уроках мистецтва.

Основні поняття теми: урок мистецтва, позаурочна діяльність, гурткова робота.

Індивідуальні завдання:

1. Скласти по 2 плани – конспекти конкретного уроку мистецтва для учнів 1, 2, 3, 4 класів з наступною реалізацією на групі студентів.
2. Практична реалізація плану – конспекту уроку мистецтва в 3, 4 класах у формі ділової гри (по 2 на кожний клас).
3. Скласти і обговорити план позакласної роботи з учнями різних вікових груп.
4. Змоделювати етапи нетрадиційного уроку (урок – спектакль).
5. Підібрати on – line ресурси для інтегрованих уроків.
6. Скласти план гурткової роботи на рік.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 208 с.
2. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.
3. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навч. посіб. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.
4. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.

5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.

6. Печерська Е. П. Уроки музики у початкових класах: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.

7. Турчин Т.М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації : монографія. Чернігів: ПАТ “ПВК “Десна”, 2013. 368 с.

8. Турчин Т.М. Педагогіка мистецтва: навчальний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 272 с.

9. Шестобуз О. С. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

Додаткова

1. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа) Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.

2. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа) Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.

3. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.

4. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навч. посіб. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.

5. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>

6. Пастир І. В. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.

7. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.

8. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брюховецька Л. І. Кіномистецтво: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Логос, 2011. 391 с.
2. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты: иллюстрированное руководство. Москва: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. 159 с.
3. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків (початкова школа) Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
4. Ворожейкіна О. М. Театральна вітальня (старша школа) Харків: Вид. група «Основа», 2010. 207 с.
5. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. 208 с.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/08/21/novij-derzhavnij-standart-pochatkovoyi-zagalnoyi-osviti.pdf>
7. Дитяча хореографія: навч.-метод. посіб. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.
8. Довідник молодшого школяра: посібник / Л. П. Ткаченко та ін. Харків: Веста: Ранок, 2012. 143 с.
9. Дротенко В. І. Кіномистецтво і телебачення: навч. посіб. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 116 с.
10. Зубавіна І. Б. Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постаті: монографія / Академія мистецтв України; Інститут проблем сучасного мистецтва. Київ: Фенікс, 2007. 296 с.: іл.
- Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості*: монографія / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.
11. Миславский В.Н. Краткий энциклопедический словарь кино. Харьков: Колорит, 2007. 215 с.
12. Мистецтво у розвитку особистості: моногр./ за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.
13. Миропольська Н., Ничкало С. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: навч. посібник. Тернопіль: Богдан, 2006. 240 с.
14. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 248 с.
15. Отич О. М. Педагогіка мистецтва: сутність та місце в системі наук про освіту. *Мистецтво та освіта*. 2008. № 2 (48). С. 13–17.

16. Отич О. М. Розвиток творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання засобами мистецтва. *Професійно-художня освіта України: зб. наук, праць*. Редкол.: І. А. Зязюн, В. О. Радкевич, Р. Т. Шмагалю та ін. Київ; Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ. 2007. Вип. IV. С. 32–37.

17. Отич О. Педагогічні умови формування художньо-естетичної культури учнівської молоді у середніх загальноосвітніх навчальних закладах естетичного профілю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: збірник наукових праць / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 27–29 квітня 2011 року. Вип. 7 (12). Київ: НПУ, 2011. С. 229–233.

18. Отич О. М. Мистецтво у змісті професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання: навч.-метод, посіб. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2005. – 200 с.

19. Отич О. М. Мистецько-педагогічні ідеї українських освітніх та культурних діячів XIX – початку XX століття. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки: зб. наук, праць. Чернігів: ЧДПУ, 2007. Вип. 47. 208 с. С. 101–106.

20. Отич О. Педагогіка мистецтва у розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійної школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : збірник наукових праць / Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 22–24 квітня 2009 року до 175-річчя Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Вип. 7 (12). Київ: НПУ, 2009. С. 40–44.

21. Падалка Г. Мистецька освіта: сучасні проблеми розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: збірник наукових праць / Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 22–24 квітня 2009 року до 175-річчя Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Вип. 7 (12). Київ: НПУ, 2009. С. 3–8.

22. Падалка Г. Акмеологічна арт-педагогіка: предмет, принципи, методичні підходи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: збірник наукових праць / До 175-річчя Національного педагогіч-

ного університету імені М. П. Драгоманова. Вип. 10 (15). Київ: НПУ, 2010. С. 9–14.

23. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.

24. Пастир, Іван Васильович. Основи композиції образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб.; Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-т. Ізмаїл; Одеса: [б. в.], 2013. 272 с.

24. Сучасні підходи до уроку образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів образотвор. мистецтва / Т. М. Артюшенко та ін.; за заг. ред. Л. В. Серих. 2-ге вид. Суми: НІКО, 2015. 110 с.

25. Турчин Т.М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації : монографія. Чернігів: ПАТ “ПВК “Десна”, 2013. 368 с.

26. Турчин Т.М. Педагогіка мистецтва: навчальний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 272 с.

27. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. Київ: Альтерпрес, 2005. 324 с.

28. Шестобуз О. С. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах: навч.-метод. посіб. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 140 с.

ПИТАННЯ, ВИНЕСЕНІ НА МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ І ЕКЗАМЕН

1. Мистецька освіта як об'єкт наукового дослідження.
2. Філософські засади мистецької освіти.
3. Функції мистецької освіти.
4. Гуманно-естетичний підхід – головний напрям забезпечення прогресивного розвитку мистецької освіти.
5. Втілення гуманістичної парадигми – фундамент удосконалення мистецької освіти.
6. Забезпечення домінування національного мистецтва.
7. Принципи і педагогічні умови мистецького навчання учнів сучасної початкової школи.
8. Оновлення існуючих і розробка нових методів мистецького навчання дітей початкової школи.
9. Специфіка, структура уроків мистецтва, вимоги до проведення.
10. Внесення змін у способи з'ясування результатів мистецького навчання дітей початкової школи.
11. Становлення та розвиток анімації як жанру кіномистецтва.

12. Анімаційний фільм як засіб формування особистості молодшого школяра.
13. Концептуально-методичні основи використання мультфільмів в освітньому процесі.
14. Мультитерапія: практика застосування у виховній роботі з молодшими школярами.
15. Розвиток та становлення українського народного танцю.
16. Творчість балетмейстера П.П.Вірського.
17. Виникнення українського балету та створення театрів опери та балету.
18. Перший національний балет. Збагачення балетного репертуару.
19. Хореографічне мистецтво як можливість вираження емоційного стану людини.
20. Історичні етапи розвитку хореографічного мистецтва.
21. Танець як основа хореографічної діяльності.
22. Танці народів світу.
23. Театральне мистецтво у змісті програми «Мистецтво».
24. Прийоми театралізації на уроках мистецтва.
25. Розвиток елементарних навичок акторської майстерності в учнів початкових класів на предметах гуманітарного циклу.
26. Театралізація на уроках математики.
27. Особливості організації гурткової театралізованої діяльності в сучасній ЗЗСО.
28. Формування готовності педагогів до організації гурткової театралізованої діяльності.
29. Планування та організація гурткової театралізованої діяльності з молодшими школярами.
30. Види театралізованих ігор в організації гурткової театралізованої діяльності з молодшими школярами.
31. Художнє оформлення спектаклю.
32. Тенденції розвитку українського кіномистецтва.
33. Сучасне кіномистецтво України.
34. Художнє (ігрове) кіно.
35. Мультиплікаційне кіно.
36. Документальне кіно.
37. Науково-популярне кіно
38. Характеристика етапів становлення і розвитку світового театрального мистецтва та мистецтва театру в Україні.

39. Аналіз сучасного стану театрального мистецтва в Україні. Обґрунтування теоретичних основ театрального мистецтва.

40. Театральне мистецтво в початковій школі: знайомство з театром та прийоми театралізації.

41. Значення хореографічного мистецтва для вираження емоційного стану людини.

42. Аналіз історичних етапів розвитку хореографічного мистецтва.

43. Характеристика окремих видів танців та основних їх елементів.

44. Танці народів світу: відео перегляд та аналіз.

45. Аналіз інтегративного підходу до навчання молодших школярів хореографічному мистецтву в курсі «Мистецтво».

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

1. Розкрийте сутність і зміст художньо-педагогічної інтерпретації творів мистецтва. Наведіть конкретний приклад.

2. Запропонуйте ігрові завдання для розвитку пластичної виразності у відтворенні бразу героїв мультфільму «Рукавичка» Н. Марченкової.

3. Написати реферати на теми: «Спільне у творчості Леоніда Бикова і Василя Шукшина», «Внесок українського кіно в кіно світове», «Участь українських кіноакторів у зарубіжному кіно», «Досвід найновіших спільних постановок України і Польщі («Серце на долоні» К.Зануссі)», «Значення вступного слова педагога театру до глядачів», «Роль образотворчого мистецтва в розвитку театральних здібностей».

4. Скласти сценарій фольклорного дійства (Різдво, Покрова тощо) сімейсімейних обрядів (іменини, весілля тощо).

5. Змоделювати етапи нетрадиційного музичного уроку (урок-спектакль).

6. Скласти вікторини на теми: «Чарівні нотки», «Українські музичні інструменти», «Інструменти симфонічного оркестру».

7. Запропонувати сценарій музичної казки з підбором ілюстрацій.

8. Скласти план інтегрованого уроку (музика, хореографія, візуальне мистецтво – тема за власним бажанням).

9. Скласти кросворди на теми: «Дитячі опери М.Лисенка», «Жанри в музиці», «Видатний український та французький актор балету».

10. Скласти художню колекцію з творів різних видів мистецтв («Музика навколо нас», «Ілюстрації до казок» тощо).

11. Запропонувати 2-3 завдання для формування виконавських навичок (хорових, вокальних, інструментальних тощо).

12. Скласти художню колекцію з творів різних видів мистецтв («Музика навколо нас», «Ілюстрації до казок» тощо).

13. Складіть орієнтовний сценарій театралізованої бесіди на тему: «Театралізована абетка».

14. Створіть малюнки-формлення до образного сюжету казки «Івасик-Телесик» як своєрідні декорації.

15. Театральне мистецтво як засіб розвитку особистості молодшого школяра.

16. Формування творчого мислення учнів початкових класів шляхом використання засобів театального мистецтва.

17. Використання мистецтва театру в процесі навчання молодших школярів читанню.

ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом позааудиторної індивідуальної діяльності бакалавра, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання бакалаврами ІНДЗ прилюдним захистом навчального проекту.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» – це вид науково-дослідної роботи бакалавра, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, практичних занять і охоплює декілька тем або один із змістових блоків навчального курсу.

Вид ІНДЗ, вимоги до них та оцінювання:

науково-педагогічне дослідження у вигляді творчого проекту (машинописний варіант, відеоряд у вигляді презентації у програмі PowerPoint), що охоплює змістовий блок одного із модулів – **6 балів**.

Орієнтовна структура ІНДЗ – вступ, основна частина, висновки, додатки, список використаних джерел. Один із додатків – Презентація у програмі PowerPoint.

**Пропонована тематика творчих проєктів:
ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ**

Модуль I.

1. Охарактеризувати сфери професійної діяльності учителя мистецьких дисциплін.
2. Прокоментувати триєдність (мистецтво-учень-учитель) навчання мистецтва.
3. Запропонувати план проведення позакласної мистецької роботи.
4. Дати характеристику гуманістичної мети сучасної мистецької освіти.

Модуль II.

5. Скласти план-конспект бесіди на урок музичного мистецтва із слухання з використанням методу порівняння.
6. Скласти план інтегрованого уроку (музика – образотворче мистецтво)

Модуль III.

7. Скласти план інтегрованого уроку (музика - хореографія).
8. Розкрити сутність і структуру хореографічних здібностей.
9. Скласти фрагмент уроку мистецтва з використанням різних видів мистецьких дисциплін.
10. Охарактеризувати зміст естетичного виховання учнів засобами мистецтва.
11. Змодельовати етапи нетрадиційного уроку мистецтва (урок-спектакль).

Критерії та шкала оцінювання творчого проєкту подано у табл.

Критерії оцінювання науково-педагогічного дослідження у
вигляді творчого проекту

№ п/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Обґрунтування актуальності, формулювання мети і завдань дослідження	1 бал
2.	Виклад фактів, ідей, результатів досліджень в логічній послідовності	1 бал
3.	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження	1 бал
4.	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел)	1 бал
5.	Розроблення і захист наукового проекту у програмі PowerPoint (Презентація)	1 бал
6.	Прилюдний захист творчого проекту	1 бал
Разом		6 балів

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ (2 бали)

1. Джерела сучасного театрального мистецтва.
2. Театральне мистецтво як синтетичний вид сценічного мистецтва.
3. Історія виникнення театру.
4. Античний театр
5. Жанри українського музичного фольклору
6. Сильові та жанрові особливості класичної та сучасної музики
7. Княжий та дружинний театр Київської Русі.
8. Народний обрядово-видовищний театр доби Київської Русі.

9. Джерела виникнення народного театру.
10. Театралізовані свята.
11. Творчість мандрівних акторів.
12. Виникнення української шкільної драми.
13. Література бароко як джерело виникнення нових жанрів драматичної творчості.
14. Основні жанри українського музичного фольклору.
15. Роль різних видів мистецтва (візуальне, театр, музика, кіно) у житті людей.
16. Професійний театр – новий етап у розвитку українського національного театру.
17. Аматорські вистави, джерела виникнення професійного театру.
18. Історія вітчизняного сценічного мистецтва.
19. Особливості художньої мови різних видів мистецтва.
20. Українське театральне відродження 20-х років ХХ ст.
21. Український театр і сучасність.
22. Основні тенденції у розвитку українського театру 70–80 років.
23. Модерністичний період українського театрального відродження.
24. Новаторська діяльність українських драматургів 70–80 років.
25. Види театрального спектаклю (вертеп, казка, драма, комедія, опера, оперета, балет).
26. Основні діячі театру та їх твори (за вибором).
27. Діяльність Леся Курбаса.
28. Видатні кіностудії світу (за вибором)
29. Видатні режисери та актори світового кіно (за вибором) .
30. Значення інформаційного змісту телевізійних програм для формування духовних інтересів молодших школярів
31. Кіномистецтво як вид екранних видів мистецтв. Основні етапи розвитку кіномистецтва.
32. Художні засоби в кіномистецтві.
33. Авторське кіно.
34. Жанрово-стильова специфіка кіномистецтва (художнє, документальне, мультиплікаційне, науково-популярне кіно).
35. Історія виникнення телебачення (художнє, інформаційне, науково-популярне, навчальне).

ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поточне тестування														екзамен	сума				
Змістовий модуль I							Змістовий модуль II												
T1	T2	T3	T4	CP	МКР	ІНДЗ	T1	T2	T3	T4	МКР	CP	ІНДЗ						
														30	100				
Змістовий модуль III																			
T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	CP	МКР	ІНДЗ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18		

Практ. + лабор. – 1,5б.(10 практ.+ 10 лабор. = 30 балів.)

МК I к.р. – контрольна робота (МК I) – 8 балів.

МК II к.р. – контрольна робота (МК II) – 8 балів.

МК III к.р. – контрольна робота (МК III) – 8 балів.

ІНДЗ (презентація теми за вибором) – 8 балів.

Сам. роб. – 8 балів.

ДОДАТОК А

Ключі до тестів

Лекція № 1

Тест 1

Ключ: а); б).

Тест 2

Ключ: а); б; д); е); є).

Лекція № 2

Тест 1

Ключ: в) естетичні критерії і художні норми національного мистецтва.

Тест 2

Ключ: а); в).

Лекція № 3

Тест 1

Ключ: а); в).

Тест 2

Ключ: а); б).

Тест 3

Ключ: а); в).

Тест 4

Ключ:

г) втілення задуму у художньо – матеріалізовану форму;

д) оцінювання художньо – творчих результатів.

Тест 5

Ключ: в) творчий характер активної діяльності.

Лекція № 4 - 5

Тест 1

Ключ: а).

Тест 2

Ключ: а).

Тест 3

Ключ: а).

Тест 4

Ключ: а).

Лекція № 6

Тест 1

Ключ: б); в).

Тест 2

Ключ: б); в).

Лекція № 7

Тест 1

Ключ:

б) (об'ємна) матеріальна;

в) комп'ютерна.

Тест 2

Ключ:

в) реалізація синтезу мистецтв шляхом об'єднання знань учнів із різних видів мистецтв у рамках анімаційного фільму;

г) застосування варіативних форм, методів, прийомів і засобів у системі роботи з молодшими школярами над анімацією;

д) зв'язок навчальної та позаурочної естетико-виховної роботи;

є) здійснення компетентнісного підходу.

Тест 3

Ключ:

в); г).

Лекція № 8

Тест 1

Ключ:

б) Г. Жмутів, А. Кривохижа, Клара Балог, Д. Ластівка, Р. Малиновський, Я. Марущак, В. Петрик, Я. Чуперчук.

Тест 2

Ключ:

б) ствердження реалістичних досягнень сучасного радянського балетного мистецтва;

в) вивчення щедрих багатств національного танцювального фольклору та його сценічна театралізація.

Тест 3

Ключ:

б) вивченням його образної стилістики;

в) манери виконання.

Лекція № 9

Тест 1

Ключ: в); г); д); е); є); ж); з); и); ї).

Тест 2

Ключ: б).

Лекція № 10

Тест 1

Ключ:

в) ми маємо право видозмінювати текст, не перекручуючи його смислу;

г) ми маємо право вводити нових персонажів або прибирати когонебудь з тих хто є.

Тест 2

Ключ: а); б).

Тест 3

Ключ: б); в).

Тест 4

Ключ:

в) «Надуваємо кульку».

г) «Пірнання».

д) «Плаваємо».

Тест 5

Ключ:

г) розвинути соціальну творчість, тобто виробити установку та практичні уміння змінювати соціальні ролі в залежності від ситуації, індивідуальних психофізіологічних, інтелектуальних, мистецьких особливостей, інтересів, нахилів;

д) розвивати соціальну уяву та інтелект;

е) розвивати емпатію;

є) виробити навички бути презентабельним, вміння само актуалізації тощо.

ДОДАТОК Б

Приклад написання есе

Мета есе полягає в розвитку навичок самостійного творчого мислення та письмового викладу власних думок. Написання есе дозволяє автору структурувати інформацію, використовувати основні категорії аналізу, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, аргументувати свої висновки; удосконалювати науковий стиль мовлення.

Основні ознаки есе:

1. Наявність певної вузької теми, яка містить проблему і спонукає до роздумів.

2. Суб'єктивна авторська позиція. Есе відрізняє саме наявність авторського погляду на існуючу проблему. 3. Стиль написання. Слід уникати складних формулювань, занадто довгих речень. 4. Докладний аналіз проблеми. Власну точку зору необхідно аргументувати, спираючись на фактичний матеріал. 5. Відносна стислість викладу. Обмежень за кількістю сторінок не існує, проте есе відрізняється невеликим об'ємом (5-7 сторінок). 6. Вільна побудова. Есе має, здебільше, такий характер викладу, який не вписується в якісь певні рамки. Побудова підпорядковується своїй логіці, якої дотримується автор, прагнучи розглянути проблему з різних сторін. 7. Логіка викладу. Незважаючи на вільну композицію, есе повинно мати внутрішню єдність, узгодженістю тверджень автора, що виражають його думку.

Таким чином, есе відрізняється особливим стилем оповіді, його мета – спонукати до роздумів. Автор не наполягає на своїй точці зору, а просто висловлює її, аргументуючи основні положення.

Есе повинно містити:

- чіткий виклад суті поставленої проблеми,
- самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій і аналітичного інструментарію,
- висновки, що узагальнюють авторську позицію з поставленої проблеми.

У деяких випадках це може бути аналіз наявних статистичних даних з досліджуваної проблеми, аналіз даних з наукової літератури та використання досліджуваних моделей, підбір та детальний аналіз прикладів, що ілюструють проблему і т. д.

Головною відмінністю наукового есе від реферативної роботи є наявність чітко сформульованої авторської позиції з обговорюваного питання.

ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ ЕСЕ

Процес створення есе складається з наступних етапів:

1. Вибір теми в рамках проблематики науково-методичного семінару. Тема есе повинна містити в собі проблему, мотивувати до роздумів. Автор самостійно формулює тему есе, обираючи в якості об'єкту дослідження систему освіти однієї з країн ЄС (додаток 1).

2. Визначення структури есе: - титульний аркуш (заповнюється за єдиною формою, див. додаток 2); - вступ – суть і обґрунтування вибору даної теми; - основна частина – теоретичні основи обраної проблеми і виклад основного питання. Дана частина припускає розвиток аргументації та аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій з цього питання; - висновок – узагальнення й аргументовані висновки по темі.

Рекомендації щодо стилю наукового есе

1. При написанні есе слід чергувати короткі фрази з довгими. В такому випадку тексту

буде досить динамічним та легко читатися. 2. Не варто використовувати складні і незрозумілі слова, особливо, якщо значення слова малознайомі. 3. Слід використовувати якомога менше загальних фраз. Есе повинно бути унікальним, індивідуалізованим, що відображає особистість автора. 4. Відображення особистого досвіду, спогадів і вражень – відмінний спосіб підтвердження своєї точки зору і переконати читача. 5. Необхідно дотримуватися теми і основної ідеї, не відхиляючись від неї і не описуючи непотрібні деталі. 6. Після завершення есе, слід перечитати його, переконуючись в збереженні логіки викладу протягом всієї розповіді. 7. Використання в есе фактів, результатів досліджень – відмінний варіант для додання переконливості.

Особливість жанру есе полягає у відсутності жорстких обмежень. Повна свобода творчості, можливість висловити свій погляд і поділитися своїми роздумами, нестандартним рішенням проблеми – це риси, властиві есе, які роблять цей жанр привабливим для людини творчої, що генерує оригінальні ідеї.

Наукове видання

Турчин Тамара Миколаївна

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
«МИСТЕЦТВО»

Навчально-методичний посібник

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – В. М. Косяк

Підписано до друку
Гарнітура Times New Roman
Замовлення № 297

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 15,85
Ум. друк. арк. 16,39

Папір офсетний
Електронне вид.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/а
(04631)7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.